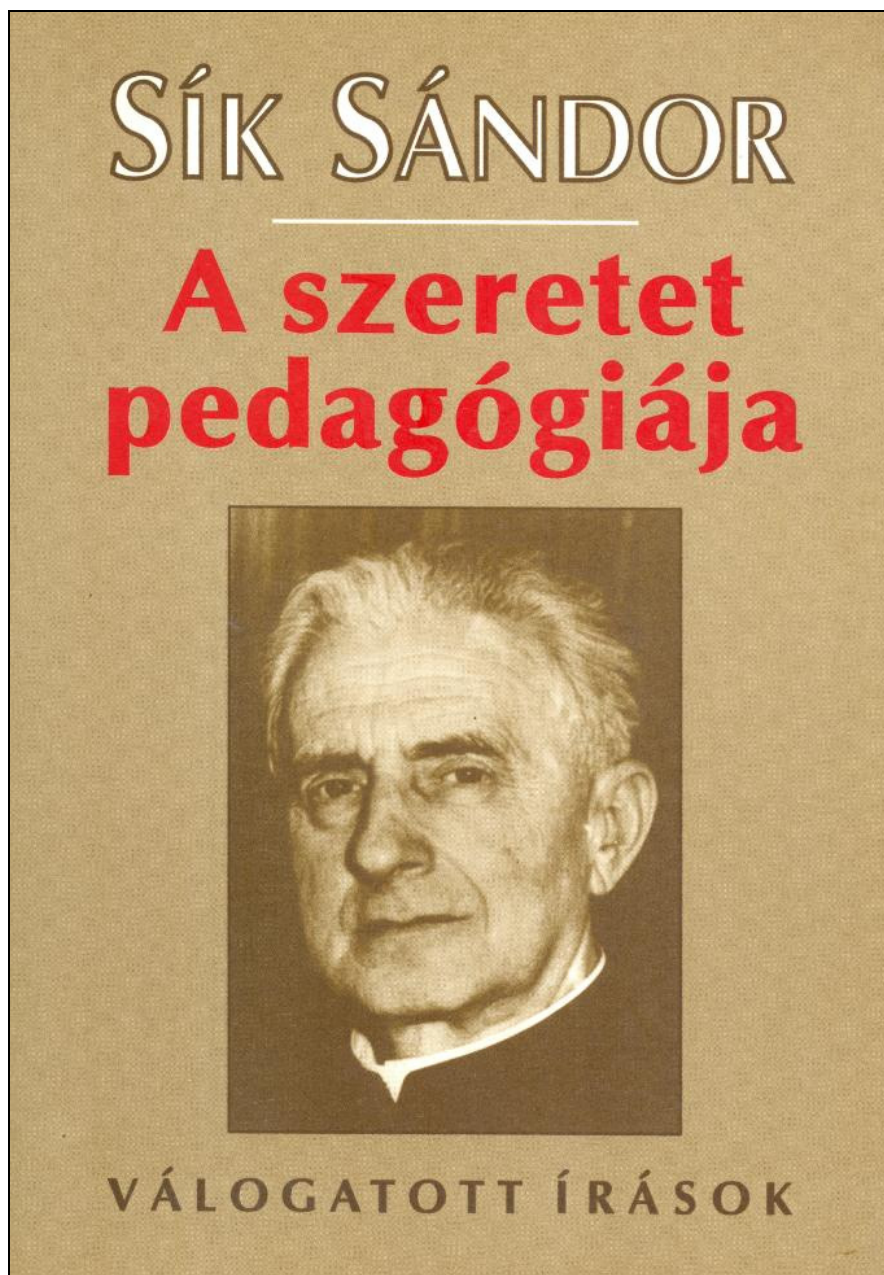

Sík Sándor
A szeretet pedagógiája
Válogatott írások

mű a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár (PPEK)
– a magyarnyelvű keresztény irodalom tárháza – állományában.

Bővebb felvilágosításért és a könyvtárral kapcsolatos legfrissebb hírekért
látogassa meg a <http://www.ppek.hu> internetes címet.

Impresszum

Sík Sándor
A szeretet pedagógiája
Válogatott írások

Válogatta és sajtó alá rendezte:
Rónay László

A könyv elektronikus változata

Ez a publikáció az azonos című könyv elektronikus változata. A könyv 1996-ban jelent meg a Vigilia Kiadó gondozásában az ISBN 963 7964 31 2 azonosítóval. Az elektronikus változat a Magyar Piarista Rendtartomány engedélyével készült. A könyvet lelkipásztori célokra a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár szabályai szerint lehet használni. Minden más szerzői jog a Magyar Piarista Rendtartományé.

Tartalomjegyzék

Impresszum	2
Tartalomjegyzék	3
Hétköznapi kereszténység	4
Velük, helyettük, értük!	10
Velük, helyettük, értük!	11
A cserkészzet nevelő értéke	13
Vigan fiúk!	21
A Nemzeti Nagytáborról	22
Valami a Nemzeti Nagytábor lelkéről	26
Pünkösdi tűz	28
Szent István tanítása	29
A cserkészzet magyar küldetése	34
Jöjjenek a jobbak!	38
Teleki Pál, az ember és a cserkész	39
Gondolatok a nevelésről	45
Gondolatok a vallásitanításról	45
Makarenko	48
A versek lelkéről	53
Ady és a magyar ifjúság	53
Utak Isten felé	68
XX. századi konvertiták útjai Istenhez	68
Elisabeth Leseur	69
Takashi Nagai	80
Az imádság ereje	91
Imádság humorért	91
Az ima elmélete	92
Az ima pszichológiája	99
Igazságban imádkozni	107
Nagy dolog a szeretet	114
Nagy dolog a szeretet	115
Szeretet az Isten	121
Aki a szeretetben marad	128
Piarista pedagógia	135
Megyer József: A piarista szellem	135
Jelenits István: Piarista lelkeség	140
Ohmact Nándor: A piarista pedagógia szelleme	144
Schütz Antal: A kegyeletes lelkület és dogmatikai indítékai	150
Kovács Vince c. püspök: A magyar piaristákról	156
Schütz Antal: A piarista eszmény	158

Hétköznapi kereszténység

Mikor a nagy indus költő, Rabindranath *Tagore* beutazta Európát, azt írta rólunk, hogy Európában vasárnapi kereszténységet talált és hétköznapi pogányságot. Itt az emberek őrzik a vallásosságot, mint az életnek valami keretét, mint valami szép régi bútort, de nem irányítja az életüket, nem tevékeny, nem élő. Kétségtelen, hogy vallási életünk általában inkább az ünnepnapokra van beállítva, mint a mindennapra. Milyen jellemző, hogy ha elvonultatjuk lelkünk szemei előtt az Úr Jézust ábrázoló képeket, amelyeket ismerünk, majdnem mind a nagy, csodálatos, ünnepélyes jeleneteket ábrázolják, a karácsonyt, a Kálváriát, a Golgotát, a feltámadást, a megdicsőülést. Csupa dicsőséges vagy fájdalmas, nagy, kivételes dolgokat. Az Úr Jézus az esztergapad mellett, az Úr Jézus a szemnek, fülnek, orrnak éppen nem guszthusos tömegek közepében szinte elveszve, az Úr Jézus az elhagyatott galileai utakon, napsütésben vagy hidegben ballagva tanítványai közt: az ilyen közönséges mozzanatok nemigen ábrázoljuk. Gondolhatunk kedvelt Szűz Mária-képekre is: milyen szép kék palástban, a középkor vagy a barokk ízlésére emlékeztető drága, finom színes palástokban ábrázolják rendszeresen a Szűzanyát. Hol vannak a képek Máriáról a konyhában, vagy a mosóteknő mellett, holott az élő Szent Szűz bizonyára többet volt a konyhában vagy a mosóteknő mellett, mint olyan munkában vagy helyzetben, amelyről szép királynői képet lehet festeni. A szentek életrajzai is főképp a nagy dolgokat mutatják meg nekünk: csodákat, nagyszerű prédikációkat, kivételes adományokat, melyek a tömegek bámulatát vonták maguk után, de azt a súlyos elkedvetlenedést, az Istentől való elhagyatottságnak napjait, hónapjait, éveit, amelyek megpróbálnak minden szentet, ezeket nem-igen részletezik. Pedig egy hétben hat hétköznapi van és csak egy vasárnap. Aki csak vasárnapi keresztény, az a kereszténységnek csak egy heted részét éli meg. Igaz, hogy a zsoltár azt mondja: „Boldog a nép, mely tud ünnepelni”, de mindjárt utánateszi: „A te arcod fényében járnivaló.” Járnivaló akkor is, amikor nincsen ünnep. Boldog a nép, amely hétköznapi is Isten arcának fényében jár. Az Úr Jézus, amikor felszólít bennünket követésére, azt kívánja, hogy aki utána akar jönni, *az mindennap* vegye fel keresztjét. Amikor az imádságról beszél, azt mondja, hogy *szüntelenül* kell imádkozni. Szent Pál szószerint is megmondja: „Akár esztek, akár isztok vagy bármi mást tesztek, mindent Isten dicsőségére tegyetek” (1Kor 10,31). *Pestalozzi* egy kicsit nyersebben úgy mondja ezt, hogy a kecskeistállóban is vallásosnak kell lenni.

De hát miben különbözik ez a hétköznapi kereszténység az ünnepitől? Isten Isten, Krisztus Krisztus, az egyház egyház, a parancsok parancsok, az evangélium evangélium vasárnap is, hétköznapi is. Imádkozni kell vasárnap, de hétköznapi is. Szentmisét *kell* hallgatni az ünnepeken, de *lehet* hétköznapi is. A különbség nyilván nem a lényegben van, nem is a tartalomban, csak abban, hogy a hétköznapi hétköznapi alkalmakat ad a kereszténység átélésére: a hétköznapi, szürke, megszokott, kicsinyes, sokszor kellemetlen, sokszor szinte lehetetlen viszonyok közt, a hétköznapi untságában, talán fásultságában kell gyakorolnunk ugyanazt az egyet: a megvalósított kereszténységet. Aki megvalósítja életében a kereszténységet, az hétköznapi is megvalósítja. A galatákhöz írt levélben olvassuk: „Azt mondom, lélek szerint éljétek! A lélek gyümölcsei: szeretet, öröm, békesség, türelem, kedvesség, jóság, hűség, szelídség, önmegtartóztatás” (Gal 5,16-26). És az efezusiakhoz: „Testvérek, nagyon vigyázzatok arra, hogyan éltek; ne oktanul, hanem bölcsen. Használjátok fel az időt, ne legyetek oktanok, hanem értsétek meg, mi az Úr akarata” (Ef 5,15). Csupa olyan kívánságok, amelyeket csak úgy lehet megvalósítani, ha hétköznapi magatartásunkban mutatkoznak meg.

De többről van itt szó, mint egyszerű magatartásról. Aki egyszer megvalósította magában a kereszténységet, miután állandóan aszerint viselkedik, ugyanazon elvek szerint, ugyanazon lendülettel vagy jóakarattal, annak lelkében lassankint kikristályosodik, szinte második

természetévé válik az a valami, amit a magatartás kifejez. Egy életforma, egy *életstílus* alakul ki. *Foerster* a nagy pedagógus mondja, hogy aki hisz az Istenemberben, és az Istenember földi műveiben, abban lehetetlen, hogy ki ne alakuljon az olyan életstílus, ami aztán éppen a legkisebb dolgokban mutatkozik meg legjobban. A stílust esztétikai értelmében is az jellemzi, hogy a legnagyobb szerkezeti részekről a legkisebb részletekig érvényesül a műben, amelynek stílusa. Mint a gót templom stíluselemei (a csúcsív, a falak külső támasztékai, stb.) az épület legkisebb részeiben is érvényesülnek. Más formája, más életstílusa van annak, aki a kereszténység elvei és gyakorlatai szerint él, mint aki nem ismeri vagy nem követi Krisztust. Erre vonatkozik Szent Pál idézett mondata: „Vigyázzunk, hogyan élünk”. És Szent Péter első levelében olvassuk: „Engedelmes gyermekként ne engedjétek korábbi, tudatlanságból származó vágyaitoknak, hanem a titeket meghívó Szenthez méltóan magatok is váljatok szentté egész életmódotokban” (1Pét 1,15). Egész életmódunkban: ahogyan eszünk, iszunk, ahogyan akármit cselekszünk, az mind egy stílust kell, hogy képviseljen. *Newmannél* olvasom: „Az az ember, aki vallásos, az vallásos reggel, délben és éjjel is. Vallásossága jellem, forma, mondhatnám stílus, mely lélekkel telíti minden gondolatát, szavát és cselekedetét. A vallásos ember mindent Istenben lát és mindent Istenhez mér.”

Ez az életstílus ugyanakkor tanúságtétel is. Az a Krisztus, aki megnyilatkozik szavaimban, tetteimben, megnyilatkozik mindazoknak, akik hallották szavaimat és látták tetteimet. A nagy párizsi bíboros érsek, Suhard hátrahagyott naplószerű följegyzéseiben azt mondja: „A keresztényeknek tudniuk kell, hogy ők a Krisztus titokzatos testének tagjai, nekik kell ezt a testet továbbépíteni. Azt pedig csak egyféleképpen tehetik: ha beállnak a világba tanúságtevő életükkel. És ez a tanúságtétel nem valami nagyhangú ágálás, handabandázás, még csak nem is propaganda és prédikáció kell, hogy legyen, hanem olyan élet, amely másoknak jó. Aki keresztény, az másoknak jó. Aki nem jó, hanem rossz másnak, az nem él keresztény életet, nem öltötte magára Krisztust és nem tesz tanúságot Krisztus mellett.”

Nem merném azt mondani, hogy ez könnyű dolog. Sőt! A teológiából is és tapasztalatból is tudjuk, hogy néha a nagy dolgok véghezvitele és nagy szenvedések elvállalása könnyebb, mint az állandó, folytonos, meg nem szűnő szenvedés vállalása és az apró kötelességek teljesítése. Kis dolgokban hűségessé lenni, kis dolgokban nem követni el bűnt, jellemtelenséget, árulást, szeretetlenséget az Úr Jézussal és felebarátainkkal szemben: ez sokszor nehezebb, mint nagy áldozatokat hozni. Odadobni az életet egy szent ügyért, a szent lelkesedés hevében, kétségtelenül könnyebb, mint hónapokon, éveken keresztül ugyanazt a kellemetlen, nehéz, fárasztó és éppen nem dicsőséges munkát végezni a nagy dolgok lendületével. Gyönyörű szavakkal mondta ezt el XI. Piusz pápa 1934-ben a francia munkásközösséghez intézett beszédében: „A lobogó lelkesedés mellett van egy másik, nyugodt, csendes lelkesedés, de azért ez is valódi. Ezt mindig meg kell őrizni, szilárdan ki kell benne tartanunk, szítanunk, táplálnunk kell. Ha nehéz napi munkánkat újra kezdjük, ha a hétköznapi sokszor nehéz és nyomasztó lesz, mert hisz nem kíséri a költészet és a lobogó lelkesedés, akkor is mindig őrizzék meg ezt a nyugodt lelkesedést. Ez az, ami legszükségesebb az életben: *nyugodt* tűz és tüzes *nyugalom*.” Tűz, amely meleget ad és világosságot, ha nem is messzire, de legalább abban a kis körben, amelyben élek.

Meg aztán azok a kis dolgok nem is mindig olyan kis dolgok. Hogy mi kicsi és mi nagy, az nagyon relatív dolog. Még emlékszünk olyan időkre, amikor az emberek a hajnali óráktól kezdve álltak sorban a lucskos aszfalton kenyérért; ez nyilvánvalóan nagyon kis dolog a nemzetek és az egész földkerekség nagy történelmi problémáihoz, a nagy világmegváltó dolgokhoz képest; de éppen nem kis dolog annak, aki végbeviszi szeretteiért. Nyolcadmagával vagy tizedmagával lakni egy kibombázott családnak idegeneknél, egy zugban: a nagy történelemhez és a világmegváltáshoz képest kis dolog; de azoknak, akik csinálják, ugyancsak nem kis dolog! Szóval a hétköznapi kereszténységhez is hősiességre van szükség. Hősiesség nélkül nem lehet hordani a hétköznapi Krisztus-köntöst. Itt nem segít a

nagy lelkesedések lendülete, mert kis dolgokról van szó, sokáig tartó és mindig megújuló dolgokról: ehhez hősiességre van szükség. Egy jeles amerikai néger nevelő, *Booker-Washington* mondja: „Nem mindenki vihet végbe rendkívüli nagy dolgokat, de mindenki véghezviheti a megszokott dolgokat a rendkívüli dolgok szellemében.”

De akár kis dolgokról van szó, akár nagyokról, akár ünnepi kereszténységről, akár hétköznapiról, az alap, amelyre minden épül, a kezdet, amelyből minden elindul: az ember viszonya Istenhez. Az első kérdés: *hogyan áll szemben a keresztény ember hétköznap az Istennel? Az Istennel szemben a keresztény ember – hétköznap is alapvető tényként – úgy áll, hogy tudja: ő van, mindenütt lévén, ott is van, ahol én vagyok, nálam is van, bennem is van – akarva, nem akarva, az ő jelenlétében élek. A keresztény ember Isten jelenlétében él. Ennek a jelenlét-tudatnak sokféle formája és fokozata van, annak szinte fizikai érzésétől, hogy mellettem áll, hogy a kezemet fogja, hogy nekem tanácsot sugall, egészen odáig, hogy már-már alig tudatosan, talán egészen a tudat alatt van bennem, és mégis tudom, hogy nélküle nincsen semmi, én sem; hogyha őt a világból kihagynám, irreálisan gondolkodnék és nem látnám az egész valóságot.*

Természetesen nem lehet szüntelenül Isten jelenlétének tudatában lenni. Állandóan Isten jelenlétében élünk, de hogy ez állandóan tudatos is legyen bennünk, az gyakorlatilag lehetetlen; sok egyéb dolgunk van a világon, amely egész figyelmet kíván és a figyelem nem tud a fődolog mellett másik fődologra is teljességgel ráirányulni. De Isten akkor is van és jelen van, amikor nem gondolunk rá. Mikor sötét szobába lépünk, nem látunk semmit, és azt hihetjük, hogy nincs is ott semmi. De ha egy kis fény vetődik be az ablakon vagy az ajtóhasadákon, meglátjuk, mi minden van ott, a nagy bútordaraboktól a fényben táncoló porszemecskékig. Isten is velünk van a szobában, de mi nagyon sokszor nem vetünk rá ügyet. Am csak egy kis világosság kell – egy fohász –, ami fényt vet a szobába és mi egyszerre meglátjuk vagy megesejtjük: itt van. Fellobban bennünk a tudat, mint a villanyfény fellobban, mikor felkattintom a kapcsolót.

Ennek az Isten jelenlétébe helyezkedésnek vannak kitaposott útjai, kipróbált eszközei is. Az őskereszténységben ennek volt jele a kereszt. Tertullianus írja: „A keresztények minden lépesnél és mozdulatnál, ki- és bemenetelnél, ha öltöznek, ha cipőt húznak, imádságnál, evésnél, ha aludni térnek, egyszóval minden dolgukban a kereszt jelével jelölik homlokukat.” Ez a jámbor szokás sokfelé máig megmaradt. Sokan emlékszünk arra, mikor édesanyánk megszegte a kenyerét: előbb keresztet vetett rá. Ez a kereszt az enni készülöket bekapcsolta az Isten jelenlétébe. Egyetlen fohász, egyetlen gondolat, egyetlen mozdulat elég rá, hogy belevetítse lelkünk szobájába a világosságot, és mi ráébredünk Jákobbal: „Hiszen itt az Isten van, és én nem tudtam.”

Sokszor nincs is szükség arra, hogy mi legyünk a kezdeményezők: az Úristen maga jön szembe velünk. Hány embert ismerek, aki ragyogó szemmel, boldogan beszélte, hogy mennyi jót tett vele az Isten, milyen csodálatosan védte meg szerencsétlenségtől, stb. Isten olykor mintegy ránk köszönt; az volna jó, hogy visszaköszönjünk neki. Egy gondolattal, egy fohással, amellyel bekapcsoljuk magunkat az ő áramkörébe.

Ezt a bekapcsolódást mintegy *realizálni* lehet, úgy, hogy a kapcsolat lelki mozdulatát hozzákötjük valami anyagi valósághoz. Lehet lakásunkban, szobánkban egy hely, amelyről mintegy megegyezünk Istennel, hogy ott találkozunk. Milyen szép szokás egyes német katolikus vidékeken a „Herrgottswinkel”, az Úristennek szánt szöglet: a szoba egyik sarkában ott van a feszület, esetleg a szentkép, mely előtt mécsesét égetnek, ájtatoskodnak. A jámbor görög-keletiek szobájában is ott van az ikon, a szentkép, mely előtt imádkoznak.

Ezt a bekapcsolódást lehet mintegy *rendszeresíteni* is. Aki az isteni jelenlétet átélte, annak számára minden bizonyos jelentőséget nyer: a jelenlevő Istent hordozza. „Minden, ami mulandó, csak hasonlat” – mondja Goethe. Ami nem mulandó, az még inkább hasonlat. De nemcsak hasonlat. Inkább jelkép, szimbólum: valami, ami van, vagy történik és így

önmagában is valóság, önmagáért is érték, de ezen az önértéken fölül jelez, jelent, kifejez valami nagyobb, aminek csak képe, emlékeztetője: a mögötte, benne, általa megnyilatkozó Istent.

Van az Istennel való találkozásnak számtalan módja, de minden találkozóhelynél jobb, könnyebb és érthetőbb találkozóhely az Istennel a evangélium. Az evangéliumot fölöttem és elolvasok egy fejezetet, egy lapot, egy mondatot; az a mondat már találkozó lehet köztem és az Úristen közt, köztem és az élő Úr Jézus közt. Ha mégúgy el vagyok is foglalva, nem volna szabad eltelnie a napnak anélkül, hogy legalább egy lapot el ne olvasnék az evangéliumból, és legalább egy percre meg ne nyitnám lelkemet a belőle szóló Istenember előtt.

Az Isten-találkozás nem közönyös élmény. A lelki odaadás egy neme ez. Mélységes érzelmi tartalma van: Isten, a mindenható, mindennek Ura nekem is föltétlen Uram – ez az, amit istenfélelemnek mondunk. Valójában nem közönséges félelemről van szó, hanem valamiféle szent borzadályról. A jámbor muzulmán lelkében játszódhat le ilyen, mikor leteríti az imaszönyeget és Mekka felé fordult arccal leborulva imádkozik. A keresztény ember számára persze ez a félelem csak egyik fele a vallásos élménynek. Mi megtanultuk Szent Ágostontól és Newmantól, hogy „*a félelemnek és a szeretetnek együtt kell járnia*”. Ez a félelem nem azonos azzal, amit közönségesen félelemnek mondunk, és ez a szeretet is más egy kissé, mint amit ezen a szón közönségesen értünk. A kettő együtt teszi ki a vallásos élményt és együtt tölti be Istenhez való viszonyunkat. Félve szeretünk és szeretve félünk. Szeretünk, de nem merünk azért bizalmaskodni, mert tudjuk, hogy Isten a félelmes bíró is. De nem félünk igazában, mert tudjuk, hogy Isten szeret és irgalmas. Ez a bizalmas félelem ez a féltő szeretet, ez tölti be a keresztény ember hétköznapi Isten-viszonyát is.

Ennek az érzelmi Isten-kapcsolatnak nagyon határozott gondolati tartalma is van. A keresztény ember számára minden oki viszonyban van Istennel: semmi sincs, semmi sem lesz Isten akarata – létrehozó, eszközlő vagy megengedő – akarata nélkül. ő a lét egyetemes forrása. És ő a létnek egyetemes célja is, érte van minden. Az Istent mint okot is, mint célt is át kell élnem hétköznapi életemben is. A költészetnek gyermeki bájával fejezi ezt ki a Fiorettinek, Szent Ferenc legendáinak egy fejezete.

Egy napon a Szent Maseo testvérrel éhesen egy kis faluba érkezett. Hogy éhségüket elverjék, útközben egy kis kenyéret koldultak. A falon kívül egy forrásnál az összekoldult ételt letették egy széles kőre. Ferenc mindjárt fölkiáltott: „Ó Maseo testvérem, ilyen nagy kincsre nem vagyunk mi méltók!” A testvér csodálkozva és rosszállóan csóválta a fejét és azt mondta: „De atyám, hogy beszélhetsz kincsről, hisz a legszükségesebbekben is hiányt szenvedünk. Sem asztalterítők, sem késünk nincsen, még egy vágódeszkánk és tányérunk sincs.” Akkor felujjongott a Szent: „Éppen ez az, amit kincsnek mondok, hogy itt semmi sincs, amit emberkéz alkotott, hanem csak amit Isten gondviselése készített. ő öröktől fogva tudta, hogy mi ma éhesen és fáradtan idejövünk, azért növesztette ezt a fát, hogy bennünket megajándékozzon hús árnyékával. Ezt a szép széles követ asztalul tette ide nekünk, és hogy szomjunktól olthassuk, ezt a hús forrást fakasztotta itt. Ó Maseo testvér, milyen jóságos a mi Istenünk!” Közben csak úgy hullottak a könnyei a megatódottságtól, és a száraz kenyérre estek, melyet hálásan eszegetett.

Ne mondja senki, hogy ez legenda. Ha legenda is, jellemző arra a szentre, akiről ilyen tökéletes valóságossággal lehet leírni, jellemző arra a jámbor népre, amelynek számára megírták, és jellemző lehet mindnyájunkra, mert ami benne lényeg, azt a mi viszonyaink közt is, a mi hétköznapijainkban is akárhányszor átélhetjük. Hiszen végeredményben csakugyan Isten ültette a fát, és Isten fakasztotta a forrást. Minden tőle, az abszolút októl jön. Úgy kell venni a dolgokat, hogy Isten küldi őket. Úgy kell fogadnunk, Jób szava értelmében: „Ha elfogadtuk az Úristentől a jót, fogadjuk el a rosszat is” –, már amit mi rossznak érzünk. Nemcsak azt küldi az Isten, ami nekünk kellemes és jó, ő küldi a rossz időjárást, a kellemetlen embereket, a kudarcokat, sikertelenségeket, bosszúságokat. És ő tudja, miért

küldi. Ezeket is jószívvel kell vennünk. Milyen másképp alakul a hétköznapija annak az embernek, aki Isten kezéből fogadja a dolgokat és eseményeket, mint aki erre nem gondol! Két tanítványommal találkoztam a közelmúltban, mindkettő katolikus ember, tanár, sokgyerekes családapa. Az egyik azt mondta: „Borzasztó keserves az életem, annyi órám van, hogy már-már letörök alattuk. Alig bírom az életet.” Néhány nappal utóbb találkoztam a másikkal; ez így beszélt: „Nem tudok eléggé hálát adni az Istennek; annyi órám van, hogy el tudom tartani belőlük az egész családot.”

De nemcsak mint okot éljük át az Úristen jelenlétét a hétköznapiiban, hanem mint *célt* is. Isten a célja mindennek. A nagy sztoikus római császár, Marcus Aurelius mondja: „Cselekedeteid mutassák meg, hogy nem lődörögsz a világban céltalanul, hanem vannak céljaid, és mindent azokra vonatkoztatasz.” Nekünk keresztényeknek egy a célunk: Isten dicsősége és ebben az ember boldogsága. Célunk, hogy Istent megismerjük, és megismerjék, tiszteljük és tiszteljék, szolgáljuk és szolgálják az emberek, hogy az Isten, vagyis a Szépség, a Jóság, az Igazság érvényesüljön a földön, és ezáltal nőjek én és nőjenek az emberek, hogy Istennek a teremtéskor rólam elgondolt gondolatát tőlem telhetőleg megvalósítsam és ezáltal másoknak is jó legyek. Ez a célja minden cselekedetemnek, természetfölötti szempontból cselekszem a természeti, a közönséges dolgokat is.

Istenhez való hétköznapi viszonyunk nem statikus viszony. Aki Isten jelenlétében él, az nem áll egy helyben, hanem mozog, *közeledik Isten felé*. A tesszalónikiakhoz írt első levélben olvassuk: „Kérünk és intünk titeket az Úr Jézusban, amint tőlünk tanultátok, hogyan kell Istennek tetsző életet élnetek, úgy is éljete, hogy egyre előbbre haladjatok” (1Tessz 4,1). Hogyan? – megmondja *Kempis Tamás* könyvének címe: *Krisztus követése*, betű szerinti fordításban *Krisztus utánzása*. Az Úr Jézus élénk élt egy emberi, egész emberi életet. Nekünk utána kell ezt élnünk. Vagyis amikor cselekedni kell, határozni kell, dönteni kell, azt kérdezzük: „Mit mond erről az Úr Jézus? Mit tenne helyemben az Úr Jézus?” Azt mondja *Tolsztoj*, aki minden teológiai esetlensége mellett mélységes Krisztus-hívő és Krisztus-szerető volt: „Az Úr Jézus megtanít bennünket arra, hogy van bennünk valami, amivel föléje kerekedhetünk az életnek és a szaladgálásoknak és az aggodalmaknak. Aki megérti Krisztus tanítását – mondja – olyanféleképpen jár, mint egy madár járna, amelyik nem tudná, hogy szárnya van. Aztán egyszer csak megtudja, és akkor szabad lesz, nincs többé akadály előtte, repülhet.” A keresztény ember az evangéliumból tudja az Úr Jézus akaratát, és megkapja kegyelmét is – repülhet.

Mindezt a hétköznapi apró, unalmas, szürke dolgai közt kell gyakorolnunk. Pozitíve: az élet adta kis jókat cselekedni, és negatíve: a kis rosszakat is kerülni. Nem lehet elég nagyra becsülni a kis dolgok jelentőségét. Ki ne kérdezte volna magától, hogy lehet az, hogy vannak emberek, akik gyakran, talán mindennap áldoznak (és nem tehetjük fel, hogy ne jóhiszeműen áldoznának), mégis oly kevésbé látszik meg rajtuk annak hatása. Egy nagy középkori misztikus, *Tauler* azt feleli erre: „Oka az, hogy a hétköznapi apró hibákra nem vetnek ügyet, csak elmennek mellettük, mintegy félálomban, és ezek a kis hibák elállják az isteni kegyelem útját lelkünkhez.”

Van azonban mindennek egy nagy nehézsége. Sok ember élete túlon túl zsúfolt, minden lélegzetvételt a munkának, az életnek szenteli, olykor fizikailag sem jut ideje imádkozni, Istennel foglalkozni. Nekünk tehát szembe kell néznünk ezzel a problémával is: mit tehet az a sok-sok ember, aki akarna menni, tudna menni az igaz kereszténység felé, ha volna hozzá ideje és energiája? A lényeg az apostol mondja meg a filippieknek: „Zúgolódás és okoskodás nélkül tegyetek meg mindent (vagyis ami tőletek telik), hogy kifogástalanok és tiszták legyetek, Istennek ártatlan gyermekei” (Fil 2,15). Mindent, azaz mindent, ami tőletek telik. Ha sok telik, sokat, ha kevés telik, akkor azt a keveset. De még ha semmi sem telnék, az is érték lenne, ha „zúgolódás és okoskodás nélküli” jószándék van mögötte. Isten más számrendszert használ, nem 12 órás számlapon méri az időt, és nem a ráfordított idő

mennyisége szerint minősíti a cselekedeteket. „Ha napközben Isten iránt teljes odaadással Istene csüngve híven teljesítettük kötelességünket és ezt imitt-amott egy-egy fohással vagy jószándékkal meg is mutatjuk, akkor ez annyi, mintha egész nap imádkoztunk volna” (*Szent Ágoston*). Aki ezt megéri és ennek szellemében él, az már meg is oldotta a hétköznapi kereszténység problémáját, annak számára voltaképpen nincs is hétköznapi kereszténység, mert az így átélt Isten-közösség minden napját ünneppé avatja.

(Vigilia, 1962. 1-6.)

Velük, helyettük, értük!

Velük, helyettük, értük!

Most megcitállak lelkem, jól vigyázz!
Elég a zsörtölődés, elég a lázadás.
Csak rozsdá ez, falánk, mely izmaidba vág,
És nem lesz tőle különb a világ.

Nem leszel tőle gazdagabb te sem!
Mit ér elbújni békén a templom-hívesen
És mormolva misézni egymagadnak,
Míg kint az izzadt aratók ezrei elhaladnak!

Hisz mosolyogva érzed, mily messze még az óra,
Hogy zsémbes bácsi légy, multak magasztalója.
Odáig még nem értél, hogy meg ne értenéd
A zölden-édes ifjúság bolondos énekét.

A napbanéző friss csikó-erőt
Ki vette húrra harminc év előtt?
A tiszta vér, mely lépteikbe dobban:
Tekints magad köré: kiben tüzelne jobban?

Ha nem is tejszeles immár a szájad,
Megvallhatod: ma is otthonabb nálad
A tejfel, mint a burnót vagy a szelídke pépek,
A lábaid még táncütemre lépnek.

Megelégedni avval úgy se tudnál,
Hogy érted őket, jobban önmaguknál.
Sem hogy nem bántanak, mint hasznos véneket.
Kell, hogy melléjük állj! Akard, hogy értsenek!

Ne viszolyogjon kényes gusztusod,
Mert néha nagyon is robusztusok,
Mert fürdetlenek olykor és zöldeket beszélnek.
Honnan vegyenek különbet szegények!

Hiába, mostan így mérik a fontot:
El kell a hússal fogadni a csontot.
Sok köztük a lator? Mihelyt hozzájuk lépel,
Judás egy hanggal csendesebb, és hangosabb lesz Péter.

Különben, hasztalan vonogatod fejed:
Fiatal vagy: az ifjak közt helyed.
Csak közöttük maradhatsz magadé.
Avagy az öregek közt – mondd! – otthonabb vagy-é?

Csak bátran állj oda, ne félj: megérik rajtad,
Hogy onnan jössz, ahova ők óhajtnak.
Hogy mit előlük elfog a menetelő lárma
Az melegít belőled: a csendes v o x h u m a n a .

Nem is tudják, mikor páncélban dübörögnek,
Hogy alva is utánunk nyöszörögnek:
Kiknek kezén gránátok nem teremnek,
De tudjuk titkát az örök Ütemnek.

És ha nem ismernek föl, ha kinéznék: Ebadta,
Te munkálsz, mint Isten munkálnod adta,
Velük, helyettük, értük, – majd elválnak,
Melyikünk marad a legény halálig!

(Nemzeti Újság, 1940. december 29.)

A cserkészzet nevelő értéke

A világháború alatt a cserkészek minden országban imponálóan kivették részüket a hazafias munkából és tisztelet, elismerés kíséri őket mindenfelé. A mi cserkészletünk – bár egyes csapatok így is szép munkát végeztek – a szervezés teljes hiánya miatt hasonlíthatatlanul kevesebbet tett; mint amennyit valamivel több szervezettséggel tehetett volna. Nálunk a cserkészlet a háború káros hatását érezte jobban: minden csapatot kemény próbára tett, nem egyet megbénított a vezetők, a tiszték tömeges hadbavonulása.

A magyar cserkészlet országos szervezése is mintha elakadt volna. A mozgalom külföldi mintára országos szövetségben történő szervezéséhez nem mernék túlságosan vérmes reményeket fűzni. Az Országos Cserkész Országos Szövetség már születésekor sem hordta magán az életrevalóság jelét, és a mi hazai viszonyaink mellett aligha vár rá nagy jövő. Nem tudnék a magyar cserkészletre nagyobb csapást elképzelni, mint ha minden iskolában hivatalosan kötelezővé tennék, pedig efféle is lehetett már hallani. De nem képzelhető a cserkészlet lényegének végzetesebb félreismerése sem, mintha egyszerűen a testnevelés körébe utalnák, amire pedig még a legilletékesebb körökben is nagy a hajlandóság.

De a dolog természete mintha nem az országos szervezést sürgetné elsősorban. A magyar cserkészlet kialakulását inkább talán attól a komoly munkától lehet várni, amelyet egységes szervezés nélkül is, egymástól függetlenül, de azonos szellemben egyes csapatok végeznek. Úgy gondolom, ezekben a komolyan működő csapatokban fog lassanként kialakulni a cserkészlet magyar típusa: a Regnum Marianum vagy a Budapesti Református Keresztény Ifjúsági Egyesület csapata például életrevaló formáját teremtette meg a keresztény és magyar eszményekért dolgozó cserkészletmunkának. A budapesti piarista főgimnázium cserkészletcsapata a katolikus középiskola keretei között működő cserkészlet megoldásával próbálkozik. Ez a szerény dolgozat voltaképp ennek a csapatnak hároméves munkáját ismerteti. Mit adhat a cserkészlet a pedagógiának? – erre a kérdésre ez idő szerint úgy adhatunk választ, ha emígy formulázunk: Mit adott a fiúknak a cserkészlet három év alatt nálunk?

A cserkészletet mindenekelőtt nem szabad összetéveszteni semmi más, egyben-másban talán rokon mozgalommal. A cserkészletnek semmi köze sincsen német Wandervogelek-vel, Jugendwehrrrel vagy magyar turistákkal és sportkörökkel. Nincsen közössége – a lényegében azonos célon és a kölcsönös megbecsülésen kívül – a nekünk kissé gyarmatpolitikai ízű angol és a kissé túlságosan katonai színezetű német cserkészlettel sem. Ennek a mozgalomnak legfőbb célja, legerősebb törekvése erkölcsi: elsősorban a jellemnevelésnek és önnevelésnek új, praktikus eszközét és módszerét kell benne látnunk. Bizonyos, hogy a mai középiskola egyoldalúan intellektuális színezetű. Az erkölcsi nevelés a tanítás mellett még a legjobb iskolában és a legjobb tanárok működése során is háttérbe szorul, és ami megvalósul belőle, az az erkölcsi nevelésnek korántsem a legfontosabb része, a külső fegyelemre irányul. Ilyen körülmények közt minden pedagógusnak tárt karokkal kell fogadnia az olyan komoly törekvést, amely az igazi erkölcsi nevelés munkájában akar segítségére lenni. Azért kell nyitottan elfogadnunk azt a magas erkölcsi eszményből táplálkozó, de minden ízében gyakorlati nevelői programot, amelyet a cserkészlet akar megvalósítani.

Természetesen naivitás volna azt hinni, hogy ez a program újat hoz. Aligha van benne olyan elem, amely régen meg ne volna már. Amint erkölcsi elveit az Evangéliumból vette, úgy szedte össze minden kövecskáját a gyakorlati élet legkülönbözőbb területeiről. Inkább csak a sokféle elemnek az a sajátos vegyítési módja új benne, ami az első tekintetre bizarrnak látszik, de közelebbről inkább csak érdekes és a serdülő fiúk pszichológiájának mesterei ismeretére épül. A cserkészletnek éppen az a legfőbb értéke, hogy lényegében erkölcsi ideálját szerencsésen tudja összhangba hozni a nemes értelemben vett testnevelés és a gyakorlati élet követelményeivel meg a fiúk romantikus hajlamaival. Éppen ezeken a

területeken szoktak a fiúk leginkább kisiklani az iskola erkölcsi hatása alól, gyakori panaszok szerint éppen ezek állandó kísértések a külsőségessé válásra, a kötelességmulasztásra, az eldurvulásra, sőt rosszabbakra is. A cserkészet – mint megpróbálom majd megmutatni – ezeket is erős kézzel, de nagy pedagógiai belátással alá tudja rendelni az erkölcsi célnak, és át meg áthatja jellemnevelési motívumokkal.

Hogy fest már most mindez a gyakorlatban? Erre nézve legyen szabad utalnom cserkészcsapatunknak *A piarista cserkész kis káté*-ja címen kézirat gyanánt megjelent füzetkéjére, amelyet érdeklődőknek örömmel bocsátunk rendelkezésére. A keretek helyett a hatásokról óhajtok inkább néhány szót szólni; természetesen nem egyes kivételes eredményekről, hanem az átlagfiúkra gondolt hatásokról.

Mindenekelőtt tagadhatatlan, hogy a fiúk a cserkészszemélyt eléggé megértik és a lelkükhöz szólónak találják. Természetesen a 13-14 évesek (fiatalabbakat nem veszünk föl) eleinte kevesebbet, a gyerekeknek való mozzanatok ragadják meg belőle, de lassan-lassan hozzájönnek a magasabb követelményekhez is. Nagy részük szívéből szól az a tavaly érettségizett cserkész, aki háromévi cserkészkedése után leírta a többiek számára tapasztalatait és gondolatait. Itt írja *Cserkészideál* címen a következőket. (Természetesen nem kell figyelembe vennünk a fiatalember kedves lelkesedésének szuperlatívuszait, meleg bőbeszédűségét, a szeretet akaratlan retorikáját – és azt, hogy az „így kell lenni”-ből hamarosan átlendül a szuggesztívebb „így van” fogalmazásba –, de talán még érdekesebb így, a maga érintetlenségében.) „A cserkész tudjon főzni és elsősegítséget nyújtani, tudja fönntartani magát bárhol, tudjon tájékozódni mindenben és mindenütt. Legyen benne nagyfokú gyöngédség, bensőség, mely mindenkivel szemben, fölfelé és lefelé egyaránt érvényesül; de legyen benne nagy határozottság és erély, önállóság és lélekjelenlét, hogy gyorsan és eredményesen tudjon cselekedni és segíteni mindenféle helyzetben. Fejlessze magát izomemberré, de amellet még inkább törekedjék arra, hogy lelkében, jellemében legyen harmónia. Sohase szoruljon másra, de ő mindig legyen kész segíteni másra: mindenkin, nemcsak azon, akit szeret vagy ismer, hanem ellenfelein is, ismeretleneken is, szegényeken is. Legyen e téren úttörő, ne azt nézze, hogy miként cselekedtek mások, hanem figyelje meg, mit mond a szíve! Mérlegelje képességeit, de csak egy pillanatig, mert a cselekvés alkalmas pillanata csöppen, s csak a fájó melankólia marad hátra. Nem túri, hogy valaki kiszolgálja, de állandóan kész másokat, fiatalabbakat is kiszolgálni. Sohasem kérdezi, mit kaphatok?, hanem mindig azt, mit adhatok? Mindenkit szeret, de jókedvű akkor is, ha senki sem szereti. Nem sért senkit, de nem is sértődik. Kerüli a nagyképűséget, egyszerű, kedves és természetes. Fő elve a harmónia jelszava: mindig előre csak és fölfelé. Az otthon mindenese: ami elromlott, mindazt kijavítja. Nemcsak a zárt ajtó megnyitását érti, hanem be tud hatolni a szívekbe is, megnyeri azokat szeretettel és szolgáló lélekkel. Minden érdekl, semmi sem lepí meg; mindenre elkészült és mindenütt tud okosan cselekedni. Főlényesen áll az idő fölött s ura önmagának. Nincs semmi igénye, de hálás szívű minden jóért, jóakaratért. Tisztában van azzal, hogy nem a világ középpontja. Elismer minden igaz nagyságot, de a haza száz sebe jobban érdekl, mint művészet, élvezet. Szerény, de nem félrehúzódó; megfontolt, de gyors. Első a kötelességben. Minden munkába tüzzel fog, jókedve, ereje nem lankad. Akár dolgozik, akár szórakozik, sohasem felejt, hogy egy az igazán fontos: a lélek üdvössége. Mindent e kérdéssel kezd: kedves-e Isten előtt? használhatok-e vele magamnak? felebarátomnak? Mindig örvendező a lelke, hisz tudja hogy Isten szeme pihen rajta s tudja, hogy minden perccel közelebb jutott végső céljához. A világban él, de nem a viláért.”

Nem kell mondanom, hogy a cserkészcsapat egyes tagjai még nem ennek az ideálnak megtestesülései. Ez ideál: vagyis cél, amelyre törekszünk, nem tény, amit megvalósítottunk. És hogy a megértés – ha lassanként is –, a törekvés – ha zökkenőkkel, lanygulásokkal új meg új nekirugaszkodásokkal is – a fiúk nagy részét jellemzi, azt nyugodt lélekkel állíthatom.

Már maga a légkör, melybe a cserkészcsapatban belekerül, nem kevés nevelő mozzanatot tartalmaz. Nem szólok arról, hogy állandó bizalmas érintkezést teremt tanár és diák között: sajátos, a tapasztalat szerint szerencsés viszonyt, amelyben van valami a tanár, a lelkiatya, a testvér és a bajtárs szerepéből. A mai felfogás mellett, amely a rosszviselést és gyenge előmenetelű fiúk számára lehetetlenné teszi az effélékben való részvételt, tény az, hogy a cserkészcsapat bizonyos elit-társaságot alkot; tanulás dolgában is – jellemző erre, hogy a csapat tagjainak körülbelül fele jeles tanuló –, de (ami még fontosabb) jellem és komolyság dolgában is. Érthető, hogy a fiúk maguk is észreveszik a Csapatnak ezt a válogatott jellegét, és hogy hogyan hat rájuk, arra csak két kis adatot említek. Egy tizenöt éves fiú kérte a csapatba való felvételét. Tudtam róla, hogy régebben állandóan gúnyolta a cserkészetet. Mikor megkérdeztem, mi bírta erre a váratlan lépésre, egyik cserkészőtársát nevezte meg: neki tetszik annak a viselkedése és ő is szeretne olyan lenni. – Egy másik fiú, egy hatodikos, kitöltötte próbaidejét és letette a fogadalmat. Ilyenkor kellő megokolással maguk kérhetik valamelyik régi ősbe való felvételüket. Ez a fiú egy nyolcadikos ősvezetőt választott, mert az neki nagyon imponál: nagyon komoly fiú, és reméli, hogy mellette ő is megkomolyodik.

Ez a két apró adat is rámutat a cserkészet egy fontos hatására: a fiúkban, még a gyengébbekben is, fölébreszti az érzéket a komoly dolgok, a jellem kérdései, a magasabb lelki igények iránt. Nemcsak arra gondolok itt, hogy a hétköznapi események komolyabb szempontokból való megbeszélése napirenden van, hanem arra is, hogy a fiúkat közvetett, de mély hatások is érik, mint a következő eset tanúsítja: Van a csapatban egy jólelkű hetedikos fiú, akit jó tulajdonságaiért a fiúk nagyon szeretnek, aki azonban gyengébb tehetség, de a szellemiekben vaskos tehetetlenség jellemezte. Egyszer jeleztem neki, hogy jövőre a csapat műszaki biztosául szemeltem ki: gondolkozzék a dolgon. Három hét múlva hozzám jött és elmondta: sokat gondolkozott még éjjel is azon, amit mondtam neki, és azt gondolja, hogy „az ő lelke még nincs eléggé kiképezve, meg aztán öneki nincsen olyan igazi barátja, akinek ő mindent elmondhatna”. Nem kell talán mondanom, hogy az ilyen beszélgetés, meg ami utána következik, a komoly keresztény lelki nevelés és önnevelés kezdetét jelenti.

Másik eset. Egy ötödikkessel sok baj volt. Kedves és jó fiú, de túlságos jókedvvel és folytonos féktelen tréfáival nemegyszer annyira zavarta az őrsi összejöveteleket, hogy komolyan szóba került a csapatból való kizárása. Az idén egyszer csak azt hallom a többiektől, hogy el van keseredve és azt emlegeti, hogy kilép. Mikor aztán szót akarok érteni vele, kiderül, hogy az idén új ősbe került, ahol egyedül van az osztályából, csupa kisebb fiúk közt, és nem jól érzi magát. Megmagyaráztam neki, hogy éppen azért került abba az ősbe, hogy jobbkeze legyen az ősvezetőnek, segítsen nekünk azokat a kisfiúkat vezetni, őt tartom erre legalkalmasabbnak. Azért kinevezem segédősvezetőnek. Erre felcsillant a szeme és kijelentette, hogy vállalja a munkát. Azóta a csapat legbuzgóbb és legkomolyabb tagjainak egyike, bátyjától és tanáraitól is hallottam: feltűnően megkomolyodott.

Sok hasonló esetet lehetne felsorolni. Talán nem tévedek, ha az egész cserkészet legnagyobb jelentőségét abban találom, hogy éppen a legértékesebb fiúk tekintélyes részét ráviszi a tudatos, rendszeres lelki életre a szó legkonkrétabb, katolikus értelmében. Bár indítást és alkalmat a csapat minden tagja kap erre, mint mindenütt, itt is kevesebben vannak a választottak, mint a hivatalosak. Annyi mégis megállapítható, hogy a csapat nem csekély része – éppen a legkülönbek! – elég biztosan eljutnak az „egy szükséges” fölismerésére, több-kevesebb lelki haladás pedig – minden bukdácsolás, visszaesés vagy baleset ellenére is – csaknem valamennyinél, még külsőleg is lemérhető. Csodákat persze a cserkészet sem tesz, és rövidlátás volna az eredményeket minden egyes esetben a cserkészetnek tulajdonítani. Nem egy szerencsés lelkületű fiú bizonyára magától is eljutott volna idáig, más esetekben egyéb jó behatások is közreműködtek (tanárok, család, és ki tudja még, mi más), de a tapasztalat azt mutatja, hogy a cserkészet még az ilyen esetekben is nem csekély többletet tud nyújtani: ha másban nem, hát legalább megtanítja az ilyen jólelkű fiút, hogyan szentelheti

magát a lélek legfőbb érdekeinek szolgálatára, miképp lelkesítheti át a gyakorlati és köznapi élet legközönségesebb mozzanatait is: a játékot, a sportot, az utcát, a villamost, a bevásárlást, az ebédet... Sok esetben mégis arra a következtetésre juthatunk, hogy a változás egyenesen a cserkészlet műve. A számos eset közül egyet. Első táborozásunkra elvittem egy szegény, jól tanuló fiút is; negyedik volt és csak kevéssel előbb lett a csapat tagja. A táborozás ideje alatt meglehetősen sok kellemetlenséget okozott, erősen meglátszott rajta az otthoni nevelés hiánya; meglehetősen tolazkodó, önző, falánk, irigy volt, nem volt rokonszenves. A környezet levegője, társak és vezetők viselkedése, egy-két rövid beszélgetés szemmel láthatóan erősen hatott rá. Már a táborozás végén nem az volt, aki a kezdetén. A nyár folyamán és a következő évben immár feltűnően meglátszott rajta az elszánt törekvés, amit a vezetők természetesen állandó pasztorációs segítséggel támogatnak. Ma, hatodikos korában az illető nemcsak a csapatnak egyik legkomolyabb, leghasználhatóbb és legtekintélyesebb tagja, hanem osztályában is a legelső és legnépszerűbbek egyikévé lett.

Egy másik, nem csekély jelentőségű mozzanata a cserkészlet nevelő erejének az a munka, amelyet a fiúk szociális érzékének fejlesztésében fejt ki. Hogy mit jelent ez, éppen ma és éppen nálunk, ahol a társadalom minden rétegében olyan sok még az antiszociális kíméletlenség és a pogány önzés, azt nevelők előtt fölösleges fejtegetni. Igen szerencsés hatása van e tekintetben annak, hogy a cserkészlet nagy teret juttat a legkülönbözőbb kézimunkáknak és mesterségeknek. Aki ki akarja állni a cserkészpróbákat, annak egy egész sereg szerszám kezelését meg kell tanulnia, nemcsak tűzhelyet ásni, tüzet rakni, főzni, mosogatni, fát vágni, hanem bizonyos mesterségek elemeivel is meg kell ismerkednie. Elég talán a lakatos-, szabó-, asztalos-, könyvkötő-, szakács-, földmunkás-, villamossági-, kézimunka- és kertimunka-próbákra utalni. Természetesen legnagyobb – és aki nem ismeri, az előtt eléggé nem is értékelhető – jelentősége van is a cserkészlet koronájának, a nyári nagy táborozásnak, de kisebb keretek közt minden kirándulásnak is. A cserkészlet tábor, ahol a fiúk maguk építik lakásukat, maguk ásnak, faragnak, szögeznek, gyalulnak, készítének minden apróságot, amire szükségük van, heteken át maguk végeznek minden munkát: takarítást, tatarozást, javítást, bevásárlást, főzést, mosogatást, a legalacsonyabbrendű munkát is – és végzi mindenki, szegény és gazdag, előkelő és ágrólszakadt egyformán és egyforma jókedvvel, egyik a másik munkájától serkentve és versenyre szólítva –: azt hiszem, a szociális nevelésnek egyik legszerencsésebb iskolája. Most is előttem áll egy jó családból való fiú, aki, amikor először volt táborozáson és először került az őrsére a naposság, szemmel láthatólag nem tudott mihez kezdeni a kezébe nyomott seprővel, és csak úgy ímmel-ámmal végezte a dolgát. Így ment ez egy darabig: de mikor a második héten kezdte észrevenni, hogy mindenki úgy néz rá, mint dologtalanra; hogy a vidáman tevékenykedők közt maga van kelletlen arcú; mikor egypárszor kivette a kezéből a seprőt egy-egy tiszt, és szó nélkül elvégezte helyette a dolgát, akkor lassan megértette, miről van szó.

Természetesen a vezetőknek is bőven nyílik a táborban alkalma arra, hogy néhány komoly és bizalmas szót váltson a fiúkkal az effélékről. A táborozás végén ő már azok közt volt, akiket meg kellett dicsérni kiválóan buzgó munkájukért. Sőt azóta éberem szemmel tart minden táborhelyet, és ha valahol a megbízott tisztasági felügyelők nem egészen tökéletesen végezték dolgukat, feltűnés nélkül másodszor is kitakarít. Az alacsonyabbrendűnek vélt munkák végzése enyhíti vagy megszünteti azt a – különösen városi fiúkban gyakran kifejlődő – parvenü gögőt, amely lenézi a munkát és vele persze a munkást is. Sohasem fogom elfelejteni azt a képet, mikor egy szekrényt kellett egyszer elszállítani az iskolába és négy fiú (közülük kettő méltóságos úr gyermeke) elegánsan felöltözve, az egyik fehér kesztyűben, fényes nappal kis kocsin végigtolta Budapest utcáin a rozoga szekrényt, és egyiknek sem jutott eszébe szégyellni a dolgot. Világos, hogy ezek az epizódok hozzásegítenek a nemzetfenntartó osztályok és munkájuk megbecsüléséhez.

A szociális nevelésnek egyik leghasznosabb eszköze a játék. A cserkészlet nagy kedvvel és leleménnyel fogja be ezt is a maga ideáljainak szolgálatára. A vezetőknek, de legtöbbször a fiúknak is gondja van rá, hogy a játék az összetartozásnak, a közösségért való vidám háttérbe vonulásnak, az ellenfél és főleg a gyengék megbecsülésének szellemében folyjék. Ez nem könnyű, de annál jelentősebb dolog. Alig van visszataszítóbb látvány például egy durva futballmeccsnél, ahol a játékosok kíméletlen vadsággal gázolják le egymást, ahol egyetlen törekvés a győzelem, amely öntelt ujjongást, a veszteség pedig durva szitkozódást kelt. A vége legtöbbször veszekedés. Bizonyos, hogy a futballhóbort a levegőben van, és önámítás volna azt hinni, hogy azt el lehet nyomni vagy minden durvaságot rögtön és véglegesen ki lehet belőle küszöbölni. De tény, hogy okos szóval és ügyes vezetéssel igen sokat lehet elérni. A csapat legszenvedélyesebb futballistáját például megbíztam, dolgozza ki a cserkész szellemű futballjáték szabályait. Ez a fiú – elsősorban önmaga ellen! – a csendre, az önmérsékletre, a durvaság elnyomására olyan drákói törvényeket hozott, hogy nem csekély mértékben enyhítenem kellett rajtuk. Egyszer egy kiránduláson kisebb fiúkból álló ismerős cserkészcsapattal kerültünk össze, és futballmérkőzésre hívtak ki. A játék előtt félrehívtam az enyéimet, és azt mondtam nekik, remélem, hogy úgy fognak játszani, mint erősebbekhez illik. Valóban megható volt nézni, hogyan iparkodtak a nagy fiúk kímélni a kis ellenfeleket, miképp hurrogták le egyikét-másikat, aki egyszer-egyszer elfelejtkezett magáról.

Talán azzal teszi a legtöbbet a cserkészlet a szociális nevelés érdekében, hogy felébreszti, állandóan ébren tartja, fejleszti és mélyíti a felebaráti szeretet gyengéd érzését, és a fiúkat állandóan a szeretetből fakadó tettek alkalmainak leleményes keresésére készíti. A *cserkész* nevet így értelmezzük: cserkészd a jótettek alkalmát. A jelszó elsősorban azt jelenti: légy részen, hol tehetsz jót. És talán éppen ezen a téren állapítható meg a legjobb eredmény. Minden cserkész igyekszik mindennap végbevinni a felebaráti szeretetnek legalább egy cselekedetét. Ha csak az általam megtudott ilyen „napi jótettek” során nézek végig, lehetetlen nem tisztelnem ezeket a fiúkat. Természetesen sokan nemegyszer elfelejtkeznek róla, sokszor kelleetlenül végzik, talán huzamosabb ideig abbahagyják, de tény, hogy mégiscsak kifejlődik bennük a segítség érzéke, hozzászoknak a felebaráti szeretet gondolatához, nem szégyellnek segíteni másokon, és tény az is, hogy nemegyszer valósággal hősiességek dolgokat visznek véghez. Éppen a legkülönb fiúk persze gondosan titkolják ezeket, úgy, hogy csak igen kevés példája jut el hozzám. De így is éppen elégről tudok. Egyikük például egy szegény családnak két héten át napjában háromszor hordott vizet háromszáz méternyi távolságról. Egy másik egész nyáron át főzött egy sokgyerekes szegény parasztcsalád számára, ahol a férfi egész nap munkában volt, az asszony pedig betegen feküdt. Vannak más stílusúak is. Egyszer felvétellel jelentkezett egy igen derék, de gyengébb tanuló: nemigen akartam fölvenni, erre előállott egy cserkész osztálytársa és a leghatározottabb hangon kijelentette, felelősséget vállal érte, segíteni fog neki. Fölvettem. Azóta nincs ellene panasz, és a következő konferencián életében először nem kapott intőt. Ide tartoznának különben a különböző szolgálatok is, amelyeket a háború alatt a vakációban, sőt tavaly az iskolai évben is a mentőknél teljesítettek a fiúk; segítettek a sebesültszállításnál, a kórházakban, a pályaudvarokon, a térparancsnokságon és még számos helyen; itt említhetem a „testvériségi alap”-ot, amely az ő filléreiken teszi lehetővé, hogy szegény fiúk is részt vehessenek kiránduláson, táborozáson vagy úszni tanulhassanak – ide tartozna az a sok eset is, amikor baleseteknél elsősegélyt nyújtottak. Három olyan esetről van tudomásom, amikor cserkészeink emberéletet mentettek meg.

A cserkészlet értékelésénél fontos szempont az is, hogy erőteljesen hazafias jellegű nevelést ad. Az első perctől kezdve úgy állítjuk a fiúk elé a cserkészletet, mint hazafiak szent szövetségét, akiknek céljuk igaz, munkás, becsületes magyar polgárokká nevelni magukat, legszentebb törekvésük a haza jövőjéért nagyságán dolgozni. A fogadalomban az Isten mellett a hazának esküszik hűséget a fiú. Az egyes próbák anyagában mindenütt ott van a magyar államiság szent szimbólumainak, a haza politikai földrajzáinak és az alkotmány elemeinek

ismerete. A haza iránti kötelességek gyakorlati megbeszélése és e kötelességek gyakorlati következményeinek elemzése állandóan napirenden van, minden fogadalomtétel és annak megújítása, a reggeli csapatszemle, minden ünnepélyes aktus a himnusszal kezdődik vagy végződik. Ám közvetve még inkább szolgálja a cserkészlet a hazafias nevelés ügyét amikor a föltétlen becsületességet, kötelességteljesítést, az erkölcsi tekintély tiszteletét, a magyar nép megbecsülését, a lelkiismeretes munkát, a tisztaságot, a takarékoságot és a kitartást állítja a fiúk elé követelményképpen fogadalomban, törvényben, őrsi órán, csapatösszejöveteleken, táborban, kiránduláson és magánbeszélgetésben. Nem érjük be a követelmények felállításával: megbeszélésekben újra meg újra megvitajuk, részekre bontjuk, minden oldalról megvilágítjuk ezeket, kimutatjuk jelentőségüket, megmutatjuk teljesítésük gyakorlati módját, segítjük a fiúkat megvalósításukban és állandóan ellenőrizzük őket. Ebben aztán nem ismerünk alkut. Egyetlen komoly dologban való igazi hazugság, egyetlen igazi rosszakarátú engedetlenség vagy egyetlen csalás – ha csak az illető maga nem tesz vallomást és nem kér büntetést – elég a kizárásra.

A becsületbírósnak különben a csapat fennállása óta mindössze háromszor kellett összeülnie.

Nemzeti szempontból jelentős mozzanata a cserkészlet munkájának az is, hogy vezető egyéniségeket nevel. Sok szó esik ma a pedagógiában erről a problémáról. Azt gondolom, hogy a cserkészmozgalom igen szerencsés megoldását adja a kérdésnek. A tapasztalat mutatja, hogy a három felső osztályból és az intézet növendékeiből kikerülő őrvezetők és tisztek a kisebbekkel való állandó és rendszeres foglalkozás, és az erre való kiképzés során nemegyszer meglepő pedagógiai érzékre tesznek szert. Már említettem néhány példát arra, hogy az ilyen felelősséggel járó hivatás mennyire fölébreszti a legtöbb fiúban az önvizsgálat és az önnevelés vágyát. Ha tanáccsal, buzdítással, rendszeres tanítással segítjük őket ebben, két-három év alatt nemegyszer nagyon szépen kifejlődnek bennük az úgynevezett vezetői erények. Nem kell talán mondanom, minő értéket jelent ez számunkra – mint már tények is mutatják – a katonaságnál.

És itt elérkeztem az utolsó problémához, amelyről szólnom kell. Mert sok említésre méltót mondhatnék még arról a sokféle gyakorlati ismeretről, amiket a cserkészlet elsajátít: arról a praktikus életrevaló érzékről, amelyet a legtöbb fiúban kifejleszt, s amelyre éppen nálunk, éppen a magyar fajnak olyan égető szüksége van; a határozottságról, amelyet beléjük nevel; az egészségtelen sportmánia ellensúlyozásáról, illetőleg mérsékléséről és megneveléséről; a mindennapos testgyakorlásról, a természetszeretetről, a hazai föld szépségeinek megismeréséről és még egyebekről, de ezeket részint érintettem a fönnebbieken, részint közismertek. Érdemes azonban legalább egy pillantást vetni a cserkészletre az úgynevezett *katonai nevelés* szempontjából.

Sok szó hangzik el mostanában az illetékes és kevésbé illetékes helyekről, az ifjúság katonai neveléséről. Esmék, javaslatok, sőt kész programok röpködnek a levegőben. De mindezek mintha erősen magukon hordanák az aktualitás, az ötletszerűség, hogy ne mondjam a kapkodás jellegét; sehogy sem lehet fölfedezni bennük a mélyebb átgondoltság jellegét. Ha csak arról volna szó, hogy a tornatanításba bizonyos katonai szellemet vigyünk, ez eléggé megokolhatóan látszanék. De itt sokkal mélyebbre ható változásokról beszélnek. Egész új ismeretköröket emlegetnek, ballisztikát, tereptant, a katonai kiképzés gyakorlatainak rendszeres bevezetését és még sok egyebet. Ha mindezt keresztülvinnénk, az a mai állapotok gyökeres megváltozását jelentené és hatalmas mértékben csökkentené a középiskola mai embernevelő lényegét. Vajon lehet ezt komolyan indokolni? Van-e csak egyetlen jelensége a háborúnak, amely ezt látszik követelni? Nem inkább azt látjuk-e, hogy a tartalékos és fiatal tisztek – tehát azok, akik a középiskolában nevelődtek és katonai szakképzettségüket rövid, sőt minimálisan rövid idő alatt a katonaságnál nyerték – általában gyönyörűen beváltak. A német szaklapokban gyakran olvashatunk olyan aggodalmas cikkeket, amelyeknek szerzői

felemelik szavukat a korai katonai képzés ellen, mely sem a nevelésnek, sem a hadseregnek nem vált hasznára. Egy középiskolai igazgató, aki a legnagyobb Wandervogel-egylet elnöke, jelenleg katonatiszt, ezt írja a harcterről:

„Ismételten biztosítanak bennünket, hogy a korai katonai szakképzés nemkívánatos, sőt egyenesen ártalmas lehet.” (Deutsche Turnzeitung, 1915. 955. l.) A világháború másfél esztendeje után a katonás szellem hiányát bajos volna szemére vetni a magyar katonának, hát még az iskolának! Ez az egész gondolkör, félő, csak arra lesz alkalmas, hogy elterelje a figyelmet az igazi bajokról, az igazán orvoslást sürgető hiányokról. Mert ezek nem elsősorban a csatateren mutatkoznak, hanem idehaza, nem annyira a hadseregben, mint a társadalomban, és ezeket nem katonásdival és katonai szakoktatással lehet orvosolni, hanem az öntudatos magyar érzésre, föltétlen becsületességre, kötelességtudásra, figyelemre, szolidásra, komoly keresztény életre való neveléssel, vagyis azzal, ami a középiskolának legfőbb hivatása. Nem új elemek fölvételére van szükség, hanem a régieknek mélyebb értékelésére. Nem új ismeretanyag tanítására, hanem ellenkezőleg, éppen arra, hogy minden iskola és minden tanár átérezze, hogy *nekünk nem* katonákat kell nevelnünk, még csak nem is elsősorban *jó matematikusokat, historikusokat vagy latinfordítókat* – bármilyen fontos legyen ez –, hanem *elsősorban jó magyarokat, jó keresztényeket, egész embereket*. Ha ilyeneket adunk a hadseregnek, ezekből hamarosan és könnyen képez majd jó katonákat. „Férfiakat kell nevelnünk, akiknek acélos a testük, fejlettek az érzékeik és erős az akarataik... Ha igazi férfiakká neveltük az ifjakat, akkor már katonákká neveltük őket” – mondja von Hülsen vezérőrnagy. Nem az iskolának van tehát szüksége a katonai szellemre, hanem a hadseregnek arra az emberre, akit az iskola egészséges, kipróbált, szolid alapokon nyugvó, de új lélekkel átelevenítendő személyiséggé nevel.

A cserkészlet ezt a nagy ideált is szolgálja. Sok olyat tartalmaz, amit ezek a reformtörekvések kívánatosnak találnak. A cserkészismeretek közt egy sereg katonai ismeret is van: a katonai térkép kezelése, térkép- és vázlatrajzolás, Morse-jelzés, a megfigyelés gyakorlása és fejlesztése, némi utász- és árkászismeret stb. A cserkészlet úgynevezett hadijátékai majdnem teljesen azonosak a katonai kiképzés mozzanatával és egy-egy nagyobb szabású efféle játék szinte minden lényeges mozzanatában megegyezik a hadsereg úgynevezett harcszerű gyakorlataival. Körülbelül azt adja e téren a cserkészlet, amit von Hülsen kíván a már idézett cikkében. A cserkészletben azonban mindez nem önmagáért van, hanem a jellem és az egész ember összhangban való fejlődésének magasabb gondolatát szolgálja. A cserkészletben különben sem ezek a gyakorlatok adják a lényegét, hanem az, hogy a teljes ember nevelésére ad új és szerencsés eszközöket. Ha a háború tanulságai lelkiismeretvizsgálásra készítetik a magyar tanárságot, alighanem rá fogunk jönni, hogy nem az alapjaink, nem az elveink voltak hibásak, hanem a gyakorlat, amely nem domborította ki eléggé az erkölcsi nevelés hegemoniáját és kelletténél jobban háttérbe szorította a testnevelés szempontjait. Ha pedig helyre akarjuk hozni ezt az eltolódást, akkor törekvésünk egy a cserkészideállal és munkánkban alig találhatnánk gyakorlatibb segédeszközt a cserkészletnél.

Nem lehet azonban eléggé hangsúlyozni, hogy – mint mindenütt – a cserkészletben is csak másodrangú a voltaképpen keret, a szervezet: a lényeg az egyéneken múlik. Emberekre van szükség itt is. Minden cserkészcsapat olyan, amilyen a vezetője, amilyenek a tisztjei. Ahol van ember, akiben rátermettség, kedv, az ifjúság szeretete és némi önfeláldozás egyesül – mert bizonyos, hogy ez is kell hozzá –, ott életre kell hívni a cserkészletet; ahol nincs ilyen ember ott nem szabad. Az olyan csapat, amelynek nem a jellemnevelés a legfőbb munkája, ahol a kirándulás, táborozás öncél, ahol a munka csak immel-ámmal folyik vagy kárára van az iskolai kötelességnek, ahol a kirándulás csatangolássá, a játék verekedéssé fajul, az lejárhatja a gyönyörű gondolatot és szégyene lesz az iskolának.

Cserkészszellemű nevelés azonban – vagyis az értelmi nevelésnek a testi és gyakorlati neveléssel való egészséges összhangja a jellemnevelés föltétlen uralma alatt – cserkészcsapat

alakítása nélkül is lehetséges. És ha valaha, ma van rá égető szükség. Ne feledjük a cserkészjelszót: Legyünk résen! A megtépett magyarság egész embereket vár tőlünk.

(Vigilia, 1989. 422-429.)

Vígan fiúk!

„Vígan fiúk, cserkészfiúk, föl a fejet merészen!” – énekeljük a legrégebb cserkészindulóban. „A cserkész vidám” – mondja nyomatékosan a 8. törvény.

Miért víg a cserkész? Búsuljon, akinek rossz a lelkiismerete. A cserkész híven teljesíti kötelességét: nyugodt az öntudatában. Búsuljon, akinek szemét belső piszok homályosítja el. A cserkész testben, lélekben tiszta és a lélek tisztasága acélos erőnek és egészséges életörömmel forrása. Búsuljon, aki elhagyott, árva, szerencsétlen. A cserkészeknek minden cserkész testvére: derék, vidám bajtársak közt „jómultság, férfimunka” az élete. Búsuljon, aki rabszolga-lélek, aki morogva végez kénytelen munkát. A cserkész egyeneslelkű, öntudatos, meggyőződésből, szabad elhatározásból engedelmeskedik: szereti és ambíció lelkesíti munkájában. Búsuljon, aki a nagyváros beteg levegőjét kénytelen szívni, akit az utcák szennye, kávéházak gyilkos füstje sorvaszt. A cserkész az Isten édes, tiszta legét szívja, hegyek, vizek, erdők szabad szép világán tisztul, erősödik, gazdagodik a lelke. Úgy jár a szabadban, mint aki méltó e templom látogatására. Fájdalom, csapás, szerencsétlenség? Isten kezében vagyunk és megpróbáltatások nélkül senki sem élhet. De a cserkész megnyugszik Isten akaratán, leteszi fájdalmát a jó Atya kezébe, megosztja baját megértő jóbarátokkal, megenyhül a vigasztaló természet ölében. „Aki fölnez, sose csügged el, aki dalol, sose fárad el!”

Hogyan víg a cserkész? A szellemességben nem mások rovására: leleményét nem használja arra, hogy másokat kicsúfoljon: nem az elvek rovására: semmiből, ami szent és nagy dolog, gúnyt nem üz; nem a lélek rovására: kétértelmű vagy szennyes tréfával meg nem szentségteleníti ajkát. *A játékban* nem felejtkeznek el arról, hogy cserkész: akkor játszik, amikor már teljesítette kötelességét; úgy játszik, hogy a legteljesebb odaadásban is úr maradjon a gyöngédség és a kímélet, a győzelem vágya fölött a lovagiasság, az élvezetben a közért való összetartás. *A nótázásban* undorral fordul a léha kabarészellem fertőző termékeitől és gyönyörűséggel éneklő a magyar lélek tiszta, szép dalait; a közös éneklésből nem vonja ki magát: készséggel énekel a többiekkel, de nem iparkodik túlkialálni őket: buzgón és szerényen illeszkedik bele az összhangba. Egyáltalán a legteljesebb jókedv közepett is lovagias: gondja van rá, hogy ne legyen terhére másoknak; jól tudja, hogy nem mindig a leghangosabb jókedv a legmélyebb és legigazibb.

Hogy pedig ez után a sok *nem* után milyen hát voltaképpen az igazi cserkészjókedv, arról nem kell beszélni: ez az, amit nem lehet, de nem is kell tanítani, ezt gondolkodás nélkül, okoskodás nélkül, magától is tudja minden jó cserkész: magától ömlik a szívéből az igazi jókedv. Ha cserkész vagy, vidám is vagy; ha jó cserkész vagy, jól vagy vidám, lovagmódra, cserkészmódra.

Vígan, fiúk, cserkészfiúk!

(Magyar Cserkész, 1925. 13-14. 207.)

A Nemzeti Nagytáborról

Kedves Cserkésztestvéreim! Most, amikor már bizonyos távlatból tekinthetünk vissza a Nemzeti Nagytáborra, búcsúzóul egypár testvéri szót szeretnék szólni hozzátok. Gondoljuk vissza magunkat Megyerre, a tábortűz köré, szálljunk vissza lélekben abba a szép órába, amikor utoljára ültünk együtt, mi, cserkésztsztek, cserkésztestvérek, a tisztí tábortűz körül és folytassuk ott, ahol akkor elhagytuk. Nézzünk a lelkünkbe és nézzünk egymás szemébe és beszéljünk magunkkal, egymással, egészen őszintén. Legyen ez az utolsó tábori eszmecserénk amolyan lelkiismeretvizsgálat-féle. Lelkiismeretvizsgálat a vezetőségnek, de lelkiismeretvizsgálat minden egyes vezető testvérünknek is. Nem kérdezem most magunktól, hogy érdemes volt-e megcsinálni a Nemzeti Nagytábort. Nem kérdezem, sikerült-e, nem-e? Hogy kifelé, a nemzetcserkészek felé, nagyon, szinte túlságosan sikerült, nem lehet nem konstatálni. Hogy becsületes cserkészmunka folyt a táborban és becsületes cserkészmunkára vallott majdnem minden résztvevő csapat részéről, jogos önértékünk tanúsítja. Örülünk annak, ami öröm ebben, jó lélekkel, de ne hunyjuk le szemünket az előtt a sokféle veszély előtt, amely ebből a legjobb cserkészlelkeket szinte megfélemlítő külső sikerből támad fejünkre. Szálljunk szembe a külső veszedelmek százféle jelenségével, de még aggódóbb cserkészéberséggel örködjünk azon, hogy meg ne férje lelkünket az elbizakodásnak, a munkánk túlbecsülésének, az önmagunkkal való megelégedésnek minden fejlődést megállító végzetes kísérlete. Most azonban, a magunkbaszállásnak ennek a szent órájában mélyebbre nézzen tekintetünk.

Most hagyjunk mindent, ami külső, és keressük a szellemet, amely elevenít, keressük a lelket, amely eltöltötte a tábor egészét, amely eltöltötte a mi csapatunkat, bennünket magunkat. Jó lélek volt ez? Cserkészlélek volt ez? *Cserkészszellem dolgában megálltuk-e a helyünket?*

Azt hiszem, hogy ha cserkészmódra őszinték akarunk lenni magunkhoz, erre a kérdésre aligha fogunk elszánt igennel felelni. Nem felelünk igennel mi sem, a tábor vezetősége, ha a magunk munkájával szemben tesszük fel ezt a kérdést. A jóakarat megvolt bennünk, erről megnyugtat a lelkiismeretünk; és megvolt a jó elgondolás is, ebben sem tehetünk magunknak szemrehányást. De az emberi cselekvések eredménye nem mindig áll arányban sem a rája fordított jóakarattal, sem a jó elgondolással. A Nemzeti Nagytábor szellemi vezetése távolról sem érte el azt, amit elgondoltunk és amit akartunk. És hogy nem érte el, abban nemcsak a körülmények hibásak, hanem részesek benne a mi hibáink is. Ami pedig áll az egész tábor szellemére, úgy tetszik nekem, nagyjából ugyanez áll a csapatok legtöbbszörére is.

Kérdezzük magunktól mindenekelőtt, hogyan álltunk, hogyan állunk *cserkészfegyelem* dolgában? Ha visszatérünk a Nagytábor képére, lehetetlen meg nem állapítanunk, hogy rend és fegyelem, imponáló fegyelem uralkodott benne. Hiszen a tábor imponáns arányai, a cserkészek nyüzsgő sokasága és a sátrak hatalmas tömege mellett ez kapta meg legjobban a látogató lelkét, ezt csodálták a külföldiek, ez hódította meg a magyar társadalom megjelent vezetőit. Tagadhatatlan: a gépezet jól működött és olyan értéket produkált, amely a magyar társadalomban ritka és megbecsülhetetlen érték. És mégis, mi, vezetők éreztük legjobban: ez a fegyelem mégsem egészen az volt, aminek szerettük volna. Túlságosan népes volt a tábor és túlságosan kevés a vezető, túlságosan sokféle a megjelent csapatok szelleme és túlságosan nehezek a külső körülmények ahhoz, hogy ezt a kifogástalanul működő külső szervezetet mindenütt igazi cserkészlélek olaja hathassa át. Az elgondolásban a Nagytábor fegyelmét két pillére alapították. Az egyik a nagytömegek vezetésében századokon át jól bevált és egyedül bevált katonai formák, a másik a fegyelmet kitöltő tudatos, szabad engedelmességnek, a bajtársi testvériségnek szelleme. Minél jobban működött az első, annál jobban kitűnt, hogy nem maradt elég felkészültségünk a másodikra. Kevés volt az időnk, kelleténél több a külső

munkánk. Nagyon kevesen voltunk hozzá magunk és gyengéknek bizonyultunk erre a nagy és mindennél fontosabb munkára.

És kérdezem: nem volt mindez ugyanígy a csapatok legtöbbszörénél is. A külső fegyelem nagy volt, ha szépséghibákkal is. A munka folyt, a program pergett, ha apróbb, nagyobb zökkenőkkel is. De, kérdezem, hogy azért az olyan szép és olyan hasznos külső teljesítményért nem fizettünk-e túlságosan nagy árat? Kitöltötte-e a csapatoknál is a lélek a formákat? Lélekből fakadt-e a fegyelem? Jó lélekkel és vidáman ment-e az engedelmesség? Jóakarát és szeretet lágyította-e a formák keménységét? Cserkészlélekből való fegyelem áradt-e belőlünk a fiúkra is? Számúzva volt-e közülünk egészen a morgás, az elégedetlenség, a zúgolódás, a destruktív kritizáló szellem? Amint egyek voltunk a csapatokkal fölfelé, azok voltunk-e a vezetőséggel is lefelé? Vajon cserkészfegyelem volt-e igazán a fegyelmünk? Félek, hogy nem sokan lesznek közületek, akiknek el nem kellene mondani maguknak is a mi „mea culpá”-inkat. Vajha a mea culpát erős fogadás követné mindnyájunknál!

Kérdezzük azután azt is, hogy megálltuk-e a helyünket *szeretet* dolgában? Mi, a tábor elnöksége, ha minden hibát szívesen vállalunk is, szeretet dolgában nem tudunk magunknak szemrehányást tenni. Szeretetünkön, jóakaratumkon, bajtársi meleg érzésünkön semmi sem múlt. De, hogy ez a szeretet elég leleményes, elég éber, elég ügyes volt-e, hogy meg tudta-e találni a megnyilatkozásra a kellő eszközöket, elegendő időt, az igazi hangot, azt a melódiát, amelyet meghallanak, megértenek és visszhangzani tudnak a szívek: ebben már távolról sem vagyunk olyan bizonyosak. Miért, miért nem, bajos volna eldönteni – ha gyengességünkön igen, de jóakaratumkon nem múlt! –, bizonyos az, hogy a testvériségnek azt a mindent átölelő diadalmas melegsége, amelyet szerettünk volna, amelyet elsősorban akartunk megvalósulásra segíteni, a Nagytáborban sokkal kevésbé alakult ki, mint ahogy szerettük volna. Tán itt is az volt a főbaj, hogy többen voltunk az elegendőnél és több volt a dolgunk a kívánatosnál. Meg volt a bajtársiasság, de nem volt elég meleg; meg volt a szeretet, de nem volt elég egyetemes.

És mit szól a Ti lelkiismeretek, testvéreim? Hiszem, hogy nem rítatok ki az egész Nagytábor testvéri egységéből. Hiszem, hogy jó lélekkel jöttetek és nem mondatok ellene a Szentléleknek, nem álltatok ellent a testvéri összetartozás hívásának. De, kérdezzük magunktól, átérettük-e eléggé és átérettettük-e eléggé a fiúkkal, hogy mi nemcsak ennek és ennek a csapatnak vagyunk a tagjai, hanem magyar cserkészek vagyunk: lélekben egygyéforrott tagjai egy nagy, szent testvériségnek, amely több az egynél, több a csapatnál is! Alá tudtuk-e rendelni a magunk szempontját, a magunk csapatának apróbb érdekeit a nagy egész szempontjainak, a magyar cserkészlet mindennél nagyobb érdekének? És ha igen: jó szívvel, vidáman, készséggel történt-e ez az alárendelés? És azután: a szeretet lelke uralkodott-e a csapatban, életének minden megmozdulásában? Számúzva volt-e ajkunkról és számúzva volt-e a fiúk ajkáról a legkisebb durva szó is? A szeretetlenségnek, önzésnek, kíméletlenségnek, tapintatlanságnak minden megnyilvánulása? Úgy viselkedtünk-e a táborban és otthon, a tábor előtt, hogy a fiúk ne csak ügyes mestert és a szigorú parancsnokot, hanem még sokkal inkább a melegszívű idősebb testvért lássák bennünk? Egyszóval: élt-e, él-e bennünk elég győzelmes erővel az, ami a cserkészletnek legfőbb értelme, a diadalmas szeretet? Erre a kérdésre, ha még annyit tettünk is, akkor sem felelhetünk soha kielégítő igennel.

Harmadik kérdésem még az első kettőnél is fontosabb és lényegesebb. Él-e bennünk és mennyire él az a szellem, amelyből az emberebb ember és magyarabb magyar egyedül képes életerős táplálékot szívni: az egészen mélyről jövő *lelkiség*? A leggyönyörűbb fa is elszárad, ha beteg a gyökere. A leggyönyörűbb emberi ígélet is ígélet marad, a legzengőbb szavú hazafiság is hitvány frázis marad, ha nem az Istenből szívja erejét. A Nemzeti Nagytábort úgy gondoltuk el, hogy azért lesz igazi emberi értékek kivirágzása, ifjú magyar lelkek nagy hadgyakorlata, mert valójában egy nagy lelki magábaszállás, egy nagy lelkigyakorlat-féle is lesz. Azért lengett a tábor közepén a nemzeti zászló, de azért szólt ugyanott a templomi

harang is, azért vonultunk, riadóra a zászló köré, de azért sereglettünk még a riadó előtt a kereszt, az oltár, a biblia köré, mert tudtuk, hogy abban a táborban az Istenből élő, erős magyarok új nemzedéke esküszik föl a magyar jövőnek, Istennek és hazának. Mindössze is kevés az az egész nap –, az egész három hét és az egész program sokaságához képest! – amit ilyen alkalommal a vezetőség erre nézve megtehet; de amit tehattunk, azt meg akartuk tenni. Nem meggyőződésünk erején, nem elszántságunkon, nem a vezető szó és példa hiányán múlt, ha meg nem érezte mindenki, hogy a Nagytáborban is ez az *egy a szükséges*. Vajon megérezték-e és meg tudták-e éreztetni fiaitokkal, Ti is testvéreim? Nem csekély örömmel állapíthatjuk meg, hogy voltak szép számmal, akik megértették ezt a legnagyobbat; hogy voltak csapatok, amelyeknek megjelenése, munkája és egész csapategyénisége ezt az egyedül igaz és egyedül értékes cserkészlelkiséget lehelte. De magyar cserkészszívünk mélyeséges aggodalmával kell megállapítanunk, ha őszinték akarunk lenni, hogy éppen ezen a leglényegesebb ponton számos csapat még igen messze van attól, hogy igazán megérdemlje a cserkészcsapat nevet. A hazafiasság szent tüze (hála Istennek!) lobogó lángokkal ég a magyar cserkészletben. Magyar jövő épül a tábortüzek körül. De, vajon szolidan épül-e mindenütt? Sziklára épül-e, vagy futóhomokra? Vajon, nem túlságosan hangos-e még, nem túlságosan bőbeszédű-e még, nem túlságosan külsőséges-e még sokszor a mi hazafiságunk? Magabízó beszédeink, fegyvercsörgetős irredenta verseink és nótáink nem kendőzik-e üres cifraságokkal az igazi elszántságnak, a verejtékes köznapi munkát nagy lélekkel vállaló, az egész életet, annak minden legkisebb mozzanatát is lélekkel átítató, mélyebb hazafiságnak hiányát? Hazafiságunk stílusában, egész irredentánk frazeológiájában nem izzik-e még sokkal több terméketlen gyűlölet, sokkal több tisztulatlan pogány elem, semhogy az Isten áldását remélhetnénk törekvéseinkre? Az egyénnek vízből és Szentlélekből kell újjászületnie, ha be akar menni az életbe: A nemzeteknek vérből és Szentlélekből kell új életre támadniok. A vérözön végigzúdult édes, szegény hazánkon: mi, cserkészek, a Szentlélekből való magyar újjászületés szent munkájára esküdtünk fel. Átérezzük-e eléggé, hogy ennél kisebb erő nem segíthet rajtunk? Isten színe előtt járunk-e szüntelen cserkész munkánkban: Belőle élünk-e, belőle tanítjuk élni az ifjú magyarságot? Jaj nekünk és jaj szegény hazánknak is, ha nem!

Mert ne felejtsetek el és ez legyen ma búcsúszavam hozzátok: amint Kis-Magyarország nem a mi Magyarországunk: a mai hazafiság sem a mi hazafiságunk. A mai társadalom sem a mi társadalmunk.

Aki Nagy-Magyarországot akar teremteni, annak nagyobb magyarnak kell lennie. Annak ellene kell mondania minden hazugságnak, minden frázisnak, minden félségnek és minden pogányságnak. Annak más, külön, tisztább, becsületesebb, egyszerűbb, magyarabb, istenesebb társadalmat kell akarnia: emberebb embert és magyarabb magyart. És aki ezt akar, aki ebben bízik, aki ebben dolgozik, annak úgy kell éreznie magát a mai társadalomban, ahogyan az első keresztények érezhették magukat a római rothadás közepett. Ne tévesszen meg bennünket az a szeretet, az a becézés, amellyel a sajtó és a társadalom körülvette a Nagytábort, mintha mindenestől a magáénak érezne bennünket! A társadalom kell, hogy a magáénak érezzen bennünket, hiszen dolgozunk, de mi nem érezhetjük mindenestől magunkénak ezt a társadalmat! Hiszen, ha megkérdéznék magukat és őszintén felelnének rá: ők maguk is azt szeretik bennünk, ami öbennük nincsen! A nagyon felületesekek kuriózumot, érdekes exotikumot látnak bennünk, a nagy többség öntudatlanul is azt látja köztünk, azt szereti, azt tiszteli a cserkészletben, azt várja a cserkészlettől, ami a mai magyarságból oly végzetesen hiányzik: a mély fegyelmet, az önfeláldozó közért-élést, a tisztább erkölcsöt, a magasabb lendülettel az eszményiekben való aktív hitet, a hősiességet, – szóval: azt várja tőlünk, hogy megváltoztassuk a magyar föld színét, mert érzi, hogy ha mi nem, más ugyan meg nem változtatja!

Mi nem akarhatunk kevesebbet, mint amennyit a nemzet lelke vár tőlünk, mint amennyit édes, romlott hazánk feltámadása követel tőlünk, mint amennyire cserkész törvényünk, fogadalmunk, lelkünk ösztönöz bennünket!

Ne alkalmazkodjunk lelkünkben ahhoz a társadalomhoz, amelyet mi akarunk átalakítani, különbbé tenni, és amely éppen azt szomjúhozza tőlünk, hogy különbek legyünk nála. Ne legyünk kisebbek önmagunknál! Cserkészintézményünket ne fokozzuk lejjebb, cserkész munkánkban ne adjuk alább, mint amit a roncsolt haza vár, amit a legmélyebb magyar lelkünk ösztönöz, amire az Úristen mindenható kegyelme rásegít!

Ezt a jó munkát kívánja nektek nagytábori búcsúzóul cserkésztestvéri szeretettel.

(Vezetők Lapja, 1926. 10. sz. 69-73.)

Valami a Nemzeti Nagytábor lelkéről

Sokat emlegetjük szóban és írásban a Nagytábor „lelkét”, „szellemét”. Sokan olyan könnyedén használják ezeket a súlyos szavakat, mint ahogy például térképezésről vagy őrsi akadályversenyéről beszélnek. Pedig félek, hogy sokan lesznek, akik nem gondolnak semmi határozottat, semmi foghatót, mikor kimondják ezeket a nagy szavakat. Nem is olyan egyszerű dolgok ezek, mint a kézügyességek vagy a könyvekből kitanulható ismeretek. Ha azt mondom: sátorverés, akkor magam előtt látom a rudat, a ponyvát, a cövekeket, a köteleket: tudom, miről van szó. Ha azt mondják: tanuljam meg a morse-jeleket, tudom, mit akarnak tőlem, tudom, hova nyúljak, hogyan fogjak hozzá. De mit gondoljak akkor, amikor a tábor lelkét kéri tőlem számon? Mit jelent az, ha a táborunk szellemét emlegetik? A lelket nem lehet megfogni, sem szemléletesen egykönnyen elképzelni. Pedig csak „a lélek az, ami elevenít”. A következő néhány kis nagytábori emlékem kapcsán azt szeretném megéreztetni: *mi volt a Nemzeti Nagytábor lelke.*

*

Az első epizód, amely eszembe jut, egy osztrák cserkészfiúval való beszélgetés során történt. Nem is velem beszélgetett pedig, hanem egy idősebb látogató hölgygel, én csak meghallottam, de az osztrák fiú szavai felejthetetlen emlékem marad örökké.

Az osztrákok hazautazása előtti nap történt.

- Hogy érezte magát a magyar táborban? – kérdezte a hölgy.
- Nagyon szép és jó itt! – felelte az osztrák, tizenhét év körüli, értelmes szemű fiú.
- És mi tetszett a legjobban?

Az osztrák fiú elgondolkozott.

- Legjobban az tetszett – mondta kisvártatva –, hogy itt olyan nagy a tisztaság.
- A tisztaság? – kérdezte bámulva a magyar hölgy. – Hát ez máshol nincsen így?
- Lelki tisztaságot értek – mondta komolyan a fiú. – Az uralkodik itt olyan érezhetően.

Külföldön ezt sehol sem érezni!

„Seelenreinheit” – lelki tisztaság, tiszta lelkek! Ezt érezte az osztrák fiú köztünk!

Fiúk! érzitek-e, hogy ez az egy kis szó különb dicséret a magyar cserkészekre, mint a megjelent magyar és külföldi előkelőségek minden bókjai és elismerései!

És sejtitek-e már, hogy mi a tábor lelke?

Seelenreinheit! Vajon, megérezte volna-e rajtam is ezt az osztrák fiú? – ezt kérdezd magadtól. És ha eddig talán nem, megérzi e rajtam legalább ezután mindenki, aki a közelemben jut?

Ha igen, akkor – és csakis akkor! – él benned a Nagytábor lelke!

*

A másik emlékezetes szót egy délután hallottam. A magyar társadalomnak egy nagynevű vezetőegységével álltunk fent a dombon, a főárboc tövében. Akkor látott először cserkésztábor. Elragadtatva állt mellettem, nézte a sátrak erdejét és a nyüzsgő cserkészek ezreit és sokáig hallgatott. Egyszerre csak megragadta a kezemet és felkiáltott:

– Tudod-e, mire gondolok? Pusztaszer lehetett ilyen! A honfoglalók tábora lehetett ilyen! Nagyszerű kép! Történelmi kép!

Pusztaszer! Honfoglaló ősök! Igen!

Fiúk! Éreztétek-e, hogy csakugyan honfoglalók vagyunk, mi, magyar cserkészek! Hogy nekünk kell elfoglalni – nemcsak visszafoglalni, hanem elfoglalni! –, a magyar lélek számára

meghódítani, a magyar törzsek között felosztani, az új magyar ezerév számára megművelni ezt az elkínzott, elszabdalt, elgyalázott szent magyar földet?

Érzitek-e, hogy vérszerződés volt a mi Nagytáborunk? Szerződés, amelyet egymással kötöttünk, testvérek, bajtársak, honfoglalók! És *vérszerződés*: életre-halálra, vérontásig való hűségre!

Ha érzed, akkor él benned – csak akkor él! – a Nemzeti Nagytábor lelke!

*

A harmadik élmény a megnyitó-ünnepély délelőttjén ment végbe a lelkemben.

Az oltárnál álltam, ahol éppen be akartam fejezni a szentmisét. Kifordultam az oltártól utolsó áldásra. Szembefordultam a katolikus csapatok óriási négyszögével, lehajtott fejek, meghajtott zászlók erdejével és éppen fölemeltem a kezemet az áldásra. És ennek a pillanatnak szentséges csendjében egyszerre csak a fülembe csapott egy távoli énekszó. Megpillantottam a protestáns cserkésztestvéreket. Az istentisztelet helyéről vonultak el. A Himnuszt énekelték.

Mennek: az istentiszteletről a nemzeti zászló alá. Az előbb még zsoltárt énekeltek, most a Himnuszt éneklik. És néhány perc múlva mi is megyünk az oltár mellől a zászló alá. És mi is a Himnuszt énekeljük. És egy félóra múlva mind együtt fogjuk énekelni a Himnuszt: Isten áldd meg a magyart!

És az az Isten megígérte, hogy ahol ketten vagy hárman összejönnek az ő nevében, ott lesz köztük. Mi nyolcadfélezren jöttünk össze az ő nevében, magyarok! Az ő nevében: élő hittel! És össze: testvérszívvvel! Hát hogyan lenne köztünk, hogyan lenne velünk – és hogyan áldaná meg a magyart: csak mi is Vele legyünk!

Soha úgy át nem éreztem a Nagytábor lelkét, mint abban a percben, amikor ott megáldottam a tábor: a Mindenható Istennek, az Atyának, Fiúnak és Szentléleknek nevében!

Ugye, te is érzed!

Ugye, te is éled, testvér!

(Magyar Cserkész, 1926. 21. sz. 301-302.)

Pünkösdi tűz

Pünkösöd van, a Tűznek, a Léleknek ünnepe. A Tűzé, amely elevenít, a Léleké, amely leszáll a csüggedt, aggódó, kishitű nyájra és világhódító harcosokká erősíti őket.

Tűznek Lelke, szállj le ránk is, magyar cserkészvezetőkre! Pünkösdi tüzes Lélek, lobbants lángra minket, fiatalíts meg minket a mi nagy harcunkra!

Pünkösdi Lélek, nagy szélnek zúgása, zúdulj végig a mi zsibbadt, hétköznapi porától szürke lelkünkön! Ne engedd, hogy elszürköljünk, hogy belefásuljunk a reggeltől estig egyforma munkába, hogy beérjük a megszokottal, nyárspolgárral, és elfelejtsük a külső cselekedetek mögül a cselekvő hitet, a keretek közül a szellemet, a próbák, versenyek, kirándulások kialakult témájából az alakító lelket. Add, hogy ott zúgjon bennünk szüntelen az a nagy sodró, élő hit, az a nagy, ragadó lendület, amellyel elindultunk, amikor cserkészekké lettünk és amely oka, célja, értelme minden cserkész munkánknak.

Pünkösdi tűznyelvek, szálljatok le ránk, tanítsatok meg bennünket szólni, – szólni Annak szíve szerint, aki küld benneteket. Szólni azon a nyelven, amely a lélek legmélyéről jő és hangján ott is reszket a lélek hangja: a hit, a meggyőződés, a bizonyosság és a szeretet, a szolgáló, cselekvő, leleményes, magával ragadó szeretet. Azon a nyelven, amely eltalál a lélekhez, amelyet megérez és megért a ránk bízott fiatal szíve s fölfigyel rá: ez a nekünk való beszéd! Földre rá: ez a mi szívünk bőségéből szól! És fölmozdul rá: szólj hozzánk kedves testvérhang, megyünk utánad!

Pünkösdi láng, újjászületés tüze, gyújts meg minket! Az ifjú lelkek alakítását mérted ki nekünk hivatásul, művészetül: adj nekünk ifjúságot, mert senkisémet adhatja azt, amije nincsen magának, és nekünk semmink sincsen nélkülöd. Adj nekünk eleven ifjúságot, amely mozgást akar és életet, cselekvést, alkotást, alakítást nagy gondolatok szerint önmagának és életnek és világnak, alakítását nagyra hivatott fiatal lelkeknek. Vidám ifjúságot, amely nem lógatja a fejét és nem veszti kedvét sikertelenségen, emberek hitványosságán, maga gyengeségén, hanem vígan, emelt fejjel, énekes lélekkel megy előre a maga kemény, de fölfelé haladó ösvényén. Foghatatlan ifjúságot, amely bele nem fárad a hétköznapi robotjába, meg nem unja a mindennapi újratekintést, hanem ha elesik is, föl tud kelni, örök rugalmassággal, mert abból a forrásból meríti erejét, melegségét, rugalmasságát, frissességét, amely soha el nem apad, soha meg nem zavarodik, soha el nem hínárosodik; az élő vizek forrásából.

Jöjj el, jöjj el pünkösdi Lélek, légy a mi erőnk. Adj nekünk bátorságot, hogy merjünk akarni nagyot. Merjünk próbálni nagyobbak lenni azoknál, akikből tizenkettő éppen egy tucat. Merjünk fölfelé nézni és hinni eszményeinkben. Merjük kimondani azt a metsző nemet és azt a világmozdító nagy igent a se nem – igen, se nem – nem-nek ebben a hitvány korszakában!

Szállj le ránk, tűznek Lelke, magyar cserkészvezetőkre! Lobbants lángra, fiatalíts meg, erősíts meg minket, hogy megérezzük: áldozatos hivatás a mienk, anyagi javak nélkül, elismerés nélkül kell áldoznunk időt, erőt, szeretetet az ifjúságnak, hogy az nagyon-nagyon értékes legyen, és hogy egész lélekkel vállalni tudjuk ezt a nehéz, gyönyörű, áldozatos hivatást! Pünkösdi Lélek, adj tüzes pünkösdi lelket a magyar cserkészek minden vezetőjének!

Pünkösdi Lélek, szállj le ránk!

(Vezetők Lapja, 1927. 6. sz. 101-102.)

Szent István tanítása

Sík Sándor beszéde, amelyet Szent István napján Londonban, a Szent György-székesegyház szószékéről mondott a magyar Jamboree-tábornak, a magyar követ, Lord Rothermere és a londoni magyar kolónia jelenlétében.

„Hol vagy, István király!
Téged magyar kíván.”

Magyarok, akik itt összegyűltünk, a cserkészlet védőszentjének templomában, Anglia szívében, a mi nagy nemzeti szentünknek ezen a drága szent napján: azt hiszem, valamennyien a nagyság ígézetében állunk. Nemcsak ennek a nagymérvű székesegyháznak égre törő ívei töltenek el hatalmas érzésekkel, hanem kívül is, messzebb is mindenütt nagysággal teljes a levegő; nagy emlékek, óriási nyomások között járunk. A parlament, a Westminster, Canterbury, Oxford egyetem városa: ezek a nagy képek járnak bennünk. Fülünkbe cseng a nyelv, amelyet az emberiségnek egyharmada beszél. Lelkünket megszállja annak az erőnek sejtése, amely a fél világot megszervezte. Mindez az óriás nagy érzésével tölt el bennünket. Itt állunk kicsinyek a nagyság előtt.

És most, ezen a történelmi napon, amikor tekintetünk szinte magától fordul vissza az ezeréves messzeségbe, úgy tetszik nekünk, hogy valami a mostani érzésünkhöz hasonló tölthette el ezer esztendővel ezelőtt őseinket is, amikor először tűnt föl csodálkozó szemük előtt az európai város. Ezek a nyilas nomád harcosok, amikor végigvonultak mokány lovaikon Bizánc palotái, Itália csillogó márványoszlopai vagy a germán világ templomai között, valami ahhoz hasonlót érezhettek, amit mi éreztünk a Westminster apátság márványrengetegében. Valami gyengébb áll itt szemben az erősebbel, valami új a régivel, valami kicsi a nagysággal. Izgató kérdés: hogyan állt szembe ez a maroknyi nép – amely minden értékét magával hozta nyergében, vagy a csapatát követő ökrösszekér ponyvája alatt –, hogyan állt szembe a nagy, hatalmas, lenyűgöző Európával? Izgató kérdés, mert a felelet, amelyet az ősök adtak rá, bennünket, késői unokáikat is eligazíthat a magunk hasonló kérdésének megoldásában.

Hogyan viselkedik a kicsiny erő a nagysággal szemben? A gyengeség eltörlődik, amikor szembekerül az igazi nagysággal. Nincs ereje, hogy megálljon előtte, megrémül, megzavarodik és akarva, nem akarva elveti magát, megsemmisül: felszívódik a nagyságba. Ha marad valami önmagából, az legfeljebb mint ellenséges megalázkodás, mint sunyi gyűlölet, morgó gyűlölködés tud megnyilvánulni. Ez a szolgálélek reagálása az erősebb hatalommal szemben. Ez volt a sorsa az apró törzseknek, akiket a honfoglaló magyarság itt talált az új hazában. Nem tudtak szembeszállni az új erő hatalmával, elpusztultak, megsemmisültek, felszívódtak: apró csermelyeik beleömlöttek a magyar vér nagy vízrendszerébe, és elvesztek benne. A magyarság keményebb fából volt faragva, semhogy így megsemmisülhetett volna. A keménység azonban még nem erő. A lágy gyengeség mellett van egy másik gyengeség is: a keménység gyengesége a merevség gyengesége. A történelemben ez a gyengeség mint a plasztikának, a megérteni, idomulni, feloldozni nem tudásnak gyengesége, mint elzárkózás és tehetetlen idegenség jelenik meg. Ez a merev gyengeség csak az erőszak erejét ismeri; a nagyobb értékkel szemben csak két elhelyezkedést ismer: a gögös, tehetetlen közönyt vagy az ádáz, harcos gyűlöletet. Mindkét lelkület terméketlen. Ereje csak addig tart, amíg a fegyverek ereje, és a történelemben nincs olyan fegyver, amely előbb vagy utóbb erősebb fegyverrel ne kerülne szembe. Ezt a gyengeséget mutatja a hunok és avarok történelmi szereplése. Volt bennük erő, hódítani tudtak, államot

szervezni tudtak, de idegenek maradtak Európa testében és lelkében, nem tudtak akklimatizálódni, ezért nem tudták hatalmukat megtartani. El kellett pusztulniuk. Elsöpörte őket a nagyobb, az állandóbb, a mélyebb forrású erő.

Az első gyengeség nem fenyegette a magyarokat, a második, a merevség gyengesége annál inkább. A rablóhadjáratoknak talán dicsőséges, de véres korszaka nem hagy bennünket kétségben e felől. A fegyver hatalma csak addig érvényesülhetett Európa nagy államaival szemben, amíg – és ennek előbb-utóbb be kellett következnie – több, jobb, erősebb és szervezettebb fegyvert nem hívott ki maga ellen.

De a magyarság, amely Augsburgnál szembekerült a merev erőknek ezzel a halálos végzetével, megmutatta, hogy az erős népek közé tartozik. A Gondviselés, amelynek tervei voltak ezzel a messziről jött, sok viszontagságon, sok vérvesztésen átment kis nemzettel, egy nagy lángelmét támasztott, akiben egyesült mindaz, ami a magyar fajban érték és erő. Szent István alakjában a magyarság megfelelt a nagy történelmi kérdésre, amelytől élete, vagy halála függött, megfelelt egyszer s mindenkorra, és győzelmesen felelt meg. Szent Istvánban a magyarság kongeniálisnak bizonyult Európával. Tekintetét – ezt a Volga- mellett pusztákon elmélyült tekintetét, amely most a kereszténység ihletétől nyert lélekbe-látó erőt – rávetette a nyugati kultúrára és veséjéig látott annak. Rávetette a maga népére is és annak is lelkébe látott. Megértette, hogy a magyarság nagy történelmi kérdése nem az, hogy megtanulja-e a magyar nép a körülakó idegenek nyelvét, átveszi-e szokásaikat, állami szervezetüket, keresi-e barátságukat, hanem hogy megérti-e, megérzi-e, magáévá tudja-e tenni a nyugati kultúra lelkét. Szent István a maga zsenialitásával meglátta a nyugat nagysága mögött a lelket, azt a lelket, amely a kereszténységből táplálkozik, megérezte azt az erőt, amely Krisztusból, az evangéliumból, az élő keresztény életből hullámzott a nyugat népeibe. Ime, Szent István kongenialitása!

De Szent István, és benne a magyarság nemcsak a látásban, az értésben és megérzésben mutatkozott zseniálisnak; megmutatta akaratának, építő erejének zsenialitását is. A nyugati nagyság titkát nemcsak felfedezte, hanem magáévá is tudta tenni. Nemcsak kitérte szívét a kereszténység erejének, hanem magába is fogadta, megemésztette, a maga lelkeségének szerves részévé tudta tenni és egy új kultúra alapjait vetette meg, amely keresztény kultúra, éppen úgy, mint a német, vagy a francia, vagy az angol és mégis magyar kultúra, éppen úgy, mint a honfoglalás előtti törzsek kultúrája volt. Szent István magyarsága itt valami újat alkotott. A magyar egyház, a maga bensőségeken keresztény és mégis magyar életével, pécsi székesegyházával, ránk maradt töredékességükben és impozáns himnuszaival az Árpádok csodálatos és páratlan szent-dinasztiájával, elsősorban Szent Lászlónak, ennek a minden ízében magyar szentnek alakjával, kiből a magyar kereszténység ideálja testesült meg. Szent Lászlótól Nagy Lajosig diadalmas térítő tevékenységével: valami újat állított bele a világba: a keresztény magyar középkor kultúráját. És ezzel megmutatta, hogy nemcsak kongenialitás, hanem teremtő erő is lakozik benne.

Íme, a nagy eligazítás, a nagy tanulság, amelyet Szent István ad a magyar századoknak. Az a drágalátos szent jobbkéz, amelyet ma egy nemzet áhitattal hordoz meg Buda utcáin, a maga áldott ujjával isteni ujjmutatást ír a magyar égre. És ez az ujjmutatás minden idők minden magyarjának szól. Nekünk is, szegény mai magyaroknak, akinél jobban talán soha senki rá nem szorult. Viharban, vérben, történelmi válságok fordulóján élünk ma is, mint akkor, amikor a nomád magyarság zörgetett Európa kapuján. Történelmi válság rázza, lázasítja a világ-kultúrát is. Aggódó bölcsek a Nyugat alkonyáról beszélnek. A fehér faj hanyatlását, az európai kultúra pusztulását hirdetik. Ne keressük ma, van-e igazság jóslataikban. Aki (mint mi) az angol világ nagyszerű benyomásait hordozza lelkében, nem egykönnyen fog hajlani pesszimizmusukra. De akár alkonyáról, akár csak megrázkódtatásáról kell szólnunk a Nyugatnak: bennünket, magyarokat, elsősorban nem a világ válsága, hanem a mi saját szűkebb, de végzetesebb és gyötrőbb válságunk érdekel. Ha válságban van a világ,

ennek a válságnak megoldásához nekünk is kell, hogy szavunk legyen egyszer. De ez a mi szavunk csak akkor lehet termékeny és alkotó erő, ha már előbb megoldottuk a mi saját, életre-halálra szóló magyar válságunkat.

A mi utolsó tizenöt évünket nem egyszer hasonlították a tatárjáráshoz, Mohácshoz, Világoshoz. Én mindezeknél jelentősebbnek látom és mindezeknél döntőbbnek: Augsburghoz hasonlítanám. Az augsburgi vereség nagy történelmi figyelmeztetés volt a harcos, de merev magyarságnak: így nem mehet tovább, ez az út a halálba visz, az eddiginél nagyobb, hajlékonyabb erőre van szükség. Trianon ilyen nagy történelmi felkiáltójel a magyar égen. A század-forduló magyarsága nemzeti képzelgések, nagyhatalmi álmok, felszínes életmegoldások, szemre csillogó, de végzetes örvényeket takaró látszatberendezések között, olyan irányban haladt, amelyben előbb, vagy utóbb el kellett vesztenie önmagát. Ennek az útnak természetes következménye volt a világháború, a forradalmak, Trianon. De a kéz, amely a népeket lesújtja, utat is mutat a felemelkedésre. Trianon a félreérthetetlen történelmi ökölcsapás erejével kényszerítette ránk a nagy figyelmeztetést: így nem mehet tovább! Újat, igazabbat, magyarabbat, erősebbet kell kezdenünk.

Mit? Hogyan? Szent István áldott jobbja mutatja az utat. A nagy megoldás, amellyel megfelelt 900 évvel ezelőtt a történelem végzetes kérdésére, egyetlen megoldás számunkra ma is. A Szent Jobbra kell néznünk, az ő ujjmutatását kell követnünk.

Mert követhetnénk mást is. Ha visszanezünk az ősi századokba, találunk más feleleteket is. Ott látjuk a Koppányokat, Gyulákat, Ajtonyokat, akik nem értik meg a Nyugatot és nem értik meg a szent király óriási gondolatát, akik a pogány merevség tehetetlen dacával szegülnek az új idők, új gondolatok, a nagy kultúra éltető lehetőségei ellen. És ne gondoljuk, hogy ma nincsenek Koppányok, akik gögös merevséggel hirdetnek Nyugattól elzárkózó, csak magunkba merülő, vagy álmodozva Keletre néző, fantasztikusan turáni, vagy lemondóan kis-magyar életprogramot. És ott látjuk az egész múltban, de itt látjuk magunk között is a Pétereket és Salamonokat, akik a hatalmas Nyugatra szegezték koldus tekintetüket, onnan várták a segítséget, akik térdet hajtottak a segítő német császár előtt és aranyos lándzsa átnyújtásával fogadták hűbérúrul az ellenséges Nyugatot. Ne nézzünk rájuk! Se jobbra, se balra. Ne akarjunk sem elzárkózni, sem megalázkodni. Szent Istvánra nézzünk, a Szent Jobb tanítását fogadjuk lelkünkbe.

Nekünk ki kell tárnunk lelkünket a nyugati kultúra minden nagysága, minden ereje, minden termő-értéke előtt, mint ahogy kitárta Szent István és kitárták a magyar történelem legnagyobb nagyságai, az Árpádoktól napjainkig. Hálás tisztelettel kell néznünk a nagy tanító nyugati nemzetekre, és el kell fogadnunk tanításukat. El kell fogadnunk minden jót, de el kell zárunk kapuinkat a tőlük jövő minden rossz elől, mint ahogy Szent István bezárta országát a magyarság ellenére göröggökövetséget járó német püspök előtt. Hálával és meghatottsággal kell a Nyugat nagy népei felé fordulnunk, köztük a felé a nagy nemzet felé is, amelynek csodálatos világát felmagasztosuló lélekkel járjuk ezekben a napokban, amely nekünk Shakespeare-t és Dickenst adott, amely a cserkészben új eszközt mutatott nekünk a fiatal magyar erő megszervezésére, és amelynek egy nemes fia olyan nagyszerű gesztussal állt mellénk. De nemcsak hálával kell járnunk az angol világot, hanem tudatosan kitárt szívvel is, hogy meglássuk, megérezzük, mi a lelke ennek a nagyszerű nagyságnak. Ne csak az épületek tarkasága, a forgalom szédítő zaja, világ-megszervező erő imponáló gépezete kábítson el, hanem érezzük meg, mit jelent az, hogy egy világbirodalom parlamentjének elnöke ma is gyapjaszsákon ül, hogy az angol kormány hivatalos lakomáját imádsággal kezdi, hogy a székesegyházakban főpapok fogadnak bennünket áldással és imádságos szóval, hogy Oxford minden egyes kollégiumának klasszikus művészettel megalkotott kápolna a központja, hogy a templomok zsúfolva vannak vasárnap és az áldozóknak se szeri, se száma, hogy a londoni utca szédítő forgalmában a rendőr csendesen mosolyogva tartja fenn a rendet – és annyi más

apróságot, amelyek mind lelket hordoznak, és egy nemzet életére szóló tanulsággal szolgálnak.

Fogadjuk be ezeket a nagy tanulságokat fogékony szívvel – de magyar lélekbe fogadjuk. Amit a Nyugattól tanulhatunk, csak akkor lehet számunkra érték, ha magyarságunk erősítésére fordítjuk. Fiatal nép vagyunk! A magyar néplélek mélységeiben olyan értékek szunnyadnak, amelyeket a népzene, népdalon, népművészetben keresztül csak most kezdünk igazán megsejteni. Ezeket az értékeket kell kibányásznunk lehető gazdagságban, ezeket megértenünk lehető teljességben, ezeket felszívni, ezektől megtermékenyülnünk. Minden, ami idegen, csak annyiban lehet értékes számunkra, amennyiben ezeket a nagy magyar értékeket segíti megtalálni, magunkba szívni, termékenyebbé tenni. Ezzel tartozunk magunknak, de ezzel tartozunk Európának is. Mi haszon nekünk az idegent utánózni? Ha még olyan nagyszerűen eltanuljuk is a német kultúrát, az igazi német alkotások mellett csak halvány másolat lesz, az amit ebben a nemből produkálni tudunk. A magyar kultúra hűbéri lándzsája, ha még olyan színaranyból lesz is a hegye, csak szerény kis kuriózum lehet a német szellem óriási arzenáljában. Ha még olyan szépen tudunk is francia képet festeni, ha még olyan csalódásig tudjuk is utánózni az angol politika intézményeit, ezzel sem Európa nem lesz gazdagabbá, se mi nem leszünk értékesebbek. Nem a részleteket kell eltanulnunk Nyugatról, nem a külsőségeket, hanem a lelket. Nem utánoznunk kell, hanem lelkén kell megtermékenyülnünk. Azt kell meglátnunk a nagy nyugati népek kultúrájában, hogyan ismerték meg magukat, hogyan tudták kiépíteni önmagukat, hogyan tudtak alkotni önmagukból. Minekünk nem áll jól sem az indus turbán, sem a skót szoknya, sem a belga néptáncosok strucctollas fejdísz. Nem állnak jól a szellemi strucctollak sem. A magyar tánchoz magyar ruha való, és a magyar kultúra csak a magyar nép lelkéből születhet meg. Az emberiségnek, Európának csak ekkor lehetünk hasznára, a Nyugat számára csak akkor leszünk eleven érték, ha olyat adunk neki, amit kívülünk más nem adhat: a magyar értéket. Ezt az egyet más meg nem adhatja, pedig ezt az egyet várja tőlünk Isten és ember.

Az Úristen is ezt várja tőlünk, Istennek célja van minden néppel, minden fajjal, minden nemzettel. Mindegyikkel más-más célja. Minden nép egy-egy külön szín az Úr palettáján: a nagy képhez szükséges valamennyi. Minden faj egy-egy külön hangszer az ő nagy kórusában, a nagy világszimfónia valamennyinek együttes zenéjéből fog kialakulni. Egyik sem felesleges, egyik sem kevésbé szükséges a másiknál. De mindegyiknek csak addig van létjoga, amíg hű marad magához, amíg önmaga marad, amíg azt a dallamot játssza, amelyet őrá mért ki a karmester.

Mi magyarok, még alig mondtunk ki valamit a mi mondanivalónkból; még alig találtuk meg a magunk húrjait: mi még nem mondtuk ki a mi szavunkat az emberiséghez. Még ezután kell kimondanunk: ez az Isten akarata.

Petőfivel kérdezem: Ezer évig azért tartott volna meg, hogy most az utolsó habok elmerítsenek? Adott az utolsó években tenger megpróbáltatást, szenvedést – az Isten azt próbálja meg, akit szeret! – nagy figyelmeztetéseket –; mindezzel semmit sem akarna mondani? Azért támasztotta volna ezt a nemes angol férfiút, aki új életre rázta a magyarságban az élethez való jog öntudatát, hogy ez a mély felbuzdulás egy agyrémnek, egy csaló képzelődésnek szóljon? Nem, az Isten semmit sem cselekszik céltalanul. Azért tartott meg, hogy éljünk; azért próbált meg, hogy jobbá legyünk; azért segít, hogy segítsünk magunkon. Élnünk kell és szólnunk kell. És mi élni fogunk és szólni fogunk. Még van egy kimondatlan magyar szó: ki fogjuk mondani. Ti fogjátok kimondani, fiúk, fiatal magyarok! De egy bizonyos: hogy a szó csak azon a nyelven hangozhatik el, amelyre Szent István tanította meg a nemzetet. Csak az lehet a dallama, amelynek első akkordját ő ütötte meg. Az élő magyarság útja csak arra vezethet, amerre a Szent Jobb mutat.

*Ó dicsőséges szent Jobbkéz,
Melyre magyar óhajtva néz,
Nagy öröme népünknek,
Drága kincse szívünknek,
mutasd az utat: megyünk, amerre intesz. Amen.*

(Magyar Cserkész, 1929. 359-362.)

A cserkészzet magyar küldetése

A cserkészzet Magyarországon 17 évvel ezelőtt a nemzeti újjászületés ösztönszerű szükségérzetéből született meg. Mélyebb lelkeségű pedagógusokban olyan általánosan élt ez a szükségérzet, mint amilyen általános volt világszerte annak az egészségesebb nevelési módszernek a vágya, amelyet a cserkészzet váltott valóra. Amint világszerte, főleg Amerikában már évekkkel előbb jelentkeznek a cserkészethez hasonló kísérletek, úgy lehet konstatálni, hogy mutatkoznak nálunk itt is, ott is elszórt pedagógiai kísérletek, vagy legalább megnyilatkoznak vágyak és sejtések, amelyek egy praktikusabb és a lélekből való magyarság kifejlődésének kedvezőbb nevelői eszközök után kutatnak. Nagyon érdekesen mutatták ezt az általános vágyat azok az eszmecserék, amelyek a magyar cserkészzet első szervezését eredményezték, azok az első levelek és hozzászólások, amelyek a magyar cserkészirodalom bontakozását kísérték, de mindennél jobban az a tény, hogy a magyar cserkészzet anélkül, hogy az első szervezők egymásról tudtak volna, nagyjából egy időben öt-hatfelé indult meg egyszerre. Iskolákban itt is, ott is próbálkozott egy-egy hivatottabb tanár egy-egy osztály vagy egy-egy iskola fogékonyabb diákjainak intenzívebb, praktikusabb önnevelői munkára való szervezéssel. Mária kongregációk, biblia körök valami tiszteletreméltó erőlködéssel próbálták kiszélesíteni a tevékenységi körüket olyan területekre, amelyeket később a cserkészzet hódított meg igazán a nevelés számára. Mindezek a tiszteletreméltó tapogatózások, mindezek a lelkes kísérletek a felszabadulás, útratalálás ujjongásával ömlöttek bele a megtalált cserkészzet egészséges medrébe.

De nemcsak a nevelők lelkében volt általános ez a szükségérzet, hanem igen sokfelé megnyilatkozott magában az ifjúságban is. A fiúk, már a mélyebb járatúak, maguk is akartak valami „okosat és jót, és magyart” – mint egyikük írta, hiszen a tanárokat, papokat, ifjúsági vezetőket talán elsősorban éppen ez az ifjúság részéről jövő hívás, ez a türelmetlen sürgetés indította a maguk kísérletezéseire, és amióta a magyar cserkészzet megkezdte a maga munkáját, az ifjúság a magáralátalás, a felszabadulás ujjongó hevességével vetette bele magát az új mozgalomba. Igen sok kortársának a lelkéből szól az a 16 éves diák, aki 1913-ban egyik cserkészvezetőhöz intézett levelében így ír: „A cserkészzetnek hazánkkal szemben nagy föladata van és ez: a hazának egészséges lelkű férfiakat nevelni. Igyekezzünk tehát ezt a mozgalmat úgy megindítani, hogy ez itt nálunk is életerős, maradandó és a nemzeti életünkbe minden vonalon szervesen bekapcsolódó szervezetté fejlődjék. Tanuljunk, iparkodjunk és akarjunk jó cserkésznek lenni, mert tőlünk függ a magyar cserkészzet iránya, tőlünk, akik kezdeményezők vagyunk. Hiszen, ha majd felépül a nagy magyar cserkészzet, el fogjuk érni, hogy messze határainkon túl úgy beszélnek rólunk, mint ahogy mi az angolok, svédok, németek cserkész táborairól beszélünk. Látnia kell minden művelt nemzetnek, hogy itt a magyar lélek mélységeiből diadalmas fölénnyel előretörő akaratra modern, fiatalos lélekkel telített kibontakozásáról van szó. A mi föladatunk a művet megkezdeni, hogy utódaink, a most 6-8 éves öcsikék, majd annak idején nevet szerezzenek mozgalmunknak”. Mindenki érezte, hogy nemcsak valami új dologról, éspedig nagy magyar dologról van itt szó. Táborokat látogató és a cserkészzet eleven életével itt először érintkezésbe kerülő férfiak, szülők, közéleti vezető emberek számtalanszor adtak kifejezést ennek a minden másra uralkodó érzésüknek. A háború előtti társadalom nyomasztó eszménytelenségében, szürke magyartalanságában vagy tartalmatlan vezércikk-hazafiaszkodásában a cserkészzet úgy tűnt fel a magukba húzódo, csüggedő magyar lelkek előtt, mint egy új magyar ígéret, mint a nemzeti erő megszervezésének egy új lehetősége.

És a cserkészzet nem is cáfolta meg ezt a nagy ígéretet. Mindenekelőtt megmutatta, hogy az idegen útmutatást nemcsak meg tudja érteni, de le is tudja fordítani a maga nyelvére. Az angol cserkészzetet magyarrá tudta formálni. Nem ment ez egycsapásra. Ha szabad egy

távoleső területről egy hasonlattal élni, olyanformán történt ez, mint a Berzsényi-féle nagyszerű ódának, a Magyarokhoz címzett ódának születése. Mint ahogy Berzsényi először csak lefordította Horatiusnak a rómaiakhoz írt költeményét, azután a római vonatkozásokat magyarokkal helyettesítette, azután mikor újra átdolgozta, az alapakkordon és versformán kívül semmi latin sem maradt benne és még az alapgondolat is megváltozott, úgy a magyar cserkészlet is először lemásolta az angol intézmény formáit, átvette a jónak és magáéval rokonnak érzett szellem praktikus következményeit, azután elkezdte a megmagyarosítás munkáját és a munka közben lassan rájött először arra, hogy az angol formákban magyar lelket is lehet kifejezni, aztán arra, hogy ez a magyar lélek magyar formákat is tud teremteni magának, és így lassanként kialakult a magyar cserkészlet úgy, ahogyan ismerjük: egy zseniális angol gondolatból elindulva részben örök emberi, részben magyar nemzeti formákban életet adva a testben, lélekből újjászületni, külön emberré és külön magyarrá válni akaró ifjú magyarság lelkének.

Ez a magyar cserkészlet közel két évtizedes történetében egész sereg olyan tényre mutat rá, amelyek igazolni látszanak a születésekor a legjobbak részéről hozzáfűzött nagy várakozást. Így már pusztán két évtizedes létevel és az eleven valóság erejével cáfolja meg a magyar szalmatűzről szóló csüggesztő szállóigét. Megmutatta, hogy a magyar fiatalságban van elég komolyság is, kitartás is arra, hogy ne csak divatból lelkesüljön valamiért, hogy valamit, ami jó dolog, ne unjon meg az első könnyű eredmények elérése után, sőt ellenkezőleg, képes évtizedes munka folyamán egyre jobban belemélyedni valamibe és egyre tökéletesebbé fejleszteni azt. Aztán megcáfolta a cserkészmozgalom azt a sokszor ki nem mondott, de nagyon sokakban mégis csak belül lappangó szellemi defetizmust, hogy a magyar középosztályban nincsenek önzetlen, önfeláldozásra kész emberek.

Cserkészvezetőnek lenni ez kezdettől fogva önfeláldozást, a polgári hősiességnek bizonyos erejét feltételezte. Dolgozni, mégpedig sokat dolgozni, (mert a cserkészmunka a kirándulások nagyobb követelésein kívül is a hétnek legalább két félnapját kívánja a vezetőtől) nemcsak minden anyagi ellenérték nélkül, de ma is sokszor, az első években pedig majdnem minden esetben minden erkölcsi elismerés nélkül, sőt nem egyszer ellenséges viszonyok között, és pedig olyan munkát, amely szellemi önképzésen kívül testi munkával és nem csekély megerőltetéssel jár: egyáltalán nem csekély dolog, s hogy a magyar társadalom kezdettől fogva szép számmal adott a cserkészeknek ilyen önfeláldozó, derék vezetőket, ez olyan tény, amelyre nemcsak a magyar cserkészek, hanem a magyar jövőnek minden bízó munkása büszke lehet. A Magyar Cserkészszövetség következetes határozottsággal kezdet óta elzárkózik attól a gondolattól, hogy a cserkészmunkát honorálni engedje. Meggyőződése, hogy aki nem lélekből, és pedig önfeláldozásra kész lélekből vállalkozik rá, az nem is végezhet itt jó munkát.

E fejtegetések során volt már alkalmunk rámutatni, hogy a magyar cserkészmozgalom talán egyedül tudta megvalósítani állandóan és zavartalanul ebben az országban a keresztény felekezetek elvszerű baráti összhangját. Akit nem hagynak hidegen a magyarságot fenyegető veszedelmek, az előtt nem szükséges éppen napjainkban hangsúlyozni ennek a ténynek óriási nemzeti jelentőségét. A cserkészlet ezen a téren éppúgy a példa győzelmes tényét állította bele a magyar társadalmi életbe, mint ahogyan a tanonc cserkészletnek megszervezésével, főleg a vegyes diák és tanonccsapatok felállításával és a szociális testvériség megvalósítása szempontjából úttörő szolgálatot végez.

De magának a szorosabban vett cserkészmunkának is olyan teljesítményeit hozta létre a magyar mozgalom, amelyeknek nemzeti jelentősége vitán felül álló. Hogy csak a legfeltűnőbbekre mutassak rá: az 1926-os megyeri nemzeti nagytábor 3 hétig tartott együtt egy sátoztáborban 7 és fél ezer fiút, elejétől végéig következetesen keresztülvitt és a legapróbb részletekig terjedő programmal, fennakadás nélkül működő szervezettel, mintaszerű fegyelemben és mindazt a maga erejéből nemcsak deficit nélkül, hanem az állam,

törvényhatóságok és egyesek szolgáltatta hatalmas anyagi segítségnek minden fillért megtakarítva. A magyar közélet ismerője előtt nem kell hangsúlyozni, hogy ez a teljesítmény példa nélkül áll a magyar szervezések történetében. Az 1929-es angliai jamboree nemzeti jelentőségére nézve legyen szabad a nem nagyon barátságos Times-nak az 1929. szeptemberi számára hivatkozni, ahol a lap egyik szerkesztője így ír: „..... Ha igaz, amit Spencer mond, hogy minden nemzet életerejé ifjúságában nyilatkozik meg, akkor a jamboree megdöbbentő igazságokkal szolgált. Halálraítélt nemzetek ifjúsága bizonyította itt be, hogy nemzete életképes, erőszakosan összerakott birodalmak gyermekei mutatkoztak be hazájuk életerejé szerint meglepően gyengén. Megbocsátják talán, ha eklatáns példának éppen a magyar tábort említtem meg. Ez a nyolcszáz pirosposztagos fiú eleven bizonyítéka mindannak, ami a Nyugat kapujának országában elpusztíthatatlan.”

De termékenynek mutatkozott magyar szempontból a cserkészlet a belső munka kiépítésének szempontjából is. Magyar szempontból beláthatatlan jelentőségű új munkaterületeket vett művelés alá. Így a cserkészlet alapján indult el a felvidéki ifjúságnak nagyjelentőségű kulturális és szociális mozgalma, amely egyrészt az elszakított magyarság erőinek új életlehetőségeket adott, másrészt itthoni hasonló törekvésekkel egyidejűleg, de maguk történeti helyzeténél fogva gyorsabb és mélyebben szántó tempóban megalkotta a regölés intézményét. A fiúk, akik tudatos elszántsággal, alapos felkészültséggel és kitárt testvéri szívvel kimennek a falura, hogy ott tanuljanak, megismerjék a magyar népet a maga igazi életében, közben szociális látást tanuljanak és gyökeres népi kultúrát szívjanak magukba, másrészt a maguk szellemi értékeit megnyissák és átadják a falusi magyarságnak, olyan utat jelölnek, amelyre még nagy jövő vár a magyarság életében.

Hogy a cserkészletnek ezt a nemzeti jelentőségét többé-kevésbé mindenki megérezte, aki foglalkozott vele, annak legjobb bizonyítéka, hogy a cserkészlet gondolatait és formáit itt is, ott is kezdik átvenni és magukévá tenni olyanok is, akiktől a cserkészlet a maga egészében többé-kevésbé távol áll. Az angol cserkészlet egy ismerője az angol társadalom elcserkésziesedéséről ír. Szerény keretek között valami hasonlóról nálunk is lehet szólni. Hogy a leventesség, ez a nagyszerű népművelési intézmény egyre jobban engedi a maga ereibe áramlani a cserkészlet egészséges vérét, annak mindenki, elsősorban maguk a cserkészek, joggal örülhetnek. Hogy a legkülönbözőbb sportintézmények, köztük még szocialista jellegűek is, cserkész külsőségeket vesznek át, azon senki sem fog csodálkozni. A hozzáértő fül azonban cserkészhangokat hall ma már megszólalni társadalmi egyesületekben, parlamenti felszólalásokban, sőt irodalmi alkotásokban is.

A cserkészlet Magyarországon már odáig jutott, hogy éppen a társadalomnak magyar szempontból értékesebb, fogékonyabb és dolgozóbb rétegeiben általánossá kezd lenni az az érzés, hogy a cserkészlet a magyar jövő legbiztosabb ígérete. Az emberek, akik olyan sokféléből voltak kénytelenek az utolsó évtizedekben kiábrándulni, a cserkészletben látják azt a mozgalmat, amely nem csalta meg a beléje vetett ígéreteket és amely a fiatal magyar erők megszervezésének és munkába állításának legbiztosabb, legegészségesebb és legerőteljesebb lehetőségeit nyújtja. Hogy ez csakugyan így van, minden másnál beszédesebben bizonyítja az a tény, hogy a magyar cserkész munkában egyre nagyobb számmal jelentkeznek értékes felnőtt férfiak és még nagyobb számban lelkes fiatal emberek, akik felajánlják munkájukat a cserkészlet érdekében, illetőleg a cserkészlet keretében a magyarságért. Komoly fiatal emberek, akik mindenféle ifjúsági szervezetekben dolgoztak és csalódtak, végül a cserkészmozgalomban kötnek ki, mert úgy remélik, hogy itt jó munkát végezhetnek. Jönnek, mert itt nemcsak programokat hallanak, hanem tetteket látnak. Jönnek, mert itt látják az egyetlen olyan szervezetet, amelynek nincsenek saját céljai, partikuláris érdekei, amely nem akarja őket felhasználni egy pártnak, egy irányzatnak, egy közösségnek érdekében, hanem csak magyar munkát akar és magyar munkalehetőséget nyújt. És jönnek főleg azért, mert itt valami olyat éreznek, amire vágnak és amit máshol nem találnak, azt a meghatározhatatlan,

de mély egyéniségekre mindennél vonzóbb valamit, amit csak úgy lehet mondani, hogy itt lelket találnak, és pedig magyar lelket.

A cserkészmozgalomnak magyar küldetése ma kétségtelenebb, mint valaha. B. Powell egy beszédben az 1922-es párizsi konferencián hangsúlyozta, hogy a cserkészet „játék a gyermekeknek, nem világnézet a felnőtteknek”; mégis Magyarországon ma arrafelé terelődik, hogy világnézetté alakuljon, mégpedig persze a szónak legtágabb értelmében, magyar világnézetté az ifjú magyarság számára. A cserkészmozgalom vezetői érzik, hogy a felserdült magyar ifjúság valami effélét vár tőle és a magyar cserkészetnek nincs oly égető problémája, mint ennek a „világnézetnek” kialakítása. A cserkészetben felnőtt ifjú magyarság körében (és a magyar cserkészet vezetése ma legnagyobbbrészt ezeknek a kezében van) kialakulóban van egy részletes és praktikus magyar életprogram, amely a cserkésztradíciókhoz híven a magyarság problémáit mélyebben, egyetemesebben és praktikusabban nézi, mint ahogy a magyar életben eddig megszoktuk. Gróf Teleki Pál, egy nemcserkészek előtt tartott beszédében néhány évvel ezelőtt annak a meggyőződésének adott kifejezést, hogy a pedagógia jövője világszerte a cserkészet irányában fekszik. Ez a lelkes cserkész fiatalság meg van győződve róla, hogy a magyarság jövője is ebben az irányban képzelhető csak el. Természetes, hogy amikor ebben a vonatkozásban a cserkész szót használják, akkor ezt a szót sokkal tágabb értelemben veszik és nemcsak a cserkészszövetség tényleges tagjait értik alatta, hanem mindazokat a gondolkodó és alkotó magyarokat, akiknek gondolkodási és cselekvési iránya megegyezik evvel a kialakulóban levő egyetemesen és mélyen praktikus cserkészprogrammal. A cserkészek, vezetők, tiszték, öregcserkészek bajtársaknak érzik magukat ennek a programnak szolgálatában, és harcosoknak, akik ennek a programnak meg akarják nyerni az egész magyarságot. Ha az ember Széchenyi naplójának azokat a részeit olvassa, amelyekben Wesselényivel való barátsága idején a maga kezdődő közéleti pályájáról való gondolatait jegyezte fel, azokból csapja meg az embert a mély és lázas magyar alkotni akarásnak ez a sodró lehelete, amely ezeknek a fiatal magyar cserkészvezetőknek öregcserkészeknek és barátaiknak körében kapja meg lelkünket. Ezeken az összejöveteleken ellentmondást nem tűrő bizonyossággal érzi meg az ember, hogy a cserkészmozgalomban ma talán másnál aktuálisabb új és nagyrahitott alkotó magyar erő biztat.

(Vezetők Lapja, 1929. 273-277.)

Jöjjenek a jobbak!

A QUO VADIS-tábor résztvevőinek testvéri szeretettel

Szomjas szemünk a festő horizonton,
Dobog a mellünk, repes az agyunk,
Nekifeszül a nyíló virradatnak:
A világosság fiai vagyunk.

Ez a rossz világ nem a mi világunk,
Nem emberünk, aki elégedett,
Aki nézheti visszájára jární
A veszekedett világkereket.

Mi belekapunk. Szikrázzék a küllő,
Hadd zuhogjon a lomha, vén kerék,
Hadd pattogjon le jobbra-balra róla
Mi elrozsdálta tiszta tengelyét.

Mi nem tudunk megállni, megpihenni:
Egy törvény dobog a mellünk alatt;
Világgyúró Kéz iratlanul írta:
Az ösztönző isteni Akarat.

Isten akarja: fogja be az ember
Az Igazságnak hámjába eszét,
És engedje, hogy szívét megkelessze
Tízparancsolat és Hegyibeszed.

Hogy embert lásson emberben az ember,
És ossza meg falatját a falánk,
És egy legyen az Akol és az Ország.
És egy a Miatyánk.

Jöjjön a jobb, és jöjjenek a jobbak,
Akik akarják az Akaratot,
Akik egészet alkotni erősek,
Akik egészen szeretni nagyok!

(Magyar Cserkész, 1932. 318.)

Teleki Pál, az ember és a cserkész

Különösnek tetszhetik ez az egymás mellé állítás, a témának ez a leegyszerűsítése: ilyen nagyszabású egyéniséget, ilyen gazdag életet, ilyen sokrétű jellemet egyetlen, sokak előtt bizonyára jelentéktelennek látszó szempontból venni vizsgálóra. De nekünk, cserkészeknek ez a természetes: mi a cserkészen, a cserkészeletben ismertük meg Teleki Pált, az embert. És úgy érezzük, nem cselekszünk hozzá méltatlanul, mikor erről az oldalról próbáljuk megrajzolni emberi sziluettjét: sokszor volt az az érzésünk, hogy a cserkészkörnyezetben – az ifjúság között – érezte magát leginkább otthonosan, talán szabad azt mondani: legemberibben. Különben is, nincs még itt annak ideje, hogy a történetíró szólaljon meg. Teleki Pál sokkal több volt, sokkal nagyobb, sokkal bonyolultabb, finomabb és történelemalakítóbb jelenség, semhogy ma még a véres és megrázó közelségből, akár a legnagyobb, legértőbb, leghívatottabb toll is megkísérelhetné azt a vakmerőséget, hogy csak hozzávetőlegesen is tárgyilagos és méltó képet fessen róla. Azt hisszük, akkor teszünk leghasznosabbat, ha beérjük a kortárs közvetlen megfigyeléseivel, személyes emlékekkel, jellemző apróságokkal, a kis élet sokatmondó adataival.

Teleki Pált 1922-ben kérte fel az akkor már tízéves magyar cserkészmozgalom, hogy vállalja el legfőbb vezetését. Magyarország Kormányzója 1922. június 30-án nevezte ki főcserkészzé. Ezt a címet már a következő évben – súlyos betegsége miatt – le kellett tennie; felépülése után mint „tiszteletbeli főcserkész” vett részt a mozgalomban. Utóbb erről a címről is lemondott, és mint a 2. számú cserkészcsoport (a budapesti Piarista Gimnázium csapata) egyszerű tisztje és az országos intézőbizottság választott tagja dolgozott közöttünk.

Dolgozott: ezt a szót egész komoly értelemben kell itt érteni. A Magyar Cserkész Szövetséget már Teleki Pál főcserkészsége alatt hatalmas meglepetés érte. Mikor vezetői megnyerték őt a mozgalom élére, a nagy történelmi és országos névtől tekintélyt, a befolyásos embertől erkölcsi támogatást, legfőképpen pedig az ifjúság ismert barátjától és a földrajznak (ennek az eminenter cserkész-tudománynak) mesterétől megértést, együttérzést, szeretetet reméltek. Mindezt megkapták, de ennél sokkal többet kaptak: meghitt barátot, atyái tanácsadót, keményen együttműködő bajtársat, és – ami a legnagyobb, legváratlanabb, legnagyobb – testestül-lelkestül cserkészt. A negyvenkét éves férfi, a volt miniszter, a professzor és világhírű tudós nemcsak a cserkészhátát vette fel, hanem beleélte magát a cserkészet lelkébe, életérzésébe, beledolgozta magát – a tudósra jellemző szakszerűséggel – a cserkészet sajátos pedagógiájába, kiképzési anyagába, a gyakorlati cserkészelet minden csínjába-bínjába. Ezer elfoglaltsága, országos és tudományos tenger munkája között talált rá, hogy megszerezze a szakszerű cserkésztiszti képesítést. Belemélyedt a cserkészirodalomba és állandó érintkezésben élt a mozgalom eleven életével.

Dolgozott velünk úgy, ahogyan csak ő tudott dolgozni, olykor szinte alig elképzelhető tempóban és arányokban. Talán legképrázatosabb példája ennek az 1926-i Nemzeti Nagytábor előkészítő munkájában való részvétele. A nyolcezer fős számító tábor az újpesti Szűnyog-szigetre terveztük; meg is történt minden előkészület, egészen a vízvezeték és a villamosság bevezetéséig. Ekkor a tavaszi áradás elárasztotta a szigetet és az egész tervet át kellett vinni a megyeri dombokra, holott csak napok álltak már rendelkezésre. Ekkor Teleki Pál tervei szerint és vezetése alatt huszonnégy órai éjjel-nappali munkával végezték el öregcserkészeink az új táborhely felmérését, beosztását. Amikor szükség volt rá, mindig ott volt, ha tehette, vezette a magyar csapatot; parancsnoki munkát vállalt a táborban, ha kellett, akár a gödöllői jamboree, 1933-ban, akár a lengyelországi apalai táborban és a svéd ingaröi rovmoot-on (1935), akár a hollandi vogelensangi jamboree magyar táborában. Ott volt a táborüzeknél, előadásokat tartott tisztjeinknek, örsvezetőinknek, beszélt fiainkhoz, részt vett közgyűléseinken, nagy kedvvel látogatta táborainkat; ha tehette, megjelent ünnepélyeinken,

lelkigyakorlatainkon, istentiszteleteinken, tanácskozásainkon. Még az utolsó években, országvezető munkája közt is talált időt, hogy ellátogasson közénk. Hívni most természetesen nem hívhattuk, de megkívánta, hogy asztalán ott legyen minden cserkészprogram, és amikor lehetett, megjelent. Fő tevékenysége most már kevésbé a gyakorlatiakban, mint inkább az elviekben nyilvánult meg: nem volt olyan problémája a magyar cserkészletnek, melyben ne hallatta volna bölcs szavát.

Ezt, ennyit és így csak akkor végezheti az ember, ha szíve ügye. Valóban, Teleki Pálnak szíve ügye volt a cserkészlet. Megmutatkozott ez a nagy dolgokban meg a kicsinyekben is, egészen olyan apróságokig, hogy – mint nevetve mondta egyszer – reggelenként borotvafénelés közben a cserkészindulót dúdolta. Mikor Moszulba utazott nemzetközi döntőbíróként, díszruhaként a cserkész-uniformist vitte magával, és kedvtelve szokta mesélni, milyen tiszteletadásokban, cserkész díszkivonulásokban volt része amiatt még az ördögimádó jezidiek közt is. Hogy mennyire szíve szerint volt cserkész, a szeméből láttuk, mikor táborlátogatások alkalmával a kisfiúkkal elbeszélgetett, mikor egy-egy cserkészjáték menetébe egész figyelmével belemélyedt, mikor a cserkészlet nehéz problémáiról való bizalmas tanácskozásokon meg-megszólt, csalhatatlanul mindig a magyar fiúk lelkéből nézve a kérdést. De talán legmeghatóbban éreztük meg a meleg cserkész szívét a komáromi bevonuláskor. A nevezetes komáromi diplomáciai tárgyalások napjaiban, mikor hajójáról átment tárgyalni, a Duna-hídon a komáromi bencés diákok és iparosfiúk cserkészcsapata fogadta kürtszóval és kísérelte a tárgyalásra. Ezt nem tudta elfelejteni, meg akarta hálálni. Meg is tette: a várva várt bevonulás napján ő vette ki a komáromi fiúk magyar cserkészfogadalmát, és ezért az ünnepségen cserkészruhában jelent meg a Kormányzó oldalán.

Mi magyarázza meg ezt a feltűnő jelenséget, hogy egy nagy tudós és államférfi ilyen gyerekesnek látszó dolgokban leli kedvét? Mi hozta közénk Teleki Pált? Mi vétette vele ilyen komolyan a cserkészletet? Sokan feltették ezt a kérdést. Előttünk, cserkészek előtt nem kétséges a felelet. Teleki Pál a magyar ifjúságban és annak cserkész elitjében a magyar jövőt látta, szerette, építette. A cserkészletben azt a nevelői rendszert ismerte fel, amely hivatva van és képes is felnevelni a várva várt, az annyira nélkülözött és sóvárgott új embertípust. Meggyőződéssel hirdette, nevelők előtt is, hogy a pedagógia jövő fejlődése csak a cserkészgondolat irányában képzelhető. Mélyen átérezte, hogy a magyar nemzetben és társadalomban sok olyan érték rejlik, amely a mostoha történelmi helyzet következtében még nem fejlődhetett ki, de amelyre az új körülmények közt égető szükség van, és amelyek kifejlesztését a cserkészneveléstől remélte. Közösségi tudat, felelősségvállalás, fegyelem, önzetlen munka, igénytelenség; ezeknek a tulajdonságoknak élet-halál fontosságát, sürgető szükségét érezte kezdettől, és annál jobban átérezte, minél többet kellett szenvednie államférfiúi hivatása teljesítése közben hiányuk miatt. Magyar szemlélete a történelemnek, magyar szempontú felfogása, értékelése, irányítása a nemzet mai életének, jövőjének, a történelmi magyar hivatásnak, a szentistváni birodalmi gondolatnak tudata és ésszerű mai alakítása: egyre inkább ezek a gondolatok izgatták nagy nemzetnevelő lelkét. És mindezeket a magyar gondolatokat, mindezeket a nevelői célokat megtalálta a magyar cserkészmozgalomban, vagy már eredetileg világosan kifejezve és célul kitűzve, vagy csírájukban, lehetőségben, de mindjárt gyakorlati, nevelői módszerekkel megvalósítva vagy megvalósításra alkalmasan. Ezt szerette, becsülte a magyar cserkészletben, amely a nemzeti újjászületés ösztönéből született, és közel három évtizede, hogy az emberebb ember és magyarabb magyar ideálját írta zászlójára.

És ezért érezte jól magát a cserkészek között. A cserkészletnek – hogy úgy mondjam – a *levegője* is vonzotta. Sokunk tapasztalata, hogy sehol sem érzi magát az ember annyira tiszta és meleg légkörben, mint a cserkészek között. Az egyszerűség és a természetesség légköre ez, amit mindenki megérez ott. Csoda-e, ha a nehéz, keserves gondok közt emésztődő, a politika

és diplomácia útvesztőiben forgolódo, mindig *en garde*-ban élni kényszerülő nagy ember felüdült a természetben és természetességben zibongó fiatalság – gyermekek és fiatallelkű férfiak meleg körében! Nemegyszer mondta, hogy csak itt tudja kipihenni magát. Ez a pihenés azonban nemcsak az idilli csend volt a politikai élet és a történelem emésztő zaja után, hanem annak az embernek az elcsendesedése, aki a nekivaló légkörbe jutott. Ő, akinek annyi mindenben és annyi mindenben kellett csalódnia, a cserkészben – mindvégig így érezte! – nem csalódott.

A cserkészek pedig az ízig-vérig cserkészt, a cserkész-eszményt tisztelték és szerették benne: az emberebb embert és a magyarabb magyart. Mindenekelőtt az ideális férfit: a kötelességtudásnak és a felelősségvállalásnak megtestesült példáját. Legtündöklőbb bizonyosságát ennek a gödöllői világ-jamboree megszervezésekor adta. Legelőször arról kellett dönteni, mikor felmerült a lehetőség, hogy mi rendezzük meg a nemzet e nagy találkozóját: merjünk-e rá vállalkozni, kérjük-e egyáltalán, kis, lerongyolt ország létünkre? A magyar cserkészvezetőket lelkesedés fogta el arra a gondolatra, milyen nagyszerű nemzeti propaganda lehet egy magyarországi jamboree; az óriási többség óhajtotta a jamboreet, ellene csak ketten voltunk a Főcserkészel, féltettük a magyar cserkészlet lelkét attól az óriási külső munkától, amelynek a jamboreet meg kellett előznie és attól az ugyancsak külsőséges túlságos-népszerűségtől, amelynek azt követnie kellett. Leszavaztak bennünket. A következő pillanatban természetesnek találta, hogy vállalja a jamboree parancsnokságát: ha vállalkoztunk a nagy feladatra, minden erőt a szolgálatába kell állítani. És mi, akik mellette dolgoztunk, tanúságot tehetünk róla, hogy a jamboree előtt, még inkább alatta, milyen óriási, négy embernek való munkával töltötte be helyét. Ugyanazt a Teleki Pált ismertük meg akkor, aki néhány hónappal második minisztersége előtt egy cserkész-kiránduláson arról beszélt egyikünknek, hogy le akar mondani tanszékéről és egészen visszavonul a közéletől, és amikor kevéssel utóbb a nemzet hívta, habozás nélkül vállalta az országvezetés hálátlan és végzetes kötelességét. Ugyanazt a Teleki Pált, akiről tudtuk, hogy valahányszor tengerre száll, feltétlenül megkapja a tengeribetegséget, de azért soha, egyetlen tengeri útról le nem mondott volna. „Egy ilyen gyengeség miatt az ember nem térhet ki a kötelessége elől”, mondta, mikor 1935-ben Stettinben megpillantottuk a veszedelmesen kicsi hajót, amely Koppenhágába vitt bennünket, a dán nemzeti jamboreera.

Az akaraterő klasszikus mintaképét, a munkavállalás és munkabírási hősét, a ruganyos, fiatalos, lendületes munkatempó bámulatós példáját csodáltuk benne. Aki az államférfi és a tudós Teleki közelében élt, bizonyára nagyobb és lelkesítőbb dolgokat beszélhet erről. Mi, akik a tábori életben, a táborparancsnoki irodában és közös cserkészutazásokon lehetünk mellette, apróságokban láttuk megnyilatkozni ezt a rendkívüli energiát. Így, mikor pihenés nélkül végigloholtuk vele például Koppenhága utcáit – gyalog, mert „egy idegen városról csak az kap hiteles benyomást, aki gyalog járja be”, és egy nap alatt (mert több időnk nem volt) megnéztünk mindent, ami a magyart, a geográfust, a cserkészt és a nagyműveltségű embert érdekelhette –, akkor nem tudtuk, mit csodáljunk inkább: azt a fiatalságot-e, amely nálunk, ifjabbaknál jobban bírta ezt a stílust, vagy azt a biztonságot, amely például a múzeumban első pillantásra kiválasztotta azt a néhány műalkotást, amelyet ilyen rövid látogatásra is érdemes megnézni. Amikor Stockholmból (1935-ben az ingaröi tábor után) visszatérve vonatra szálltunk, azonnal elővette hatalmas jegyzetcsomagját, és egyetemi előadásaink szövegét kezdte javítani – ezt éppoly természetesnek találtuk, mint azt, hogy mikor egyszer (igazán alapos ok miatt) haragra láttuk gerjedni, két perc múlva már a teljes szellemi derű, a fölényes önuralom hangján szólalt meg.

Egyszer azzal lepett meg, hogy gyalog jött föl hozzám a negyedik emeletre; csodálkozó kérdésekre azt felelte, hogy elvből nem jár liften: kell az embernek ez a kis tüdőgimnasztika. Pedig jól tudtuk róla, hogy fél vesével jár köztünk, és ugyancsak vigyázni kell egészségére; ha nem tudtuk volna amúgy is, megtanultuk volna a megyeri nagytáborban, amikor a

táborparancsnokság közös étkezéseinél (egy dunai hajó ebédlőjében) alkalmunk volt megcsodálni, milyen imponáló önfegyelemmel tudja magától megvonni egész nap még a vizet is – a „megyeri havasok” tikkasztó kánikulai hőségében.

Ugyancsak bőven volt alkalmunk megcsodálni sokoldalú tudását, bámulatos olvasottságát, egyszerre mély és gyakorlati bölcsességét, zseniális asszociációit, gyors feltaláló képességét is. Az ermelundeni erdő szélén sétálva (a dán nemzeti táborban, 1935-ben) vagy a birkenheadi park melletti mezőn (az 1929-i angliai jamboreen) néhány legelésző tehenet látva, elkezdett beszélni, és egy negyedóra múlva grafikonok, térképek jelentek meg előttünk; Dánia egész gazdasági élete, illetve az angol sziget egész sajátos természete: az angol világbirodalom egész gazdaságföldrajzi és történelmi értelme. Stockholmból Leffler professzorral és egy svájci (szintén cserkész) egyetemi tanárral kirándultunk Uppsalába; egy fél nap alatt alkalmam volt meggyőződni róla, mialatt a friss ásatások anyagát végignéztük, hogy a geográfus Telekit az ősrégészet éppúgy érdekli, mint a maga tudománya, és egyáltalán nem volt idegen ezen a területen sem. A tudósnál azonban semmivel sem volt benne kevésbé szenvedélyes a tanár. Szívesen, ösztönös örömmel magyarázott és – anélkül, hogy adott volna rá – nemcsak világosan, hanem érdekesen is.

Tanár volt akkor is, amikor beszédekkel kellett mondania, nem szónok. Sohasem törekedett szónoki hatásokra; nem is volt rá tehetsége, de valószínűleg mélyen meg is vetette; mélységes, puritán becsületessége irtózott a gondolat kiszámított felékesgetésétől. Mikor szónokolnia kellett, akkor is tanított, magyarázott: az igazság erejével akart hatni és meggyőzni. Aki felületesen figyelt, unalmasnak érezhette – többnyire hosszúra nyúló – előadását; rendszerint banálisnak látszó megállapításokkal kezdte. Nemsokára azonban tágulni kezdett a horizont, és aki lélekkel követte, rá kellett jönnie, hogy a régi, ismert dolgokat is új, sajátos világításban láttatja meg. Legtöbbször nem lelkesedtünk beszédein, de tanultunk belőlük, öntudatosabbak lettünk, tágult a látókörünk és az volt az érzésünk – voltaképp a legnemesebb szónoki siker! –, hogy mi is úgy gondolkozunk, mint ő, a nagy ember. Am tudott, ha úgy fordult, frappáns, tömör, elragadó is lenni. Legérdekesebb ilyenemű emlékmem a stockholmi öregcserekész konferenciáról való. A férficserkészlet problémáiról kellett előadnom a magyar tapasztalatok alapján. Az előadás után vita keletkezett, és ennek során egy prágai orvosprofesszor, a cseh delegáció vezetője, gúnyos és megvető támadást intézett a magyar cserkészlet ellen. A kezemenél lévő adatok alapján könnyű lett volna megcáfolnom, de nem éreztem magam elég biztosnak a franciában (a konferencia nyelve a francia és angol volt), hogy vitába álljak. Hirtelenében a mellettem ülő Teleki Pálnak súgtam hát oda a legfőbb néhány mondatot és kértem, feleljen helyettem. Teleki ebből az anyagból egyáltalán nem volt felkészülve, nem is volt szándéka felszólalni aznap. Most mégis felállt és pompás franciasággal – francia nyelven és francia észjárás szerint – néhány tömör és szellemes mondatban összetörte a támadót. Mikor melléje lépett a tolmács, hogy elmondott szavait angolra fordítsa, egy kézmozdulattal elhárította és maga mondta el, most már angolul – éspedig egészen másként, immár angol észjárás szerint – a magáét, viharos hatással.

Puritán egyszerűségét nemcsak beszédeiben éreztük, hanem minden megnyilatkozásában. Az a Teleki Pál, aki legkülönb tetteit jóformán eltitkolta az emberek elől (ki tudta például, hogy visszanyert erdélyi birtokát a nemzetnek adta?), cserkész mivoltában is hű maradt magához. Maga volt az igénytelenség, természetesség, egyszerűség. Mikor második minisztersége elején bemutatkozott a parlamentben, nem szégyellte kijelenti, hogy az első minisztersége óta eltelt tizenkét év alatt jelentős nevelésen ment át: a magyar fiú részéről, a cserkészletben. Mikor a komáromi bevonulásra indult, előbb annak rendje és módja szerint *engedélyt kért* a Cserkészszövetség ügyvezető elnökétől – a kultuszminiszter egy egyszerű középiskolai tanártól! –, hogy kivehesse a komáromi cserkészlet fogadalmát. Egyáltalában, ha táborban vagy cserkész összejövetelen megjelent, mindig szabályszerűen jelentkezett a vezetőnél: sohasem engedte feledésbe menni, hogy egyszerű cserkésztestvérnek tekinti magát,

aki a cserkészvezetőket a cserkészletben – miniszterelnök korában is – fölötteseinek tartja. Felszerelésében, ételben-italban, kényelemben alig voltak igényei. A táborban úgy akart élni, mint akármelyik egyszerű cserkészfiú. Mikor külföldi utakon egy vasúti kocsiban, egy 3. osztályú hálókülsőben utaztunk, vagy egy sátorban laktunk, bőven volt alkalmunk meggyőződni róla, hogy ez nem volt póz, hanem lelkének természetes megnyilvánulása. Aminthogy az volt kedélyének kedves derűje, barátságos jókedve is. Szinte gyermekesen tudott örülni egy szellemes ötletnek, egy ügyes élcnak. Szerette és kedvvel űzte a szójátékot. Tábori szabadidőben vagy fehér asztalnál valóságos szójátékcsatákat vívott egyik-másik cserkészbarátjával. De ugyanezt a meleg, szívbeli, egyszerű örömet látták cserkész szemek előmőlni rajta akkor is, mikor a padlóra heveredve kis unokájával játszogatózott.

Mindezen eleinte meglepődöttünk, aztán örültünk, aztán csodálkoztunk, egyre nőtt bennünk – kisfiúkban és ötvenes vezetőkben egyaránt – a szeretet, a tisztelet, a bámulat, aztán lassanként hozzászoktunk és egyre inkább beleéltük magunkat, hogy van köztünk valaki, aki élő megtestesítője annak, amit akarunk, szeretünk és hirdetünk, akinek embersége és magyarsága az, amivé mi lenni akarunk és amiért cserkészeinkben dolgozunk. És lassan megnőtt lelkünkben alakja azzá, amivé a nagy történelmi példák, a múlt nagy magyar hősei. Mert közben még valami történt. Munka közben, tanácskozások során, bizalmas beszélgetésekben lassankint ráébredtünk valamire – szinte észrevétlenül, de valamennyien –, aminek szót sem próbáltunk adni, de amit ma világosan érzünk és felfedezésképpen, kérdés nélkül, szinte azonos szavakkal mondjuk el egymásnak: Teleki Pálban a magyar nyilatkozott ki előttünk. Most eszmélünk rá, milyen ösztönös biztonsággal, milyen magától értetődően és csalhatatlanul szólalt meg minden szavában és cselekedetében a magyar szempont, a magyar gondolkodás, érzés és cselekvésmód. Most tömegesen merülnek föl emlékezetünkben kényes problémákról való nehéz tanácskozások, amelyeket egy mondatával vágott el, és mi fölléleggettünk: hogy is nem láttuk ezt – hiszen magyar módon másként nem is cselekedhetünk! Apróságok jutnak eszünkbe, mint az a szalonnahistória, amelyet mosolyogva mesélt el egyszer. Vadászaton volt, rokon körben, és az ebédre felhordott elemózsiás kosárból nem a finom szendvicsekhez fogott, hanem bicskát húzott és a hajtók számára a kosár alján elbújó szalonnához nyúlt. Hetek múlva hírt kapott: ha képviselő akar lenni, oda menjen, mert hallatlan a népszerűsége a parasztság közt. Mikor bámulva kérdezte, hogy lehet ez, hiszen alig ismer onnan valakit, azt a választ kapta: „Láttuk, hogy úgy eszik, mint mink, hát biztosan úgy is gondolkozik, mint mink.”

A nép ösztönével érezte meg benne a maga fajtáját; mi cserkészek szívünkkel és eszünkkel tudtuk a magunkénak. Koronája volt ennek a felismerésnek az utolsó szövetségi közgyűlésen való fellépése 1940. december 15-én az Akadémia dísztermében. A IV. cserkész törvényről volt szó, amely szerint „a cserkész minden cserkésztestvérének tekint”. Egyesek azt kívánták, hogy módosítsuk ezt a formulát, mert hogyan tekintheti testvérének a magyar cserkész az ellenséges népek fiait. A kérdésnek sok volt a kényes vonatkozása, heves vita keletkezett, óriási volt az izgalom. Egyszerre szót kért a vita közben megérkezett miniszterelnök. Beszédére olyan viharos lelkesedés tört ki, amilyenre nem volt példa a Magyar Cserkészszövetség történetében. Az indítványt visszavonták. Teleki Pál neve azóta a legkisebb cserkész lelkében is a magyar lelkiismeretet jelenti.

Mi pedig, akik közletről láttuk és a magunk lelkében éreztük szimbólummá magasulását, önkéntelenül is a nagy tragikus magyar váteszek, Zrínyiek, Széchenyiek mellé társítjuk alakját.

Egy emlék tolul föl lelkemben, a Kárpátalja visszaszerzése körüli izgalmas napokból; bennem akkor lett véglegessé ez a történelmi társítás, alakja akkor vált véglegesen magyar szimbólummá bennem. A magyar férficserkészek vacsorára gyűltek a cserkész kaszinóban. Teleki is megjelent, és komoly, bizalmas beszédet mondott. E beszédnek egy mondata örökké él bennem: „A legnagyobb dolgokról, amelyektől a nemzet élete vagy halála függ, sokszor fél

órán belül kénytelen dönteni az ember. És akkor nem lehet mást tenni, vállalni kell ezt az irtóztos felelősséget.” Nemcsak a szavak értelme, hanem a mondat zenéje, színe, hanghordozása, fegyelmezett arcának, alakjának egész – talán csak a közelében ülők számára észrevehető – kifejezése az „irtóztos felelőség” végzetes vállalásáról beszélt. Most, a tragikus és történelmi befejezés után, Teleki Pál alakja mindörökre erről az irtóztos felelőségről beszél nekünk – és arról a nagyszerű, szinte emberfeletti lélekerőről, amellyel ez a sápadt és vézna tudós akarta vállalni és tudta is hordozni a történelem terhét, mint ama nagyon kevés legnagyobbak, nemzeti múltunk és jövőnk útmutatói, erőforrásai.

(Vigilia, 1988. 657-662.)

Gondolatok a nevelésről

Gondolatok a vallástanításról

Az illusztris szerző gondolatmenetéhez úgy érezzük, a magunk részéről is hozzá kell még tennünk két gondolatot, helyesebben: rá kell világítanunk két tényre. E két tény ismerete és mérlegelése nélkül ui. ehhez a kérdéshez csak a tájékozatlanság merészségével lehet hozzászólni.

Az első tény – minősíthetjük lélektani, erkölcsi, vagy akár hittani ténynek, de mindenképpen és mindenestre: tény –, megmagyarázza, miért lehetetlen *hívő embernek* a vallástanítás fakultatív voltát elfogadnia. Hangsúlyoznom kell: hívő embernek, tehát nemcsak katolikusnak, nemcsak kereszténynek, hanem mindenkinek, aki komolyan hisz Istenben, – azaz csekély kivétellel a magyar nép egészének.

Ez az elemi tény a következő: Isten és lélek, Isten és ember közötti kapcsolat, Istenen alapuló erkölcsi rend és felelősség, Gondviselés és kegyelem, halhatatlanság és örökkévalóság – a Huxley-féle *Isteni valóság* – a hívő ember számára éppúgy realitások, amik *vannak* és *hatnak*, mint az ún. természeti valóság; realitások, amelyeket a természetüknek megfelelő módon „tudunk”, „megtapasztalunk”. Ezek nélkül a „valóság” – a mi tudásunk és megtapasztalásunk szerint – csonka és értelmetlen, ezek megélése nélkül az ember nem egész-ember, az emberi jellem torzó, az emberi élet félszeg és arányérzék-nélküli, sekélyes és szegény, műveltsége hiányos. Ezt a félreismerhetetlen félséget tapasztaljuk meg – a szerencsésebb testvér megértő és fájdalmas részvételével napról-napra azokban, akik szellemi színvakság vagy szerencsétlen körülmények következtében nem látják és nem élik ezt az Egész-valóságot. Minthogy pedig ez a valóság nekünk *valóság*, nem tehetünk úgy, mintha nem volna valóság. A valósággal szemben egészséges értelem és ép erkölcsi érzék számára nincsen szabadság. Amikor süt a nap, mondhatom ugyan, hogy nincsen nap, de akkor tudom, hogy hazudtam. Már most, ha a becsületességnek és a felelősségtudatnak egy szikrája él bennem, akkor nem járulhatok hozzá, hogy valaki elől eltitkoljuk a nap létezését – még ha az édesapja is az, aki el akarja titkolni előle. Beleegyezni abba, hogy a vallásoktatás fakultatív legyen, lényegében ugyanolyan felelőtlenesség volna számomra, mint beleegyezni abba, hogy vegytant vagy társadalomtant ne tanuljon valaki, csak azért, mert a szülei valamiért nem tartják kívánatosnak. Sőt a vallástan nem-tanulását elfogadni még sokkal súlyosabb felelőtlenesség, mint a vegytanét vagy a társadalomtanét mert vallás nélkül nőni fel sokkal végtetesebb, mint amazok nélkül, két okból.

Az egyik *egy neveléslélektani megfontolás*. Vegytant és társadalomtant érett fővel később is mindenestül megtanulhat az ember. A vallás azonban nem egyszerűen csak tantárgy, amit megtanulunk vagy nem tanulunk meg, hanem sokkal több ennél: élmény- és érzés, világ, atmoszféra és életforma, megélés és beidegződés dolga, amelyet igazán szervesen, legegészségesebben és legtermékenyebben a gyermekkorban tehetünk magunkévá. Szakítani vele a felserdült embernek, ha későbbi élmények hatása alatt jónak látja, mindenestre sokkal könnyebb, mint később ásni meg a hiányzó alapokat. Emberi jóakarát és munka, szerencsés élmények és isteni kegyelem később is egészen megélethetik az emberrel az „isteni valóságot”, de az óriási többség, az átlag számára legszerencsésebb, legharmonikusabb, legzavartalanabb emberség mégis csak ott fejlődik ki legalkalmasabban, ahol az édesanyánktól tanultunk imádkozni és ahol a fejlődő lélek fejlődésével párhuzamosan, neki való módon egyre fejlődő arányokban éli meg a hit észszerűségét, a templom otthon-voltát, a vallási kozmosz egyre táguló végtelenségét.

A másik ok, amely a vallástan tanítását sürgetőbbé teszi amazokénál: a vallásnak átfogó, horizontadó, *életrendező funkciója*. Aki a társadalomtan elemeit nem ismeri, botladozni fog a közösségben, bele-beleüti fejét a társadalmi valóság falaiba; aki nem tanul vegytant, az sok tekintetben elmaradt világgéppel indul neki az életnek; de emberi, egész-emberi életet azért mindkettő élhet, boldog és megelégedett ember lehet, hasznos tagja a köznek – aminthogy az emberek többsége máig is e tudományok nélkül élt.

De aki vallás nélkül nő fel, vagyis vakon a valóság egy óriási rétege – a hívő ember számára: a valóságnak nagyobb és jelentősebb fele – iránt, az szükségszerűen „metafizikátlanul”, azaz hamis valóságképpel, csonka életérzéssel, az erkölcsi élet legmélyebb gyökerei és legmagasabb szankciói nélkül vettetik ki a lét könyörtelen harcába; bizonyos értelemben éppen a legveszedelmesebb, legvégzetesebb küzdelmeibe fegyvertelenül, vagy legalábbis hiányos fegyverzetben. Van-e jogom erre ítélni egy gyermeket csak azért, mert az apja is csonka életet él, tehát nem tudja, mitől fosztja meg gyermekét?

Hozzáteszem: mindettől azt a gyermeket sincs jogom megfosztani, aki később elveti magától a vallást. A vallástanítás – helyesebben: a vallásos nevelés – a nem-vallásos, sőt a nem-hívő embernek is nélkülözhetetlen, ha számot tart a műveltségre, és nem akar lemondani róla, hogy a történeti embert és a mai élő embert igazán megértse. Aki maga nem élte át, tehát nem érzi reálisnak az „isteni valóságot”, annak is lehetetlen be nem látnia, hogy az mégis, legalábbis történetileg adott valóság: az emberiség történelmének egy óriási részét, a kultúrának mindenesetre legnagyobb részét legalább is a 18. századig ez irányította. És lehetetlen be nem látnia, hogy ma is *lélektanilag* (szinte kedvem volna azt mondani: biológiailag) adott valóság: az emberiségnek összehasonlíthatatlanul nagyobb részében él és hat, és semmi jele annak, hogy hatása múlóban volna; sokkal inkább az ellenkezőnek. A valóságok egy ekkora jelentőségű kozmosza előtt behunyni szemünket, illetőleg befogni a jövő nemzedék szemét: annyi volna, mint szándékosan hendikeppel indulni (vagy indítani az ifjúságot) új világ építésére. És ezen még az sem segítene, ha valami más tantárgy keretében „objektíven és kritikailag” ismertetnék is a vallásokat, mint világnézeteket és művelődéstörténeti jelenségeket. Objektíven és kritikailag ui. csak arról beszélhetek, amit ismerek; a vallást pedig nem lehet megismerni pusztán tanításból, minthogy nem tan, hanem életforma. Azért csak belülről, megélésből lehet megismerni; aki meg nem élte, az csak olyan illetékesen beszélhet róla, mintha Shakespeare drámáiról akarna objektíven és kritikailag beszélni, holott csak a Lamb-féle Shakespeare-mesékből ismeri őket.

De nézzünk szemébe a másik valóságnak is, a *történelmi tényeknek*. A fakultatív vallásoktatás mellett két komoly érvet lehet és szokás is felhozni: a lelkiismereti szabadság kívánja, éppen ezért a legtöbb nagy nemzet régen meg is valósította. Valóban súlyos és tiszteletreméltó érvek, és első tekintetre perdöntőnek látszanak, főleg nekünk, keresztényeknek, akiknek a lelki szabadság, a természetjogoknak ez a legszentebbike annyira szívünk ügye. Valóban, ha komolyan hihetnők, hogy csakugyan a lelkiismereti szabadság védelméről van itt szó, csábítóan érdekes és izgatónak volna számunkra elvi eszmecserebe bocsátkozni és megpróbálni szót érteni ellenfeleinkkel, akiket így közös elvi alap, a lelki szabadság tisztelete és szerelme kötne össze velünk. Akkor rámutathatnánk, hogy a lelkiismereti szabadság nem egy a gyermekem lelkiismerete fölött való rendelkezés szabadságával. Akkor beszélhetnénk a kötelező vallásoktatással járó problémák megoldásáról is, például arról a csekélyszámú tanulóról, aki elvesztette a hitét és akit egy indiszkrét pedagógia a képmutatás veszélyébe sodorhatna – ami legjobban épp a keresztény gondolattal ellenkeznék. „Fides suadenda, non imponenda est” (Szent Ágoston). De sajnos, hivatalos nyilatkozatokon kívül, éppen semmit sem látunk, ami meggyőzhetne bennünket erről – annál többet, ami az ellenkező feltevésre kényszerít. Az országban egyidejűleg folytatódik a katolikus egyesületek feloszlata; a fakultatív hitoktatás melletti propaganda szabad, sőt

nyomatékosan javasoltatik felülről, az ellene való azonban elhallgattatik; egy többfelől kolportált törvénytervezet megtiltja ugyan a szülők elhatározásának befolyásolását az iskolában, de épp ezzel implicite megengedi a külső oldalról való befolyásolást, ami a gyakorlatban annak lehetőségét jelenti, hogy (a törvényhozók legjobb szándéka ellenére is) hivatalfőnökök, üzemi bizottságok vagy pártok szabják meg, kinek a fia tanulhat vallástant – mint ahogy pontosan ezt jelentette a fakultatív hittan a náci Ausztriában. Lehet ilyen körülmények közt komolyan venni a lelkiismereti szabadságra való hivatkozást?

De a nagy nyugati demokráciák csak komolyan vették a lelkiismereti szabadságot, amikor behozták a fakultatív vallásoktatást? A legkomolyabban. Csakhogy ebből pontosan az ellenkező következik, mint amit támogatni akarnak ezzel az érvel. Ezekben az országokban ti. a fakultatív hitoktatás behozatala éppen ellenkező célzattal történt, mint amellyel nálunk felvetették. Franciaországban pl. a múlt századnak kifejezetten egyház- és vallásellenes forradalmi és politikai irányzatai teljesen megszüntették a vallásoktatást, és mikor később fakultatív formában behozták, akkor ez a lelki szabadság nevében a vallásoktatás visszaállítását jelentette, ott tehát ez a vallás szempontjából nem kevesebbet, hanem többet adott a meglévőnél. Ismeretes, hogy Szovjetország valláspolitikája is ebben az irányban halad: az egyházellenességtől az egyház visszaállítása felé. De nálunk, ahol a kormányzat félreérthetetlenül leszögezte, hogy nem vezet vallás- és egyházellenes szándék; ahol az országban – ezt azok is tudják, akik nem látszanak tudomást venni róla! – egészen elenyésző azok száma, akik kívánják a meglévő állapot megváltoztatását, vállalhatja-e valaki a felelősséget a harc felidézéséért?

Ezt a kérdést pedig nem a vallás és az egyház érdeke adja tollunkra. Mélyen meg vagyunk róla győződve, hogy ezeknek az ilyen harc is, mint a történelemben minden, ami ellenük mondott, csak javára végződhetik. Hanem az ország és *a fiatal magyar demokrácia féltő szeretete*, amelyre ma egy ilyen, nagy tömegeket elkeseredésbe hajszoló harcnál végzetesebb csapást alig lehetne elgondolni; és még ennél is jobban egy lobogó szenvedélyes szeretet: az eljövendő nemzedékek testi-lelki épségéért való reszkető aggodalom.

(Vigilia, 1947. 270-272.)

Makarenko

Az új ember kovácsa után, amely már több kiadásban forog a magyar olvasóközönség kezén, a nagy orosz nevelőnek két újabb könyve jelent meg magyarul: *Igor és társai* és *Válogatott pedagógiai tanulmányok*. Az előbbi (Lányi Sarolta fordítása) egyenes folytatása *Az új ember kovácsának*; ez is, mint az, „pedagógiai poéma”: szépirodalmi formában mutatja be Makarenko legnagyobb alkotásának, a harkovi „Dzerzsinszkij-kommunának” életét. Az utóbbi (Szöllösi Klára fordítása) Makarenko egy sereg előadását tartalmazza, amelyekben pedagógiai nézeteit fejtegeti, magyarázza és védelmezi.

Ki ez a Makarenko? 1888. március elsején született, az ukrajnai Bjelopolje városkában és 1939. április elsején szívszélhűdésben halt meg a kievi pályaudvaron. Pályáját ő maga így foglalja össze: „Munkás fia vagyok, apám mázoló volt, vasutas, negyvenhét évig egy vagongyárban dolgoztam. Ugyanabban a gyárban működtem én is már tanítói minőségben, 1905-től kezdve. A legalacsonyabb fokú tanítói képesítésben részesültem, egyéves tanfolyamot végeztem egy elemi iskolában; ilyen alacsonyfokú képesítés ma már nincs is. Olyan alacsonyfokú volt ez a képesítés, hogy csupán segédtanítónak nevezhettek ki a legalsóbbfokú elemi iskolába, havi 25 rubel fizetéssel. Ebben az iskolában működtem kilenc évig és igen értékes tapasztalatokra tettem szert. Innen már 1914-ben beiratkoztam a tanítóképzőbe, ahol aranyérmes kitüntetéssel fejeztem be tanulmányaimat. Ezután rábízták a törvénytisztító gyermekek számára létesített Gorkij-telep vezetését. Tizenhat évig, 1920-tól 1936-ig egy és ugyanazt a közösséget vezettem: a Gorkij-telepet, meg a Dzerzsinszkij-kommunát. Mert a kettő egy és ugyanaz a közösség volt. Aki olvasta *Az új ember kovácsát*, emlékszik rá, hogy amikor az ukrajnai közoktatásügyi népbiztosság eltávolított engem a Gorkij-telep éléről, s átjöttem ide Harkovba a Dzerzsinszkij-kommunába, akkor itt már ötven volt »gorkistá«-mat találtam. Később még vagy százan jöttek át utánam a telepről a Dzerzsinszkij-kommunába. Így a Dzerzsinszkij-kommuna nemcsak lényegében volt folytatása a Gorkij-telepen szerzett tapasztalataimnak, hanem végeredményben ugyanannak az emberi közösségnek is a folytatása volt. Ennek igen nagy volt a jelentősége mind az én számomra, mind pedig az ügy szempontjából, mert a Gorkij-telepen kialakult hagyományok itt a kommunában tovább folytatódtak, gyarapodtak.”

1935-ben elmozdították a kommuna éléről (mely különben két évvel ezután meg is szűnt), és ettől kezdve irodalmi működésnek szentelte idejét, nagy barátjának és ihletőjének, Gorkijnak ösztönzésére: „Felbecsülhetetlen értékű munkájáról senki sem tud, és nem is fog tudni, hacsak maga nem fogja elbeszélni.” Makarenko engedelmességet ennek az útmutatásnak, és ennek köszönjük ezt a három nagybecsű könyvet. Ezekből Makarenkót elsősorban mint kitűnő írókat ismerjük meg. A két első könyv formája szerint is regény, de a Tanulmányok is tele vannak érdekesnél érdekesebb, pompás elbeszélő művészettel előadott példákkal, amelyek ezt az elméleti művet is a két előbbinek édes testvérévé avatják. Az író Makarenko legfőbb ereje a legigazibb regényírói tehetség: a bemutatott alakok tökéletes életszerűsége. Az *Igor* előszavában egy szemtanú elmondja az író temetését, ahol pusztán megjelenésükről név szerint ráismert *Az új ember kovácsa* egyes alakjaira. Azt hiszem, ez a legnagyobb dicséret, amit egy regényíróról el lehet mondani. Kritikusai éppen erről az oldalról próbálták kisebbíteni érdemét: „Ennek az embernek – írta az egyik – érdekes élete volt, és azt csak leírta. Bárki, akinek érdekes élete volt, meg tud írni egy ilyen könyvet. Azért Makarenko nem művész, és nem író, csupán a tények ábrázolója, mesteri fotográfus.” Ebben a (különben esztétikailag analfabéta) kifogásban tulajdonképpen a legnagyobb dicséret rejlik: tényeket mesterileg ábrázolni, ha ezek a „tények” emberi egyéniségek, annyi, mint nagy írónak lenni. Az a mód, ahogyan alakjait bemutatja minden elemzés, minden írói szándékosság nélkül pusztán imitt-amott felmerülő megjelenésükkel, hétköznapi

viselkedésükkel és szavaikkal, a legjobb orosz és skandináv regényírók emberábrázolására emlékeztet. Rájuk emlékeztet mindenekelőtt az az első tekintetre, szinte írói gyámoltalanságra valló, valójában szinte raffinált művészetből fakadó egyszerűség, ahogy a legtöbb alakja nem tudja kifejezni magát, befejezetlenül hagyja mondatait, újra meg újra ismétli, körülírja és megint abbahagyja mondanivalóit, és éppen ezzel a látszólagos tehetetlenséggel nemcsak azt mondja meg a legpompásabban, amit akar, hanem félreismerhetetlen és felejthetetlen képet ad egész emberi mivoltáról, sőt a mögötte álló közösség egész atmoszférájáról.

Az alakok közt, akikről ír, a dolog természete szerint ott van ő maga is, *Az új ember kovácsában* első személyben, az *Igor*-ban harmadik személyben, Zaharov név alatt; szemmel láthatólag iparkodik nem állítani magát előtérbe, úgy hogy szinte meg lehetne olvasni a mondatokat, amelyeket elmond (arról például, hogy családja is volt, csak a *Tanulmányok* egy odavetett félmondatából értesülünk), mégis oly erővel rajzolódik ki előttünk alakja a maga határozott meleg és fensőbbes emberségében, hogy minden olvasójának „örök útítársa” marad. Ha mindezekhez hozzávesszük azt a bensőséges, fölényes, kicsit huncutkás humort, amely minduntalan előbukkan a regények, de az előadások lapjain is, és meggondoljuk, hogy éppen a humor a modern regényben, még a nagy orosz regényben is a ritkább írói értékek közé tartozik, nagyjából fogalmat alkothatunk Makarenko írásművészetének jelentőségéről.

Nem véletlenül használom egyre a művészet szót. Makarenko elsősorban művész; mint nevelő is az. Pedagógiai tapasztalatainak eredményeiről szóló egyik előadásának elején írja: „Akadtak bírálóim közt, akik szememre vetették: miért olyan szépek magánál a fiúk, a lányok, általában mindenki? Az ámulattól tágranyílt szemmel hallgatom az efféle szemrehányást s a magam részéről csak kérdéssel tudok felelni rá: hát az emberek általában nem szépek? Az én szememben legalábbis a fiatalság mindig szép. Nem is tudok elképzelni fiatal fiút vagy leányt, aki csúnya lenne. A fiatalság mindig szép, ha helyesen nevelődik, helyesen él, helyesen dolgozik és helyesen örvendezik.” Semmi sem jellemzi jobban a pedagógus Makarenkót ezeknél a soroknál. A nagy, született, ösztönös, művészi nevelők, a Pestalozziak, Bosco Szent Jánosok, Baden-Powellek fajából való, akik élményszerűen jönnek rá az embernevelés immanens törvényeire, és a maguk képére, az örök emberi valóság anyagából építik fel egy mindenestül szerves nevelés épületét. Makarenko is önmagából és a korabeli orosz élet valóságából épít. Semmi sem áll távolabb tőle, mint az elvont elmélet; nincs is elmélete, csak gyakorlata van. Élet, nem elmélet, amit csinál. Mindenekelőtt csalhatatlan pedagógiai ösztönére hallgat. Nem egyszer szenvedélyes mondatokban kel ki az ellen a pedagógiai babona ellen, amely azt kívánja, hogy a nevelő szenttelen nyugalommal érintkezzék növendékeivel. Egy későbbi előadásában elítéli magát azért a pofonért, amely a Gorkij-telep első napjainak kétségbeejtő magárahagyatottságában robbant ki méltatlankodó felindulásából, – de íme, a „realizmus diadala!” – a kis „bűnözők” feletti nevelői uralma és ezzel az egész nevelői organizmus kifejlődése félreismerhetetlenül – ezzel a jókor jött –, azt kell mondani ösztönösen zseniális – pofonnal indul el. Újra meg újra előfordul, hogy nehéz helyzetekben az ösztön biztosságával, szinte transzban cselekszik, ami persze nem jelenti azt, hogy tudatosság és elvszerűség nélkül. Csakhogy ez a tudatosság, ez az elvi határozottság a művész tudatossága. Ez a művész tükröződik ezer apróságban lépten-nyomon. Talán soha még gyakorlati pedagógus nem látta meg és nem dolgozta ki ennyire a nevelés esztétikai oldalának jelentőségét. A virág, a szép ruhák, a fehér abrosz, a körömvágás és fésülködés, a parkett és szőnyeg, a mindennap kitisztított cipő és a mindennapi tiszta zsebkeendő, sőt a kölnivíz is: igen jelentős szerepet játszanak a Makarenko-féle kommuna életében. Egyenesen esztétikai okokból hozza be a katonás fegyelem külsőségeit is, felsőbbes nevelői érzéssel látván meg ezeknek a formáknak óriási közösség-nevelő értékét is. Persze, hogy ezért támadták legtöbbet azok az elméleti pedagógusok, akiknek nem volt meg ez a mély ifjúság-ismeretük.

Ilyen nevelői egyéniség mellett csak természetes, hogy neki is mint annyi más nagy nevelőnek állandóan küzdenie kellett a meg nem értéssel, az elmélet előítéleteivel, és – amint ő szereti nevezni – a pedagógiai Olimpussal. Medinszkij, a pedagógiai akadémia tagja írja a *Tanulmányok* bevezetésében: „Főképpen azért hibáztatták Makarenkót, amiért nevelési rendszere alapjául a kötelesség és a becsület elvét tette meg. Azt hangoztatták, hogy a kötelesség elve tipikusan burzsoá kategória, a becsület fogalmát belevinni a nevelésbe annyit jelent, mint visszatérni a cári katonatiszti nevelés módszeréhez stb. Makarenko bátran szembeszállt ezekkel a bús képű lovagokkal.”

Szembeszállt – és ha számos kudarc után is –, de ő maradt a győztes. Ma már mindenki igazat ad Maxim Gorkijnak, aki már 1933-ban így írt Makarenkónak: „Nagyfontosságú és meglepően eredményes pedagógiai kísérletének nézetem szerint világraszóló jelentősége van.” Aki figyelő szemmel kísérte századunk nevelői törekvéseit, és sokéves megtapasztalás alapján érezte meg az igazi embernevelésnek – a mai ember *szerves* nevelésének – igényeit, nehézségeit, lehetőségeit, az előtt világosan áll ennek a „kísérletnek” jelentősége. Makarenko életműve szervesen illeszkedik bele azokba a pedagógiai törekvésekbe, amelyek századunk legnagyobb pedagógiai szellemeinél jelentkeznek, és amelyek felismerve a századoktól örökölt, korunkban elszürkített és megcsonkított szokványos nevelés elégtelenségét, új alapokon akarnak egész embert nevelni. Főleg kettő az, ami a régi nevelést olyan fájón elégtelenné tette a legjobb nevelők szemében: az *ember megcsonkítása* a növendékben, az egyoldalú, szinte kizárólagosan csak értelmi iskolai neveléssel, és a nevelés alapjául szolgáló és céljául nézett *élet megcsonkítása* a gyakorlati élettől, a természettől, a testi munkától, az iskolánál szélesebb emberi közösségbe illeszkedéstől való elszakadásban. Ezeken a csonkaságokon próbáltak segíteni az új nevelés úttörői azokkal a nagyjelentőségű kísérletekkel amelyek közül nálunk a katolikus nevelés bizonyos kezdeményezésein kívül legismeretesebb és legteljesebb sikerű volt a cserkészlet. Innen van, hogy Makarenkót olvasva, minduntalan a cserkészlet (elsősorban az elfasisztásítással szembeszegülő katolikus cserkészlet) és a szaléziánus nevelés egyes mozzanataira emlékezünk. Ezeket a nagy eredményeket tanulta és torzította el, illetőleg hamisította meg és tette ellenkező előjelűvé a fasiszta nevelés.

Ezekkel a kísérletekkel szemben Makarenko művének – a szerző zsenialitása és szerencsés történelmi helyzete következtében – egy óriási előnye van: valamennyiüknél szervezettebb és átfogóbb. Ugyanis olyan időben fogott munkához, amikor a világháború, a forradalmak és a polgárháború rettenetes pusztításai után, amikor az új nevelés még kereste formáit, még nem alakulhatott ki hazájában a nevelésnek egy megszilárdult apparátusa, amelybe végzetesen bele kellett volna ütköznie; és Makarenko „bűnözőkkel”, az utcáról, az erdőből, a vonatok tetejéről leszedett gazdátlan csavargókkal dolgozott, akikkel rajta kívül senki sem törődött; ebbe a munkába nem szólt bele sem család, sem iskola, sem a kenyérkereső munka idegen közössége: ezek számára a kommuna volt a család, a kommuna állított iskolát, a kommunában maguk építették meg a gyárat és üzemet, amelyekben dolgoztak; Makarenko egy személyben volt számukra atya és iskolaigazgató, és gyárvezető. A kommuna adott nekik kenyeret és önértetet, meleg otthont és tudást, testvéri közösséget és esztétikai nevelést, biztosított jelent és jövőt. A nevelési hatások egységének és szerveztségének ekkora teljességét máshol alig lehetett és ma is alig lehet megvalósítani. A nevelői hatásoknak ez az átfogó teljessége természetesen hatásában is óriási érték, mert a közösségnek és a munkának ilyen megvalósítása az első perctől fogva egy nagy egységnek: a kommunán keresztül az egész emberiségnek (Makarenkónál: a világforradalom) tudatos tagjaként kezeli a növendéket; mégpedig nem is mint növendéket, hanem – a próbaidő letelte után – életkorára való tekintet nélkül mint teljes jogú, a vezetésben is résztvevő polgárt.

Nem lévén szakfolyóirat, nincs itt terünk a makarenkói nevelés részleteinek elemzésére. Mégis rá kell mutatnunk legalább egynéhány olyan mozzanatra, amely jobban jellemzi az

egész mű zsenialitását. Ilyen mindenekelőtt a fegyelemre vonatkozó elgondolása és gyakorlata, a nevelői közösség és a tekintély pompás analízise. A munka és játék nevelő értékéről, a büntetés jelentőségéről és helyes alkalmazásáról ritkán írtak le ilyen elvileg és módszertanilag egyaránt bölcs és termékeny fejtegetéseket. Hogy ennek a valóban forradalmi pedagógusnak milyen éber érzéke van a múlt értékei iránt is, gyönyörűen mutatják a hagyományokról írt kedves lapok. „Semmi sem erősíti annyira a közösséget, mint a tradíció. A hagyomány kifejlesztése, megőrzése a nevelés egyik legfontosabb feladata. A tradíció nélküli iskola nem lehet jó iskola és a legjobb iskolák, amelyeket életemben láttam – többek között Moszkvában is – azok voltak, amelyek a legtöbb hagyományt halmozták fel... A hagyomány-alkotáshoz fel kell használni valami kis ösztönös konzervativizmust, de a konzervativizmus helyes fajtáját, tudniillik a bizalmat a tegnap iránt, a meggyőződést, hogy társaink valami értékeset alkottak, és mi nem akarhatjuk ezt az értéket lerombolni mai szeszélyünk kedvéért.”

Az emberi teljességhez szokott katolikus szem persze kénytelen észrevenni ebben a nagyszerű nevelői rendszerben a végső teljesség: Isten, Krisztus, kegyelem, egyház-élmény hiányát. Hogy valamit ebből Makarenko is ösztönösen érez, nem egy helyen kiérzik szavaiból. Mint mindenestül gyakorlati nevelő, legérzékenyebben az erkölcsi nevelés munkájában veszi ezt észre. A fegyelemről szólva így ír: „Meg kell itt mondanunk, hogy a mi iskoláinkban a tanulók és tanárok ebből a szempontból rosszabb helyzetben vannak, mint a régi iskolákban voltak. A mi iskoláinkban nem tanítanak erkölcsant, ilyen nevű tantárgy nincs, és nincs olyan személy, aki erkölcsant tanítana, vagy bizonyos kitűzött program szerint ilyesmiről beszélne a gyermekeknek. A régi iskolákban volt hittanítás; ezt a tantárgyat ugyan nemcsak a növendékek vették semmibe, de még az „atyák” is lépten-nyomon kimutatták, mennyire nem látnak ebben a tantárgyban semmi tiszteletreméltót. Mindazonáltal ha régimódi vallásos formában is, de erkölcsi követelések mégiscsak felmerültek a növendékek látóhatára előtt. Gyakorlatom során arra a meggyőződésre jutottam, hogy a mi számunkra is nélkülözhetetlen az erkölcsant, az erkölcs elmélete. Iskoláink eljövendő fejlődése során feltétlenül el fogunk jutni az erkölcsant valamilyen formájáig. A magam gyakorlatában feltétlenül szükségesnek mutatkozott, hogy ne határozott formában megadott program szerint erkölcsant előadásokat tartsak neveltjeimnek. Nem volt ugyan jogom hozzá hogy az „erkölcsöt” mint tantárgyat tanítsam, de készítettem magamnak egy tervet, amelyet különböző alkalmakkor, különböző ürügyek felhasználásával fejtegettem növendékeim előtt.

Ez az erkölcsant természetesen Isten nélküli erkölcs, de mert természetes erkölcs és – mint az egész rendszer – szervesen épül az emberi természetre és az élő életvalóságra, jóformán minden mozzanatában egyezik a keresztény erkölccsel. Valóban, az *anima naturaliter Christianának* kevés olyan ékesszóló példáját ismerem, mint Makarenko életműve. Már az a fogalmi tisztaság, ahogyan nevelését szembeállítja a téves elméletekkel, egészen szívünkben szól: „Elméletünkben odáig fajultak a dolgok, hogy az egyik oldalról tagadták a biológiai hajlamok ráhatását a morális szférára, azt állítván, hogy minden a környezet és a nevelés hatása; másrészt az egész nevelést a reflexológiával akarták alátámasztani, és úgy vélték, hogy az új embert megalkothatják kizárólag a kondicionált reflexek gondos tanulmányozásának alapján. Az egyik e teoretikusok közül például ekként határozza meg a közösséget: „A közösség együttműködő emberek csoportja, akik összegzetten reagálnak ilyen vagy amolyan ingerekre. Minden elfogulatlan olvasó előtt világos, hogy ez a meghatározás pontosan illik békák, majmok, puhányok, avagy lábasfejűek közösségére csak éppen az emberi közösségre nem.” Hogy ez nem véletlen, hanem a gyökerek mély belső rokonságának, sőt azonosságának műve, számtalan idézettel igazolhatnánk, a legkülönbözőbb helyekről vett következő mondatokban, pl. csak a „keresztény” szót kellene a „dialektikus forradalom”, „marxizmus”, „szocialista” helyébe tenni, és azonnal ráismernénk legalapvetőbb nevelői elveinkre: „Alapelveim mindig az volt –

írja *Pedagógiai tapasztalatom eredményei* c. cikkében –: minél nagyobb követelésekkel fellépni az egyénnel szemben, de egyben a lehető legnagyobb tiszteletet mutatni iránta. Dialektikus felfogásunkban a kettő tulajdonképpen egyet jelent: nem követelhetünk nagyot az olyan embertől, akit nem tisztelünk.” „Korunkhoz és forradalmunkhoz csupán egyetlen szervezési feladat lehet méltó: olyan módszer kialakítása, amely egységes és átfogó ugyan, de ugyanakkor lehetőséget ad az egyéneknek arra, hogy kifejlessze sajátosságait, megőrizze egyéniségét. Ez a feladat elérhetetlen lenne a pedagógiai erőfeszítés számára, ha nem lenne a marxizmus, amely régen megoldotta már az egyén és közösség problémáját.” – „A szocialista társadalomban, amelyben nyoma sincsen a régi kényszer-erkölcsiségnek, a fegyelem már nem technikai hanem feltétlenül erkölcsi kategóriává válik.” – „Igazi nevelésre csakis olyan egységes pedagógus-közösség képes, amelyet összefűz a közös vélemény és meggyőződés, a kölcsönös segíteni-akarás, amely mentes az irigységtől és amelynek egyetlen tagja sem hajhássza egyéni utakon a növendékek szeretetét.”

Hogy ezt a nekünk oly ismerős és oly bizalmas arcot jobban megvilágítsam, hadd hivatkozzam egy határozott és kényes kérdésről, a szexuális nevelésről szóló előadására, amelyből éppen csak a kegyelmi életre való utalás hiányzik ahhoz, hogy mindenestül a magunkénak érezzük. Ahogyan a családi nevelés értékeit fejtegeti, ahogyan a szabadszerelem, a válás és az egyke ellen harcol, ahogyan tiltakozik a nemi felvilágosítás túlbecsülése és a vele való visszaélés ellen, csupa jól ismert, bölcs és meleg emberi hang: „Mit követel a társadalmi erkölcs a szexuális élet kérdéseiben? Megköveteli, hogy minden ember, férfi és nő nemi élete állandó összhangban legyen a családdal és a szeretettel. Csak az olyan nemi életet tekinti erkölcsösnek, amely kölcsönös szereteten alapul és a család keretében folyik le, azaz férfi és nő nyílt, hivatalos kapcsolatában, amely kettős célt követ: emberi boldogságot és gyermekek létrehozását, felnevelését... A szexuális nevelés lényege legyen nevelés a szerelemre, vagyis a nő iránt való mély és nagy érzésre, amely megszépíti a közös élet, közös törekvések, közös remények kapcsolatát. Ehhez semmiképpen se járuljon a fiziológiai kérdések túlságosan nyílt és lényegében cinikus taglalása... Miképpen érzük el a szexuális nevelésnek ezt a módját? Legfőbb tényező itt a példa. A szülők között meglévő igazi szeretet, kölcsönös tisztelet és becsülés, segítség és gondoskodás, a megengedett kereteken belül megnyilvánuló becézés és gyengédség, ha mindez a gyermekek szeme előtt történik születésük percétől kezdve, feltétlenül a leghatalmasabb nevelési eszköz és okvetlenül felhívja rá a gyermek figyelmét, hogy férfi és nő között ilyen komoly és szép kapcsolat lehetséges. – A második legfontosabb tényező általában a szeretet érzésének fejlesztése a gyermekben.”

Makarenko három könyve nagy nyeresége pedagógiai irodalmunknak. Vajha minél jobban megtermékenyítené új nevelésünket.

(Vigilia, 1949. 325-330.)

A versek lelkéről

Ady és a magyar ifjúság

Előadás a Széchenyi-Szövetségben 1923. jan. 16-án.

Megvallom, némi habozás után vállalkoztam erre az előadásra, mégpedig két okból. A távolabbi és főleg a legközelebbi múltban annyi előkelő magyar irodalmi és közéleti egyéniség nyilatkozott az ún. Ady-kérdésről, hogy önmagam előtt is nehéz a szerénytelenség gyanújába nem keverednem, amikor a régi nemes orgonák és a harsogó harci kürtök hatalmas koncertjében a magam igénytelen kis sípszavát is meg akarom szólaltatni.

Megnehezíti a hozzászólást az a körülmény is, hogy ez a kérdés nagyon nem látszik kedvezni a mindenestül objektív megállapításoknak. A nagy Ady-irodalomnak legnagyobb részén ugyanis lehetetlen észre nem venni vagy a személyes okokból származó rokon-, illetve ellenszenvnek, vagy – még többször – egy egész életen át beidegződött politikai érzületnek leküzdhetetlenül döntő irányítását. Ha már most valaki, mint én – amennyire csak emberileg lehetséges – minden személyes vonatkozástól és minden politikai kötöttségtől teljesen szabadon szól hozzá ilyen égetően aktuális és jobbra is, balra is veséig ható érzékenységeket érintő tárgyhoz, annak eleve el kell készülnie, hogy egyik oldalra sem tud olyat mondani, ami mindenestül helyeslésre találna, még akkor is, ha nem a szembenálló eleven színek silány kompromisszumos összeszürkítésével, hanem egy belső szabadságból származó „sub specie aeterni” látás szintézisével jutott el a maga álláspontjára.

Mégis úgy érzem, hogy nem térhetek ki a megtisztelő feladat elől, amelyet a Széchenyi-Szövetség-beli fiatal barátaim elém adtak. Sem mint hivatás és lélek szerint nevelő, sem mint a magyar élet és irodalom eleven sodrában élő író és esztétikus, nem érzem magam feljogosítva kitérni a felelősség alól és hallgatni akkor, amikor azok, akiknek – és azon a téren, amelynek – életemet szenteltem, irányító szót várnak. Ady Endre költészete ma is eleven valóság és lelkeket formáló erő. Akár kedves ez valakinek, akár nem, ez a valóság, és a valóságnak szemébe nem nézni nemcsak a gyávaságnak, hanem egyenesen az öngyilkosságnak politikája. Ha már most az a remény kínálkozik, hogyha csak valamit is használhatunk ennek a nagy hatásnak minél tisztítóbb és termékenyebb feldolgozására, akkor hallgathat-e akár az, aki Ady költészetét szereti, akár az, aki félti tőle az ifjúságot, hát még, aki mind a kettőt elmondhatja magáról. Megerősít ebben a vállalkozásban az a tudat is, hogy nem először vállalkozom rá. Azóta a nagy élménysorozat óta, amelyet a magam ifjúságában az Ady költészetével való találkozás és annak belső földolgozása jelentett számomra, és amelynek végső hullámvásai egészen határozott vonásokkal alakították ki bennem Ady-nak, az embernek és költőnek alakját, több mint másfél évtizede, középiskolai felsőosztályos ifjak, egyetemi hallgatók és felnőtt közönség előtt, igen sokszor volt alkalmam behatóan szólni Ady Endréről, és azon a felfogáson, amellyel először szólottam róla, ez alatt a másfél évtized alatt sem az azóta megjelent jelentős Ady-irodalom, sem a magyar világnak körülöttünk történt gyökeres megváltozása nem kényszerített semmi lényeges változtatást tennem.

A legdöntőbb ok azonban, amely szólásra bátorít, egy mindezeknél mélyebbről jövő belső parancs. Az elébb „belső szabadságból származó sub specie aeterni látás szintézisével” beszéltem. Ennek az egyetemes, minden egyoldalúságtól, félségtől, elvből is, meg ösztönösen is irtózó látás- és érzésmódnak érvényesítése – amelyet életem hivatásának és értelmének tudok – hitem szerint, mint a magyar élet minden terén, az Ady-kérdésben is a legsürgetőbb feladat. Valljuk meg, hogy az Ady-irodalomban ezzel az egyetemes, egyoldalúságtól ment

szemlélettel találkozunk a legkevésbé. Az egyik oldalon tiszteletreméltó férfiak, puritán jellemek, nagy múltú hazafiak, kitűnő írók, önfeláldozó nevelők, megriadva Ady költészetének dekadens és forradalmi elemeitől, Adyban egyenesen sátánt látnak, az Ady-kultuszban bálványimádást, szellemi járványt, lelki ragályt, működésében csak a forradalom és összeomlás előkészítőjének hérosztrateszi művét, benne magában, ha lehetséges, úgyahogy el is ismerik, legfőleg „a nemzeti szellemmel ellentétes és idegen hatások jármában ferdére nőtt és veszendőbe ment magyar tehetséget”. Ezzel szemben a másik oldalon olyanokat olvasunk, hogy ezek a mélységes magyar aggodalomból fakadó felkiáltások csak „a kicsinyesség és a hozzá nem értés jelentéktelen kifogásai”, hogy Ady „a világirodalomnak talán legnagyobb lírikusa”, a magyar költészetnek Petőfi mellett egyetlen zsenije, az egyetlen vallásos költő, „a humanum minden irányú átélésében az összes magyar költők közül a legelső”, „az életigenlésnek és a harmonikus életlátásnak legnagyobb lírikusa az egész világirodalomban”. Benne „a magyarság és az emberiség prófétáját” látják, „az életnek napsugárlelkű királyfiát és a halálnak diadalmas leigázóját”, és vallják, hogy a magyar ifjúságnak „Ady költészetéből kell megismernie a jövő titkát”. Mikor az ember ezeket a primitív vallások henotheizmusára emlékeztető himnikus túlzásokat olvassa, önkéntelenül is az a furcsa, de mégis elutasíthatatlan kérdés türemlik fel az emberben, vajon ezek a kiváltságos szellemű férfiak, akik itt zseniről és humánusról beszélnek, csakugyan nem olvasták volna Vörösmartyt és Aranyt? Vajon csakugyan lehet még Magyarországon 1928-ban a humanum teljességéről és magyar prófétaságról beszélni olyanoknak, akik nem ismerik Prohászka Ottokárt? Viszont mikor az előbb említett tiszteletreméltó erkölcsi és hazafias aggodalmak sóhajtásait olvassuk, minden tiszteletünk és velükérésünk mellett is a legtöbbször lehetetlen elfojtanunk azt az érzést, hogy itt nem Ady költészete egészének, hanem csak egyes, nem-szerencsésen, talán éppen tendenciózan kiválasztott szemelvényeknek ismerete szól, és egy fájó melankóliát: hogy azt a tragikus szakadékot, amelyet a történelem titánmarka szakított két generáció között, talán csakugyan nem tudja áthidalni a legnemesebb jóhiszeműség és a legtisztább hazaszeretet sem.

Kétségtelen, hogy Adyval szemben nem könnyű mentnek maradni az egyoldalúságtól. Az emberi természet sokkal bonyolultabb, mint azt az emberek óriási többsége sejtí, és csak a legnagyobbak, a Szent Ágostonok, Danték, Dosztojevszkijek, Prohászka világítanak be olykor-olykor azokba a rejtelmes mélységekbe, melyek fölött a legtöbb ember naiv sejtelmetlenséggel kormányozgatja a maga kis csónakát. Ady azok közül a lírikusok közül való, aki, ha nem is látja a próféták döbbenetes világosságával, de a zseni ösztönös, víziós sejtelmességével sejtik, borzongják, szenvedik és éreztetik az ének ezt a titokzatos, ismeretlen vulkanizmusát. Aki erre a vulkanikus talajra követni nem tudja, akinek – akár lelke természetesen egészséges egyszerűségénél, akár szerencsésebb idők harmonikusabb világában egy tengely körül kifejeződött gondolat- és érzésvilágánál fogva – nem fejlődött érzéke saját lelke titokzatos, irracionális fenékforrásaival szemben: az Adyt mindig csak egyrétűen, egyéniségének csak egyik oldaláról fogja látni, és sem igazi jelenségét, sem igazi értékét meg nem értheti. Ha minden emberi lélek többé-kevésbé bonyolult, mennyivel inkább az az Ady-féle lírikus zseni, aki százszoros intenzitással éli az életet és voltaképp semmi mást nem is él soha, csak mindig mindenben önmagát! Makkai püspök a maga kongeniális megértése és elképesztő túlzásai miatt egyaránt nagyérdékű könyvében azzal az elavult esztétikai babonával próbálja magyarázni Ady ellentmondásait, hogy a zseni szükségképpen diszharmóniát jelent. Nem, hála Istennek, vannak harmonikus zsenik is – az előbb említett négy közül három az –, de mindenesetre vannak nagy számban diszharmonikusok is, és Ady mindenesetre ezek közül való. Lelkének ez a diszharmóniája még fokozza, szinte zavaróvá, nyomasztóvá teszi egyéniségének kavargó komplexségét. De e bonyolultság magyarázatához még a diszharmóniára sem szükség hivatkozni. Melyikünk nem érezte még magában azt a tragikus kettőséget, amely a keresztény etikának egyik alap gondolata, s amelynek Szent Pál

adott legklasszikusabb kifejezést, mikor az emberben lakó kétféle törvényről beszél? Kit nem rezzentenének meg Hebbel melankolikus sorai:

*Da fühl ich mich dann schauernd
Wie niemals noch allein,
Und der ich bin grüsst trauernd
Den, der ich könnte sein.*

Hát ha minden emberben más az, aki lett és aki lehetett volna, vagyis hétköznapi, durva, többé-kevésbé elrontott énje és az a másik, tisztább, mélyebb, igazibb énje, amely után legszentebb perceiben támad föl lelkében egy tragikus, vagy melankolikus sóhajtás, mennyivel inkább meg kell mutatkoznia ennek a kettőségnek a lírikusban, a zseniben, akinek egész élete nem más, mint egy nagy magamegmutatás. Egy német író beszél valahol az *éjjel három és négy óra közti* időről, amikor az ember felriad néha és a virrasztás veséig ható realitásában egyszerre másképp lát mindent: önmagát és az életet. A legtöbb ember azután elalszik újra, másnapra pedig elfelejti az éjszakát és folytat mindent ott, ahol elhagyta. Nos, Ady az az ember, aki fölugrik az éj közepén és leírja nekünk azt, amit az éjszakai lélek-óra sugallt. Ki mondja meg, hogy a kétféle hang közül melyik az igazi, a nappali-e vagy az éjszakai? Vagy talán mind a kettő? De ez a kettős én, „aki vagyok” és „aki lehetnék” még nem meríti ki Ady komplexitását. Van még egy harmadik énje is, aki talán nem volt, akivé a szerencsétlen körülmények, rövidlátó ellenfelek és ártó barátok, szerencsétlen véletlenek és talán legelső helyen saját bűnei és gyöngeségei igazibb énje ellenére ostromozták: *A Muszáj-Herkules, A Sátán kevélye*: az, amit gögből, dacból, bosszúból akar, hogy

*„Életét végig gögben élje
A Sátánnak fölKent kevélye.*

*Komédiázzék, hogy ő elvet
Egy-egy megtagadott szerelmet.*

*S ha térdelve mondja imáját,
Pattanjon föl, mások ha látják.
Ha hisz és vár, remél és retten,
Kiáltsa azt, hogy ő hitetlen.”*

Hogy aztán, a végén, amikor egy világos pillanatban rájön ennek az öngyilkos és lehetetlen sátánkodásnak képtelenségére, sírva kiáltson föl:

*„(Sátán kevélye, szerencsétlen,
Jaj, nem így éltem, nem így éltem.)”*

Mondjak még egy negyedik szempontot is? Nagy Sándor, a festőművész nemrég remek Ady-illusztrációkat készített; amikor az egyiknek az illető versben nem indokolt kavargó alakgazdagságát néztem, és csodálkozva kérdeztem, mit jelent, ezt mondta rá: „Ezeket csak a technika lehetőségeit próbáltam.” A technika lehetőségei! Ki mondja meg, hogy hány Ady-verset magyaráz minden egyéb külső vagy belső szükségességen kívül a technikai lehetőség csábítása: a ritmus megindult áradatának ereje, a hangulat parancsoló hatalma, a megélt, megírt, de nem halt élmény kísértő sugallma, a megtalált forma csábító szépsége, az önmaga értékeinek tékozló utánzása. Ne mondja senki, hogy ez komolytalanság, amely nem fér össze a költő tragikus őszinteségével. Aki sejti, hogy mit jelent a költőnek, a művésznek a forma,

milyen mély, elsődleges, talán mindennél nagyobb élményt, az meg fogja érteni ennek a sok mindent megmagyarázó szempontnak mély jogosultságát.

Adynak, az embernek megértéséhez azt hiszem elsősorban ennek a komplex mélységnek megértése adja a kulcsot. Ennek a megértésnek a hiánya (már akár tiszteletreméltó, akár kevésbé tiszteletreméltó okokból eredő hiánya) magyarázza elsősorban azok állásfoglalását, akik költészetét meg nem értik és azért nem is értékelik; de ebből érthető az Adyért rajongó irodalom legnagyobb részének érdekes egyoldalúsága is. Azok a bonyolult, egymásnak ellentmondó és mégis egymás nélkül egészen meg nem érthető vonások, amelyeknek szövevényére az imént négyféle szempontból is megpróbáltam rávilágítani, nagyjából két középpont köré csoportosíthatók. Az egyik csoport azokat a beteges, elmosódó, bizarr, nyugtalan és elképesztő elemeket foglalja magában, amelyeket a *dekadencia* gyűjtőnévvel szokás egybefoglalni. A másikba sorolnám azokat a vonásokat, amelyek egy pogányos *magyar őserőtől* duzzadó egyéniség vérforraló és ellenállhatatlanul vonzó sugarait szórják. Sajátságos és nincsen történelmi érdekesség híján, hogy a költő életében, lényének ez a beteg, dekadens oldala hatott inkább, ez szerzett neki anyagi és erkölcsi sikert; akik szerették, főképpen ezért szerették, ezért szívesen megbocsátották a pajzsra ültetett vezértehetségnek, Ond vezér unokájának az ő stílusukba oly kevésbé illő buzogányos, csizmás, vaskos magyarságát. Viszont, akik csak az eltapodni való ellenséget látták benne, azok gazdag tenyészetének csak e rothadt gyümölcsseitől irtóztak meg, és nem vették észre, hogy ez a tragikus magyar fa minden igazán éltető nedvét a magyar talajból szívta. Ellenben Adynak mai, a régiéknél nem kevésbé szenvedélyes tisztelői legnagyobb részét a magyar fajjal a legmélyebben együttérző, a magyarság sorsán legigazabban aggódó lelkek közül kerülnek ki; ezek Ady költészetének azt a harmadát értik és szeretik jobban, amelyben a magyar föld keserű lelke szólal meg, amely a magyar Messiások sorsát siratja, amely a magyarság nagy történelmi tragédiáját és a maga sorsában is a magyar tragédia szimbólumát sikoltja, rakoncátlanul bár és káromkodva, de olyan veséig ható keserűséggel, mint nagyon kevés hang a magyar irodalomban. Ezek aztán szívesen stilizálják rá Ady egész egyéniségét ezekre az ősmagyar vonásokra és szívesen felejtik amazokat, amelyeknek összegyűjtéséből egy halálos, nemzetgyilkos kórkép facies Hippokratikája vigyorog elő. A szakadék túlsó felén állók viszont most is csak ezt a facies Hippokratikát látják, és a költő sikoltó magyar szavából csak a káromkodást, a Muszáj-Herkules vörös riadóját hallják ki, de siketek a magyar gyötrelmeknek, a magyar bűnbánatnak, a magyar kétségbeesésnek dörömbözésére. Holott nyilvánvaló, hogy Adyban *mind a kettő benne van* és egyik sem egész a másik nélkül.

Ott van benne a szegény, beteg, ősi tragikumtól, szerencsétlen körülményektől és saját bűneitől összeroncsolt dekadens, aki egyensúlyvesztetten, eligazító ideálok nélkül, férfias akaratgerinc nélkül, rogyadozó inakkal áll fogyó életének növekvő lázában, a sikamló élet zűrzavaros rohanásában; a halál rokonának érzi magát életének belső kilátástalanságában, a Vér és Arany ősbanalís filozófiájából gyűr magának halálos miszticizmust, kétségbeesett elszánással menekül a megváltó mámor káprázatába és a Léda arany szobra elé; ezért van, hogy nagyerejű erotikus költészetében, mint Makkai mondja: „sohasem látta meg a nő lelkét és a szerelemről sohasem tudott magasabbat és mélyebbet látni és mondani, mint annak démoni testiségét!”

„Gyí keselyem, fiatal bűn, Gyí jó lovam, fekete álom” – kiáltja egyik versében. A bűn és az álom: „ez az egyik nagy ikerforrása ennek a költészetnek. Festették-e megrázóbban a dekadencia pszichológiáját, mint a *Sötét vizek partján*, vagy a *Sírni, sírni, sírni*. A dekadens költészetnek, az Adyénak is, soha mélyebb igazsággal a legvégső forrására rá nem mutattak, mint Ady egyik legkülönösebb és legtöbbször félreértett költeményében: a *Jó Csönd-herceg előtt* címűben. Olvastakor mindig Dosztojevszkij mélységes meglátása jut eszembe: a vén Karamazov, aki mikor Zoszima sztarec megkérdezi, nem szégyenli-e magát, hogy öreg ember

létére olyan piszkosakat beszél, ezt az igazi Dosztojevszkij mondatot feleli: „Éppen azért beszélek így, mert borzasztóan szégyellem magam.”

*Holdfény alatt járom az erdőt.
Vacog a fogam s füttyörészek.
Hátam mögött jön tiz-öles
Jó Csönd-herceg,
És jaj nekem, ha visszanézek.*

*Ó jaj nekem, ha elnémulnék,
Vagy fölbámulnék, föl a Holdra:
Egy jajgatás, egy roppanás,
jó Csönd-herceg
Nagyot lépne és eltiporna.*

A belső élet-üresség halálos-sivár, rettentő némaságát kitölteni, elfojtani a költészet megváltó dallamával: nyúlt-e valaki mélyebbre a nagy dekadens zsenik költészetének szívébe ennél a versnél?

De semmi sem volna hazugabb, mint Ady-t elintézni akarni azzal, hogy dekadens költő. Lehet-e a dekadenciával ellentétebb valamit elképzelni, mint mindjárt első igazi kötetének első versét, a *Góg és Magóg fiáról* szólót!

*Góg és Magóg fia vagyok én,
Hiába döngetek kaput, falat
S mégis megkérdem tőletek:
Szabad-e sírni a Kárpátok alatt?*

*Verecke híres útján jöttem én,
Fülembé még ősmagyar dal rivall.
Szabad-e Dévénynél betörnöm
Uj időknek új dalaival?*

Vagy az ilyen hangok mennyire nem dekadensek:

Egy párisi hajnalon

*Sugaras a fejem s az arcom,
Amerre járok, száll a csönd, riad,
Fölkopogom az alvó Párist,
Fényével előnt a hajnali nap.*

*Ki vagyok? A győzelmes éber,
Aki bevárta, íme, a Napot
S aki napfényes glóriában
Büszkén és egyedül maga ragyog.*

*Ki vagyok? A Napisten papja,
Ki áldozik az éjszaka torán.
Egy vén harang megkondul. Zúghatsz.
Én pap vagyok, de pogány pap, pogány.*

*Harangzúgás közt, hajnalfényben
Gyujtom a lángot a máglya alatt,
Táncolnak lelkemben s a máglyán
A sugarak, a napsugarak.*

Kiben ne pezsdülne meg a magyar vér és ki ne érezné közülünk, negyven éven aluli magyarok közül a maga lelke szavának (ha egészen lényegesen mást is ért rajta, mint amit a költő értett), ezt a verset.

Fölszállott a páva

*„Fölszállott a páva a vármegye-házra,
Sok szegény legénynek szabadulására.”*

*Kényes büszke pávák, Nap-szédítő tollak,
Hírrel hirdessétek: másképpen lesz holnap.*

*Másképpen lesz holnap, másképpen lesz végre,
Új arcok, új szemek kacagnak az égre.*

*Új szelek nyögetik az ős magyar fákat,
Várjuk már, várjuk az új magyar csodákat.*

*Vagy bolondok vagyunk s elveszünk egy szálig,
Vagy ez a mi hitünk valóságra válik.*

*Új lángok, új hitek, új kohók, új szentek,
Vagy vagytok, vagy ismét semmi ködbe mentek.*

*Vagy láng csap az ódon, vad vármegyeházra
Vagy itt ül a lelkünk tovább leigázva.*

*Vagy lesz új értelmük a magyar igéknek,
Vagy marad régiben a bús magyar élet.*

*„Fölszállott a páva a vármegye-házra,
Sok szegény legénynek szabadulására.”*

Az a vad, pogány magyar őserő duzzad és harsog ezekből a sorokból, amely más időkben és más formákban – és újjászületve vízből és Szentlélekből – Pázmány szeges írásait, Zrínyi Áfiumát, a Romlásnak indult hajdan erős magyar, Széchenyi vízióit, A Nagyidai cigányokat és A vén cigányt sugallta.

*

És mégsem lehet azt mondani, hogy Ady Endre a magyarság kifejezője, a magyarság prófétája, mint azok. Éppen az az Ady legsajátabb egyénisége és egyetlensége, hogy ő egyszerre mind a kettő: dekadens és vaderejú magyar. És éppen ebben van Ady

egyéniségének is, költészetének is velejében *tragikus jellege*. Két egymásnak ellentmondó, de egyformán a leglelkében gyökerező világ elpihenhetetlen harcának állandó, véres csatateré ez a lélek. Ezért érzi magát hol félistennek, hol nyomorultnak, hol prófétának, hol hazugnak. Ezért az örökös sírás, örökös átkozódás, nagy dolgok örökös sejtése, de soha meg nem látása a nagynak, a tisztának, a szentnek, a végtelenségnek, Istennek örökös szomjazása, soha el nem érése. Ezért tragikus egész élete: szerelmes sóvárgása, amely olyan elemi őserővel, olyan gyötrelmes emberi mélységgel sóvárogta és apró szennyes szerelmek gyilkos hajszájában soha meg nem találhatta, mert éppen azzal játszotta el a nagy, a megváltó szerelmet. Innen a gonosz, néha igazán démoni grimaszok, amelyeket Makkai is felsorol néhányat, de melyek közt talán legvisszatartóbb a gyönyörűen induló *Ének a porban* szívtelen befejezése:

*Ám néha mégis szóljon az ének
Bús ég-vivásnak, átok-zenének,
Csalogatónak. Hadd jöjjön más is,
Lalla, lalla.
Rokkanjon más is, pusztuljon más is.*

(Erre a strófára mondta Ady egyik odaadó híve, hogy ezt sohasem tudja megbocsátani neki.) – De innen a tisztaság utáni forró és fájdalmas csengések és élete hazug voltának megrázó vallomásai is:

*Álmom az Ige, az Üdv, az Ut:
Be hazug élet, óh be hazug!*

Tragikus Isten-keresése is. Ma a fáradt dekadens mellverő alázatával borul le a kibékítő Isten előtt:

Imádság háború után

*Uram, háborúból jövök én,
Mindennek vége, vége:
Békíts ki Magaddal s magammal,
Hiszen Te vagy a Béke.*

*Nézd: tüzes daganat a szivem
S nincs, ami nyugtot adjon.
Csókolj egy csókot a szivemre,
Hogy egy kicsit lohadjon.*

*Lecsukódtak bús nagy szemeim
Számára a világnak,
Nincs már nekik látnivalójuk,
Csak Téged, Téged látnak.*

*Két rohanó lábam egykoron
Térdig gázolt a vérben
S most, nézd Uram, nincs nekem lábam,
Csak térdem van, csak térdem.*

*Nem harcolok és nem csókolok,
Elszáradt már az ajkam
S száraz karó a két karom már,
Uram, nézz végig rajtam.*

*Uram, láss meg Te is engemet,
Mindennek vége, vége.
Békíts ki Magaddal s magammal,
Hiszen Te vagy a Béke.*

Holnap már a dacos pogány lázadásával kötődik Istennel, káromolja, vagy megtagadja. Holott a legvadabb tagadás percében sem tudja kivetni egészen a lelkéből:

Hiszek hitetlenül Istenben,

*Mert hinni akarok.
Mert sohse volt úgy rászorulva
Sem élő, sem halott.*

De legtragikusabb talán magyarsága. Ez is olyan végzetesen kettős gyökerű. „Nincs bennem semmi, irigyelt fajod fölséges kozmopolitizmusából, – írja egyszer Hatvaninak – gyalázatosan és rögzösen magyar vagyok.” Mindenestül, szíve minden gyökerével magyarnak érzi magát. Semmire nem olyan büszke, mint magyarságára. „Én nem vagyok magyar?” – kiáltja egyik legvadabb erejű versében.

A tavalyi cselédekhez

*Árpáddal jött, magyarul élt,
Anjouknál kopját nem törött,
Tán török előtt megfutott
S hamar koldusra vetkőzött.
De érteni mindig tudott,
De magyarul mindig tudott
S tán tépetten és nem hősnőn,
De tisztán adott át a Jelennek
Engem az én őszám.*

Kit ne ragadna meg, a magyar sírva vigadásnak a „Négy-öt magyar összehajol” című versben való bámulatos megérezkítése, vagy a *Föl-földobott kő* lélekbemarkoló példája:

A föl-földobott kő

*Föl-földobott kő, földre hullva,
Kicsi országom, újra meg újra
Hazajön a fiad.*

*Messze tornyokat látogat sorba,
Szédül, elbúsong s lehull a porba,
Amelyből vétetett.*

*Mindig elvágynék s nem menekülhet,
Magyar vágyakkal, melyek elülnek
S fölhogadnak megint.
Tied vagyok én nagy haragomban,
Nagy hűtlenségben, szerelmes gondban
Szomorúan magyar.*

*Föl-fölhajtott kő, bús akaratlan,
Kicsi országom, példás alakban
Te orcádra ütök.*

*És, jaj, hiába mindenha szándék,
Százszor földobnál, én visszaszállnék
Százszor is, végül is.*

Küldetését magyar küldetésnek érzi: „Én siratom magam s a népem”, – ez egyik alaphangja költészetének.

*Minden, ami itt fájdtva rezdül,
Rajtam fut át kasul-keresztül,
S magam életét alig éltem.
Jól megűzött magam a sorsom,
S mégis a magyar sorsot hordom
S mégis, ez átkozott mezők,
Magyar mezők és könnyezőők,
Magamnál százszor jobban fájnak.*

És mégis: ugyanaz az Ady, nem egyszer ugyanannak a könyvlapnak a másik oldalán már a magyar Ugart emlegeti, a naptalan Keletet, kifogyhatatlan a gögös megvetésben, a gémeskút, a malomalja, a csordanépek, a piszkos, gatyás, bamba Hortobágy iránt:

*Sivatag, lárma, durva kezek,
Vad csókok, bambák, álombakók
A Tisza partján mit keresek?*

Vad haraggal, a megvetés, a düh, a gyűlölet átkaival szidalmazza,átkozza a „téli Magyarországot”. Dózsa György unokájának érzi magát: „Gyűlölöm dancs keleti fajtám!” – kiáltja:

*le kell gyilkolni
Mindent, ami régi ezeréves holmi.*

Mi magyarázza ezt a szerencsétlen nemzetkáromlást, ezt a vad, forradalmi átkozódást, amelyben csoda-e, ha annyian megbotránkoztak? És hogy fér ez össze az előbb fejtegetett gögös „rögös” magyarság”-gal? Pedig éppen itt van Ady Endre tragédiája, hogy ez a kettő benne ugyanabból az egy gyökérből fakad: ebből az ősvad magyar életgyökérből, amely az Ady lelkének gyökere. Az a Bercsényi-lélek fordul itt a maga szerelmes fajtája ellen, aki ízekre tépette volna magát az ő fejedelméért, de: „nem mondom, hogy egy rossz szóért el nem árulnának”. Jött ölelő karral, ölelő szívvel övéihez:

„Míg nem jöttem, koldusok voltak,
Még sírni sem sírhattak szépen,
És siratom magam s a népem.”

De a föld elűzte, a magyarság nem ismert magára benne, ellenségesnek érezte a szavát, idegennek a szépségét, sőt a magyarságát is tagadásba vette: hogy ne hördült volna fel a sebzett Bercsényi-lélek, hogy ne fújta volna sértett haragjában a *csak-azért-is* és az *eb ura fakó!* vad káromkodásait. Horváth János higgadt objektivitással mutatja ki, hogy a konzervatív kritika, amely az agyonhallgatás kényelmes álláspontjára helyezkedett vele szemben, mennyire részes Adynak ebben a fajtája-ellen fordulásban. „A kitzsított Ady dacosan ment tovább végzetes szövetségesei útján”, azokkal, akikkel lelke mélyén nem volt egyéb rokonsága, mint a „tagadás közössége”.

Ment tovább. Mert súlyos tévedés volna azt hinni, hogy ez egymaga megmagyarázza Ady magyar-káromlását és forradalmiságát. Hiszen ennek a féktelen forradalmi magyar-ostorozásnak hangja egész vadságában ott harsog már a nagyváradi fiatal újságíró cikkeiben, forrásai a sértett magyar gögön kívül és az előtt ott csörgedeznek már a nagyváradi radikális környezetben, és még előbb és mélyebben abban az öröklött, végzetesen beteg, dekadens testben-lélekben, a *csúf rontásban*, amellyel Ady elindult a hepe-hupás vén Szilágyból, ahol egészséges paraszt zsálya helyett beteg, bús krizantémmal ébredt. A dekadens lélek, akinek legbelsőbb valója szerint minden rossz, ami van, aki mohó vággyal mindig új szenzációkra vágyik: mindig született forradalmár. Hát még ha – mint Ady – szíve-lelke minden ízével a nagy, tág, széleshorizontú életet szomjúhozza és mindig újra bele kell ütköznie a magyar vidéki élet kisszerűségébe. A bujdosó kurucok nyakas unokája, a maga nagy életszomjával és beteg szüntelenül új lángok, új hitek, új kohók, új szentek után szomjazó örök reszketésével, Nagyvárad, Párizs és a pesti radikális redakciók dédelgető környezetében, a maga legfájdóbb pontján sértett magyar gögijében: hogy ne ment volna oda, ahová minden vontá és ahonnan semmi sem marasztotta a maga sajtó sértett magyar szívének kívül.

De ez a sajtó aztán nem is állt el egy pillanatra sem. És itt Ady tragédiájának a másik, a magyar oldala. „Lelke szerint, vére szerint magyarnak lenni, mégis a magyarságtól végzetesen idegennek lenni: ez az a tragikus öntudat, amely Adyt jellemzi” – mondja Makkai, aki éppen Ady magyarságát elemzi legmélyrehatóbban. Mert azért mégsem tud idegen lenni:

*Ha százszor is elfordulnék
Tőled okkal, vagy nem okkal,
Míg birtomban tart az Élet,
Nem mehetek a gazokkal
S melléd kell állnom, csalfa nációm.*

Ezt az egyéni magyar tragédiát mindenestül a magyar tragédiának érzi. Mindenestül, predesztináltan, egynek érzi magát a magyar fajjal:

*Be szép ilyen végzetes néppel
Ugyanaznak tudni magunkat.*

Ezért tud olyan félelmes, megrázó kifejezést adni a magyar tragikumnak, mint *A fajtám sorsa*, *A Hökölés népe*, *A Mesebeli János*, *A Fajok cirkuszában*, a *Nekünk Mohács kell*, *Az Eltévedt lovas*, *Az Idő rostájában*, de mindig egynek látva a maga végzetét a fajaival:

*Mert gyáva volt és szolga volt
S életét élni sohse merte,
A Sors, a sorsa,
Hajh, be megverte, be megverte.*

*És most a multja bünteti
Fekete korbáccsal keményen,*

...
Hogy éljen? vagy hogy már ne éljen?

*Jaj, vajjon mit akar vele
Ezredek bűne, súlya, átka,
A Sors, a sorsa:
A sorsom nagy tragédiája?*

Íme, ez Ady az ember. Szegény, beteg, esendő ember. Keresztülment minden bűnön és minden betegségen. Szenvedett a mások bűnéért és még jobban a magáért. Álmodott a tisztaságról s jakig úszott a szennyben. Káromkodott, imádkozott és sírt: Hogy nézzünk rá? Elítéljük? Megvessük? Kitagadjuk? De hisz a miénk: a vér a vérünkéből, s ki mondhatja el, hogy bűneinek egyikében sem részes? Vagy beálljunk az imádók közé, és szentté avassuk mindenestül? Távol legyen! Bálványimádókká nem lehetünk és sarunkat nem oldhatjuk meg csak olyan oltár előtt, amely szent mindenestül. Nem illik hozzánk sem az imádás, sem az ítélet. Az ember Adyt (az embert, mondom, nem a költőt: azt csodálat illeti) sajnálni kell, sajnálni és szeretni. Adja Isten, hogy minél többen sajnálhassuk és szerethessük az egészséges testvér erőteljes, termékeny szánalmával.

És a vátesz Ady? A próféta? akiben a magyar jövő nagy útmutatóját látják annyian? Hogy nézzünk arra? Vátesz-e, magyar próféta-e Ady?

Bizonyos, hogy annak érezte magát. Predesztinációs hittel hitte és hirdette, hogy küldetése van a magyarsághoz.

*„Vagyok egy ágban szabadulás, béklyó.
Protestáló hit s küldetéses vétó!”*

Megmondja ő maga azt is, hogy miben látta ezt a küldetést: „Bánom is én, hogy értik-e a verseimet, vagy sem. úgy is rettegek, hogy túlságosan és sokan értik, de a nagy dolog az, hogy én általam hörgött fel manapság legnyugtalanabban a magyar társadalmat kínzó nyugtalanság.” – „Mindent el akartam mondani, ami ma élő emberben támadhat, s ami ma élő embert hajt, mint szíj a gépkereket.... A mai magyarság, kultúr-magyarság lelkiismeretének hiszem magam.”

Nos, amennyiben ezt a hivatást tűzte maga elé, bizonyos hogy *ezt* betöltötte. Nem volna szabatos azt mondani, hogy mindenestül kifejezte korát. De hogy a maga nemzedékének egy igen jelentékeny része magára ismert benne, és hogy költészetének egészében – pozitív, vagy negatív kifejezésben, vagy dicsőítve, vagy ostorozva–, jóformán maradék nélkül megtaláljuk mindazt, ami a történelem immanens logikájával vitte az országot 1918-ba és 1919-be, az tagadhatatlan. Nem festi-e ugyanezt a sötét, vigasztalan képet a háború előtti Magyarországról a történetírás, pl. Szekfü Gyula tollán; vagy a nagy regény, még Mikszáth Kálmán szelíd, komázó enyelgése mellett is nem mutatja-e majd oly vigasztalanul sötétnek? Ez tagadhatatlanul történeti jelentőséget ad Ady lírájának.

Ha vátesznek mondhatjuk azt, aki az igazság megrázó erejű feltárásával elriaszt a rossztól, akkor Ady mindenesetre vátesz és költészete olyan tükör, amelyből óriási *negatív*

tanulást meríthetünk, és amelyből a magyar ifjúság csakugyan megismerheti, ha nem is a jövőnek titkát, de mindenesetre, a múltnak nyomorúságát, halálos betegségét és bűnét, és ezen keresztül hatalmas tanulást jelenre és jövőre.

De hát vátesznek, prófétának azt nevezzük, aki a zseniális diagnózis után zseniális orvossággal is szolgál, aki a bajt nemcsak átérzi, hanem akarja is, tudja is orvosolni, aki a jelennek zűrzavarában kiemelkedő óriásként az örök dolgokra szegezi tekintetét és megmutatja a jövőnek útját: ebben a pozitív értelemben Ady Endrét nem nevezhetjük prófétának.

Ady tragikus élet, tragikus költészet. De ebből a tragikumából hiányzott a tragikum végső, fenséges eleme, a feloldó harmónia, amely az arisztotelészi félelem és részvét után a megnyugvás és a felemelkedés magasabb légkörébe emel. „A diszharmónia feloldásához hiányzott Adyban egy olyan látás, amely nemcsak mondja, de tényleg túl is lát a földi rácson,... amely az Ismeretlen árnyaiból meglátja kibontakozni a győzhetetlen Élet új, szépséges, örök arcát” (Makkai). „Amit Ady próféta-sága hirdet, az már – mondja ugyancsak Makkai – beteljesedett”, és „nem szabad megengednünk, hogy az, ami felett ítéletet mondott az Idő, halottan is életet szimuláljon és tovább kísértessen közöttünk.” De vajon az a majdnem főntartás nélküli hódolat, amellyel ma legjobbaink egynémelyike is leborul Ady próféta-sága előtt, nem fenyeget-e azzal, hogy „a halott tovább kísért?” Nem kell-e attól félni, hogy Ady költészetének ez a halott része, művészetének példátlanul szuggesztív erejénél fogva ma is éppen olyan csábítóan fog hatni fiatal lelkekre, mint azelőtt? Ez a „halott rész” két oldalról is romboló hatású. Az egyik magyarságának forradalmi szenvedélyességében is passzív szuggesztívója, amely olyan veszedelmesen talál a mai fáradt fiatal generáció sok tekintetben inaszakadt lelkületéhez: konstatálni (a régi délibábos nemzeti önérzettel ellentétben) a faji bűnöket, átérzeni a magyar tragikumot, de itt aztán meg is rekedni, sötét pátoszú, ám a réginél csak sötétebb színezetű, de alig termékenyebb tragikus önimádásban. A másik: költészetnek szűkebb értelemben vett erkölcsi oldala. Mert, ha talán (amiben éppen nem vagyok bizonyos) vakon-forradalmi magyar verseinek hatását az utolsó idők történelmi eseményei valamennyire ellensúlyozzák is, de vajon el lehet-e mondani ugyanezt erotikus költészetére is? Magyar embernek, igaz nevelőnek, aki szívét nemzetének és az ifjúságnak adta, akinek nappali munkája és éjjeli álma a magyar jövő: nem kell-e reszketnie attól a halálos hatástól, amit a Vér és Arany nemzetgyilkos etikája a legjobb és legtisztább lelkekre is tehet? Ez a program a halál programja: lélek- és nemzethalálé; ám azért, hogy ez a halálos ítélet elrettentően bele van írva magukba ezekbe a versekbe is, nem mindenki tudja ezt kiolvasni belőlük. És még ha az egészből ki is olvassa, elvben el is fogadja, hány ember szédült már meg és fog még megszédülni az egyes versek mámorosan szuggesztív erejétől, költészete egy jórészének oldó, ernyesztő, buja illatától! Elismerem én, amit Makkai mond, hogy ezek a versek, a legvadabbak is, halálosan komolyak, de szédítő merészségnek tartom ebből azt következtetni, amit ő: hogy azért „sohasem csábítók”. „Nem hiszem – mondja Makkai –, hogy egy öntudatosan tiszta ifjúság Ady költészetében rosszra csábító kísértést láthatna.” Csodálatos hiánya az emberismeretnek! Persze, hogy az öntudatos tisztaság számára Ady sem kísértés. De kérdezem: hol van ez az öntudatos tisztaság? Vagy ha van – aminthogy hála Istennek van, a Soli Deo Gloriában is, amelynek Makkai szólt és a Széchenyi-Szövetségben is, és ma már annyi más helyen is –, de vajon ki volna vakmerő azt állítani, hogy ez az öntudatos tisztaság az egész magyar ifjúságot jellemzi ma már. Aki ebben a szép illúzióban el nem ringatózik (vagy azt nem vallja Földessy Gyulával, hogy a szabad-szerelem fejlődést jelent egy magasabb erkölcs felé), annak sírnia kell, ha arra gondol, hány fiatal életnek volt már és hánynak lehet még megrontója a zseniális Ady Endre nagyszerű költészete.

Azért mégsem mondom az ifjú magyarságnak: ne olvasd Adyt; tudom, hogy úgyis hiába mondanám, és nem is tudnám szívemből mondani. Bajcsy-Zsilinszky Endre írja, hogy „az

idősebbek generációja azért gyűlöli Adyt, mert lánvirág volt; mi a lápot gyűlöljük, de boldogok vagyunk, hogy a hanyatlásban is nagyszerű magyar faj még e förtelmes lápon is olyan virágnak adott életet, amilyen Ady volt”. Vele érzek. Én is a lápot gyűlölöm; szegény, mérges, gyönyörű virágában én is gyönyörködöm. Testvéreimnek pedig azt mondom: Gyűlöld a lápot és gyönyörködjél virágában, de jól vigyázz, hogy a lánknak belőle is gőzölgő miazmája meg ne fertőzze lelkedet. Olvasd, ha olvasnod kell, de úgy olvasd, hogy olvasásától kisebb ne légy önmagadnál és kicsivé ne rokkanj ahhoz a minden nagynál nagyobb feladathoz, amelyet a mának magyarjára rótt a Gondviselés. Mert ha nem ilyen szent éberséggel olvasod, téged is megfoghat a szegény költő átka: rokkanni fogsz te is, pusztulni fogsz te is, és ha te is elnyúlsz a rokkantak halmán, nagy éjszakában, ennek a magyar éjszakának nem lesz több virradása.

Talán semmi sem jellemzi jobban Ady lelkének mindenestül tragikus voltát, minthogy ő maga szinte kísérteties világossággal látja mindezt. Íme leghatalmasabb verseinek egyike:

Az Idő rostájában

*Kezében óriás rostával
Áll az Idő és rostál egyre,
Világokat szed és rostál ki
Vidáman és nem keseregve
S busul csak az, akit kihullat.*

*S aki kihull, megérdemelte,
Az ocsut az Idő nem szánja,
Aszott nemzetek, hült világok,
Tört életek miazmás vágya
Halálra-valók s nem kár értük.*

*Szóljak próféták új szavával:
Nem kik mertek tagadni multat,
De kik nem magvak a Jövőnek,
Mindig azok, akik elhullnak:
Világok, népek, girhes eszmék.*

*Fonnyadtak s összezsugorodtak,
(Így szól az új próféta-ének)
Az Úr, az Idő áll örökké,
De elmulnak a renyhe népek
S velük együtt a tiszta Lóthok.*

*Óh, aszottak és be nem teltek
S óh, magam is faj-sorsom osztván,
Be igazság szerint hullunk ki
A kegyetlen, óriás rostán,
Kedvét nem töltvén az Időnek.*

Fölséges vers, rettentő a tragikum, amely benne sír!

Hát mi lehet a szerepe a magyar a fejlődésben, mit ad Ady a jövőnek? Megmondja ezt is, ő maga:

Ázott széna-rendek fölött

*Zápor után Napra zilálom,
Hol elhulltak kaszára menten,
Rétemnek virágos füveit,
Sok-sok széna-rendem.*

*Forgatom villával a rendet
Szárító, fényes napsugárban.
Milyen rothadt és barna füvek.
Átokkal kaszáltam.
Vesszen itt mind, trágyázzon földet
Jövő évi nagy virradatra:
Nem vagyunk sem rendeim, sem én
Méltóak a napra.*

Trágyázzon földet jövő évi nagy virradatra! Ez az ő nagy magyar hivatása! De a megrágyázott, megtermékenyült föld kalásza már ne hátra nézzenek, hanem előre: a virradatra.

És honnan jön a virradata? Az a tragikus átok, amely Ady végzetének is egyik forrása volt, ma is itt ül még ezen a téli Magyarországon. Az ószövetség népének átka ma is itt merevül ezen az öngyilkos népen, amely nem ismeri meg lángelméit. „Közöttetek állott és ti nem ismertétek meg.”

Szekfű Gyula a Három Nemzedékben két tipikus pályán gyönyörű párhuzamban rajzolja meg a háború előtti Magyarország képét: Tisza István és Ady Endre sorsában. A történelem ki fogja egészíteni ezt a képet. A régi magyar ideálok és a régi magyar illúziók nemzedékén, amelyeknek olyan fenséges szimbóluma Tisza István ércalakja, és azon a beteg, nyugtalan nagy-álmú, nagy-kikezdésű és nagy-rohanású generáción kívül, amelyet Ady pályája fejez ki történelmi sorsszerűséggel, hála Istennek volt és van – igaz, hogy nem nagyarányú, de egyre növekvő – még egy generáció, amely Adyénál nem kevesebb világossággal látta, nem kevesebb gyötrellemmel szenvedte és szenvedti a magyar bűn és a magyar sors tragédiáját, de amely töretlen gerinccel és töretlen hittel tudott és tud megállni a romokon, le nem veszi szemét a felhők és sarak közt az örök Napról, és fogyhatatlan erőt tud meríteni az örök forrásokból. Ennek a generációnak is van egy nagy, századokra szóló lángelméje, aki megtestesíti minden vágyát, minden eszményét, minden lelke-rezdülését: Prohászka Ottokár.

Akik ismerték, akik szerették, akik tanúi voltak nagyszerű, szimbólumnak is páratlan halálának, akik tornyosodó szívvel, könnyező szemmel vonultak temetési menetében, akik beszélni hallották, sőt könyveit is olvasták: azok közül is csak kevesen sejtik ma még egész jelentőségében, mi volt ő nekünk, mit jelent Prohászka Ottokár a magyarságnak; az a hús kötetnyi írása, amely mostanában kezd megjelenni összegyűjtve, talán majd megtanítja rá azokat is, akik még nem látják a napot, amelynek virradati derengéséből pedig évek óta élnek már. Amit a Tisza-generáció szent makacssággal akart menteni, de ami – öröklött bűnök és történelmi kataklizmák miatt – kisiklott a kezéből, amit az Ady-generáció szomjas szenvedéllyel sóvárgott és forradalmas fanatizmussal akart megépíteni, de amit történelmi tragikumnál és saját belső rokkantságánál fogva megsejteni is csak félig, megépíteni egyáltalán nem tudott: mindez a próféta vizionárius erejével, a tudós szabatos világosságával, a költő plasztikus kifejező művészetével és a lángelme egységteremtő egyetemességével egyesül eleven, szintetikus egységgé Prohászka egyéniségében és munkáiban. Magyarság és európaiság, kereszténység és modern kultúra, a történelmi Magyarország nagy örök kérdései és a „Forderung des Tages”, a közelmúlt problémáinak nemzeti, „látogatásunk idején” meg nem

ismert megoldásai, a jelen vonaglásainak értelme, a jövő nagy átfogó program-útmutatása: a tudós, a költő és a próféta nagy szintézisében lobog felénk abból a csodálatos egyéniségből, amelynek éltető visszfényét ezek a lapok őrzik számunkra. Vajha meg ne ismétlődnek benne újra a magyar lángelmék tipikus – nem rájuk, hanem a magyarságra tragikus – végzete: Vajha megismernénk legalább most, megdicsőülése után azt, aki közöttünk állott! A magyarság nagy történelmi kettészakadtsága – a keleti és a nyugati: a Bethlenek, Kossuthok, Petőfik magyarsága egyfelől, a Pázmányoké, Deákoké, Kisfaludyaké, másfelől benne találta meg a 20. században azt a teremtő magyar szintézist, amelyet a történelemben a nagy egyetemes magyar géniuszok, a Zrínyiek, Széchenyiek, Vörösmartyak képviselnek.

Ha a mai magyar ifjúság prófétát keres, aki megmutassa számára a jövő útjait: ha élni akar, ezekre kell néznie. Sokkal mélyebbre aláztattunk, a halálos fejsze sokkal gyilkosabban tétetett a derekunkra, semhogy részigazságok segíthetnének rajtunk. Magyarságunk leglelkében van megtámadva: csak az egész újjászületés válthat meg bennünket. Tisza alakjára a nagy jellemnek és a mártírnak járó hódolattal kell föltekintenünk. Ady tragikus magyar torzójára szánalommal és szeretettel vegyes csodálattal: de a virradatra szomjas, az életet akaró ifjú magyarságnak az *egész-magyarság* prófétái előtt kell kitárnia lelkét: a Zrínyiek, Széchenyiek, Prohászkaék előtt. A magyar élet igéi náluk vannak.

(Élet, 1928. 3.sz. 41-44; 4.sz. 56-72.)

Utak Isten felé

XX. századi konvertiták útjai Istenhez

„Kiált egy hang: Készítsetek utat a pusztában az Úrnak. Csináljatok egyenes ösvényeket a sivatagban Istenünknek” (Iz 40,3). Izajás prófétának evvel a fölkiáltásával kezdi prédikálását az ádvent nagy szentje, Keresztelő Szent János. Ez a mondat az ádvent lelkét fejezi ki. Hogyan készíthetünk utat az Úrnak? Csak úgy, ha magunk is az ő útján járunk. Előbb, úgy tetszik nekem, magunknak kell megtalálni az utat az Istenhez. Ha a gyakorlat nyelvére, a magunk nyelvére akarom lefordítani ezt a dolgot, talán azt kell mondani: Készítsük a mi utunkat az Isten felé. Akkor majd megjelenik rajta az Úr és eljön hozzánk és rajtunk keresztül eljön embertársainkhoz. Mivel ez az ádvent alap gondolata, az ádventi konferenciákon tizenkét év alatt már kétszer is próbáltam ezt a témát bogozgatni. Először a vallásos magatartás három főformájáról elméltünk: imádság, böjt, alamizsna; másodszor a nagy, tipikus, Istenhez vezető utakról volt szó: a tudomány útjáról, a hagyomány útjáról, a szépség útjáról és a misztika útjáról. Most harmadszor is ehhez a témához szeretnék nyúlni, mint a leginkább ádventi témához. Nagy példákön szeretném, hogy okuljunk, keressük az utat olyan irányban, amilyenben mások már megtalálták. Olyanok, akik meg is tudják nekünk mondani, hogyan találták meg és mit találtak.

A közelmúltban jelent meg egy jeles francia munka, P. Lelotte-nak négy kötetes munkája a XX. század konvertitáiról. A hatvan nagy nevű konvertita közül, akiket a négy kötet tárgyal, négyet választottam. Négy olyat, akik közel állnak hozzánk időben, és akik leírták, amin keresztül mentek. Az egyik könyvben, a másik naplóban, levelekben, úgy hogy maguktól ezektől a hősöktől hallgathatjuk az igét.

Nem szentek ezek, legalább eddig nem, abban az értelemben, hogy szentté volnának avatva, hiszen csak néhány esztendő választja el őket tőlünk, noha egyikük-másikuk el is indult már az oltárra emelés felé. De mindenesetre hősök, akik óriásira nagyítva mutatják meg azt az utat, amelyet a mi kis erőnk, helyesebben gyöngeségünk mellett, a magunk módján, de mégis nekünk is lehet és kell járni. Azt mondja Szent Ágoston: „Az Evangélium olyan folyam, hogy abban az elefánt is úszhat, és a bárány is átgázolhat rajta.” Ezeknek a nagy elefántoknak útján próbáljunk járni mi is kis bárányi erőnkkel, nyomorúságunkkal, gyöngeségünkkel, de nyitott szívvel, akarjunk tanulni tőlük. Az Istenhez vezető utakon nagyok és kicsik, hősök és gyengék egyaránt járhatnak, és ha mindig előre mennek, előbb-utóbb eljutnak rajtuk Istenhez. Ezeknek a nagy példákön tükrében szeretnék meglátni és megtalálni az ő útjukat, mert ha az Isten megsegít bennünket, valamennyiük útját magunkévá tehetjük.

A négy konvertita közül az egyik Willibrord Verkade, holland festő, aki mint bencés végezte életét. A másik Elisabeth Léseur, egy francia nagypolgári családból származó művelt hölgy. A harmadik Takashi Nagai, japán orvosprofesszor, aki végigélte a bombatámadást Nagasakiban. A negyedik P. Foucauld, a francia huszártiszt és földrajztudós, aki a „Szahara szentje” lett. Ennek a négynek pályáját szeretném magunk elé állítani és megpróbálni lekicsinyíteni a magunk méretéire.

Válogatásunkban csak Elisabeth Léseur és Takashi Nagai életútját mutatjuk be.

Elisabeth Leseur

Kettős élet

Elisabeth Leseur, azaz Leseur Félixné született Arrighi Erzsébet, korzikai származású párizsi családból való, gazdag nagypolgári szülőktől, akik kitűnő nevelést adtak nagytehetségű, ragyogó képességű lányuknak. Huszonhároméves korában férjhez ment Leseur Félixhez, egy nagytekintélyű rheimsi ügyvéd igen művelt és tehetséges fiához, aki jogot is végzett, orvosi diplomát is szerzett, egy ideig nagy francia lapoknál külpolitikai, gyarmatügyi munkatárs volt, mint ilyen, sokat utazott. Végül egy nagy biztosítóintézetnek lett egyik fő vezetője. Nagy és gazdag életet éltek. Mindenük megvolt, ami boldog házasságot ígérhetett: egymáshoz illettek korban, vagyoni állapotban, ízlésben – mindketten Wagner-rajongók voltak, nagy zenebarátok –, és nagyon szerették egymást. Egy volt köztük az eltérés. Mindkét család katolikus volt és katolikus nevelést is adott gyermekeinek, de olyasfélét, mint az a múlt század végefélét Franciaországban szokásos volt: eljártak a templomba, jó lélekkel vallották magukat katolikusoknak; az esküvő előtt derült ki, hogy Félix nem hívő. Megígérte azonban a házasságkötés alkalmával feleségének, hogy tiszteletben fogja tartani hitét, és szabadon gyakorolhatja vallását. Megkezdődött a gyönyörűnek induló élet, de már néhány hónap múlva, alighogy a nászútról hazatértek, a szenvedéseknek és csapásoknak egész sora zúdult rájuk. Elisabeth Leseur megbetegszik; kiderült, hogy daganat van a belsejében, mégpedig olyan daganat, hogy nem merik operálni. Egész életében hordozza magában ezt a hol kiújuló, hol elcsendesedő szenvedést. Voltaképpen betegen éli át egész életét, ez azonban külsőleg sokszor nem látszott meg rajta. Ami azonban a testi szenvedésnél is nagyobb kín volt számára, hogy ennek következtében nem lehetett gyermeke, nem lehetett anya. Ez a melegszívű, nagyszerű valaki gyermek nélkül, az óhajtott gyermek nélkül éli le életét. További szenvedések: ugyanabban az évben, négy hónapon belül, meghal Erzsébet apja is, férjének apja is. Néhány hónappal utóbb legkedvesebb nővére hal meg. Jóformán állandóan szomorúság, csapások, gyászesetek környékezik útját. Legnagyobb szenvedés azonban annak részéről éri, akit legjobban szeret: férje részéről. Eleinte megtartotta ígéretét és nem háborgatta Erzsébetet vallási gyakorlataiban; de ez nem tartott sokáig. Politikai ismeretségekbe keveredett, barátai a korszak kormányemberei voltak és tudjuk, hogy Franciaország a múlt század végén erősen egyházellenes politikát űzött. Így aztán egyre inkább eltért gondolkozása a keresztény gondolkozástól, immár nem volt közönyös, hanem többé-kevésbé harcos kereszténység- és vallásellenes. Egyre jobban kezdi gúnyolni feleségét. Természetesen arra is törekedett, hogy őt is megnyerje a maga gondolkodásának. Mint ahogy a vallásos ember keresi és másokkal is közölni akarja azokat az olvasmányokat, amelyek megerősítik hitében, ő is kereste azokat az olvasmányokat, amelyek megerősítik hitetlenségében és amelyek hitetlenné tehetnék volna feleségét is. Úgy látszott, sikerül is elérnie célját. Erzsébet lassan abba hagyta vallása gyakorlását, aztán közönyös lett, végül ő maga is hitetlennek érezte magát; ellenségessé vált az egyházzal és a vallással szemben. Egyszer aztán férje elérkezettnek látja az időt, hogy megadja Erzsébet hitének a kegyelemdőfést, és Renan *Jézus életét* adja kezébe, abban bízván, hogy ez majd teljesen eltávolítja a kereszténységtől. De nem számolt a Szentlélekkel vagy Erzsébet eszével. Erzsébet nagy műveltsége és finom lélekismerete, értése – a Szentlélekkel szövetségben – éppen az ellenkezőt érte el. Elolvasta a könyvet, egyáltalán nem imponáltak neki annak irodalmi szépségei, ellenben nagyon megütötték fölületességei, tévedései, ellentmondásai. Félredobja a könyvet, kezébe veszi az Evangéliumot, az eredetit elolvassa, és ezután már a nagy katolikusokat olvassa, a szentatyákat – kitűnően tudott latinul – és a nagy francia katolikus írókat. Tehát voltaképpen Renan könyve téríti vissza hitéhez, amint maga

mondja három évvel megtérése után naplójában: „Most látom a Gondviselés lassú, hallgató működését bennem és értem, a belső megtérés e csodálatos művét, melyet egyedül Isten indított meg, vezetett és fejezett be, minden emberi befolyás nélkül (ezt úgy kell érteni, hogy papi befolyás nélkül; megtéréseben nincsen pap, aki rábeszélte vagy tanította volna), a külső világgal való minden érintkezés nélkül, néha éppen azáltal, aminek minden vallásos hitet el kellett volna vennie” (célzás Renanra).

Ilyen teljesen feltűnés nélkül, szinte észrevétlenül tér vissza hitéhez és egy mélységes, benső vallásosságához. És most elkezdődik egy kétsíkú élet. Kifelé éli tovább a jóízű és jómódú társadalmi életet: látogatások, színházak, hangversenyek, utazások, nyaralások; Bayreuthban is megfordul egy Wagner-ünnepségen. Urával a lehető legjobb viszonyban van; úgy látszik, nincs mit kívánna az élettől. Kívülről minden szép sima és nagyszerű. Belül pedig: mélységes lelkiélet. Szereti férjét, az is őt. Valami megható az, amikor férjének próbál beszélni lelkiségéről: „Türelemesnek kell lenni azzal a meggyőződéssel szemben, amelyet az idő és az Isten elmélyített, és amelynek köszönhető, hogy nem lettem savanyú és önző lényé. (Ha sok szenvedésére, betegségére, csapásaira gondolunk, akkor nem is olyan természetes, hogy nem lett savanyú, önző lényé.) Soha – biztos lehetsz benne – nem lesz ez számodra, vagy mások számára terhes, és olyan jó: egy kicsit a végtelenből és az örökkévalóságból belévegyíteni abba a szerelembe, amelyet én érzek teirántad, és egy olyan életbe, amelyet az általad ismert nehézségek elsötétítenek és soktól megfosztottak.”

Azt a lelkiéletet, amelyet belül él, beleírta naplóiba, leveleibe, lelki írásaiba, lelki elhatározásainak füzeteibe; halála után kerültek ezek napfényre. A szenvedés azonban minden vonalon tovább tart. Az elnyomott betegség újra meg újra felüti fejét, újra meg újra kórházba kerül, ágyba kerül, megint föltámad, megint úgy látszik, mintha egészséges volna. Az utolsó időkben már jóformán hónapokig tartó haldoklás volt a része, míg végre 1914-ben rákos betegségében meghal.

Igazi nagyszabású élete azonban halála után kezdődik. Megtalálják és sorban kiadják írásait: naplóinak két füzeté, *Levelek a szenvedésről*, *Mindennapi dolgok*, *Levelek a hitetlenekhez*, *A lelkiélet*. Ezeket mind önmaga számára irogatta össze, nem gondolt nyilvánosságra. Az első naplófüzet először 2000 példányban jelenik meg franciául; ma már a világ különböző nyelveire lefordítva több mint 140.000 példányban forog közkézen. Óriási értéküket észrevették a katolikus gondolkodók; nem kisebb ember, mint a francia vallásos szellem nagy történetírója, Brémond, azt mondja róla: „E. Leseur a kellő órában jött, a Gondviselés órájában; hozzá tartozik a közeledő 20. század szellemi történetéhez”. Történeti jelentőségűnek látta az ő lelkiségét. Azt hiszem, ha az írásaiból vett idézetekből – amelyekkel éppen ezért bőven fogok élni – megismerjük, igazat fogunk adni Brémondnak. A lelki irodalom nagy tengeréből alig ismer el valamit, a nagy szentek írásain kívül, amit hozzá lehetne hasonlítani naplójához, ehhez a mélységes gyakorlatiasságú és szépségű íráshoz. Ezek a könyvek megjelennek és széles körben terjesztik gondolatait, egyéniségét. Legelőször arra hatnak, aki az ő szívének legkedvesebb: férjének életútjára. Érte imádkozott egész életében, hogy hogyan, milyen szerénységgel, milyen türelemmel, azt az iméti idézet mutatja. Szüneteseit elsősorban érte ajánlja fel. Egészen biztos volt benne, hogy Isten megadja Félixnek a megtérés kegyelmét. Meg is jövendölte jó néhány évvel halála előtt: „Te Pater Leseur leszel, meg fogsz térni; szerzetes leszel a halálom után és P. Leseur lesz a neved.” Úgy is lett. Elisabeth halála után kezdődik férjének második élete; végül dominikánussá lett. Közben van egy csodálatos fejezet: Félix feleségének halála után sugallatokat kap tőle. Hangokat, utasításokat, amelyeket egész világosan hall lelkében. Számunkra nem jelentős, hogy ezek a hangok szubjektív vagy objektív valóságú dolgok – az egyház ebben nem nyilatkozott –, hiszen, ha szubjektív élmények, akkor is ezeket használta föl a Szentlélek. Nem tudom megállni, hogy egyet ezek közül a sugallatok közül ne idézzek. Amikor Félix megtérése után először ment gyónni és áldozni – ezt ő második áldozásának

nevezi, mert az esküvői kényszerített áldozását nem számítja annak –, és nagy élményt várt ettől, nem kapott mást, mint lelki szárazságot. Kétségbeesve kínlódik és a halott feleségéhez megy, elpanaszolni gyötrelmét, szárazságát. Erre ezt a hangot hallja: „Ez túlságosan kényelmes volna! Miután férfikorodban megtagadtad Istent és Jézus Krisztust és harcoltál ellene, most, hogy egyszer meggyóntál, megáldoztál, egyszeribe töltsön el minden világosság és minden vigasztalás? Ez csaknem immoralis lenne. Nem az érzelmeidről van itt szó, hanem akaratodról; azt kell mostantól fogva Krisztus szolgálatába állítanod, hogy igazán megszeresd az ő kegyelmével a hitet.”

Ezek a sugallatok elérték céljukat. Félixből végül csakugyan P. Leseur lesz, aki életének főfeladatául érzi összegyűjteni és kiadni felesége műveit és előadásokat tartani róla. A boldoggáavatási pör megindult. Ennyit E. Leseur külső életéről. Keressük azt az utat, amelyet megtett.

Mint ahogy Verkade önéletrajzában is találtunk egy fél lapot, amely mindent megmagyaráz, Erzsébet naplójában is találunk ilyet: „Teljesíteni, ami kötelességem: a szeretet műveit, önfeláldozás a többiekért, vagy a szegényekért, olyan módon, hogy ne legyen kellemetlen senki másnak, és ne károsodjanak tőle elsőrendű kötelességeink; soha fel nem áldozni és rendszeresen végezni a lelkieket, ezenfelül egy kicsit társaságbelinek is lenni, otthonomhoz, az egyszerű élethez és a magányhoz való szeretetem ellenére is, hogy tessem Félixnek és környezetemnek. Egyszóval teljesíteni a legkülönbözőbb feladatokat, anélkül, hogy bárki is sejtene, milyen nehezemre esik ez a teljesítés; megfelekedni önmagamról, kibontakoztatni, amit Isten adott nekem értelemben és tehetségben, mindenestül száműzni a kevélységet, még legfinomabb formáiban is; szeretni erősen, önmagam keresése nélkül; elvégezni mindennap és minden órában Isten kegyelméből azt a feladatot, amelyet a jelen hoz, és sohasem hanyagolni el egy feladatot sem, akármilyen csekély legyen is – ez az én utam”.

Egyszerű kereszténység

Egyik életrajzírója így foglalja egy mondatba ezt az utat: Erzsébet valami egészen különös és nagy dolgot vállalt: arra vállalkozott, hogy „nem-közönséges tökéletességet valósítson meg közönséges eszközökkel”. „Közönséges eszközökkel”, ezen van itt a hangsúly. Ha egy szót keresünk rá, azt kell mondanunk: az *egyszerűség kereszténységét* mutatja meg; azt, hogy egyszerűen is lehet szentté lenni. Mert mi más a nem-közönséges tökéletesség, mint a szentség? Mennyi hamis felfogás van a szentségről az emberek gondolatában, talán méginkább érzésében! Szenten a legtöbben olyan valakit értenek, akit az Egyház szentté avatott. Holott tudjuk, hogy nagyon sok szent van és nem minden szentet avattak szentté. A hamis felfogások teszik, hogy bizonyos félelemmel tekintenek arra, akit szentnek tartanak. Egyszer azt kérdezte jelenlétében valaki egy férfitől: Szeretnéd-e, hogy szent feleséged legyen? Olyan grimasszal felelt rá – mondani nem mondott semmit –, hogy látnivaló volt az arcán: nem nagyon szeretné. Nos, itt van egy szent feleség, aki a lehető legjobb feleség, és boldoggá teszi a férjét, haláláig és halála után! A szentség nem rendkívüli dolog, nem csodák, nem ostromozások; ezek mind lehetnek jók és meg is szoktak lenni, de mindez másod-, harmad-, negyedrendű, mellékes. Semmi olyanban nem áll a szentség, ami elérhetetlen. Három megkülönböztethető jelentése van a szónak. Szentnek nevezni Szent Pál és az apostoli levelek általában – egyszerűen a keresztényt. A keresztény: szent. Ebben persze benne van a követelés, hogy minden kereszténynek szentnek kellene lennie. A köztudatban szent az, akit az egyház szentté avatott. Csakhogy nagyon sokkal több szent van, mint ahányat az egyház szentté avatott. Előbb szent a szent, aztán avatják szentté. Az avatásnak feltétele a szentség: az erények hősies fokban való gyakorlása, elsősorban a hősies szeretet.

Ha egy szóval kell megmondani, hogy mi a szent, azt felelem: szent az, aki hősiiesen szeret. E. Leseur hősi fokban gyakorolta az erényeket, elsősorban a szeretetet.

Ő a szentséget az egyszerűségben találja. Egyéniségéből, vallási életéből hiányzik minden túlfűtöttség, minden érzelgősség, minden áradozás, minden erkölcsprédikálás, általában minden hangosság, parancsoló, támadó jellegű fellépés. De persze szellemi szimplaságnak sincs nyoma benne. Egy nagyműveltségű, ragyogó szépségű nőnek a vallásossága ez, akiben semmi sem hiányzik ahhoz, hogy önmagán és környezetén uralkodni tudó, nagyszerű feleség, háziasszony legyen, de akiben semmi sem hiányzik ahhoz sem, hogy igaz keresztény legyen. Rejtett élet az ő igazi élete. Az Úr Jézus szavát fogadja meg: „Amikor imádkozol, menj be kamrádba és ott imádd az Istent, ahol nem látnak, és Atyád hallani fogja”. Az embereknek nem kell hallaniuk. Megértette és megfogadta, amit Szent Pál mond: „lelketek el van rejtve Krisztussal az Istenben”.

Mi az elve ennek az életnek? Így fejezi ezt ki, tömör élességgel, találó formában: „Kereszténynek lenni, *teljesen értelmesen, természetfelettien; imádkozni, cselekedni, dolgozni, szeretni.*” Íme az egyszerű eszközök, amelyekben minden benne van, ami szentté teheti az embert. *Imádkozni*: imádkozza a megszokott gyakorlatokat, nem akar kiemelkedni, nem jár semmi különleges ájtatosságra; végzi az egyháznak az átlagos keresztény számára előírt, annyira mélyen emberi, s ugyanakkor isteni gyakorlatait, ahogy az átlag jó keresztény végzi. *Cselekedni*: cselekedni az irgalmasság cselekedeteit, amint egy átlagos jó ember cselekszi, de természetfölötti alapon: Istenért. *Dolgozni*: végezni a legkülönbözőbb állapotbeli kötelességeket. És *szeretni*: amennyire bírjuk érzellemmel, de mindenesetre akaratilag, a felebarátot, és ennek a cselekvő szeretetnek megfelelően viselkedni. „A szeretet minden” – mondja.

És itt felmerül előttünk a kérdés: Vajon az én kereszténységem teljes, értelmes és természetfölötti-e? Vagy pedig egyike azoknak az álkereszténységeknek, amelyekkel annyiszor találkozunk? Mennyi tévedés csúszik be életünkbe, keresztényi életünkbe már elvileg, már tartalmilag, elméletileg is! A sok hiba közül a két legkirívóbbat és gyakoribbat szeretném kiválasztani. Az egyik – jámbor lelkekről beszélek, akiknek azonban nem egyszerű a kereszténységük, nem teljes, vagy nem értelmes, vagy nem természetfölötti –, amikor *túlságosan magasra helyezük az ideált*. „Fennhordjuk szemünket gögösen”, kergetünk magunknál magasabbat; olyat kívánunk, amit nem lehet elérni emberi erővel, a magunk emberi erejével. De hiszen pontosan ez a titkos cél, az önmagunk elől is eltitkolt belső mély ok: ezt úgysem lehet teljesíteni, tehát fölmenthetem magam alóla. De persze rendesen csak magunkra nézve vagyunk ilyen megértők, másokat azonban megítélünk. A másik téves kereszténység gyakorlója, gögössé és rideggé lesz: eltanult valamifajta vallásosságot és ezt a maga meggyőződését mindenáron *rá akarja erőszakolni másokra*. Aki a próféta, vagy prófétanő köntösében jár állandóan, és abban éli ki a kereszténységet, hogy követeli: mások legyenek keresztények. Regényekben, elsősorban francia regényekben lehet sok ilyen furcsa, kifricamodott papi és világi alakot látni. A katolikus regényekben is; gondoljunk Mauriac-ra, aki a vallásos, jó embereknek a hibáit festi és ostromozza. Hát még azoknál, akik nem katolikus, nem keresztény szemmel nézik a vallást, a papságot! Sokszor a legnagyobb írók is; gondoljunk Stendhal: *Vörös és fekete* c. regényére, vagy Gide könyvére, a *Szűk kapu*-ra. Úgy látszik, a franciáknál az egészen máig el nem halt janzenizmus hatása alatt még mindig megvannak ezek a kemény, szeretetlen, kegyetlen típusok. Mi szinte meg sem értjük őket. Nem egyszer meglepett egy-egy nagy francia írónál, ha összehasonlítottam katolikus alakjaikat a nem-katolikus alakokkal. Az utóbbiak nagyszerűen voltak festve, jellemezve, a katolikus alakok ellenében papírosízü túlzásokkal – csak nem életszerűen.

Mi a lényege a kereszténységnek? A legharsányabb ószövetségi hang, Izajás próféta hangja mondta meg. „Ne mutassatok be nekem hazug eledeláldozatot! A tömjénfüst utálat előttem! Gonoszak a ti gyülekezeteitek. Mosakodjatok meg, tisztítsátok meg magatokat!

Távolítsátok el szemem elől gonosz gondolataitokat! Tanuljatok jót tenni! Keressétek az igazságot. Siessetek segítségére az elnyomottak; szolgáltassatok igazságot az árvának védelmezzétek az özvegyet! És akkor jöjjetek hozzám” (Iz 1,13; 15-17).

Világos a mondanivaló: Először kereszténynek kell lenni, jót tenni, megtisztulni. Aztán menjünk imádni az Istent tiszta kézzel és tiszta szívvel. Ezt lehet gyakorolni minden helyen, minden korban és életkorban, minden zugában a földnek. A sok példa közül, amelyek az emlékezetembe tolulnak, csak egyet, egy végtelenül egyszerű dolgot, amelyben minden benne van. Egy kedves barátomról van szó – sokgyerekes családapá –, aki a nagy ünnepek, ajándékozási alkalmak előtt össze szokott ülni a feleségével és számot vetnek magukkal: mennyi az, amit a jövedelemből ajándékozásra lehet fordítani. Ennek felét félreteszik gyermekeik számára, a másik felét pedig – amelyből a gyerekeknek mégegyszer annyi szépet és jót lehetne venni – átadják a hozzájuk közelálló, kevesebb jövedelmű rokonoknak. Pontosan ugyanannyit. Milyen egyszerű! Erről szól Izajás, és ezt mutatja meg nekünk Erzsébet.

Állapotbeli kötelesség

Hogyan kerül át a gyakorlatba ez az egyszerű kereszténység? Előbbi nyilatkozatában láttuk: „Elvégezni minden nap és minden órában Isten kegyelméből azt a feladatot, amelyet a jelen hoz, és sohasem hanyagolni el e feladatot sem, akármilyen csekély legyen is”. Arról van itt szó, amit a keresztény morál így fejez ki: *állapotbeli kötelesség*. Mindenkinek megvannak a maga állapotával adott kötelességei, azon fordul minden, hogyan teljesíti. Erre mutat nagyszerű példát E. Leseur. Azt mondja naplójában: „Semmi áldozatot nem hozni, ami *állapotbeli kötelességeimnek* ártana ellenkezőleg, továbbra is ügyelni „exteriőr”-ömré: toalett, házigondok, táplálkozás, még elegancia is, hogy vonzóbb legyek és hogy jobban elrejtsem magammal szemben való szigorúságomat”.

Egy háziasszonynak, egy nagy ház asszonyának, egy feleségnek ezek az állapotbeli kötelességei. Külsejéről is gondoskodnia kell. Hogy ez mennyire sikerült neki: egy érdekes levélből hadd idézzek egy mondatot. Erzsébet halála után egy közös jóbarátjuk írja Félixnek: „Állapotbeli kötelességeinek tökéletes teljesítése által, szeretetreméltóan testesítette meg magában a *termékeny szépséget*”. Ezt mondja egy asszonyról, akinek nincsen gyermeke! Isteni termékenység ragyog itt felénk!

Tele vannak a naplók ennek bizonyosságaival, még jobban tele az életrajza, amelyet férje írt meg. Leírja részletesen a napját, programját, napirendjét; egyszer egy zárójeles mondatban azt írja: „Nem tudom, nem kell-e azt mondani, hogy legközelebb akkor jutott az Istenhez, amikor az üzletekben végezte bevásárlását”. Talán legmeghatóbb fényt vet erre az „állapotbeli” kereszténységre férjéhez való viszonya. Nagyon érdekesen mutatja be első életrajza, mennyire föl tudta venni férje „életének ritmusát”. Hozzá tudott alkalmazkodni szomorúságban, jókedvben, hallgatni, amikor hallgatni kellett, beszélni, amikor beszélni kellett – mindig meg tudta találni az éppen akkor szükséges hangot.

Kérdezem magamtól: hogy állok én állapotbeli kötelességeimmel szemben? Hogy kell velük szemben állnunk? Úgy, ahogy Erzsébet. Úgy, ahogyan Benedek pápa a szenttéavatási dekrétumban mondja. Először is: mindennek az alapja, hogy *állapotomat mint Isten akaratát* fogjam föl. Vége van a keresztény élet lehetőségének, ha körülményeim, hivatásomat, szóval azt, ami állapotom, nem nézem Isten akaratának. Isten akar velem valamit, azzal, amit nekem küld – evvel és evvel a hivatással, környezettel, feladattal, kereszttel –, és nekem elsősorban arra kell elhatároznom magamat, hogy Isten kezéből fogadjam. Ezt elvben mindnyájan valljuk, senki keresztény ember ellent nem mondana – csak aztán amikor cselekedni kell, vagy beszélni kell, amikor Istennek ezt az akaratát érvényesíteni kellene,

akkor már rendesen elfelejtettük ezt a tételt, és cselekszünk „emberi” módon, úgy, ahogyan világi ízlés, akarat, szükséglet kívánja.

Elfogadni, amit Isten akar; ez persze nem jelenti azt, hogy mindent úgy kell elfogadni, ahogyan van. Vannak állapotok, amelyek túlságosan nehezek. Vannak olyan állapotok, hogy nem is szabad bennük állandósulni. Vannak állapotok, amikből ki kell emelkedni – tehát szabad is megtenni mindent, hogy ki tudjunk emelkedni belőlük. Ha Isten ebben a törekvésünkben megsegít, hálát adok érte és vállamra veszem az új állapot kötelességeit. Ha nem segít meg, akkor tudom: azért nem sikerült, mert az Isten azt akarja, hogy ebben az állapotban legyek szentté, itt üdvözüljek. Addig nem szabad megállnom elmélkedésemben, belső elemzésemben, amíg meg nem látom, hogy mit akar az Isten. Ha nem sikerül megszabadulnom valamitől, amitől szabadulni szeretnék, akkor el kell jutnom odáig, hogy belesimuljak abba az állapotba – Isten küldte.

Még valamit tanulhatunk Erzsébettől az állapotbeli kötelességekről: a felelősséget. Ha úgy fogom föl állapotomat, mint Isten akaratát, akkor felelős vagyok elsősorban Istennek, mert ő állított oda; másodsorban felelős vagyok annak a köznek, amelynek szolgálatában állok; harmadsorban, de nem utolsó helyen, felelős vagyok önmagamnak is, a helyes önszeretnek, amely rögtön az istenszeret után következik. Ügyelni egészségemre, föllépésemre, megjelenésemre, a bennem lévő tehetségek fejlesztésére – ezeket az Isten azért adta, hogy kibontakoztassam. Hallottuk Erzsébet célkitűzései közt: kibontakoztatni mindent, amit az Isten intellektuális téren adott. – Hogyan? – kérdezheti valaki, aki kritikátlanul olvasgat nem-szerencsésen megírt szent-életrajzokat – hát nem helyes, hogy az ember szentségből elhanyagolja magát? Majd ha szent leszel, akkor megteheted, hogy elhanyagold magadat; de amíg nem vagy szent, addig tekintettel kell lenned az emberekre és nem szabad elhanyagolnod magadat.

Felelős vagyok a közösségnek is, amelybe Isten helyezett. Egy fiatal pap első miséje után együtt ült a család; ott volt a fiatal pap édesapja is, egy derék vidéki vasúti elöljáró, egyszerűbb ember. Az egyik megjelent pap beszélgetés közben azt mondja: „Ugy-e kedves bácsi, imádkozott a mise alatt a Pistáért, hogy jó pap legyen!” „Dehogyan imádkoztam – mondja az öreg –, imádkozzanak azért a papok. Imádkozzék minden brancs magáért. Én azért imádkoztam és imádkozok, hogy ne legyenek vasúti szerencsétlenségek.” Kedvesen, mosolyra gerjesztően fejezte ki magát, de egy nagy igazságra mutatott rá. Igenis: a vasutas a vasútért felelős és a pap a papságért felelős. És mindenki imádkozzék – és dolgozzék – azért a közösségért, amelyhez tartozik, mert azért felelős Isten előtt is.

Mik a mi állapotbeli kötelességeink? Az első, amit most próbáltam jellemezni: az önmagamhoz való hűség és önmagammal szemben való felelősség. A másik a családom iránti felelősség. Nagyon nehéz egyedül üdvözülni egy hitvesnek. Nagyon nehéz elgondolni, hogy egy asszony vagy egy férfi üdvözülhessen anélkül, hogy segítené az üdvösségre élettársát. Felelős továbbá férfi is, nő is, apa is, anya is, hogy keresztény levegőt áraszson a család. Felelős azért, hogy imponderábilis, megfoghatatlan módokon keresztül éljen és érjen tovább benne a kereszténység. A családi légkörért, hangért, a gyermekek lelkiüdvéért egyaránt felelősek vagyunk. Meg kell tenni mindent azért, hogy jó, természetes embert neveljünk belőlük, jó embert, kötelességteljesítő embert, tanult embert; kifejlesszük bennük azt, amit az Isten beléjük adott, de el kell jutnunk odáig is, hogy a gyerekek megismerjék és megszeressék az Úristent, mert ebből a szeretetből egy életen át kell élniök.

Allapotunkhoz tartozik foglalkozásunk, mesterségünk, hivatalunk, hivatásunk, munkánk. Azért is felelősek vagyunk Istennek, közösségnek, önmagunknak. Ha Istentől van állapotom, akkor tudom, hogy Isten akaratából vagyok abban a munkában, amit egész nap végzek. Ne gondolja senki, hogy nem érdemes, nem fontos az ő hivatása, munkája. Egy nagy zenekarban minden hangszer fontos. Melyik a fontosabb, a klarinét vagy hegedű vagy zongora? Mindegyiket úgy kell játszani és minden művész úgy játssza, mintha az ő hangszerén kívül

más nem is volna. Istennek muzsikálunk, Istennek számolunk, Istennek szántunk-vetünk, Istennek mosunk vagy főzünk, Istennek tanítunk és tanulunk – legalább mi keresztények ezt hisszük. Ha keresztények vagyunk, akkor Isten fényében látjuk munkánkat is. Nemcsak magamnak dolgozom: Neki. Nemcsak a közösségnek – annak is, de elsősorban Istennek. Az állapotbeli kötelesség teljesítése a természetes erkölcs követelése, de ugyanakkor a természetfölötti is, hiszen a természetes erkölcs és természetes kötelesség is Istentől jön. Természetes, mert Isten természetünkbe oltotta, de természetfölötti is, mert Isten azt, aki parancsait teljesíti, megszenteli kegyelmével.

Aki az állapotbeli kötelességeket egészen jól teljesíti, az még nem bizonyos, hogy jó keresztény – ahhoz hit is kell –, de ha jó keresztény valaki, akkor egészen biztosan teljesíti állapotbeli kötelességeit.

Cselekvő szenvedés

Ha keresem, mik voltak Erzsébet legfőbb állapotbeli kötelességei, akkor megdöbbenve olvasom a következő mondatokat: „*Szenvedni, úgy látszik valóban a hivatásom* és Isten bizalmas szólítása lelkemhez. A szenvedés lehetővé teszi számomra, hogy engeszteljek és hogy – remélem – megnyerhessem azokat a nagy kegyelmeket, amelyeket olyan nagyon kívánok az én kedves lelkeimnek... (tudjuk, ki a legkedvesebb lelke!), a lelkeknek. A szenvedés felelet arra az önfelajánlásra, amelyet szeretteimért, a lelkekért és az egyházért tettem.” Vagyis: a szenvedést érzi az ő fő állapotának. Valóban, állapotai közül a leguralkodóbb, a legállandóbb a szenvedés. Római útja alkalmával a Szent Péter templomban fölajánlotta magát Istennek, és úgy érzi, hogy a szenvedés Isten felelete erre a fölajánlásra: Isten elfogadta fölajánlását. Az egyházban nem egy nagy szenvedő szent van, aki egész életén keresztül az ágyat őrizte, mint Emmerich Katalin vagy Szent Lidvina; ezek testvére Erzsébet is.

Ha nem is őrizte állandóan az ágyat, szenvedett a szalonban is és a színházban is. Nem tudom, a kétfajta szenvedés közül melyik a nehezebb.

Megrendítően nagyra becsüli a szenvedést. Újra meg újra fölhangzik nála az a gondolat, hogy a szenvedés: actio. Azt gondolnánk, hogy a szenvedés passzív dolog; szerinte cselekvés. A szenvedés – mondja – tökéletes imádság. Hajlandók vagyunk azt gondolni, hogy a betegségtől, a szenvedéstől a beteg nem, vagy csak nehezen tud imádkozni. Erzsébet szemében pedig maga a szenvedés – kellő lélekkel viselve – a tökéletes imádság. A szenvedés, írja: szentség. Hadd olvasok föl egypár sort egy versből, amely azért érdekes, mert pontosan ugyanazon szavakba foglalja a szenvedés titkát, mint ő; amelyet Erzsébet természetesen nem olvasott, de a versnek a szerzője sem olvasta Erzsébet írásait :

*Mindnyájunk arcán ott sajog,
Mindnyájunkkal köz kapocs:
A szenvedés.
Több és nagyobb ez a kevés,
Mint bármi más:
Ez a Krisztus-kézrátevés,
Mindnyájunkért engesztelés,
Embernek emberrélevés,
Megújulás.*

Erzsébet szemléletében egyenesen a szentek egyességébe kapcsolódik bele a szenvedés. „A szenvedés titokzatos módon ható erő. Mindenekelőtt önmagunkban egy belső megújulás által, de másokban is, lehet, hogy egészen távoliakban, anélkül hogy mi idelenn megtudnánk

a művet, amelyet ily módon végrehajtottunk általa. A szenvedés tett; életet teremt, átformál mindent, amihez ér.” Egy távoli ember számára kegyelem lehet a mi szenvedésünk anélkül, hogy tudnánk róla. Ez egyik legmélyebb gondolata.

Hogyan viseli Erzsébet a szenvedést? Mindenekelőtt, ha szabad így mondani: intelligensen. Értelmesen, okosan, mint minden tevékenységét végzi. Azt mondja egy helyen: „Keveset beszélni fizikai szenvedéseimről és mégis gondolni magamat kötelességből és értelmességből”. Szó sincs arról, hogy kívánna betegséget vagy szenvedést; amikor Isten küldi, akkor elfogadja, de kötelességből – mert hiszen neki élni kell és cselekedni –, és értelmességből is gondolja magát. Nem eszménye elmerülni a betegségben és ujját sem mozdítani, mint a hamis aszketizmus mondja.

És emberi módon. Nem akarja tagadni fájdmát, nem akar tüntetni, sztoikus módra összeszorított foggal csak azért is hallgatni, egy szót se szólani. Meg akarja ugyan kímélni környezetét, lehetőleg nem panaszkodik, de hogyha fáj, nem titkolja görcsösen, nem szégyell sóhajtani, külsőleg is jelt adni fájdmáról. Persze csak ha már nem bírja másképp. És szenved úgy, hogy lehetőleg senki se vegye észre. „Olyan órákban amikor test és lélek egyszerre szenved, vagy az isteni jelenlét látszik távolinak, vagy elfátyolozottnak, amennyire lehet, senki se vegye észre rajtunk ezeket a kínos perceket és senki se szenvedjen azért, mert mi szenvedünk. Nincs jogunk mások terhét még súlyosabbá tenni.” Ellenkezőleg: ha csak lehet, vidáman éljük át a szenvedéseket. Nem panaszkodni, nem dicsekedni, de amennyire lehet, megőrizni vidámságunkat. Egy hatalmas mondat: „Vidámnak lenni annak a levertségnek, azoknak a bosszúságoknak, annak a kimerültségnek ellenére, vagy éppen ezek miatt, amelyek olykor elmerítenek fizikai nyomorúságaimba. Derű belülről, mindig kedvesség és mosoly kívül; szeretetreméltónak lenni, mikor mogorvának érzem magamat; barátságosnak, mikor szomjaznám az egyedüllétet; türelmesnek és nyájásnak, mikor fáradtnak és felborzolttnak érzem magam.” Egyenesen odáig megy, hogy szenvedéseinkkel is örömet kell szerezni másoknak. „Átalakítani a szenvedést mások számára örömmé; fátyollal borítani be a szenvedést, amely csak azt engedi át, ami vigasz, vagy gyengédség.” Vagyis a beteg vigasztalja látogatóit, ő legyen gyöngéd lelkű, az ő szenvedése okozzon örömet azoknak.

Ismerjük-e ezt a fajta szenvedést? Gondoljunk saját szenvedéseinkre, betegségünkre, szomorúságainkra. És ne feledjük el, hogy amikor szenvedésről van szó, nemcsak a betegségről beszélünk. Szünetelni nagyon sokféleképpen lehet, testileg is, de talán még többféleképpen lelkileg. Ilyen szenvedés, még a betegségnél is rosszabb szenvedés lehet egy rossz társbélő, egy kellemetlen rokon, egy alkalmatlan látogató. Mindenkinek látókörében vannak ilyen betegségeknel súlyosabb szenvedések. Ezekkel szemben Erzsébet útmutatása szerint okosan, emberien, értelmesen, türelmesen, vidáman kell viselkednem. Ne mondja senki, hogy ezzel vagy azzal „nem lehet kibírni”. Ha nem lehet vele bírni, akkor még erősebben kell imádkozni, és a szenvedést még elszántabban följánlani, de bele ne nyugodjam, hogy valakitől vagy valamitől elforduljak, amit az Isten adott nekem mint állapotot, és meg ne tegyek érte mindent, amit tudok, elsősorban szeretettel. Aki nem győzi szeretettel, az nem győzi „kereszténységgel”. Igaz, a szeretethez két ember kell, de ha semmit sem kapok a másiktól, akkor mindent nekem kell adni, mindkettőnk helyett nekem kell szeretnem, mert én keresztény vagyok. Ha nem teszem ezt, akkor hiába járok templomba, rosszul vizsgáztam a kereszténységből, mert megtagadtam Isten kegyelmét.

Nem maga a szenvedés az, ami érdem, ami üdvözít, hanem az a mód, ahogyan szenvedünk. Eszembe jut egy hozzám nagyon közelálló kedves rokonom. Sok éve, hogy meghalt. Egész életén át szenvedett egy nagy lelki szenvedés súlya alatt: házasságon kívül született gyermek volt és titkolóznia kellett az emberek előtt. Még nagyobb szenvedése volt, hogy anyját nem szólíhatta anyjának; csak anyja halálos ágyán hallotta először tőle mások előtt, hogy: *leányom*. Ezt a terhet cipelte magával egész életén át. Az individuál-pszichológia

kimutatta, hogy az ilyen eltírt vagy titkolónivalónak érzett pontok a lélekben, mennyire meg tudják mérgezni valakinek egész életét. Torzzá, torzovává tesz, félénkké, gyávává tesz, kisebbségi érzetet ad. És ez a leány egész életén keresztül maga volt a derű, maga volt a kedvesség, maga volt a gyengédség, szolgálatkészség. Ugyanez a beteges kisebbségi érzés, amely másokat letör, benne nem emberségének kisebbsítésére, hanem annak megnövelésére, a szentségig való fölemelésére volt jó.

„Intellektuális apostolság”

Verkade életművében megfigyelhettük azt, amit *pozitív kereszténységnek* lehetett nevezni. E. Leseur szintén pozitív valaki. Íme egy pár sor a naplóból; gyónás utáni elhatározás: „Belsőleg teljesebb összeszedettséget, Urunkkal való intimebb egységet akarok gyakorolni; külsőleg jobban oda akarom adni magamat, »tékozolni magamat«, szeretetreméltóbb, mosolygósabb lenni... Enyém a munka, melyről más nem tud. Ővé megvalósítása a jónak, amit óhajtok, szellemi műnek, amely felé szegény munkáim tartanak. A munkás munkáját hozza, az Úr rendelkezik vele tetszése szerint; nekem legyen elég tudni, hogy *ez a munka sohasem lesz improduktív*. Munkára hát, vidáman!” ő, aki többet van betegágyban, mint fönt, munkára akar indulni, vidáman. Mi lesz az a munka? Láttuk, hogy célkitűzése: *imádkozni, szenvedni, engesztelni* másokért. Nem fontos, hogy meglátja-e az eredményt; nem tudhatjuk, hogy az Isten kinek a javára számítja be azt: ez a szentek közösségének értelme, annak a vigasztaló fölséges hittitoknak, hogy egymáson segíthetünk. Cselekszi azt, amit sajátos kifejezéssel így nevezett: *intellektuális apostolság*. Neki, aki annyira intellektuális lény volt, annyira olvasott és olyan nagy képzettségű, nagy nyelvtudású (megtanult latinul, megtanult oroszul), nagyszerűen illett ez. Ennek az intellektuális apostolkodásnak óriási horizontja lebeg előtte a szentek egyességének gondolatában.

„Nagyon is megértettem, hogy bármilyen kicsiny is erőlködésem arra, hogy valamivel több igazságosság és gyöngédség legyen körülöttem, mégis megteszem, mert érzem, hogy örökkévaló dolgokért dolgozom, mert tudom, hogy semmi sem vész el, sem a lelkek birodalmában, sem a tudományban; és hogy egyszerűen csak ha lelkemet felemelem és feladataimat teljesítem, képes vagyok – egy szép mondás szerint – »*az emberiség nivóját emelni*«.” Lehet ennél nagyszerűbb távlat? „Egyetlen lélek képes arra, hogy önmaga körül megváltoztassa az egész erkölcsi atmoszférát, pusztán kisugárzása által.” „Ha megtettük a magunkét, Isten megteszi, ami még hátra van. Mi imádkozunk, szenvedünk és dolgozunk imáink és cselekedeteink következményeinek ismerete nélkül. Isten beállítja azokat felséges terveinek szolgálatába. Fokról-fokra hatni fognak, siettetik Isten országának eljövételét. Más lelkek által, s azon cselekedetek és vágyak által, amelyek általuk születnek, *visszahatnak az idők teljéig*.”

Nagyszerű gondolat ez! Mikor imádkozom, följajánlom magamat vagy szenvedésemet Istennek, akkor elindítok valamit, aminek meglesz a következménye, ha nem is látom. Isten beállítja végtelen terveibe; lehet, hogy egy másik világrészben, egy másik században – Isten előtt nincs idő –, de valakire, valamiben biztosan hat. „Sohasem lehet improduktív.” Óriási égboltja ez a szenvedésnek és imának – nagyobbat képzelni sem lehet.

Hisz abban, hogy meg kell ragadni a jócselekedet lehetőségét ott, ahol lehet. Mások helyett is. Megindító hallani: kik azok, akikért E. Leseur élni és szenvedni akar: „Szeretni azok helyett, akik gyűlölnék; szenvedni azok helyett, akik örvendeznek, adni magát azok helyett, akik elzárkóznak magukba.” „Megkülönböztetett szeretettel akarom szeretni, akiket születésük, vallásuk, vagy eszméik eltávolítanak tőlem. (A „kedves hitetleneket”, mint sokszor mondja; ezt komolyan kell érteni, nem csúfolódásból!) Ezeket kell leginkább megértenem, s azokat, akiknek szükségük van rá, hogy adjak nekik egy keveset abból, amit Isten nekem adott.” „Odamenni mindig a kicsinyekhez, azokhoz, akik szenvednek, és akik

számára az élet nehéz, de (mély tekintet az emberi lélekbe!) meg nem vetni azokat sem, akik szerencsések és önzően élveznek. Lehetséges, hogy másoknál jobban szükségletük volna, hogy szeressük őket, egy kis szeretet talán megmutatná nekik az Istent.”

Az Isten felel imánkra, szenvedésünkre, de ő tudja, hol és mikor. „Hiszek az ima hatalmában, melyet szüntelenül végzek ezekért a kedves lelkekért. Hiszek benne, mert Isten van és mert ő Atya. Hiszek benne, mert hiszek abban a titokzatos isteni törvényben, amit a szentek egyességének nevezünk. Tudom, hogy egyetlenegy kiáltás, egyetlen vágy, egyetlen szólítás sem vész el, ha lelkünk mélyéből jön, hanem Isten felé száll és általa azokhoz, akik arra indítottak bennünket. Tudom, hogy Isten maga tölti be az emberi lélek átváltozásának intim munkáját. Mi csak annyit tehetünk, hogy megmutatjuk neki azokat, akiket szeretünk: Uram, tedd, hogy éljenek!”

És ha most kérdezem: miben áll hát ez az intellektuális apostolság, hamarosan ráeszmélünk, mennyire bibliai ízű ez! Szinte azt ismétli, tetteiben pedig megvalósítja, amit az apostol a keresztény asszonytól kíván. Szent Péter levelében olvassuk: „Asszonyok, engedelmeskedjetelek férjeteleknek. Akkor majd azokat, akik nem hisznek az igének, az asszonyok élete beszéd nélkül is megnyeri, amikor istenfélő, tiszta életeteket figyelik. Ékességeitek ne legyen külsőséges: Isten előtt a rejtett belső ember értékes a maga zavartalan szelídségében és lelki nyugalomában” (1Pét 3,1-4). Ha valaki magas fokon teljesítette ezt a követelést, az Erzsébet volt. Beszéd nélkül is megnyerte férjét. ő volt a rejtett lelki ember”, a maga zavartalan szelídségében és lelki békéjében.

Miben állt ez az apostolkodás? Kedves lénye, társalgása, látogatásai, szelídsége, tapintatossága, kiegyensúlyozottsága. Férje írta életrajzában olvassuk: „Az apostolkodást mérsékléssel végezte, gyakran inkább hallgatással, mint szóval. Tudta, hogy semmi sem szerez több ellenkezést, nem távolít el jobban, nem csökkenti a buzgóságot jobban, mint az elhamarkodás és az ügyetlenség, mégha jószándékból történnek is... Nincs asszony, aki férjének kevesebbet alkalmatlankodott volna, aki kevésbé erőszakolta volna nála, hogy úgy gondolkodjék, mint ő; holott ez volt legállandóbb, legforróbb vágya. Megelégedett azzal, hogy kimutatta örömét, ha résztvett némely olvasmányában, ha megkönnyítette vallásos kötelességeinek teljesítését, és Isten kegyelmébe ajánlotta, amelyet igyekezett számára kiérdemelni.”

Teljesen földi, természetes emberi gondolkodás, teljesen természetfölötti, emberfölötti, isteni gondolkodás. Teljes realizmussal fog hozzá a jócselekvéshez. Nem néz távoli tengerekre vagy hegyek messzeségeibe; ott akar jót tenni; ahová az Isten állította. „Olykor a cselekvés vágya elhanyagoltatja velünk a cselekvést. Valami nagyszerű alkalmat keresünk az önátadásra, és elfeledkezünk arról az alázatos testvérrel, aki mellettünk van és várja az erősítő szót, a megmentő gesztust. Ne nézzük a távoli utat, kövessük a keskeny ösvényt. Ne nézzünk nagyon messzire, se nagyon magasra, hanem magunk elé, magunk mellé. A jó, amit tennünk kell, talán itt van.”

Ez a legnagyobb, leginkább nekünk való apostolkodás. Vegyünk példát tőle. Ez az apostolkodás sem nem propaganda, sem nem vitatkozás, sem tudatosan kiélezett megnyerni akarás, nem kell érte missziókba menni hittérítőnek; egy a lényege: Jézus szeretetét sugározni. Mit tettek az apostolok? Megismerték Jézust, megszerették, és megismertették és megszerették másokkal is. Megismertem Jézust; ha igazán megismertem, szeretem; ha igazán szeretem, igyekszem másokkal is megszerettetni. A kegyelem egy szép mondás szerint sugárzás útján terjed. A kétféle szeretet, Istené és a felebaráté egyesül a Krisztus-szeretemben. Az Úr Jézus azt mondja: gyümölcsseikről ismerjük meg az embereket. Minket is gyümölcsseinkről ismernek meg. Ezt úgy is lehetne mondani: a mi gyümölcsseinkről ismerik meg az Úr Jézust. A mi életünkben kell az embereknek meglátni Jézust. Nem a szó számít: a tett számít, a cselekedet. A legfőbb Krisztus-propaganda: jónak lenni, szeretetreméltónak

lenni, kedvesnek lenni, kötelességet teljesíteni, hordani magamban és sugározni az Úr Jézus képét.

Találtam nála egy mondatot, amely hetekre anyagot adhat az embernek az elmélkedésre; talán legszebb mondata:

„Gondolkozni szép, imádkozni jobb, szeretni minden.”

Befejezésül, hogy konkrétan állítsuk magunk elé Erzsébet alakját, olvassuk el egy rövid imádságát, amelyet az operáció előtti napon írt bele naplójába. Ebben a szürke kis imában, ebben az egyszerű imában, amely mindnyájunknak az ajkára ráillenek, benne van egész lelke. Az első mondat, és az utolsó, amit mond, önmagáról szól: legyen meg rajta Isten akarata; a többi mind másokért, akikért élt és szenvedett: „Legyen meg Isten akarata. Uram, légy áldva mindenért és add nekem bocsánatodat és kegyelmedet. Áldd meg szeretteimet, mind; adj lelküknek megtérést és szentséget. Unokaöcsém és unokahúgom legyenek keresztények és apostolok. Add kegyelmedet azoknak a lelkeknek, akik nekem kedvesek, adj minden léleknek világosságot és természetfeletti életet. Áldd meg és vezesd egyházadat és szenteld meg papjait, köztük lelkiatyámat. És végy engem magadhoz egészen, életben és halálban, mindörökké. Úgy legyen.”

Takashi Nagai

Takashi Nagai, a keresztségben Nagai Pál, 1908-ban született Urakamiban, a japánok szentföldjén. Apja orvos, anyja apjának asszisztense. Őt testvért neveltek föl. A klasszikus japán nevelést kapták, a legjobb nevelést, de vallási nevelést nem kaptak. A japán sinto vallás teljesen idegen tőlük, a kereszténységet egyáltalán nem ismerték. Így nem mondhatjuk, hogy elvesztette hitét, mert megtérése előtt sohasem volt hite. Belorvosnak készül, de egy betegség kitéríti ebből az útból: középfülgyulladás támadta meg, amelynek következményeképpen jobb fülének hallását majdnem teljesen elvesztette, úgyhogy nem tudta a sztetoszkópot hallgatni. Kénytelen volt abbahagyni pályáját. Gyorsan elhatározza magát – ez a gyors elhatározás jellemző rá – radiológussá lesz; ott kevésbé van szüksége hallásra. Megtérése egészen lassan, a külső világnak észrevétlenül, apró lépésekben történik, olyan simán, olyan egyszerűen, mint a modern megtérők nagyrésznél. Az első mozzanat – ki gondolná! – édesanyja halála. Egy órával elkésve, már csak halottas ágyához érkezett, a drága halott nyitott szemébe nézett és mélyen megrendült. Úgy érezte, hogy őt nézi, őt keresi, őt hívja: lehetetlen, hogy ez az anya ne éljen, ne létezzék! És kezébe veszi Pascal *Gondolatait*. Ez a könyv megtéréseinek második mozzanata. Olvassa és így okoskodik: Ha ez a nagy ember, ez a roppant tudományos felkészültségű természettudós ezeket a dolgokat mind igaznak tartja és hiszi, lehetetlen, hogy ne legyen bennük valami! És kezdi tanulmányozni a katolicizmust.

Megtéréseinek harmadik mozzanata egy lakásváltozással függ össze. A Moriyama házaspár lakásába költözik, akikkel igen jó barátságba kerül. A család ahhoz a 400 esztendő japán katolicizmushoz tartozott, amelyet még Xavéri Szent Ferenc alapított és amely 400 éven keresztül – vallásszabadság nélkül és súlyos, újra meg újra kiújuló üldözések közepette – fenntartotta magát. Megerősíti hozzájuk való viszonyát, amikor súlyos betegségében Moriyama anya úgy ápolja, mint saját fiát.

A következő mozzanat a mandzsuriai háború idejére esik 1933-ban, amelyet végigszolgál. A fronton kap egy csomagot Midoritól, a Moriyama-család lányától, abban egyéb dolgok mellett egy kis katekizmust talál. Olvassa a harctéren a katekizmust, visszaemlékszik a Moriyama-családnál szerzett tapasztalataira, s amikor hazatér, kéri, hogy megkeresztelkedhessék. Kevéssel utána feleségül veszi Midorit; ebből a házasságból egy fiú és egy lány születik. Otthon dolgozik, mint a nagaszaki orvosi egyetem röntgenintézetének professzora.

Nagai rövid életét három háború árnyéka fűdi be. A második a kínai–japán háború, amely 1937-ben tört ki. Mint ezredorvos vonul be, de két év múlva visszaküldik, olyan nagy szükség van rá a kórházban. Az orvosi személyzet legnagyobb részét behívták katonának, úgyhogy akárhányszor az egész röntgenintézetben egyetlen asszisztenssel kénytelen dolgozni. Fotólemezek nincsenek, nagy a szegénység, úgyhogy csak átvilágítani tudnak, fényképezni nem. Ez annyit jelent, hogy állandóan benne él a röntgensugárzás veszedelmes körében. Hozzájárul a háború végén és után elharapódzó nagy nyomorúság, rossz táplálkozás, tuberkulózis; seregestül jönnek hozzá beteg munkások, főleg beteg gyermekek, akikkel foglalkoznia kell. Kénytelen túlerőltetni magát; háromfelé dolgozik: az egyetemen, a kórházban, a légmentesítőnél – akárhányszor már csak két bambuszboton támoanyagva tud járni. Érzi, hogy valami baj van a szervezetében, megvizsgáltatja magát, maga is ellenőrzi a vizsgálatot; kiderül, hogy a röntgensugárzás a lépét támadta meg. Kollégájával megállapodnak, hogy körülbelül három éve van még hátra. A három évet az Isten hat évre nyújtotta ki, de ő a hároméves jövő tudatában él és dolgozik tovább.

Innen kezdve élete szorosan kapcsolódik a szörnyű eseményhez: a Japán elleni atomtámadáshoz. 1945. augusztus 9-én délelőtt 11 óra tájban vakító villám robbant Urakami völgye, Nagaszaki északi elővárosa fölött, ahol a kórház és az egyetem van. És itt a japán

katolicizmus székesegyháza. Ez volt a második atombomba. 9000 fokos hőség támad, mp-kint 2 km-es rettenetes szélvesszel. Ez a támadás elsodorja az egész ott élő világot; egy perc alatt 30.000 halott, 100.000 sebesült; a 10.000 katolikus közül 8500 pusztult el. Elpusztul a székesegyház, elpusztul az egyetem, nem rögtön az első támadásnál, minthogy kb. 400 m-rel félre esett a robbanási centrumtól, úgyhogy úgy látszott, mintha megmenekült volna; de a második támadásnál támadt pusztító tűzvész megtámadja azt is, ki kell üríteni az egész kórházat, mindent, élőlény nem maradhat ott. Nagai éppen röntgenfelvételeket rendezett laboratóriumában; napi munkáját folytatta, amikor a szerencsétlenség bekövetkezett. A romok maguk alá temették, üvegszilánkok borítják el egész baloldalát, metszik át homlokát, halántéka, arca vérzik; nagy nehezen mégis kikászolódik a romok alól, és látja maga körül a szörnyű pusztulást. „Itt vagyok, jövök, türelem!” kiáltja, mert körös körül hallja a jajgatást, a romok alatt heverő összezúzott, haldokló sebesültek kiáltásait. Hamarosan összeszedi azt a néhány embert, aki a személyzetből a kórház körül megmaradt, és megszervezi az elsősegélynyújtást. Csak úgy tud dolgozni, hogy jobb tenyerét rászorítja vérző halántékára (mert kötözőszerekről szó sincsen, minden elpusztult); egy kézzel cipeli a testeket, kettőt is egyszerre. Ki kell üríteni a kórházat. Minden tudományos munkájának eredménye megsemmisült. Fölvételei, levelei, cikkei, a gépek, eszközök, amelyekre szert tett – hiszen mindent elkövetett, hogy legalább szépen és tiszteletreméltóan hagyja maga után helyét –, mind elpusztultak. Úgy érzi, hogy halántékának vérzése – a halántékerek szűk volta miatt három órát enged a munkára, addig talán bírja, körülbelül annyi kell az elsősegélynyújtásra. Ezt még végbe is viszi, még meg tudja tenni a kórházigazgatónak a jelentést, hogy az összes betegeket kihozták – még hús lépést tesz és összerogy. Másnap újra nekifog a munkának. Három nap és három éjjel dolgozik, a negyedik nap jut hozzá, hogy haza is nézhessen. Haza – oda, ahol a háza volt valamikor. Semmi sem maradt a házból, csak romok és hamu. Amint ott a hamuban kapirgál, megtalálja feleségének még meleg csontjait. Gyermekai hála Istennek nagyanyjuknál voltak egy közeli faluban, azok megmenekültek. A hamu között néhány rózsafűzér-gyöngyszem és az összekötő lánc egy darabkája. Felesége csontjait a mellére szorítja és az egész éjszakát egy védőárokban tölti ezekkel, imádkozva és felesége emlékének áldozva. Másnap eltemeti és indul a további munkára. Megint három napig tud dolgozni. A negyedik nap már hordágyon kell hazavinni rögtönzött fekvőhelyére, mert az atomsugárzás hatása alatt egyre romlik a betegsége. Egész teste megdagad, arca is, 40 fokos láza van; az utolsó kenetet kéri, meg is kapja. Leszámolt az életével ő is, környezete is. Másnapra csodálatosan jobban van. Egy hét múlva fölkel.

És most megkezdí az újjáépítés munkáját. A köztudat szerint ott, ahol atomsugárzás van, hetven évig nincs élet. ő nem törődik evvel, hazamegy Urakamiba, és behurcolkodik háza helyén sajátkezűleg épített zugolyába. ő akar lenni az első, aki *ott van és elkezdí az újjáépítést*. Pléhdarabokból, falomladékokból, kövekből csinált magának egy kis kunyhófélét, itt lakott és innen indult munkájára. Három hét múlva megvolt az az elégtétele, hogy hangyákat, patkányokat, csigát fedez föl: vagyis élőlényeket, amelyeknek ottléte mutatja, hogy az élet megmaradhat azon a területen.

Az egyetemet három különböző helyen hozták fedél alá, neki mindhárom helyre el kellett járni előadásait megtartani. Hiába könyörögtek neki, hogy kímélje magát, vegyen az egyik egyetemi épületben lakást. Urakamiban akar maradni, nem tágit onnan, példát akar adni. Minden reggel vonaton megy munkájába, amelynek a rázása iszonyú fájdalmat okoz neki. Egy újabb kutatásnál a romokban megtalálja a családi feszület bronz korpuszát. Amint a kertjébe is bepillant, a kertnek egy zugában a pusztulás nyomai közt talál valamit: egy kis folyondár-ágacskát, és rajta egy szál virágot. Sírva borul térdre és hálát ad Istennek; íme az Úr jóságának első ajándéka ebben a rettenetes helyzetben!

1947-ben végképpen erőt vesz rajta betegsége. Ágynak esik, ahonnan föl sem kel többé. Az atombetegség leütötte lábáról. Most egy pillanatig úgy áll az életben, mint akinek semmi

jövedelme és semmi lehetősége a munkára, mert nem tud mozdulni az ágyból. A rá jellemző gyorsasággal számot vet magával: mi az, ami jót még tehet, amivel családjának életfenntartást szerezhet? Az egyetlen, amit mozgatni tud, a karja; egyet tehet: írhat. A hátralévő négy évben 15 kötet könyvet ír – ő, aki addig sohasem volt író. Ír, nagyobbrészt éjjel, hanyattfekve az ágyban, egy kis gyerek-rajztablára kifeszített papíron. Könyvei közül az elsőt, a *Kedves gyermekeim* címűt gyermekeinek és a gyermekeknek írta; egy másik, *Rózsafüzér* címmel, megtérésének történetét mondja el; de a legnevezetesebb a *Nagaszaki harangok*, alcíme: *Az atombomba története*. Ebben elmondja, a tudós szabatoságával és pontosságával, és egy realista írónak is becsületére való részletességgel az eseményeket tárgyilagosan, semmit hozzá nem téve. Kettős célt tűzött maga elé evvel a könyvvel. Az egyik, hogy legyen egy megbízható, teljesen tudományos leírása a tényeknek. A másik, hogy megmutatván ezt a szörnyűséget, fölemelje szavát a háború ellen és a béke mellett. Óriási sikere volt. Tízmillió példányban jelent meg szerte a világon, filmre vették, színpadra került.

Utolsó éveiben egymásután érik a kitüntetések, többek közt a császár is meglátogatja; a pápa nunciusát küldi, arcképével és egy rózsafüzérrel. És özönlének hozzá messzeföldről az emberek, akik látni akarják, beszélgetni akarnak vele. Özönlének hozzá a gyerekek. Ő pedig fekszik ágyán, és fogadja őket, mindenkit fogad és mindenkihez kedves. Közben pedig folytatja az írást. Hogyan? „Amikor egy órakor reggel felébredtem, lejjebb esett a láz. A termoszból ittam egy kis kávé, és akkor tudtam írni hét óráig. Jól haladtam munkámban” – írja a *Nagaszaki Harangokban*. Tehát 1 órától 7 óráig dolgozott. Nemsokára már csak éjjel tudott dolgozni, mert nagyon korán jelentkeztek az első látogatók.

1951 áprilisában, 43 éves korában hal meg.

Hivatás

Keresem Nagai Istenhez vezető útját. Keresem azt a központi nagy gondolatot, amelyből egész emberi és vallási fejlődése kiindult. Azt hiszem, egy kis mondatban találom meg: „Hivatás-lelkiismeretem arra ösztönzött, hogy ne hagyjam abba a betegek kezelését és további megfigyelések gyűjtését, hogy a szimptómák valódi jelentőségét felismerjük és így hatásos terápiát találjunk” – írja a *Nagaszaki Harangokban*. Orvos, tehát orvosi nyelven mondja el, miért cselekszik, de kimondja a nagy szót, a nagy központi gondolatot: hivatás-lelkiismeret. A hivatás iránti szeretet, a hivatásban való szabatoság, a hivatásban való hősiesség önfeláldozás, élet-halál beleadása abba, amit élete értelmének, tud. Ha van hőse a világon a hivatás-lelkiismeretnek, akkor Nagai doktor az. A *Nagaszaki Harangokban* szinte magunk előtt látjuk az élő hivatást:

Szeptember 20-a körül kritikussá vált az állapotom és feladtam minden reményt a gyógyulásra. Én is az atombetegség áldozatává lettem. Egy hétig magas lázzal feküdtem. Ebben az állapotban egy beteghez kértem, aki egy távoli hegyi faluban lakott. Tudtam, hogy ez halálot siettetheti, mégis helyesnek látszott nekem a saját életemet egy idegenért veszélyeztetni. Így hát mentem. Igaz, hogy útközben a lábaim több ízben meg akarták tagadni a szolgálatot.

Egy másik helyen:

Az én kezemben volt, hogy segítsek rajtuk, tehát mennem kellett. Felkészültem, s a többiek követtek. Bátorságunk visszatért, és az elhatározás, hogy munkánkat folytatjuk, erőt és örömet adott nekünk. Már nem a háború névtelen törvénye alatt álltunk (ez már a fegyverszünet kezdete után történt): szabad elhatározásból dolgoztunk, mert éreztük, hogy kötelességünk segíteni felebarátunkon. Testileg ugyan kimerültek voltunk, és sebeink fájdalma minden lépésnél megrázott, de moraliter erősek és egészségesek voltunk.

Ilyen hivatás-lelkiismeretből fakadt Urakamihoz való ragaszkodása is. Úgy érezte, hogy feladata van ott: kötelessége példát mutatni. Betegsége, a rettenetes betegség nem

akadályozza meg, hogy végezze hivatását és tudományos munkáját; saját baja nem akadályozza meg, hogy más betegeket ápoljon. Egy áll előtte: a tudományos kutatás, az orvosi hivatás. „A gond, a félelem és a leveretésünk felett érzett keserű bánat közepette szívünkben újra kitör a forró vágy: kutatni az igazságot. Az elpusztított város romjai között új tartalom töltött el bennünket.” Kutatni kell az igazságot, és a megtalált igazsággal segíteni embertársain. Munkatársairól is írja: olyan fából voltak faragva (úgy nevelte őket), hogy amikor kellenek, előkerülnek; tudta: aki köztük életben van, az biztosan előkerül segíteni a romok alól. Íme a hivatás-etosz, a hivatás-erkölcs, mint az Istenhez vezető út.

Amikor magunkra vetjük tekintetünket, nem szabad csak úgy általánosságban beszélni erről a dolgról. Kinek-kinek a maga hivatásával kell szembenéznie. Mindenkinek saját hivatása van. Előttünk áll két hivatás. Egyik Elisabeth Leseur-é, aki a nőies nő megtestesülése, aki a családból jut az emberekhez. Akinek passzivitása is akció, akinek hallgatása is beszéd – a tipikus, a nemes, az örök nőiség. Nagaiban a férfihivatással állunk szemben. A legférfiasabb férfiak egyike, férfi módra áll szemben a valósággal. Előtte első a feladat; minden háttérbe szorul amellest: kutatni az igazat, segíteni a betegeken. Kezébe veszi a sors intézését, a saját sorsáét és a rábízottakét; akarja átalakítani a világot, nem nyugszik bele abba az állapotba, amelybe belekényszerül. Feladata, hivatása és munkatársai állnak hozzá legközelebb. Tragikus szimbóluma ennek, hogy felesége nem tud mellette állni a nehéz napokban, mert már nem él. Szimbolikus jelenet, amikor a védőárokban virraszt, mellére szorítva felesége meleg csontjait, reggel eltemeti és éli a maga hivatás-életét. Tiszta típusok nincsenek. De Elisabeth Leseur és Nagai szinte tiszta példányai a két hivatásnak.

Ha kétféle hivatás van, férfi és női, akkor mindenki számára fontos, hogy tisztában legyen azzal: mit jelent ez az ő számára. Türelemmel kell lenni a nőnek a férfi iránt, az ő hivatása miatt. Nem szabad bánkódnia azon, ha egyszer-másszor előbbre teszi a munkáját, mint őt, mint a családot; ennek lehetősége adva van a férfi hivatásában. És nem szabad türelmetlennek lennie a férfinak sem a nőhöz, nem szabad kisebbnek tartania annak hivatását. Elismeréssel kell lennie iránta, ha kis körét jól betölti – és ha nem nagyon jól, akkor is; sajnálatával, megértésével, részvételével álljon mellette, ha úgy hozza az élet, hogy a nőnek nem neki való hivatásban kell foglalkoznia, amelytől természetesen fáradt vagy ideges.

Mert a hivatásban benne kell élni, nemcsak gyakorlatilag, de szívünkkel is. Szeretni kell a hivatást. Könnyű szeretni előkelőnek látszó hivatásokat, olyanokat, mint amilyen az orvosé, papé, tanaré. De számos olyan hivatás van, amely nehéz, amely piszkos munkát kíván, amelyet nagyon nehéz megszeretni. És mégis szeretni kell, mert az is Istentől való. A megszeretésnek két útja van. Az egyik az, hogy megpróbálom nem a részletet látni, hanem az egészet, és a részleteknek abban elfoglalt helyét; akkor megértem, hogy milyen nagy dolog az is, ami kicsinek, jelentéktelennek látszik; minden munka nagy és szép, ha az egészbe beleillesztve nézem, az egészért dolgozom. A másik út: beoltani hivatásunkat az Evangéliummal. „Amit egynek tesztek a legkisebbek közül, nekem teszitek” – hivatásomban egynek vagy többnek szolgállok, és talán nemcsak a legkisebbek közül. Aki főz, úgy kell főznie, mintha Krisztusnak főzne. Aki gép mellett áll, úgy kell ott állnia és úgy kell dolgoznia, mintha Istennek teremtő munkájában dolgoznék. És akinek nincs hivatása? Aki pl. kiöregedett hivatásos munkájából, vagy nem maradt senkije és semmije, és úgy érzi, hogy nincs miért élnie? Az ilyen keresse meg helyét és találja meg mondanivalóját és hivatását, mert várja az Isten rendelte hivatás őt is. És ha nem látszik világosan Isten kezéből való hivatás, akkor fogjon hozzá és menjen és keressen magának hivatást. Milyen szerencsétlen ember, aki nem tudja megteremteni magának hivatását! Ha férfi vagyok, akkor mint férfinak kell megtalálnom a munkámat, ha nő vagyok, mint nőnek; de másokért cselekedni, másoknak jót adni, lehet férfinak is, nőnek is. Azt kérdezed: miért élsz a világon? Próbáltál-e már valakinek vagy valakiknek jó lenni? Ha még nem próbáltál, a magad bűne miatt nincsen helyed a világon. Emlékszünk Elisabeth Leseur csodálatos mondatára: a szenvedést örömmé

kell átváltoztatni mások számára. „Fátyollal borítjuk le a szenvedést és nem engedünk rajta át mást, mint ami gyengédség vagy vigasztalás.” Ha fájdalmam van, ha szenvedésem van, ha hivatás-hiányom van, erre is fátylat kell borítani, és csak azt engedni át rajta, ami gyengédség, ami vigasztalás, ami másoknak öröm lehet, és meg fogom találni a hivatásomat. A keresztény ember számára nagyobb hivatás, szentebb és szebb hivatás nincs, mint szeretni mást. Adni valakinek, legalább egy embernek. Egy párbeszédet iktatok ide:

*Azt mondja bosszúsan
(És egyszer sír hozzá, és másszor ásít):
„Én nem tudom, mért élek a világon!
Egyedül vagyok. Megvan mindenem,
Okos vagyok, egészséges vagyok,
Nem izgat semmi és nem érdekel
Semmi, de semmi, minden oly unalmas!...
Buta komédia! Előbb-utóbb,
De meg kell unni, s pontot tenni rá!”
„Felebarát, keress egy célt magadnak,
Egy eszmét, egy ügyet, egy ideált,
Aminek élj, és feláldozd magad.
Csak attól lesz az élet érdemes,
Ha odaadjuk.
Ha odaadtad, akkor megtalálod.”*

*„Mit erőlködjem? Hol van olyan eszme,
Amely megérné, hogy egy napra is
Föláldozzam a kényelmemet érte?”*

*„Szeress valakit! Egy lelket keress,
Akihez jó légy! Oszd ketté magad,
Csak aki ád, csak az kap igazán!”
„Kit szeressek? Engem se szeret senki!
Ej, mégis, más bolondja nem leszek!”*

„Gondolj Istenre! Krisztus! Másvilág!”...

Aki úgy felel ezekre az evangéliumi hangokra, hogy a kényelmét nem akarja föláldozni, aki úgy felel, hogy ő „nem lesz bolondja” annak, akit szeretne, azon betelt az átok. Azon nem lehet segíteni. Nem arról van szó, hogy téged szeressenek, arról van szó, hogy te szeress; hogy szeretnek-e, azt bízd az Istenre. Elhelyezkedésed a létben azon fordul: minek vagy kinek tudod odaadni az életedet. Ha nem adod, nem lehet rajtad segíteni.

Realizmus

Nagai, a nagy orvos hivatásának teljesítésében bámulatos realizmusról tesz tanúságot. Szinte a keménységig menő realizmusról. Mindig feltalálja magát. Mikor megkezdte elsősegély-munkáját, szétnéz és így gondolkozik: *Ha elmerülök a részletekben és nem tartom szemem előtt az egészet, mindnyájan a lángok martaléka leszünk... Egy elhatározás keletkezett bennem. De még rámeredtem a hallgatag csoportra, amely utasításokat várt tőlem. Magamnak pedig azt mondtam: „Maradj nyugton, ez csak egy krízis. De határozd el magad, mert különben minden a lángok martaléka lesz.” Amikor gondolataim idáig*

eljutottak, nem tudtam megakadályozni: egy kis mosoly lopakodott az arcomra. Ez olyan váratlan volt ebben a kritikus pillanatban, hogy mindenkit a nevetés fogott el. (Ismerjük ezt a nevetést, a vésőig feszült idegeknek görcsös kitörését.) Néhány pillanatilag szabad folyást engedtem ennek. Ugyan nézzetek csak magatokra! Ilyen állapotban nem lehet csatába menni. Fel! Gyülekezés odakinn a főbejárat előtt! És ne feledkezzetek meg a reggeliről! Üres gyomorral nem jó harcolni!

Íme a realizmus, a férfiúé és orvosé! Feltalálja magát és rögtön szervezéshez fog. A mosolyra is van figyelme, a reggelire gondolni is van figyelme. Számot vet erőivel:

Tízszáznyi sebesültet kellett ellátnunk, és nem volt hozzá másunk, mint a puszta kezünk. Életeket kellett volna megmentenünk, és nem volt hozzá másunk, mint a tapasztalatunk, szeretetünk, karunk és kezünk. Nehéz volt a szívem, amikor a lépcsőkön felmentem és áttekintést szereztem. Bármennyire csüggedt voltam is, mégis maradt még vagy húsz emberem (orvosok, diákok; nővérek), akikkel segítő munkát kezdhettem.

Voltaképpen háromszor kezdi újra az életet ebben a néhány esztendőben: Először, amikor a tűzvészből kiment a menthetőket és elindul velük, segíteni. Másodszor, amikor a japán vereség híre megérkezik és teljesen fölbomlik minden, amiért eddig élt. Föltalálja magát és újra elkezd a mentést. Harmadszor, amikor ágnak dől és többé föl nem kel. De a sors nem tudja földhöz verni: fölemelkedik, reálisan, lelkiismeretesen, új feladatot lát maga előtt, és cselekszik.

Mit jelent a realizmus a hivatásban? Azt jelenti, hogy az ember nem várja, mi lesz, ha... nem ábrándozik, nem néz csalfa távolokba, nem várja, hogy majd így lesz vagy úgy lesz, hanem megfogja azt, ami van. Megtalálja az adott viszonyok közt magát és feladatát. De persze ebben több van, mint az adott viszonyokhoz való alkalmazkodás. Ebben nemcsak realizmus van és hivatás-etosz, hanem egy talán meg sem fogalmazott elhatározás: elfogadása annak: lehetséges, hogy önfeláldozásra lesz szükség. Az az orvos, aki este lefekszik, nem tudja, hányszor fogják fölkelteni éjszaka, vagy milyen ragályos beteghez fogják hívni. De benne van a tudatában: ha hívják, menni fog. Az a hajóskapitány, aki a napokban hatemeletes hullámokkal harcolt a francia óceánon, mikor elindult, még nem tudta, milyen sors vár rá. De benne volt tudatában: ez is lehetséges; ha úgy lesz, ezt is vállalni kell, és cselekedni kell. Elfogadni előre azt, amit az Isten küldeni fog.

Realizmus persze a vallási életben is szükséges. Amikor vallásos életet mondok, akkor nem a nagy határesetekre gondolok. Nem szükséges a nagy szenteket, hősöket úgy állítani magunk elé példának, mintha nekünk is mindenben úgy kellene cselekedni, mint ezek a hősök. Nem mindenestül úgy, de lényegében úgy. Nagyszerű dolog a teológia, de annak beható ismerete nem szükséges ahhoz, hogy vallásos legyek. Nagyszerű dolog a papi hivatás, de nem szükséges mindenkinek papnak lenni. Nagyszerű dolog a misztika, de nem föltétlenül szükséges az üdvösségre. Mire van szükség? Emlékezzünk vissza Izajás szavaira, akinek ajkán az Isten hirdeti azokat a pilléreket, amelyeken a vallásos életnek valójában épülnie kell. Nem kíván áldozatokat, hanem „tisztuljatok meg – mondja –, tanuljatok jót tenni, aztán gyertek imádkozni hozzám”. Három nagyon egyszerű szó. Tisztulás: vagyis gyónás és javulás; jótett: vagyis irgalmas szeretet, és imádság: vagyis bekapcsolódás az Istenbe. Ez a három reális oszlopa a vallásos életnek.

Realistának kell lenni önmagammal szemben is. A magammal szemben való realizmus két szóba foglalható: alázatosság – aszkézis. Alázatosság, más szóval önismeret. Realista vagyok önmagammal szemben, ha alázatos vagyok. Leszámolok azzal, aki vagyok és ami vagyok, és természetesen azzal is, akinek lennem kellene és nem vagyok. Elismerem a jót is, ami bennem van, de azt a sokkal több rosszat is, amit fel fogok fedezni, ha realista szemmel nézem magamat. A másik ez a rosszul hangzó szó: aszkézis. És itt ne ostorozásokra és ciliciumra gondoljunk, hanem az életnek azokra az egyszerű gyakorlataira, amelyek az embert igénytelenségre és az egész élettel szemben való realizmusra nevelik. Ha nincs

bennem aszkézis, nem tudok számolni a bennem levő rossz hajlamokkal. Ha ezeket megfékezzük az egyszerű aszkézis gyakorlataival, akkor úrrá lettünk fölöttük, ha nem, akkor lassanként elharapóznak, elburjánzanak bennünk, utóbb már nem is tudjuk észrevenni őket: megszűnik az önmagunkkal szemben való realizmus lehetősége.

Meleg lélek

Ennek a hivatásosan realista orvosnak egyéniségét úgy képzelem el nyilván a legtöbb ember, hogy valami nagyon kemény, szinte hideg és rideg ember lehetett. Ellenkezőleg: minden lépése nyomán sugárzik belőle a benső melegség, az érzelem, a jóság. Nagai zenél, verseket ír, fest. Amikor dolgozik és egyedül van, a munka mellett dúdol. Mindig mosolyog. Halálos ágyán is mosolyog látogatóira. Az utolsó mondat, amivel életírója búcsúzik tőle: halála után az arcán szelíd, megértő mosoly volt. Ez a mosoly jellemzi. Személyzetéhez csupa nyájasság, kedvesség, kedélyesség. Pompás humora van, amelyet sohasem vesz el, a legnehezebb körülmények közt sem.

A nők általában jobban hajlanak a belső melegségre, az érzelmekre, a nemes érzelmességre, a férfiak kevésbé. Vigyázzunk, férfiak, meg ne mosolyogjuk őket érte! Tiszteljük őket és adjunk hálát az Istennek azért, hogy azt a meleget adta a földre, az életünkbe, amit anyák, hitvesek, nők árasztanak. És ha a nő azt látja, hogy a férfi kevésbé hajlik érzelmességre, értse meg és ne panaszkodjék, hanem melegítse föl a saját érzelmeivel. A férfiak akárhányszor – sokszor nevetségesen és gyáva módon – szégyellik érzelmeiket és a hidegségben látják a férfiideált. Mindenesetre akár férfi, akár nő, merje kimutatni érzelmeit! Ne szégyelljük és ne tartsuk vissza őket; ha visszatartjuk, előbb-utóbb kihül a meleg, elmúlik, és hidegebb lesz körülöttünk a világ, mi pedig kisebb emberek leszünk. Sugározni kell az embernek a meleget, sugározni a jó érzelmeket mindenkire. Ez nem elhatározás és nem cselekvés, hanem jóakarattal dolga. Olvassuk csak el ezt a kis verset, amely ezt a vágyat fejezi ki:

*Lelkecskék vagyunk.
Minekünk nem jó.
De mi jót akarunk.*

*Itt nincsen jó tanyánk,
Nyirkos és homályos a házunk.
Hideg van. Fázunk.
Mondjátok, merre van a Láng?*

*Itt nem jó lenni,
Mi nem vagyunk idevalók.
Haza akarunk menni.*

*Valaki jöjjön,
Fogja meg tapadós kezünket,
És mondjon egyszerű szavakat,
És vezessen haza bennünket.*

Aki meg tudja fogni a tapadós kezeket, tud egyszerű szavakat mondani, aki ebbe beleadja a lelkét, annak már nem is kell hazavezetni a lelkecskét, már otthon is lesz az vele. Úgy várják ezt az emberek, úgy szomjaznak, és úgy megérik! Elsősorban a gyerekek: ösztönszerűen mennek, vonzódnak ahhoz, akiben ezt a meleget érzik.

Egy nyári élmény: Tiroli kisvasúton utaztunk. A sínek mellett egy padon egy nagyon öreg néni, ráncos képű. Mikor elmegyünk előtte, egyik társam a nyitott ablakon át elkezd integetni a néninek. A néni látja, de nem érti, nem veszi észre, hogy ez neki szól. Az integetés tovább tart. A néni egyszerre csak ráeszmél az értelmére és kézmozdulattal megkérdi: „Nekem szól?” Az útitárs bólint: igen! A néni fölugrik, kitarja a két kezét, az elragadtatott öröm kifejezését alig láttam úgy életemben, mint ennek az arcán. Az emberek akarják a meleget, és meg is érzik.

A négy hősnek, akiről ezek a konferenciák szólnak, mindegyiknek sikerült megszereznem arcképét is. Aki látta őket, rendszerint két mondattal reagált. Az egyik: Micsoda szellemi arc! A másik: Mennyi jóság van ezen az arcon! „Dalol az élet, hogyha ti daloltok” – mondja a vers: a melegét visszasugározza az élet. A dallamnak visszhangja van, a melegségnek visszatérő melegsége. Nem mindenki és nem mindenki egyformán ilyen visszhangzó élet; vannak lelkek, akiket nem lehet fölmelegíteni. Néha diszharmonikusan dalolja vissza az élet dalunkat; de a zenéhez a diszharmonia is hozzátartozik: arra való, hogy felolvadjon a harmóniában. Ez a feloldás a mi feladatunk, ha diszharmonióval találkozunk.

De mit tegyek, ha nem érzem ezt a meleget, ha nincs bennem érzélem valaki iránt? Nem képmutatás-e, ha mégis úgy teszek, ahogyan E. Leseur írja; ha amikor a legfáradtabb, legidegesebb vagyok, akkor akarok legnyájasabb lenni az emberekhez? Nem képmutatás! Aki ezt képmutatásnak gondolja, összetéveszti a szeretet erényét a szeretet érzelmével. Az érzelmeknek nem mindig tudok parancsolni, az erénynek, a cselekedeteknek mindig. A melegség erényét gyakorolni okom is van, képességem is van. Hogy lehetek meleggé, ha nem vagyok az? Hogy lesz meleg a szobában? Ha befűtünk. Be kell gyűjtanom a lelkemet. Jó gondolatokkal, jóakarattal, jó cselekvéssel felszítani parazsát. Ahogyan a tüzet aprófával bírjuk lángra, apró cselekedetekkel, apró gondolatokkal kell megpróbálni ezt is. A szeretetnek, az érzelmes melegségnek apró gyakorlataival kell tudni eljutni odáig. Jó gondolatokból fakadnak a jó érzelmek, jó érzelmekből fakadnak a jó gondolatok: egymást táplálja ez a kettő. Flaubert híres regénye „Az érzelmi nevelés” („Érzelmek iskolája” címmel fordították magyarra); már fiatal koromban izgatott ez a sokat ígérő cím. Az érzelmeket lehet nevelni. Érzelmi önnevelés az, amire mindenekelőtt szükségünk van: magától az érzélem nem fejlődik abban az irányban, amelyben az Isten akarja, és amelyben az én boldogságom is akarja, hogy fejlődjék; nevelni kell. Segítségünk nagyon sok van hozzá. Segít bennünket az Úr Jézus, segít a zene, segít a költészet, segít az olvasás. Mindez arra jó, hogy fűtsünk, fűtsünk, míg végre a lelkünk eléri a belső melegnek azt a fokát, amelyet kívánunk tőle és a diszharmonia körülöttünk a harmónia felé bontakozik.

Természetfölöttiség

Ez az orvos, ez a realista azonban nemcsak a földi értelemben vett hivatás-lelkiismeret hőse, nemcsak a realizmus példája, és nemcsak meglelelkű ember. Egész cselekvése, szava, egész rövid élete megmutatja, hogy a természetfölöttiben is elmélyült. Nem sokat beszél vallásról, de újra meg újra kiderül, hogy imádkozik. A rózsafüzér pl. igen fontos szerepet játszik életében. Hogy a természetfölöttiség mennyire áthatja lelkét, annak bizonyosságát apró adatokban találok. Hogyan vélekedik pl. az orvosi pályáról, egész korán, egészen fiatal korában?

Az orvos feladata, hogy betegével megossza minden örömét és bánatát. Azon fáradjon, hogy a beteg szenvedéseit enyhítse, mintha saját maga szenvedése volna. De végeredményben nem az orvos az, aki gyógyít, hanem Isten mindenhatósága. Mihelyt az orvos ezt felfogta, minden diagnózisa imádsággá válik.

Halálos ágyán temérdek látogatója volt. Valaki szemére hányta, mert fogadja őket, hiszen látnivaló, hogy terhére vannak; zárja be az ajtót. Ezt feleli:

Ezek a látogatások terhemre vannak, de ezek az emberek olyan kedvesek, hogy eljönnek hozzám; nem kell-e megpróbálnom, hogy egy kis örömet öntsek a szívükbe és beszéljek nekik a mi katolikus vallásunkról? Csak nem küldhetem el őket!

Kedves akar lenni hozzájuk, és beszélni akar a mi katolikus vallásunkról. Íme valaki, aki benne él a természetfölöttiben!

Kedves példája ennek a természetfölötti gondolkozásnak: Amikor a legnagyobb kitüntetést kapta, a miniszter levélben közölte vele. Nagai levélben köszöni meg a megtiszteltetést. Roppant jellemző ez a levél a maga egyszerűségében, igénytelenségében, de félreérthetetlenül katolikus voltában is. Nyolc sorban háromszor fordul elő benne az Isten neve:

Az ajándék és az írás, amelyet hozzám juttatott, Istennek, felebarátaimnak és gyermekeimnek nagy örömet szerzett. (Egyik sem marad ki: Isten, felebarát és gyermekeim!) Bár én személyemben nem vagyok méltó rá, nagyon örültem neki. Feltéve, hogy munkám hozzájárult Japán újjáépítéséhez, ezt elsősorban Isten vezetésének, felebarátaim segítségének és gyermekeim szeretetének köszönhetem. Én csak haszontalan szolga vagyok, minden dicsőség Isten szent fölségéé. A tisztelet, amelyet nekem adnak, sokkal inkább a nagaszaki polgárokat illeti, akik az atombomba-okozta romokon új életet virágoztattak fel.

De talán minden megnyilatkozása között legmegrendítőbb az a beszéd, amelyet az újjáépülő székesegyházban az atomtámadáskor megholtak lelkiüdvéért való ünnepélyes istentiszteleten a világiak nevében mondott. Szemben azzal, hogy Isten büntetésül küldte ezt a szörnyű szerencsétlenséget a városra, fölveti a kérdést: mi az értelme Nagaszaki, Urakami pusztulásának? Tudomásunk van róla, hogy a második bombát nem is oda akarták ledobni, Nagaszaki csak tartalékként szerepelt; de afelett a város felett, amelynek szánták, teljesen felhős volt az ég, ott nem lehetett megkísérelni a bomba ledobását. Urakami az egész katolikus Japánnak centruma. Ahogy ő mondja, „Japán egyetlen szent katolikus kerülete”. És ez az értékes, ez a szent hely, ez pusztult el. A székesegyház is, pedig – mint kiderült – nem is annak volt szánva a bomba, hanem a lőszergyárnak; mégis az pusztult el. Nyilvánvaló – mondja –, hogy ez volt Isten akarata. Még valami: abban az órában történt a robbanás, amikor együtt ült a legfőbb haditanács, a császárral az élén és arról tanácskoztak, hogy befejezzék-e a háborút, vagy folytassák. Abban az órában történt ez a szörnyű szerencsétlenség, amelynek következtében azonnal békét kértek és amelynek következtében a katolikusok később meg is kapták a vallásszabadságot. Világos ez, mondja Nagai: itt az Isten keze: ami legértékesebb volt Japánban, azt fogadta el, mint áldozatot. Urakami és az ő halottai szerinte áldozatok, és haláluk engesztelés azokért a szörnyű bűnökért, amelyeket a háborúban elkövettek az emberek. Úgy kell tisztelni őket, mint megdicsőülteket, akiknek áldozatát elfogadta az Isten.

Íme a természetfölöttiség világában élő férfi. Benne élek-e én is? Vagy csak szó ez az ajkamon, csak szokás, és a gyakorlat egészen mást mutat? Áldozat, természetfölöttiség: nehéz szavak. Van-e egyáltalán problémám ezzel kapcsolatban? Szoktam-e beszélni vallási dolgokról az emberekkel? A száj a szív bőségéből szól. Vagy pedig azt hiszem, hogy ez két különböző világ? Természet és természetfölötti egymástól egészen különálló rétegei vagy formái az életnek, és nekem elég az egyik, a természet? Ha különválasztom ezt a kettőt, már eleve terméketlen leszek és nem élek egészséges életet. Mert a gyakorlatban ez nem kettő, hanem egy. Az Isten a természetfölöttiséggel, a kegyelemmel oltja be a természetet, anélkül, hogy észre lehetne venni. Kifelé nem látszik különbözőnek. Jaj annak a vallásosságnak, amelyben a természet a természetfölöttit, vagy a természetfölötti a természetet akadályozza! Hogyha a természet kiszorítja a lelkemből a természetfölöttit, akkor előbb-utóbb kivész belőlem minden kenet, minden kegyelem, száraz maradok, hideg maradok; itt maradok a hideg földön és megszűnik lelki fejlődésem: visszafejlődöm. Leszek egy azok közül, akik nem tudják, miért élnek, akiknek sejtelmük sincs arról a roppant gazdag és csodálatosan mély valamiről, ami a keresztény embernek az élet. Ha meg a természetfölötti szorítja ki a

természetét, az istenadta, isten-akarta természetet, akkor embertelenné, mesterkéltté, belső hazugsággá válik vallásosságom.

Voltaképp mi az értelme ennek a szónak: természetfölöttiség? Egyszerűen és röviden lehet rá felelni. Mindenekelőtt benne élni a valóságban, *a teljes valóságban*, a természetes és természetfölötti valóságban. Az az ember, aki mindig falun él, benne él a falu valóságában, hall róla, hogy van más is, de csak hallomásból tudja. Aki egy nagyvárosban él, aki egy országot hordoz képzeletében, az sokkal nagyobb lélegzetű valóságban, nagyobb horizont alatt él. Mi voltaképpen európai, sőt több mint európai látókörben élünk, hiszen az egész világ olyan kicsivé lett; ha nem is látom, de valahogy a lélegzésemben, a gondolkozásomban benne van az egész. Ma már még tovább vagyunk, ma már az űrbe is eljutott az ember mesterséges szeme, az is benne van gondolatvilágunkban. De a hívő ember gondolatvilága még nagyobb: a végtelen nagy is benne van. Nem mint űr, hanem mint tartalom, mint titokzatos élő valóság, amellyel valamiképpen kapcsolatban vagyunk.

Hogyan kapcsolódunk bele? Maradjunk a Nagai-féle realizmus síkján. Három fő kapaszkodó van, három biztos kapaszkodó. Hitnek, reménynek, szeretetnek hívják őket. A hit annyit jelent, hogy van előttem értelme az életnek. A remény annyit jelent, hogy van számomra értelme a saját életemnek és az emberiség életének; hogy életemben semmi sem vész kárba, és a jóé az utolsó szó. A szeretet annyit jelent, hogy nem vagyok egyedül; az egyik kezemet az Úristen fogja, a másikkal én fogom embertársaim kezét.

Szinte a semmivel egyenlő *apró dolgok*, apró gyakorlatok azok, amelyekben ez megnyilatkozhat. Szép szokás, hogy templom előtt keresztet vetünk vagy kalapot emelünk; ez hitvallás is, de nemcsak az. Ez tiszteletadás is a szentségi Jézus előtt, és jól van így; de nemcsak az. Még valami: egy pillanatra bekapcsolódás a végtelenségbe, bekapcsolódás Istenbe.

Egy régi szép szokás: amikor a kenyeret megszegik a családban, a késsel keresztet rajzolnak rá. Ez a kereszt, ez a rárajzolt kereszt, ha odagondolok, szimbólum: emlékeztet a teljes valóságra. Beállít, bekapcsol a természetfölöttibe. Ilyen gyakorlat a keresztvetés is. Ilyenek a régi szép köszöntések, amelyek az Isten nevével szólnak: adjon Isten, Isten áldja, Isten hozta. Ha csak úgy hidegen, gépiesen mondom őket, nem sokat jelentenek, de ha egy pillanat tizedrészéig is rágondolok, hogy mit mondtam: bekapcsolódom a természetfölötti világba.

Ne engedjük ki a kezünkől az ilyen apró nagydolgokat! Így eljutunk majd odáig – ami szintén hozzátartozik a természetfölöttiséghez –, hogy meglátjuk a dolgok mögött is a természetfölöttit, *a Gondviselés* kezét. Szemünk lesz az ún. „hétköznapi csodákra”, amelyek nem csodák, hanem váratlan események, olyan események, amelyek mögött megérezzük a Gondviselést. Talán nincs is ember, akinek az életében ilyen mozzanatok ne lennének, amelyek mintha neki jöttek volna, neki szóltak volna.

Ha így benne élünk a teljes valóságban, akkor ott lesz életünkben a természetfölötti motívum a döntéseknél is. Ott lesz gondolkodásunkban, elhatározásunkban, cselekvésünkben. Nem fog hiányozni látókörünkől, ha házasság előtt állunk, ha állást vállalunk. Primitív példa Nagai életéből: tudjuk, hogy nem zárta ki a terhes látogatókat, nem zárta be előlük az ajtót. Mi is hányszor vagyunk abban a helyzetben, hogy kellemetlen, terhünkre levő ember látogat meg. Magunkhoz engedjük, vagy nem? És miért? A cselekvés értéke a motívumon fordul. Lehet, hogy természetes okból nem utasítjuk vissza, – gyöngék vagyunk, nincs elég energiánk megmondani, hogy nem akarjuk. Beengedhetünk valakit azért is, mert valami hasznot várunk tőle. Ezek természetes motívumok. A természetfeletti megokolást Nagai mondja meg, hogy kedvesek legyünk hozzá, mert testvérünk, és egyúttal beszéljünk „a mi katolikus vallásunkról”. Íme a természetfölötti motívum.

Az elmélkedés végén szeretnék visszatérni Nagai halálára. Úgy tetszik nekem, hogy még halálos ágyán is volt mondanivalója számunkra. Az utolsó időkben már ritkán és rövid ideig

volt magánál. Egy ilyen magához térés pillanatában, mikor mozdulatlanul fekszik ágyában, már csak a bal karját tudja úgy-ahogy mozdítani, a pápától kapott rózsafüzér a kezében – elsuttogja a haldoklók klasszikus fohászát: „Jézus, Mária, József, kezetekbe ajánlom lelkemet!” Aztán mintha elvesztené az eszméletét. Újra magához tér. Ekkor fia kezébe adja a feszületet. Elfogadja – balkezeivel –, és azt mondja: „Imádkozzatok!” – és meghal. Imádkozzatok! – ez az utolsó szava. Úgy érzem, hogy ez az üzenet nekünk is szól. Úgy érzem, hogy ez végrendelete számunkra. Imádkozzatok! Imádkozzunk! Úgy, mint ő. Akkor élni is fogunk úgy, mint ő, és élni fogunk örökké, úgy, mint ő.

(Vigilia, 1960. 197-208; 385-395; 529-539.)

Az imádság ereje

Imádság humorért

Csorgattál hitet fejemre,
(Vajha frissen örzeném!)
Koszorúztál kegyelemmel
(Volna fogytig bár enyém!)
Hetven éves fiatalnak
Még valami kellene:
Humort, humort önts szívembe,
Meghallgatás Istene!

Nézni tanulj, vaksi lelkem,
Míg csak meg nem láthatod
Emberben az angyal-embert
És az ember-állatot.
Egy szemeddel egyet látni,
Másikkal a másikat.
Nagy az Isten vadaskertje,
A mennyország tágasabb.

Egybelátni mind a kettőt
És egyé ölelni át:
Erre kérd, míg kérheted még
A Szentlélek humorát.
Több ez, mint távolbalátás,
Közelnél is közelebb,
Ez tanít meg mosolyogni
Szenteket és bölcseket.

Hát az öreg, aki hordoz
Harminchárom nyavalyát
S kétszer annyi gyengeséget,
Honnan vegye mosolyát?
Honnan erőt elviselni,
Kinevetni önmagát,
Megmaradni emberszinten
Éjek éjszakáin át!

Nincs itt más, mint bölcsnek lenni,
Ha csak egy hüvelyknyinek,
Semmi más, csak szentnek lenni,
Ha csak egy babszemnyinek.
Uram, egy babszemnyi lélek
Küldi Hozzád sóhaját:
Csorgasd cserepes ajakára
Öregeid humorát.

(Vigilia 1963. 263)

Az ima elmélete

Böjt első vasárnapjának szentmiséje a 90. zsoltárnak ezzel a mondatával kezdődik: „Kiált hozzám (az ember) és én meghallom szavát.” Kiált az Úrhoz – imádkozik – az ember, és ő meghallja az ember szavát. Az imádság egész vallási életünknek döntő és fontos mozzanata, mert amilyen az imánk, olyan a vallásos életünk.

Az imádságról szóló tanítást olyanféleképpen kellene kezdeni, mint egy nyelvész rendtársam, Révai kezdte egyetemi előadásait: „Uraim, nem tudunk magyarul!” Bízvást így kezdhethetném én is: „Testvérek, nem tudunk imádkozni.”

Sokféle élményt nevezünk imának. Attól, ahogyan az Úr Jézus imádkozott, a nagy szentek nekifeszülésén keresztül az egészen kis emberek fohászkozásáig, akik szívük egyszerűségében mennek oda az oltár elé, a legelső kora reggeli szentmisére és szentáldozásra – belefoglalva a mi életünk perceit, az igazán jól imádkozni tudó pillanatoktól, az ünnepi imapercektől egészen a sötét órákig, amikor nem tudunk, csak szeretnénk, vagy talán nem is szeretnénk, csak tudjuk, hogy kellene imádkozni. Vannak nagy ihletések, amikor egy templom homályában nagyon közel tudunk férközni az Úristenhez, vagy egy hegy ormán megszáll az ihlet, és úgy érezzük, hogy lenn hagytunk minden földit és közel vagyunk az Úrhoz; vagy az óvóhelyen, amikor tudtuk, minden pillanatban üthet az óra, hogy meg kell állnunk az Úr előtt.

Mi hát voltaképpen az ima? Szent Ágostonnal felelek: „Mentis ad Deum affectuosa intentio”, a léleknek Istenhez való érzelmes odafofeszülése. Szent Tamás nyelven: „A lélek fölemelkedése Isten felé.” De hogy ne csak a nagy teológusokat halljuk, idézzük a modern természettudomány emberét is, *Carrelt*, a Nobel-díjas természettudóst, aki az imádságról pompás könyvecskét írt: „Úgy látszik, hogy az ima lényegében a szellemnek feszült odafofodulása és törekvése a világ anyagtalan substratuma felé.”

Ebben a meghatározásban három mozzanat van: Isten, akihez fordul az ember; az ember, aki odafofodul Istenhez; a kettőnek egybefofoadása: Szent Ágoston meghatározása világosan mutatja, hogy itt az egész emberről van szó: az értelmes odafofodásról (*mentis*), az érzelmes odafofodásról (*affectuosa*) és akarásról, nekifeszült törekvésről (*intentio*). Ebben a feszültségben nyilvánvalóan benne van az akarat.

A vallástörténeti kutatók igazat adnak az ima ilyen elméleti felfofoadásának. Egy kutató, *Heiler* azt mondja: „Az emberiség imája a történelem folyamán soha és sehol nem apadt el egészen, még ha hosszú darabon csak szivárgott is, mint a sivatagi oázisok forrásai.” Sem *Lao-Ce*, sem *Konfuce* nem imádkozó ember. Nem imádkozott kezdetben a buddhizmus sem. Hiszen voltaképpen nem is vallás volt, hanem filozófiai rendszer. És mégis mindegyikben van valami az önmagukba való elmerülésből, valami a misztikus elmélyedésből. S éppen a buddhizmus, amely kezdetben nem imádkozott, lett a világ legimádkozóbb vallása.

Az ima szerintem östény. Sajátos, egészen különálló valami. Mással nem azonosítható, másból le nem vezethető. Mint ilyen, hozzátartozik az Istenben hívő ember mivoltához. Belső szükséglet számunkra, akiknek vallásunk van. Megtapasztaljuk, hogy ha nem imádkozunk, valami csonka marad bennünk. Nem vagyunk kerek emberek. Érezzük azt is, hogy nekünk nemcsak szükséglet, hanem kötelesség is. Ha nem imádkozunk, úgy érezzük olykor, hogy elmulasztunk valamit, amit nem volna szabad elmulasztani. A szellemi embert az imádsággal szemben valami várokozás, valami remény tölti el. Valami pozitívumot várunk tőle, aminek végső kifejlődését úgy mondhatjuk, hogy boldogság. Ugyanakkor húzódozunk is tőle, mert komoly szellemi erőfofeszítést kíván, s ez nem könnyű dolog. Így nagyon könnyen megeshet, hogy azok az ellenvetések és nehézségek, amelyeket kívülről hoznak fel az imádságot nem ismerő lelkek, felmerülnek olyan hívő emberek lelkében is, akikben az imádság forrása eltömődött, s ürügyet találnak arra, hogy ne imádkozzanak. Vannak, akik szerint az imádság

fölösleges vagy értelmetlen dolog; nem illik a mai korba és a mai emberhez; egy más világba tartozik.

Könnyű volna felsorolni az imával szemben felmerülő nehézségeket. Valamennyit jellemzi, hogy kívülállóktól származnak, olyanoktól, akik nem imádkoznak.

Az ima fenomenológiai elemzéséből kitűnik, hogy három pontja van: Isten, akihez az imádkozó szól, az ember, aki Istenhez fordul, és a kapcsolat, amely a kettő között az imában létrejön. Mielőtt azonban e három pontot megvizsgálunk, előre kell bocsátani egy kérdést az ima realitásáról.

Az ima realitása a hívő ember szemében is sokrétű és bonyolult valami. Az ember igen sokfelé kiterjedő és különböző értékű valóságrétegekben él. Csak annyit tudunk a valóságból felfogni, amennyire képességünk van. A primitív embernek nagyon élénk és határozott benyomásai vannak a valóságról, de ez nem tudatosodik benne. Többről vesz tudomást az, akinek természettudományi képzettsége is van, az magasabb dolgokat is lát. Akinek történetiszemlélete van, arra már befolyást gyakorolnak a jelen dolgok is. S megint másként látja a világot, akinek vallásos világnézete van. Egy biológiai könyvben olvastam a következőt: „A tengerfenékhez tapadó szem fül nélkül való – tehát süket és vak – osztriga számára véget ér a világ ott, ahol az ő teste véget ér. Nincs olyan érzékszerve, amely hidat verne számára az óceán kék pompájához és hullámtarajához. Az ő számára nincs nap, sem hold, sem csillagok, pedig ezek sugarai lehatolnak egészen az osztrigatelepig. – És amikor magunk feltekintünk este a csillagos égre, és látunk csillagokat és ködfoltokat, amelyekről – hogy hozzánk eljusson – több évszázadra van szüksége a fénynek, a világegyetem e leggyorsabb futójának, akkor arra gondolunk, hogy mennyivel is különbek vagyunk mi a osztrigánál . . . és nem mondjuk magunknak, hogy milyen szegények és korlátozottak lehetünk mi magasabb lények szemében” (*Karl Frisch: Du und das Leben: Eine moderne Biologie für jedermann. Berlin.*).

Csak azt vesszük tudomásul, amire szervünk, halló, befogadó szenzóriumunk van. Nekünk, hívő embereknek, van szemünk a másvilág számára, van egy szenzóriumunk, amely a legmagasabb Lény magasságáig is felér. Tudomást tudunk venni arról a világról, amely messze fölöttünk áll. Mi imádkozók a végtelenségben élünk. Carrelnek az imáról szóló tanulmányában olvasom: „Az élő emberi test több, mint fizikai valója; nemcsak anyagból áll, hanem szellemből is. A szellem pedig, noha székhelye szerveinkben van, túlterjed tér és idő dimenzióján. Nem hihetjük-e hát, hogy egyszerre lakunk a kozmikus világban, s egy másikban, mely nem tapintható, nem látható, nem anyagi, melynek természete tudatunkéhoz hasonló, s melytől éppúgy nem szakadhatunk el, súlyos kárunk nélkül, mint az anyagi motívumtól? Ez a világ pedig nem más, mint a minden lelkes lényben benne élő és mindenén túlható transzcendens Valóság: Isten. A vallásos érzést tehát joggal hasonlíthatjuk szervezetünk oxigén-szükségletéhez. Az imádságot pedig bizonyos módon a lélek funkciójával állíthatjuk párhuzamba. Úgy kell tekintenünk ezek szerint, mint a tudatunk és sajátos világa közötti természetes kapcsolatok hordozóját. Valósággal alkatunkból folyó biológiai tevékenységet is láthatunk benne; más szóval: testünk és lelkünk normális funkciójának foghatjuk fel.”

Vegyük szemügyre az imádság három mozzanatát. Isten az első, feléje irányul az ima. Ám nem akármilyen Isten az, akihez imádkozni lehet. Molochhoz, Bálhoz, emberevő bálványokhoz nem lehet igazán imádkozni. Ilyen Istenhez legfeljebb kiáltani lehet, de ő nem hallja szavunkat. Ha valaki csak úgy nézné az Istent, mint mindenek végső okát, ez az Isten sem alkalmas arra, hogy imádkozzunk hozzá. Nem alkalmas a deizmus Istene sem, aki megteremtette a világot, de tovább nem törődik vele, magára hagyta. A deizmus Istene túl mesze van tőlem – a panteizmusé túl közel. Olyan istenség ez, amelynek magam is része vagyok, –, hogyan imádkozzam saját magamhoz? Ady is valójában panteista lélek volt. Persze aki egy kissé jobban ismeri verseit, az tudja, hogy fenséges versei vannak keresztény

szempontból is, ahol nem panteista módon imádkozik. A múlt század végén több ilyen költő volt. Ilyen *Komjáthy Jenő*, igaz és őszinte panteista értelmével, de szívében ugyanúgy imádkozik, lángoló, ódai versekben, mint mi, a keresztény Isten élménye is megvan benne.

Milyen Isten az, akihez imádkozni lehet? Három vonását emelem ki. Egyik az, hogy személy. A másik, hogy művész. A harmadik, amit Jézus Krisztus adott tudtul róla: hogy Atya.

Személy az Isten, akihez beszélni lehet. Valamiképpen olyan, mint én, hangolva van hozzám, én hangolva vagyok hozzá. Tehát felelni is tud szavamra. A mozlím misztikának egy kedves parabolája a 18. századbéli *Dzselaleddin Rumi*-tól: „Egy dervist megkísértett az ördög, hogy szűnjék meg Allahhoz imádkozni, mert Allah sohasem felelt: »Itt vagyok!« Kadir próféta megjelent neki látomásban Istentől üzenettel: »Nem én vagyok az, aki nevemnek hirdetőjévé tettek? Mikor kimondtad: Allah, ez volt az én Itt vagyok-om.«”

Ha személy az Isten, megteheti, hogy szóljon, azt is megteheti, hogy nem szól, nem felel szavamra. Ha neki úgy tetszik, szól, ha úgy látja jónak – számomra jónak –, nem szól. Ezt tapasztaljuk meg sokszor, nagyon sokszor mindannyian hosszú ideig, akár évekig, évtizedekig – megtapasztalták a nagy szentek is. Ilyenkor létrejön a lélekben az a süket csend, „a lélek sötét éjszakája” – így szokás nevezni Keresztes Szent János óta. Valami ilyenben volt része az ember Jézusnak a Getszemániban és a kereszten: „Istenem, Istenem; miért hagytál el engem?”

Művésznak mondtam az Istent. Művész, mert teremtő, fenntartó, gondviselő, alkotó. De nem úgy alkot, mint a mérnök, hanem úgy, mint a művész. A mérnök is teremt gépet, épületet. Megtervezi, aztán magára hagyja. Az Isten nem gépet akar alkotni, hanem valamit, ami él. És a költő, a művész törődik azzal, amit alkot. Az Isten alkotása nemcsak a célszerűségért van. Isten szépet akar alkotni. A természet törvénye nem köti, hiszen ő alkotta a törvényeket. Szabadon alkot; művész az Isten, aki szabadon játszik. Ne botránkozzunk meg ezen a szón: „játszik”. Az ószövetségi szent könyvek mondják, hogy az Isten „játszott”, mikor teremtette a világot (Péld 8, 29-31). Végtelen lehetőségek nyílnak előtte. Komponál, alkot, célszerűen is, csak nem olyan kötöttségben, ahogy mi hajlamosak vagyunk elgondolni a teremtést. A gazdagság, a pazarság az ő jellemzői. Mindent nagyságának megfelelően és célszerűen alkot. De művész módjára tartja is fenn a világot. Nem köti még saját alkotása sem. A művész szeszélye szerint bánhatik vele. Persze nem úgy, hogy megváltoztatja miattam a megteremtett törvényt. Végtelen számú lehetőség áll rendelkezésére. Századunkban mind általánosabb lett a természettudományos látás. Isten ezeken a törvényeken keresztül működik, de nem lehet ezekben a törvényszerűségekbe beleszorítani. Isten nem részlet, hanem egész. Szabad, nem rabja művének; a művész maga a törvénye művének. A világot egy nagy szimfóniának tekinthetem. A Isten ezt a szimfóniát nemcsak megkomponálta, hanem ő is játssza el. Mikor a nagy művész eljátssza a művet: improvizál. Ez nem „szeszély”, hanem egy mély belső törvény kifejezése. Az ihlet, az a belső parancs, az mondja meg, hogyan játssza el.

A művész szereti is művét. A legkisebb és a legnagyobb is. A művészek nem közömbös a műve. A Nagy Művésznak sem. Az egész teremtés a Szeretet műve. Ha nem szeretné, nem alkotta volna meg. Ott vannak például Tolsztoj alakjai: éppen olyan tökéletes művészettel és tökéletes szeretettel van megrajzolva a legkisebb mellékalak is, akinek csak tíz sor jutott. Isten szereti művét. „Szereted mindazt ami van, mit sem utálsz abból, amit alkottál... Az élőben örömedet leled” (Bölcs 11, 25, 27).

Mi azonban a evangélium alapján már többet tudunk szeretetéről, közelebb is van hozzánk. Az Úr Jézus megtanított, hogy Atyánknak nevezzük Istent. A Hegyi Beszéd csodálatos képeket fest az Atyáról, aki tudja, hogy mire van az embernek szüksége, aki megszámlálta hajunk minden szálát. Ennyire szereti az embert. Ez a szeretet atyai szeretet, de nem szentimentális. Nem idill, nem csoda, sem mese: komoly szeretet. Nagyot kíván az

embertől. Mert ha odaadja magát egészen az ő szolgálatára: „Keressétek először az Isten országát és az ő igazságát” (Mt 6,33), akkor van megígérve: „Az Istent szeretőknek minden javukra válik” (Róm 8,28). Minden a javukra válik – de az Istent szeretőknek! Nagyon komoly, férfias szeretet műve ez.

A második mozzanat, amely az imában szerepel: az ember. Az ember aki imádkozik, aki Isten felé fordul. Melyek azok a lelki föltételek, amelyek nélkül nem lehet jól imádkozni? Az ember tud imádkozni, akinek az Istene olyan, mint aminőnek az imádság Istenét jellemeztük. Kell az imádkozónak bizonyos értelem, kell hit, kell bizonyos szabadság. Végül kell képesség a csendre. Katolikus dogma, hogy az ember a maga természetes eszével felismerheti Istent. Ha hiányzik belőlünk a „mens”, akkor nincs, ami Istenhez tudjon fordulni. De ez nem elég. A természetes ész sem ismerheti meg az Istent mindenestől: hit is kell hozzá. A hit a szenzóriumbunk Istene felé. Nem föltétlenül ortodox, katolikus hitre gondolok. Még a kételyekkel átjárt hit is létrehoz viszonyt Isten és ember közt. Szükség van erkölcsi szabadságra is. E nélkül nem lehet Istenhez fordulni. Ha olyan dolgokkal van tele a szívem, amelyek távol tartanak Istentől, nem tudok imádkozni. Akinek szíve tele van a lelkiismeretét beszennyező dolgokkal, az nem tudja kinyitni az Isten felé szívét. Akinek mindene az üzlet, vagy a testi jólét, valami szenvedély vagy flört, aki bálványokkal van tele önmagában, az nem tud imádkozni, amíg ki nem taszítja azokat magából. A tisztaszívűek – mondja az evangélium – meglátják az Istent.

És végül kell a csend képessége. Szellemeikkel foglalkozni csak csendben lehet. Ha nincs az embernek nyugalma, nem tud dolgozni. A művész megtapasztalja a világot; de ha alkotni akar, elmegy a természetbe, vagy a szobája belsejébe, otthagyja a világot és úgy dolgozik. Mikor alkot, a csend veszi körül, Isten is a csendben szól hozzánk. Aki olvasta a Királyok III. könyvét, emlékszik, hogy várja a Hóreb hegyén Illés az Istent. Ezt érzékelteti ez a néhány verssor is:

*Emlékszel: Hórebben barlangja odujából
Milyen borzongva leste a zord Illés, a látó
Az Istent, aki átvonul;
Milyen hiába leste sebes szél viharában,
A földrengésben is, a tűzben is hiába:
Suttogó szellőn járt az Úr.*

*Csak az él, akiben a lélek tiszta csendjén
Némán izzani kezd a titokzatos tömjén,
S füstjén az Angyal megjelen.
És ámuló szemérről a fátylakat leoldja
Az Angyal, az Istennek alázatos heroldja
A csend foganta kegyelem.*

És az imádsághoz a csend foganta kegyelem kell. Persze van olyan ember is, aki mikor ebédel, olvas és kiabáltatja a rádiót, így érzi jól magát. Amíg be nem csukja az ajtót, és el nem zárja a rádiót és le nem ereszti a függönyt, amely kizár minden külső zajt a lelkéből, addig nem fog tudni imádkozni. Szent Agoston mondja: „Ne menj kifelé, belül lakik az igazság”, a kegyelem.

Az imádság feltétele az Isten és ember közti viszony, az imaviszony. Említettem, hogy a katolikus vallásbölcselet az emberi lélek „apriori” jelenségének tekinti a vallásos életet. Vagyis az emberi természettel adva van, kimondhatatlanul, *ineffabiliter* (Tridentinum) és láthatatlanul, *invisibiliter*. Kimondhatatlan, láthatatlan az Isten, tehát nem is tudjuk sem kimondani, sem látni. Csak hasonlatokban szólunk róla (erre az Úr Jézus tanított), vagy

hozzá, de amit gondolunk róla, az nem egészen az lesz, amiről beszélni akarunk. Nagyon más, „aliud valde”, mondja Szent Ágoston. Mivel önmagában, úgy ahogy van, mindenestül fölfogni nem lehet, azért amikor hasonlaltal próbáljuk megközelíteni, mindig marad valami paradoxon, valami ellentét. A vallás, tudjuk, *mysterium tremendum és mysterium fascinans*, egyszerre ijesztő és vonzó. Ha Isten felé fordulunk, a jellege egyszerre félelem és szeretet. Az Isten félelmes: némelyik zsoltár mint büntető harcost írja le. Izajásnál, Jeremiásnál, a prófétáknál is félelmetes hadúr. De az újszövetségben is bíró, akitől félve és rettegve munkálhatjuk üdvösségünket. Ugyanakkor azonban szeretet az Isten. Egyszerre félelmetes és egyszerre a szeretet. Rettegéssel kell hozzá közelednünk. De ugyanakkor akik a szeretetben vannak, Istenben vannak. Kíván félelmet is: „Szolgáljatok az Úrnak és rettegéssel örvendeztetek neki” (Zsolt 12.). „Félelemmel és rettegéssel munkáljátok üdvösségeteket” (Fil 2,12). De ugyanakkor szeretetünket is kívánja. Persze, ez a félelem is más, mint ahogy világi csapástól, háborútól, atombombától félünk. Egészen más. Nem félelem és nem szeretet, valami, ami egyszerre mind a kettő. Egységes élmény az imaviszony. Idézem itt Szent Ágostont: „Te belsőbb legbelsőbbnél, te Lelkessel, mintegy ujjaddal, törvényt tettél szívem belsejébe, nem azért, hogy féljen, szeretet nélkül, mint egy szolga, hanem hogy tiszta félelemmel szeressen, és tiszta szeretettel féljen, mint egy édes fiú.” Az ő nyomán Newmannak van erről egy remek prédikációja: „Nem értjük Isten irgalmasságát, csak ha megértjük hatalmát. Nem mintha előbb jönne a félelem, aztán a szeretet. Rendszerint együtt járnak, a szeretet megédesíti a félelmet, a félelem komolyságot ad a szeretetnek. Ugyanaz az isteni hang, amely megfenyeget bennünket; ugyanabban a pillanatban fel is bátorít... Ez a lelkiállapot idegennek tűnhetik fel azok előtt, akik nem tapasztalták meg, de felülmúlhatatlan édességgel van tele. A keserűnek és az édesnek ez a csodálatos vegyülete adja az isteni igazságok valódi ízét. Nem olyan kemények, hogy visszaijeszhetnének, nincs meg bennük az az émelyítő édesség; amelyre hamarosan ráun az ember.” (*Paroch. serm.* LXXIII. 304-5.) Édesség és keserűség vegyülete: ez az imádság viszonyának kettőssége. Csak félni: az rabszolga-dolog: Csak szeretni: ez nagyon könnyen lazává, puhává, szentimentálissá tesz. A keresztény nemcsak féli az Istent és nem csak szereti: egyszerre cselekszi a kettőt.

És még hozzá kell tennünk az evangéliumból valamit. „Bizony, bizony mondom nektek – tanítja az Úr Jézus –, bármit kértek majd az én nevemben az Atyától, megadja nektek. Mindeddig semmit sem kértetek az én nevemben. Kérjétek és kaptok, hogy örömtök teljes legyen” (Jn 16, 23-24). Hogy kell azt értenünk? Úgy, hogy imánkból nem törölhetjük ki az ő nevét. Amikor imádkozunk, akkor gondolni kell az Úr Jézusra. Nem Jézus Krisztus protekcióját megyek kérni, nem is úgy áll mellettem, mint egy diplomáciai megbízott. De ő az egyedüli közbenjáró. Mi az Úr Jézus kezét fogjuk, amikor imádkozunk. Az ő érdemeiért merek akarni minden jót, és erre mintegy figyelmeztetem az Istent, ha az ő nevében imádkozom. Az egyház is ezt valósítja meg, amikor minden imáját úgy fejezi be: „A mi Urunk Jézus Krisztus által.” Érzem kicsinységemet, de az ő érdemei áthidalják azt a nagy távolságot, amely Isten közt és köztem fennáll.

Isten és ember testvérré válik az Úr Jézus érdemeiért. ő akarja ezt így. Ha kimondom ezt a szót: Jézus, odakívánkozok mellé az „édes” jelző is. Ez annak az ösztönnek, annak az imaviszonynak megnyilvánulása, amely félelem és szeretet egysége. Az ószövetségben a félelem volt az erősebb. Az Úr Jézus, a megváltás óta megvan a félelem is, de erősebb a szeretet.

Az imaviszony másik oldalán én vagyok. Milyen kicsiny, milyen gyenge, milyen bűnös vagyok! – és mégis kérem őt: pótolod kicsinységemet nagyságoddal, gyengeségemet erőddel, bűnös voltomat tökéletességeddel. Az imaviszony másik változata a kérő imádság. Szabad az Istent kérnem. Az Úr Jézus maga is nem egyszer imádkozott így, és amikor megtanít a Miatyánkra, az legnagyobbbészét kérésekből áll. Aquinói Szent Tamás mondja: amit szabad megkívánni, azt szabad kérni is. Mindazt szabad kérni az Istentől, amit a Miatyánkban

kérünk. Elsősorban szabad kérni bűneink bocsánatát, azt a kegyelmet, hogy gyengeségünket az Isten kipótolja, cselekedeteinket megelőzze. Szabad imádkozni mindenféle testi-lelki jóért, munkánk sikeréért, erőért a munkához, az igazság megismeréséért, jóságban való haladásért, a mindennapi kenyérért. És nem fogjuk elfelejteni, hogy az Úr Jézus nem úgy tanított imádkozni: „Atyám”, hanem: „Mi Atyánk”, tehát: imádkozzatok egymásért. Nem vagyunk egyedül Isten színe előtt. Kérjünk isteni kegyelmeket azok számára is, akiket szeretünk, és azoknak is, akiket nem szeretünk. Imánk hatékonysága egészen a tisztító tűzben szenvedő lelkekig terjed. Fenséges gondolat a szentek egysége: földön és odaát. Az igazi imában e mozzanatok egészen összefolynak. Testvérek vagyunk az imában. A drót nélkül folyó áramoknak micsoda ereje fogja össze Krisztus testének különböző tagjait, országait! És Isten – az Úr Jézustól tudjuk – meghallgatja az imádságot. A kérő imádságnak közvetlen hatásáról is beszélhetünk: ígéretünk van rá. „Kérjétek és adatik nektek, keressetek és találtok, zörgessetek és megnyitattik nektek” (Mt 7,7). „Amit kérték az én nevemben Atyámtól, megadja nektek” (Jn 16,23). Joggal mondja Aquinói Szent Tamás: „Kérjétek és adatik nektek, ezek a te igéid, Uram, és ki félhetne attól, hogy csalatkozik, mikor maga az Ige adja szavát?”

Ha visszanézünk eddigi életünkre, bőven fogunk találni alkalmat, amikor Isten meghallgatta imánkat. Máskor azonban nem látszik az ima hatása: Isten nem felel. Hogyan egyeztethetem ezzel össze azt, hogy valamit akarok és „adatik nektek”? Úgy, hogy az az Isten ígéri ezt meg nekünk, akiről az előbb szó volt. Hányan vannak, akik úgy képzelik: az egyik oldalon bedobjuk az imát, a másikon kijön az áru, mint az automatánál. De az Isten nem boltos, akinek telefonálok és jön az áru. Nem is úgy, mint a mesében, hogy ha megfordítom a varázsgyűrűt ujjamon; hipp-hopp, ott terem minden, amit kívánok. Ezek gyermekes gondolatok. *H. G. Wells* önéletrajzában leírja, hogy az édesanyja imádkozott házi szükségleteiért, és mivel Isten nem hallgatta meg, elvesztette a hitét. Mennyire nincs köze az ilyen elgondolásnak az Istenhez! Ugyanaz az Isten ígérte meg kéréseinek teljesítését, aki szabad Isten, időtlen Isten; a művész Isten, akinek végtelen lehetőségek vannak adva, aki „szeszélye” szerint teljesíti, vagy nem teljesíti kérésemet, változtat vagy nem változtat a dolgokon. A teljesítendő kérés bele van komponálva a világtervbe. Isten végtelenül bölcs, jó és kegyes. Az a belső törvény dolgozik benne, amivel a művész komponál. Jobban tudja, hogy nekem mi a jó. Ha teljesíti kérésemet, hálásan fogadom, de ha nem teljesíti, akkor az a bölcs és jó, amiért nem teljesíti, és éppen olyan hálaadással kell fogadnom. Ő tud mindent jobban. Jobban tudja, mi válik előnyömre, és mi válik káromra. Sőt a végtelen időben sokkal alaposabban és jobban teljesíti vágyaimat, mint ahogy én kérem.

Az evangéliumban az imádság meghallgatásának föltétele: „Az Istent szeretőknek minden javukra válik” (Róm 8,28). Hozzá tudom venni az Úr Jézus szavát: „Keressétek először az Isten országát és az ő igazságát, és a többi mind hozzáadatik nektek” (Mt 6,33). Először tehát azt kell kérni, hogy „szenteltesse meg a te neved, jöjjön el a te országod, legyen meg a te akaratod”, aztán jönnek a mi kéréseink. És akkor kérdezhetem: Isten-szerető vagy-e? Kerested-e az ő országát? Hogy mondja Tóbiás? „Minden időben áldd az Urat és kérd, hogy irányítsa utaidat és minden szándékod őbenne maradjon” (4, 20). Aztán állhatatosan kell kérnünk. Gondoljunk a jerikói vakra, vagy a 38 évig betegen fekvő inaszakadtra. Hallgassuk meg, mit mond Aranyszájú Szent János: „Piruljunk el a szegyénytől, kedveseim, és sirassuk lanyhaságunkat. Harmincnyolc évig maradt ez az inaszakadt ott a tónál, és még mindig várt, anélkül, hogy kívánsága teljesült volna. Pedig nem is saját hibájából maradt beteg, hanem mert mások (a tóba szállásban) mindig megelőzték. Mindamelllett nem hagyott fel a reménységgel. Hej! Mi egészen másképpen cselekszünk. Tíz nap is alig múlik el anélkül, hogy kívánságunk teljesülne, máris föl hagyunk az imával” (*Hom. 35.*). Ha szeretjük az Istent és állhatatosan kérjük, akkor biztosan teljesíti kérésünket.

Szent Ágoston *Vallomásainak* következő kis epizódja gyönyörű példáját adja elénk, hogyan áll szemben a keresztény ember a kéresemeghallgatás problémájával: „Fogfájással kínoztál engem akkor, s midőn már annyira fajult, hogy beszélni sem tudtam, eszembe jutott: arra szólítom fel mindazokat, akik körültem voltak, hogy érettem hozzád fohászkozzanak, minden gyógyulás Istenéhez. Viasztáblára írtam fel ezt és odaadtam, hogy elolvassák. Alighogy térdet hajtottunk az ima szándékával, a fájdalom elhagyott. De minő fájdalom? S miként hagyott el? Megborzadtam: bevallom, Uram és Istenem, hogy amióta élek, soha ilyesmit nem tapasztaltam. Lelkem mélyébe hatolt intelmed és örömteli hittel dicsértem nevedet” (*Vall.* IX. 12.).

A legnagyobb tanításokat az Úr Jézus nem parancs és utasítás formájában, hanem élete példájával adja nekünk a Getszemáni kertben: „Atyám, ha lehetséges, múljék el tőlem a pohár; mindazonáltal ne az én akaratom legyen, hanem a Tied.” Legyen meg a Te akaratom – tulajdonképpen mindig ezt kellene kérnünk.

Az imának megvan azonban – minden mástól eltekintve – a legfontosabb, általános közvetlen hatása is. Főlemel bennünket. Egy hasonlat megvilágítja ezt: Ha bemegyek egy sötét szobába és felgyújtom a villanyt, máris tudok tájékozódni. Így vagyunk az imával is. Sötét a lelkünk, de amint felkattantjuk benne az ima fényét, máris világos lesz tőle, mihelyt megtaláljuk az Istennel való kapcsolatot. Látok valamit felvillanni tudom, hogy hozzá kell fordulnom, és mindig valami világossággal a lelkemben távozom, ha befejeztem imámat. Itt idézem újra Carrelt: „Ha az imádság szokásunkká vált és valóban buzgó, hatása nyilvánvalóan észlelhető. Bizonyos fokig egy belső kiválasztó mirigyéhez, pl. a vese- vagy pajzsmirigyéhez hasonlítható; lényege valaminő szellemi és organikus átalakulás, mely fokozatos, progresszív módon megy végbe. Mintha tudatunk mélyén láng gyúlna ki. Az ember valódi mivoltában látja önmagát. Ráeszmél önzésére, bujaságára, tévedéseire ítéleteiben, gőgösségére. Meghajol az erkölcsi kötelességteljesítés parancsa előtt. Megpróbálja megszerezni a szellem alázatosságát. S így megnyílik előtte a kegyelem birodalma. Lelke lassankint megnyugszik, erkölcsi idegtevékenységei egyensúlyba kerülnek, jobban elviseli a szegénységet, a szidalmakat, a gondokat; övéi elvesztése nem roppantja össze; erősebb a fájdalommal, betegséggel, halállal szemben. Ezért örülhet az orvos, ha betegét imádkozni látja. Az imádság teremtette nyugalom hatalmas segítsége a gyógyításnak... Az imádság, úgy látszik, fölülemeli az embert azon a szellemi szinten, melyet örökség és nevelés útján kap. Az Istennel való kapcsolat békével járja át. S e béke mintegy kiragyog belőle; e békét mindenüvé magával viszi” (I.h. 25. l.). Kérjük hát Istent a mai ember imájának szavával :

*Ó engedd legalább már ezután
Összefognom egyetlen markolással
Parányi létem minden pillanatját,
Az áhítat, az ihlet illanatját;
Eggyé szorítani széthulló magam,
Oly földetlenné, olyan súlytalanná,
Hogy visszasóhajts, föllehelj magadba,
Belesóhajts, elhaló dallamot
Az örök Zengés egységébe. Amen.*

(Vigilia, 1964. 137-144.)

Az ima pszichológiája

Hogyan kell imádkozni, hogyan imádkozzunk? Az ima elméletéről szólva egy másik írásomban oda következtettem, hogy az imádság östény, adva van az emberi természettel. Kell-e akkor tanítani rá az embert? Azt szokták mondani: az imádság a lélek anyanyelve. Kell-e az anyanyelvet tanítani? Talán úgy magától kell jönnie, ahogy az évekkkel a gondok. Kétségtelenül vannak szerencsés emberek, akiknél csak úgy magától megy az imádság. Talán a legtöbben elmondhatjuk magunkról, hogy vannak és voltak szerencsés óráink, amikor magától jön az ima. Egészen véve azonban az ember minden értékes tevékenysége, nagy feladatok végrehajtása csak úgy lehetséges, ha felkészül hozzá, ha megtanulja.

Tanuljunk hát imádkozni. Kitől? Tanuljunk attól, aki legjobban tudja. Az Úr Jézus Krisztushoz szegődjünk. Tudjuk, az apostolok egyszer arra kérték az Urat, tanítsa meg őket imádkozni. És ő megtanította őket a Miatyánkra, amelyet Szent Lukács szövegében így vezet be: „Mikor imádkozni akartok, ezt mondjátok.” Máté szövegében pedig ez áll: „Így imádkozzatok.” Tehát a Miatyánk mintegy mintája az imának. Ha nem is ugyanabban a formában, de így kell imádkozni. Vegyük sorra, mire tanít itt az Úr Jézus.

Kezdődik a megszólítással: „Mi Atyánk.” Az ima két mozzanatát mutatja ez be. Isten és ember viszonyát, amelyben az Isten az első, – pedig a gyakorlatban sokszor nem úgy van. Istenre kell vonatkozni az első gondolatnak, nem magamra és kéréseimre. Istenre kell szegezni szemünket, akit Atyánknak szólítunk. Atya – vagyis az imaviszonyunkat jellemző félelem és szeretet egysége közül a szeretet legyen az első, és ne a félelem. De a félelem is ott van: „Ki vagy a mennyekben.” Ez felhívja a figyelmet arra az áthatolhatatlan, szóba foglalhatatlan, „más”-ságra, ami Istennek a tulajdona. Ennek a szent félelemnek is jelen kell lennie.

Az első, amit ehhez a szerető Atyához, és mégis végtelen messzeségű, irdatlan messzeségű Istenhez intézve mondunk, az első a legfőbb: a dicsérő imádság. „Szenteltessék meg a te neved.” De nemcsak én imádkozom és áldom Istent: mindenkinek és mindennek áldani kell. Mikor a Miatyánkot imádkozom, együtt imádkozom a mindenséggel, amely a létevel dicséri Istent. Szabadakarattal bekapcsolódom a mindenség dicséretébe: így válik valósággal kozmikus élménnyé a Miatyánk.

„Jöjjön el a te országod.” Nem elég nekünk, hogy a végtelen Istenhez szólunk. Arra vágyódunk, hogy az Isten országa közénk is eljőjjön. Nem érhetjük be azzal, hogy a messze mennyországban maradjon: érvényesülnie kell bennem és a világban. Micsoda cselekvő lendület van a Miatyánk imádságban!

A következő mondat megmondja, mit kell tennem. „Legyen meg a te akaratod.” Azt kell tennem, amit Isten akar. Minden kérésemet, imámat úgy kell végeznem, hogy „ne az én akaratom legyen meg, hanem a tied”. Azaz legyen a te akaratod az enyém is.

Ezen alapvető állásfoglalások után következik két nagy kérés. A legsürgősebb anyagi és a legsürgősebb szellemi szükségleteinket tárjuk Isten elé. A legszükségesebb anyagit: a mindennapi kenyeret, és a legszükségesebb szellemit: bűneink bocsánatát. „Mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma” – „és bocsásd meg a mi vétkeinket.” És persze ennek a bocsánatnak föltétele: mi is megbocsátunk az ellenünk vétőknek. Mindenkinek. Tehát a szeretet levegőjében kell történnie az imádságnak.

„És ne vígy minket a kísértébe, de szabadíts meg a gonosztól.” Isten kegyelmét kérem minden rossz ellen, a bennünk lakó gyengeség, a gonosz lélek, valamennyi külső és belső gonosz, az értelmetlen szenvedés ellen.

Íme, a Miatyánk megtanít arra, hogyan kell imádkozni.

Lélekben és igazságban

Az Úr Jézus a Miatyánkon kívül még négy helyen ad utasítást arra, hogyan kell imádkozni. Az egyik a szamariai asszonnyal folytatott párbeszéd: az ima nincs helyhez kötve, hanem „lélekben és igazságban” kell imádni az Istent (Jn 4,23-24). Mit jelent: lélekben? Hogy nem fontos a külsőség, nem elsőrendűen fontosak a körülmények, amelyek között imádkozunk. Az a fontos, hogy az imaviszony meglegyen, hogy az ima kifejezze azt a belső tartalmat, ami a lélekben van. Mélynek, bensőségesnek kell lennie. És igazságban kell imádkozni: azaz becsületesen, hitelesen, őszintén, a belső imaviszony szerves kifejeződéséként.

A hegyi beszédben két dolgot mond az Úr Jézus az imáról. Először összehasonlítja az ő akarata szerinti imát a képmutató farizeusok imájával, akik a nagy nyilvánosság elé mennek: az utcasarokra, kürtöltetnek maguk előtt, hogy lássák az emberek, hogyan imádkoznak. De te ellenkezőleg: „amikor imádkozol, menj be a szobádba, zárd be az ajtót és imádkozzál a rejtékben lévő Atyáddhoz. Atyád, aki a rejtékben is lát, megfizet neked (Mt 6,5-6). Másodszor pedig a pogányok imádságával hasonlítja össze, akik sokat fecsegnek, pedig az Úr nem azt kívánja s nem azon fordul, hogy Isten meghallgat-e vagy nem. „Hiszen tudja a ti Atyátok; mire van szükségetek, még mielőtt kérnétek” (Mt 6,7-9).

Megerősíti ezt még egy helyen, amikor a farizeusokkal és írástudókkal vitatkozva Izajást idézi: „Ez a nép csak ajkával dicsér engem, lelke pedig távol van tőlem” (Mt 15,8). Nem az ajak kell, hanem a szív. Vagyis lélekben és igazságban kell imádkozni. Látnivaló, hogy mindezek az utasítások lényegében ugyanazt fejezik ki.

De van egy helye az evangéliumnak, amely mintha ellenkeznék az eddigiekkel. „Szüntelenül kell imádkozni és nem szabad belefáradni” (Lk 18,1). Betű szerint ezt nem érthette, hiszen az lehetetlenség. ő maga sem imádkozott mindig így, imaszövegek mondásával: prédikált, jót tett és más dolgokat cselekedett. Hogyan kell tehát érteni? Egészen világos: az állhatatos imádságot érti rajta. Az igazságtalan bíróról szóló példabeszéd következik utána, az özvegy állhatatosságáról, akinek a bíró végre is igazságot szolgáltat. A szentatyák sokszor egyszerűen a gyakori imádságra értelmezik. Ne kivételes ténykedés legyen az imádság, hanem szerves alkatrésze életünknek. És a lelki élet fejlődése abban az irányban halad, hogy egyre kevésbé lesz kivételes. A szóbeli imádság csak megnyilatkozási alkalma lesz az imádságos lelkületnek. Vagyis imává kell lenni valamiképpen egész életünknek: „Akár esztek, akár isztok, akár másvalamit tesztek, mindent az ő dicsőségére cselekedjétek” (1Kor 10,31). Amint Szent Ágoston mondja: „Életeddel úgy énekelj, hogy soha el ne hallgass... Ha tehát Istent dicséred, ne csak nyelveddel dicséred, hanem vedd kezvedbe a jócselekedetek hárfáját is: dicséred Istent, amikor foglalatoskodol; dicséred, amikor eszel vagy iszol, dicséred, amikor ágyadban pihensz, dicséred, amikor alszol; mikor nem dicséred hát?”

Hogyan lehetséges így imává változtatni az egész életet? Az első és legvilágosabb az, hogy valamiképpen meg kell próbálni Isten jelenlétében élni. Tudom ugyan, hogy mindig abban élek, de sok másra van gondom, és az betölti az életem. De lehet és kell is, ha szabad így mondani, félig tudatosan gondolni erre. Egy hasonlat talán megvilágítja. Ott ül az édesanya a Balaton partján egy padon és talán kézimunkázik; a gyerek játszik a homokban. Az édesanya nem nézi őt folyton, hiszen dolgozik, mégis a gyermek egészen másképp játszik, ha tudja, hogy ott van, pedig nem rá gondol, hanem a játékra. Ilyen fél-tudatos módon kell élnünk Isten előtt az életünket. Ezt előmozdítja az, ha iparkodunk Istenre vonatkoztatni mindent, ami életünkben történik. Nem buta véletlenek és vakesetek intézik a sorsunkat; mindent valamiképp követségként tekintek az Istentől. S akkor még a tudatnélküli cselekedeteim is, mint például az alvás, istendicséretté alakulnak. Egy nagy gesztussal így fogadok el mindent. Hozzájárul ehhez persze, hogy a jószándékot sűrűn fölkeltem

magamban. Egy szóval, egy sóhajtással, egy gondolattal kérem az Isten segítségét. Így mindennek pozitív előjelet adhatok, mindent imává változtathatok. Így lehet magát a munkánkat is Istennek ajánlani. De akkor aztán tőlem telhetőleg a legjobban kell mindent elvégezni, hiszen ezzel Isten munkája lesz!

Tehát amit az Úr Jézus az ima módjáról mond, össze lehet foglalni két szóval: lélekben és igazságban. Szóban nem lehet mindig imádkozni, de lélekben igen! Íme az Úr tanítása az imáról. És ez éppen elég utasítás. A többit ránk bizza. Csak a lélekben legyen meg az imaviszony és amit imádkozom, azt végezzem becsületesen, akkor jól imádkoztam.

Egy nagyon kedves kis történetet olvastam egy jeles francia írónál, följegyeztem. Egy nyolcvanötéves öregasszonnyal beszélget: „Nagyon buta vagyok ” mondja Colette néni –, tudom jól. Mikor kicsi voltam, tizenegyen voltunk testvérek, és nagyon korán munkára kellett mennünk. Sose tanulhattam írni-olvasni. Néha nagyon rosszul esett ez a tudatlanságom, de meg kell mondanom, hogy az imádságomban ez sohasem zavart, inkább ellenkezőleg. Hangosan vagy halkán beszélek a jó Istennel; elmondok neki mindent, ami eszembe jut, úgy ahogy éppen jön. Azt hiszem, hogy a könyvek csak akadályoznának, megkötnének. De én szabad akarok lenni az imádságomban. A szomszédoknak, ismerősöknek, embertársaimnak mindig szabadon megmondtam a véleményemet; miért ne mondhatnám meg éppen úgy a jó Istennek is?”

Ez az egyszerű asszony egyszerűen határozza meg, olyan nagyszerű szent, mint Nagy Szent Teréz másként mondja el nekünk, de a lényeg ugyanaz. Nem azt jelenti ez, hogy a Miatyánkot mindenképpen imádkozni kell. Nem is azt jelenti, hogy akinek köteles imája van, azt nem kellene imádkoznia. A papoknak a breviáriumot imádkozniok kell. De tudni kell, hogy a másfajta ima is mind jó. Mindenütt megtaláljuk ezt a szabad imádkozási módot, már *Marcus Aureliusnál*, az athéniéknél, sőt a pigmeus törpék között is.

Érzelmi és értelmi imádság

A különböző imalehetőségek és egyes formák közül válassza ki-ki azt, amely neki legjobban megfelel, és imádkozzék úgy. Egy fő lélektani különbséget szeretnék itt az imádságok közt megmutatni, hogy mindenki megismerhesse, melyik az övé.

A legrégibb és legáltalánosabb felosztás szerint van érzelmi és értelmi imádság. Előrebocsátom: nem szabad ezt úgy érteni, hogy lehetséges a csak-értelmi vagy csak-érzelmi imádság. Az imaviszony jellemzője, hogy az egész ember benne van: a gondolkodó, érző és akaró ember. Különbözik az újabb vallástudomány kísérleti lélektani alapon, modern „teszt”-rendszerrel bizonyítékokban mutatja be ezt. A megkülönböztetett tehát csak arra utal, hogy melyik elem uralkodik benne. A tapasztalat szerint a nők, gyermekek, művészek, a nép jobban szereti az érzelmi imádságot. Az értelmi imát inkább a férfiak, a tudományos és elméleti képzettségű emberek, általában az érettebb korúak szeretik. Az akarati imát is jobban szeretik a férfiak, nagyon erős karakterű, erős morális érzületű emberek. Ez utóbbit nem tárgyalom külön, mert nem különbözik lényegesen az előző kettőtől.

Gondoljunk például a Hiszekegyre: ez nyilvánvalóan értelmi imádság. Elmondja, hogy miben hiszünk. Ezzel szemben az Üdvözlégy Mária érzelmi imádság. Kétütemű: egy főhajtás és egy sóhajtás. Üdvözljük Máriát azzal a mondattal, amelyet az Úristen adott az angyal ajkára és egy főhajtással kérjük, hogy imádkozzék érettünk most és a legdöntőbb pillanatban: halálunk óráján. Ugyanazon szerzőtől, Aquinói Szent Tamástól való az Oltáriszentség két himnusza: a *Lauda Sion*, amely a dogmákat sorolja el az Oltáriszentségről, és az *Adoro te devote*, amelyben az érzelmi elem dominál.

Előveszek két rövid, szinte klasszikussá vált szentáldozás utáni hálaadó imádságot. Mind a kettő az isteni szeretet imádsága. Az egyik Xavéri Szent Ferenc fohászai: *O Deus ego amo te*.

*Isten, szeretlek tégedet,
Nemcsak, hogy add meg üdvömet,
Vagy mert ki téged nem szeret,
Örökös tűzzel bünteted.*

*Én Jézusom, kereszteden
Magadhoz öleltem szívem.
Szeget, lándzsát, gyalázatot,
Mindent eltűrtél értem ott.*

*Verejtéket, fájdalmat,
Halálos aggodalmat,
S halált is. És mindezt egyért:
Én értem bűnösért.*

*Hogyne szeretne hát szívem,
Jézus, szerelmes Istenem!
Nem hogy mennyekben üdvözíts
Vagy kárhozatra ne taszíts,
Nem mert jutalmad áhítom,
De mint Te engem, Jézusom,
Szeretlek most s mindenkoron,
Csak, mert Királyom vagy nekem,
Csak mert Te vagy én Istenem!*

Ez az ima elsősorban az értelemnek szól. Az Isten iránti szeretetet mint értelmi erényt fejezi ki. Kimondja a tételt: Istenem, szeretlek téged. Majd megmondja: nem remény vagy büntetés miatt, nem pokol vagy mennyország kedvéért. És befejezésül: mert királyom és Istenem vagy. Tudományos értekezés nem lehetne logikusabb – és mégis átsugárzik rajta a forró érzelem is.

Egészen más hangnemben szól az érzelmi szeretet imája, a 14. századbeli *Anima Christi*, amelyet Loyolai Szent Ignác fohászként emlegetnek:

*Krisztus lelke, szentelj meg engem.
Krisztus teste, részegíts meg engem.
Krisztus vére, ihless meg engem.
Krisztus oldalából kifolyó víz, tisztíts meg engem.
Krisztus kínszenvedése, erősíts meg engem.
Ó édes Jézus, hallgass meg engem.
A te sebeidbe rejts el engem.
Ne engedj tőled elszakadni engem.
A gonosz ellenségtől oltalmazd meg engem.
Halálom óráján hívj el engem.
S juttass magadhoz engem.
Hogy szenteiddel dicsérjelek.
Mindörökkön örökké. Amen.*

Ugyanaz van benne: Szeretek, tudom, hogy szeretsz – de itt az érzélem hullámzik. És ez az érzélemhullám több különféle képben jelenik meg, ami mind ugyanazt fejezi ki: az érzelmek áradását.

Az értelmi imádság módfelett szükséges. Sőt a legmagasabbrendű imádság. Régi kisértés, hogy az érzelmek dolgának tekintik a vallásosságot. Így gondolták minden idők pietistái, farizeusai, és sokan a múlt századbeli katolikus tudósok közül is. A misztikusok is bizonyos fokig hajlamosak lenézni az értelmi imádságot. Pedig Szent Pál azt mondja: „rationabile obsequium”, értelmes hódolat legyen imádságunk (Róm 12,1). És a katolikus egyház elsősorban értelmi gerinccel bíró vallásosságra, történeti tényeken, megingathatatlan alapokon, kimagaslóan logikai alapokon álló élő egyházi tekintélyre épít. Határozott értelmi gerinc, értelmi primátus van benne. És ez áll imaéletünkre is mint szabály. Ha ez elmosódik, fennáll a veszély, hogy az ember széthull, felületessé lesz. Persze kétségtelenül megvannak a veszélyei annak is, ha valaki csak értelmi módon akar imádkozni. Megmerevedik, unottá lesz. Ha Dickens regényeit forgatjuk, azokban bőven találunk – persze szatirikus túlzással bemutatott – pusztán értelmi vallásosságú alakokat. Amit ő kigúnyol, azt gyakran megtaláljuk a valóságban is. De mindenesetre, ha az értelem primátusa vezet bennünket, az megóv attól, hogy imaéletünk elmosódjék. Kell, hogy ez tudatos maradjon.

Vannak, akik az érzelmi, viszont mások a lelki, az értelmi imádságot ítélik alacsonyabb értéknek. Akik művelteknek, képzeteknek tudják magukat, akik hideg racionalizmusra hajlamosak, azok egy kissé húzódoznak az érzelmi imától; öregasszonyoknak való ez, mondják, csak „Betschwesterek” imádkozzák. Sokszor van is okuk rá, hogy lenézzék. De azon nem tudunk változtatni, hogy mégis csak a szeretet a legnagyobb dolog. Hogy ismét Szent Pált idézzem: „Ha szeretetem nincs, olyan vagyok, mint a zengő érc vagy a pengő cimbalom” (1Kor 13,1). Szeretet nélkül nem ima az ima. Aki az érzelmi imádságot gyakorolja, annak nem kell félnie a lelki kiszáradástól. Persze félhet mástól. Aki ti. mindig csak ilyeneket imádkozik, az nagyon könnyen hozzászokik ezekhez az erőteljes kifejezésekhez és akkor is mondja, amikor nincs meg benne ez a lelkiállapot. Sőt fölvehet egy sajtáságos, egy vagy két hanggal magasabb stílust magában az életben is. Vannak emberek, akik jók, jámborak, de olyan kenetesen beszélnek, hogy nem lehet szót váltani velük. Akik nem bírják el ezt, azokat elriasztják a magasabb hangú imától. Ez azonban nem ok arra, hogy lenézzük az érzelmi imát. Annál kevésbé, mert akárhány egyszerű ember lelkének megnyilatkozása több, mint sok művelt, nagy értelmű embernek az imája. Az ima értékét a szeretet adja, ha az nincs benne, akkor semmit sem ér.

Mit nevezek akarati imának? Ezt nem a tartalom, hanem a motívum teszi. Akarati imának azt nevezzük, amelynek motívuma elsősorban az akarat: erősfogadás, elhatározás, célkitűzés, engesztelés. Mikor az ember lelki szárazságban van, akkor jó, ha előveszi ezt. Úgy érzi, hogy nem tud jól imádkozni, de mégis elvégzi. Kötelesség, hogy az akarat kitarson az elhatározásban. Ez bizonyítja komolyságát. A hűség és a hősiesség imájának is mondhatnám ezt. Némelyek azt mondják: ha száraz a lelkem és imádkozom, akkor ez képmutatás. De képmutatás-e, ha hűségből imádkozom? Milyen rosszul ismerik az emberi természetet azok, akik ezt képmutatásnak mondják! Először is nem hazugságot mondok ilyenkor, csak a mélyen egyéniségemben fekvőt. Nincs a lelkem aktuális színén ez a hangulat, – és mégis bennem van, túl a tudaton, az imaakarás. Meg aztán tudjuk, hogy az ima maga is erő a lélekben. Maga az ima akarati ténye rásegít arra, hogy jól imádkozzam, elősegíti bennem a gyakorlással ezt a lelkületet.

Az ima nehézségei

Ennyit az imádság különböző fajairól. Mit tanultunk ezzel? Válassza mindenki a neki megfelelőt, de el ne feledkezzék, hogy az imádság nemcsak egyoldalú tevékenység;

egészsítsük ki magunkat, hogy csonka ne maradjon az imaéletünk. Most pedig szóljunk azokról a nehézségekről, amelyek az imádkozás lélektani tényéből fakadnak.

Azt mondja valaki: nem tudok imádkozni. Ha igazat akarnánk mondani, azt kellene mondani: kényelmes vagyok, nem akarok imádkozni. Önmagunkat csaljuk. Szent Ágoston azt mondta, hogy az ima az értelem odafeszülése az Istenhez. Tehát nekünk kell egy mozdulatot tenni. Ha nem fordulunk oda, akkor az Isten sem fordul ide. Mások a jó imádságot összetévesztik az élvezetes imával, azzal, ami édességet ad a léleknek. Gyerekes felfogás ez. Valójában nem az ima a fontos nekik, hanem az édesség. Ha az Úr Jézustól megtanultuk, hogy lélekben és igazságban kell imádkozni, akkor csak egyféleképpen lehet igaz, hogy „nem tudunk imádkozni”: ha az egyik hiányzik. Vagy a lélek, vagy az igazság.

Hiányzik a lélek. Vagyis nincs meg bennem az imaviszony, nincs meg az imádságos lelkület. Ez nagyon sokféle okból lehetséges, és nincs ember, aki egyszer-másszor meg ne próbálja. Az emberi természetben adva van, hogy az imádság nehéz, vagy kényelmetlen lehet számára, húzódik a belső csendtől, jobban érzi magát a felületen. Lehet ez kísértés. Lehetnek okai aktuális lelki élmények, pl. lelki depresszió. Lehetnek testi okai is: megviselt idegrendszer, fáradtság. Lehet, hogy külső okokból ered: szerencsétlen lakásviszonyok, túlságosan megerőltető munka. Továbbá a hitnek viszontagságaiból is származhat. A hit összefügg az egész lelki étellel. Minden szellemi és lelki válság meghurcolja a hitet, és ez visszatükröződik az imaéletbe. A bűnös élet is oka lehet annak, hogy nem ízlik az imádság. De akárhányszor megtörténhet az is, hogy ezt a lázongást Isten engedi ránk próbaképpen. Az Apokalipszisnak az egyházközségekhez irandó leveleiben többször előfordul az állhatatosságra való hivatkozás. „Aki állhatatos mindvégig, annak adom a hajnalcsillagot.” Hát meg kell várni ezt a hajnalcsillagot!

Mit kell tenni ilyenkor? Az első: folytatni és kitartani. Hűséggel, becsületesen. Nem szabad abbahagyni! Egy pedagógiai író állítja tételül, hogy a fogyatékosok nevelésénél nem szabad kevesebbet kívánni, mint az egészségesektől. Ugyanígy van a lelki életben is. Ha egy hitbeli igazságot nehezen tudunk elfogadni, mondjuk a pokolról szólót, akkor ragaszkodjunk az erősekhez, pl. Isten végtelen irgalmasságának gondolatához a pokollal szemben. A hitigazságok összefüggnek és átsugároznak lelkünkön, s Isten majd erőt ad a nehézség legyőzésére. Ha bűn van a lelkemen, első dolog, hogy bűnbánatot kell tartani. Gyónni megyünk. Megtörténhet az is, hogy nem mehet el valaki gyónni, mert tilalom alatt van. Hát akkor tisztesen fontos, hogy imádkozzék. Imádkozni mindig szabad! Kapaszkodjam bele az Istenbe Jákob lelkületével, aki nem engedi el őt, míg nem áldja. De tessék alázatosan, türelemmel följánni neki a szégyent is, és meg nem szünni imádkozni. Remete Szent Pál hosszú ideig küzdött lelki szárazsággal; egyszer megjelent neki az Úr Jézus s azt mondta: „Jobban a közeledben voltam a lelki szárazság idején, mint máskor.”

Hol talál gyakorlati segítségeket a lélektelen ima? Az is megvan. Aki megunt bizonyos imádságokat, vegyen elő másikat. Aki nem tud hosszabb imákat végezni, mondjon el egy Miatyánkot. Annyit biztosan el lehet mondani. Ha nem tud magától imádkozni, vegyen elő imaszövegeket, ha egyáltalán nem tud imádkozni, olvasson, énekeljen. Azt mondja az apostol: „Szomorkodik közületek valaki? Imádkozzék. Jó kedve van? Énekeljen zsoltárokat” (Jak 5,13). Próbálkozni kell, bizonyos ügyességgel, leleményességgel kell imádkozni. Fordítva is áll: az imához szükséges lelkülethez nagyban hozzájárul valami élmény vagy olvasmány. Aki járt Tirolban, az előtt ismeretes, hogy a nappali szobában a családnál mindig van egy „Herrgottswinkel”: egy vagy több feszület, mécses vagy virág, és amikor az ember bemegy a szobába, ott könnyebb imádkozni. Miért ne lehetne nekem is egy ilyen Herrgottswinkelem, a szobámban, a munkahelyemen, vagy a villamoson. Nem szabad sajnálni a lelkemtől. És aztán imádkozzék közvetve: vegye a szó mellé a jócselekedetek hárfáját. Legyen nagyon jó az emberekhez, álljon a gyengék szolgálatába; ez mind ima. Vagy forduljon az Istennek más nagy szellemi áldásai felé. Mindez arra való, hogy közelebb emelje

Istenhez. Forduljon a művészethez, irodalomhoz, a lírához. Nem hogy mind ez pótvallássá legyen, hanem segítse őt azzal, hogy atmoszférát terem. És ha nincs, ami segítse lélektelen imádságát, akkor ajánlja föl azt a lélektelen imát! Newmanból idézem: „Akinék fáj, hogy nem jól imádkozik, az már imádkozik.” Ekkor lép fel az, amit akarati imának nevezünk. A hűség, kitartás, becsületesség, hősiesség imádsága.

De van egy másik lehetőség is: mikor nem a lélek, hanem az igazság hiányzik. Vagyis a lélekben megvan a megfelelő imádságos hangulat, de nem tudja kifejezni, mert elszórakozik és nem tud ájtatos lenni. Nézzünk szembe az elszórakozás problémájával. Kedvem volna azt mondani: nem baj, csak tegye! Olyan ember nincs, aki el ne szórakozzék. Persze vannak, akik észre sem veszik. Még a legnagyobbak is elszórakoztak. Íme egy bájos kis anekdota Szent Bernát életéből: Egyszer kilovagolt és egy paraszttal beszélgetett, s annak elpanaszolta, hogy ima alatt elszórakozik. A paraszt erre azt mondta: ő pedig úgy tud imádkozni, hogy nem szórakozik el. – Próbáljuk ki – mondta Szent Bernát –, ha szórakozottság nélkül elmondjuk együtt a Miatyánkot, neked adom a lovamat. – A paraszt örömmel ráállt. – No hát akkor mondd el. – Elkezdték a Miatyánkot és amikor odaértek, hogy „ne vigy minkét a kísértésbe”, megszólal a paraszt: – De ugye a nyeret is nekem adod?

Az elszórakozás, tudjuk, nem bűn. Nincs értelme aggódni miatta. Tanácskérés szempontjából meggyónhatom, de nem bűn. Azonban ha szándékosan elszórakozom? Mit lehet tenni ellene? Visszaterelem lelkemet, gondolatomat az imához. Másodszor is, harmadszor is. És tizedszer és ezredszer is visszaterelem. És nem elveszett idő, amit így töltök. Még egy tanácsot mernék adni: aki nagyon elszórakozik, próbálja azt imává tenni, ami miatt elszórakozik. Például eszembe jut valaki; akkor azért imádkozom. Akkor magából a szórakozásból nő ki az imádság. Kis Szent Teréz is ezt tanácsolja.

Talán még nehezebb kérdés az, amikor az ájtatosság hiányát panaszozzák. Szeretném világosan megmagyarázni, hogy mi az az ájtatosság. Mért talán ezt magyarázzák félre leginkább. Az ájtatos imádság nem tudomány, nem logika, nem szónoki vagy tudományos munkának a nyelve. Az imászó édes testvére a költői szónak. Kimondok egy szót: lilium. Ugyanakkor eszembe jut egy gondolat. De egy kép is megjelenik előttem, és van benne egy zenei élmény is. Nem is beszélve arról, hogy az asszociáció is mennyire gazdagítja a szó értékét: rengeteg szó jut eszembe, amely melléje társul, eszembe jut Szent Imre stb. Vagy elmondom a „Szeptember végén” első sorait: a szavak egy gondolatot képviselnek: a nyárnak és télnek ellentéte. De van benne kép is: az őszi természet képe, a nyárfa, a hófödte csúcsok... Ezt akarta Petőfi? Nem. Nem azt akarja, hogy az egyes részletekbe merüljek el, hanem a szavak által fölkelített teljes képbe. Ugyanígy gondolatilag: nem az egyes szavak a fontosak, hanem a teljes gondolat. És zenei hatásuk is van ezeknek a szavaknak, mikor kimondom; a hangok értelem nélkül is szuggerálnak. Ugyanígy vagyunk az imával is. Vegyük elő az *Anima Christi*-t. A szavak csak ugródeszkák arra, amikor már nem a részletek a fontosak: hanem ott térdelek az Úr Jézus előtt s ezeknek a képeknek a segítségével élelem társul Krisztusnak irántam érzett végtelen szeretete, s én annak a hódolatnak akarok kifejezést adni, amit ezeknek a képeknek, és ennek a zenének az együttállója bennem létrehoz. Gondolatilag többé-kevésbé minden mondat ugyanazt jelenti; a képek áradása is lényegében mind ugyanazt akarja mondani. És zenéje is van: a mondatok végén ismétlődő „engem” gyönyörű prózaritmus, ringató, nyugalmas hatása van; ha hosszabb volna, álmosító lenne, de ennyi a belső csendet, a kitartást érezteti meg. Ebből következik, hogy fontos a szavakat kimondani is, nemcsak gondolatban imádkozni; azért viseli a szóbeli imádság az egyház nyelvhasználatában az „ajakima” nevet. És mindennek: képnek, zenének, hangulati elemnek az együttállása hozza létre az imát. Mindez egységes, egyszerű folyamat, nem összetett; ugyanaz a szó hordozza mindhárom értéket. Ha befogadtam és nem ellenkezem, magától hozza létre mindezeket a hatásokat.

Tehát: mi az ájtatos ima, a lényegszerű, „lélekben s igazságban” folyó ima? Nem az, hogy minden mondatnál erőlködve megálljak. Nem az, hogy minden gondolatot tüzetesen megértsek, vagy minden egyes képet magam elé képzeljek. Nem azt akarom tudni, mit tanít, hanem hogy mit szuggerál. Attól, ahogy az első mondatot megfogtam, magától fog a lélekben megelevenedni. Két mondatba foglalható a lényeg: aktív lendülettel figyelek, de nem egyes szavak értelmére, hanem a gondolatra; odaadom magam a szóban lévő tárgy által magától keltett lendületnek. Tehát figyelni kell arra, amit kimondtam, aztán pedig a szónak szabadságot adok, nem erőlködöm azon, hogy minden egyes szónak a nyelvtani értelmét felfogjam és megkeressem, hanem odaadom magamat értelmemen keresztül, hogy a szóban, zenében, hangban áradó hullám vigyen Istenhez. Ha az ember megszabadul a kicsinyességtől, mindjárt más lesz az imája.

Végül: nem lehet valamivel külsőleg is elősegíteni a jó imát? Lehet. Ahogy nem jutna eszébe valakinek, hogy a műhelyből vagy az irodából kilépve nyomban beüljön az Operába a Parsifalt hallgatni, éppen úgy az imához is fel kell készülni. Egy kis előkészület, lelki készüllet kell hozzá. Belső csend, magam összeszedése. Isten jelenlétébe kell helyezkednem. Tudatomba idézni, hogy Isten jelen van. Segít a külső magatartás is, ha testemet segítségül veszem. Mindenféle állapotban lehet imádkozni, a betegágyban vagy a műtőasztalon vagy a villamoson is; de a legjobban mégis csak úgy, ha tudatosan nekitérdelek, nekiülök vagy felállok hozzá. Nem a munkám közben, csak úgy mellékesen; nem lehet közben mást csinálni. Nem lehet imádkozni dohányozva vagy rádiót hallgatva. Az orvosok mondják, hogy a gyomor másféle összetételű nedveket választ ki evés közben, ha odafigyelünk, mint ha nem. A lélek is másféle szellemi nedveket választ ki, ha odafigyelünk az imára.

Lélekben és igazságban kell imádkozni, akkor jól fogunk imádkozni. Lélekben: ehhez csendet kell teremteni. Igazságban: vagyis egész életünkkel.

(Vigilia, 1964. 385-393.)

Igazságban imádkozni

A magánimádság egyik módja a szóbeli ima, a másik az elmélkedés: A kettő közül a lelkiélet mestereinek egybehangzó véleménye és ítélete szerint az utóbbi az értékesebb. Azt mondja Szalézi Szent Ferenc a Filóteában: „Ha szóbeli imádságot végzel és közben vonzódást érzel az elmélkedésre, akkor nyugodtan kövesd ezt a vonzódást, és ne fontolgasd, hogy közben szokott szóbeli imádságaidat elhagyod. Mert Isten előtt értékesebb az elmebeli ima és szellemünkre üdvösségesebb is.” Annyira ajánlják a lelkiélet mesterei, és annyira kiemelkedik nagy fölénye, hogy az egyik tudós középkori teológus, a párizsi egyetem rektora, Gerson szerint: „Hacsak Isten különös csodát nem tesz, elmélkedés nélkül lehetetlen a keresztény életet megvalósítani.” Bizonyos, hogy ez túlzott kifejezés. Semmi esetre sem lehet azt mondani, hogy az elmélkedés föltétlenül szükséges az üdvösségre. Azt sem mondjuk, hogy nem lehetne mással pótolni. De kétségkívül nagy az értéke. Messze a kereszténységen túl a nagy szemlélődő keleti vallásokban, indusoknál, buddhistáknál, a görög filozófiában a nagy sztoikusoknál is megtaláljuk. És ismeri értékét a teológiai gondolkodástól független profán tudomány is. Magyar fordításban is megjelent *Payot: Az akarat nevelése* című kitűnő könyve. Fiatalemberek számára ad útbaigazítást: hogyan kell kifejleszteni akaratunkat, voltaképpen két ilyen eszközt ismer el: a cselekvést és az elmélkedést. Kifejti azt, amit a lelkiélet nagyjai már sok századdal előbb kifejtettek, de mintegy a modern tudomány bélyegét is rányomja.

Milyen ima az oratio mentalis? Miben különbözik a szóbeli imádságtól? Abban, hogy *nem szavakban folyik le, hanem az elmében, a lélekben*. Ha lehet, még jobban teljesíti az Úr Jézus utasítását: „Lélekben és igazságban” kell imádkozni. Schütz Erkölcsstanának nagyon gyakorlati meghatározása szerint: „Elmélkedni annyit tesz, mint behatolva megvizsgálni Isten igazságait és megfontolni azokat, mit jelentenek, hogy kedvet kapjunk és erőt követésükre.”

Lássuk egyenként ezeket a mozzanatokat.

Hol vannak Isten igazságai, amelyekről elmélkedni lehet? Mindenekelőtt a kinyilatkoztatásban: a Szentírásban és a szenthagyományban; amelyet a nagy teológusok mintegy aprópénzre váltva adnak elénk. De megtaláljuk őket nemcsak a szentatyák irataiban, hanem a katekizmusban és a vallástani iskolakönyvekben is, amelyek közelebb hozzák az igazságokat az egyszerűbb igényűekhez is.

Azonban isteni igazság jóformán minden. Minden, ami tény. Minden, ami valóság. Hiszen mindez az Istentől jön. Tehát megtaláljuk az isteni igazságot pl. a természetben. Amit *Vörösmarty* mond:

*A természet örök könyvét forgatni ne szünjél,
Benne az Istennek képe leírva vagyon*

– Ugyanezt már az ószövetség is tanítja: „És balgák mindazok, akik nem tudták meglátni az Isten bölcsessége mögött az Alkotót.” Tehát a természet Isten igazságát adja elénk, ha úgy nézzük, hogy meglátjuk ezt benne.

És a művészet? És az irodalom? Mennyi isteni igazságot lehet találni mondjuk *Arany* János költészetében! De elmélkedhetem ugyanígy például *Ady* verseiről is. Akár úgy, hogy meglátom benne a mélységes keresztény istenhitet, akár úgy, hogy arról gondolkodom: miért ellenkezik, miért téved így, mit akar vele az Isten? Rengeteg alkalom a meggondolásra, az elmélkedésre! És minden ember, minden esemény valamiképpen tőle jön. Mennyi elmélkedési alkalom! Aztán itt vagyok én magam. Én is Isten igazsága vagyok. Megvalósul-e bennem? Elmélkedhetem problémáimról, bűneimről, erkölcsi konfliktusaimról, nehézségeimről, emberekkel való viszonyaimról, – roppant széles az elmélkedés köre.

Felmerül itt a kérdés: hogyan lesz a profán tárgyból – például a talán nem is keresztény istenfogalommal megírt versből, vagy a természeti élményből – elmélkedési tárgy, imatárgy? Úgy, hogyha mint Isten országát fogom föl, mint Isten igazságáról elmélkedem róla. Vizsgálom ezt a dolgot objektíve Istenhez való viszonyában, vagy vizsgálom az én Istenhez való viszonyom szempontjából. Az elmélkedés tárgya mindenképpen az Isten, közvetlenül vagy közvetve.

Mi az alanya? Az ember. Az egész ember. Tanulmányozzuk az Isten igazságait, megfontoljuk őket: ez értelmi munka. Kedvet akarunk meríteni belőlük: ez érzelmi munka. De erőt is: akarati munka. Az emlékezet, a képzelet pedig közelebb hozza őket hozzánk. Persze nem kell külön-külön irányulnia ezekre a lelki tevékenységekre az elmélkedésnek, ezek vegyülhetnek is, sőt az egyik erősebb, túlnyomó is lehet. De még egy mozzanat van adva mindig: hogy az egész ember Istenhez való viszonyában alanya az elmélkedésnek. Vagyis az elmélkedés: imádság. Ezt nem szabad soha elfelejteni. Az egész gondolati munka, minden érzelmi és akarati hullámvás: köztem és Isten közt lefolyó párbeszéd. Mindig Isten van a középpontban, különben nincs szó keresztény értelemben vett elmélkedésről.

Ebből világosan következik, hogy miben különbözik az elmélkedés egyéb lelki és szellemi dolgoktól. Hiszen édestestvére a gondolkodásnak; a tanuláshoz is hasonlít. De a profán gondolkodásban, tanulásban az értelem dolgozik és nem fontos a többi. Itt az egész ember dolgozik, mélyed el az elmélkedésben. A tanulás célja, hogy az ember többet tudjon. Az elmélkedése az, hogy jobban megszeresse az Istent, közelebb jusson hozzá. – Miben különbözik az elmélkedés a lelkiolvasmánytól? Hiszen akárhány könyv elmélkedési szöveget ad. Igen, de ez még csak szöveg. Elmélkedés akkor lesz belőle, ha magamévá teszem, földolgozom, magamba olvasztom. Talán legjobb hasonlat erre a testi étel szerepe. Az elmélkedésben magamhoz veszem az ételt. Hogy ebből nevedjem, testem gyarapodjék, ahhoz kell, hogy megrágjam, lenyeljem, megemésszem. Kicsi gyerek számára az anya meg tudja könnyíteni az étel feldolgozását, áttörik, megreszelik – de végre is neki magának kell megemésztenie. Különben nem jó a növekedésre. Amíg én nem tettem magamévá a szöveget, addig csak olvastam, de nem elmélkedtem. Azt mondja Loyolai Szent Ignác lelkigyakorlatában: „Nem attól lakik jól a lélek, amit magához vesz, hanem attól, amit belsőleg ízlel és érzékel.”

Hogyan történik ez? Mi a módja az elmélkedésnek?

Az elmélkedés sokkal régibb, az egyházban is, azon kívül is, mint módszereinek kidolgozása. Az ősegyházban is megvolt, pedig nem gondolkoztak módszerekről. Benne élt a keresztény jóformán magától. A lélekkel telt emberek éltek benne és telítették vele magukat. Először a bencések adtak rá szabályokat. Azóta kidolgozták százszor is a módszert, és most már századok óta részletes törvénykönyvei vannak, kitűnőbbnél kitűnőbbek. Van szulpiciánus (a 17. század nagy francia teológusaitól eredő), van bencés, van kármelita módszer. Egyik jobb, mint a másik. Nagyon ismert és használt Loyolai Szent Ignác klasszikus módszere. A lényeg mindenütt ugyanaz: értelmi feldolgozás, érzelmi átélés, akarati elhatározás. Vegyük itt talán azt a meglehetősen egyszerű formulát, amelyet Szalézi Szent Ferencre visznek vissza. A Filóteában a következőképpen írja le:

Kezdődik egy *előkészülettel*. Az előkészület abban áll, hogy az illető Isten jelenlétébe helyezi magát. Illetőleg tudatára ébred annak, hogy Isten itt van és bennem van. Isten mindenütt jelen van. Krisztus Urunk lát, itt van velem. Ez az egyik mozzanat. A másik: kérem segítségét, hogy jól végezzem az elmélkedést. A harmadik: az ember iparkodik képzelőtehetségét igénybe venni és maga elé állítani az elmélkedés tárgyát. Talán egy eseményről van szó: ezt egyszerűen magam elé képzelem. Ha elvont igazságról, akkor próbálok neki formát adni, valami képszerű módon magam elé állítani, hogy ez segítségemre legyen. Ez sem föltétlenül szükséges, csak praktikus. Ennyi az előkészület.

Ezután következik a második rész: *az értelem* munkája. Maga a megfontolás, a szokásos kérdések segítségével: mit, hogyan, miért, mi célból? Próbálok értelmekkel, emlékezetemmel behatolni abba a gondolatba, eseménybe, hittitokba. Mindig szem előtt tartva: nem azért teszem, hogy én ezt jól tudjam, hanem, hogy életemet ehhez alakítsam, hogy lássam, mi következik ebből énrám, hogy közeledni tudjak Istenhez. Mindent Istenre vonatkoztatok, azután magamra. Kérdéseket teszek fel magamnak.

A harmadik része az elmélkedésnek, hogy *érzelmeket és elhatározásokat* ébresszek magamban. Ha szembenézek az Úr Jézussal, egy-egy cselekedetével vagy mondatával, egy erénnyel vagy egy bűnőmmel: érzelmek kelnek bennem: bizalom, hála, bánat... De fel kell ébrednie bennem a segítség utáni vágyak is, és elhatározásokat kell érlelnie bennem. Nem általánosságban, hanem teljes részletességgel, konkrétan, magamra vonatkoztatva. Ezzel az elmélkedés készen van.

De van egy természetszerű *befejező része* is: hálát adok Istennek, följánlom magamat és kérem segítségét, hogy amit elhatároztam, végre is tudjam hajtani. Egy, vagy egynéhány gondolatot magammal viszek egész napra.

Persze mindez – vagy bármi más módszer – nem parancs, nem utasítás, nem szabály, és nem feltétlenül szükséges, hogy ezt kövesse valaki. Csak ebben a formában végzik azok, akik sikeresen merítenek belőle. Kinek-kinek meg kell találnia az elmélkedés neki megfelelő módját.

Ismertem valakit – íróember volt –, aki panaszkodott, hogy nem tud elmélkedni. Erre azt tanácsoltam neki: próbáljon úgy elmélkedni, hogy leírja az elmélkedést. Néhány nap múlva már nem is kellett leírnia, csak magában fogalmazta meg. Egy másik esetben egy pedagógus panaszolta ugyanezt. A beszélgetés során kiderült: mást sem tesz egész nap, mint azon elmélkedik, hogyan vezethetné a gyermekeket az Úristenhez. Mikor másokat táplált, maga is táplálkozott. Csak önmagára is kellett vonatkoztatnia mindent, és készen volt az elmélkedése. Egy mérnökkel is beszéltem, aki azt mondta, hogy nem tud elmélkedni. Mérnök-módra nézi a dolgokat, szeret belenézni azok struktúrájába. Ez nagyszerű – feleltem én –, hiszen akkor ugyanezt kell alkalmaznia minden tényre, minden igazságra, legyen az hitbeli, legyen természettudományi, és a legszebb elmélkedés lesz! Nézzen bele Isten műveibe, keresse meg azok struktúráját, kapcsolja magát is hozzá, és elmélkedett. Mindenféleképpen jól lehet elmélkedni. Egy jeles teológust megkérdeztem egyszer, hányféle módon lehet elmélkedni. Azt felelte, hogy tizenkétezerféleképpen, vagyis határtalan sokféleképp. Mindenkinek úgy, ahogy az önmagának megfelel. „Azon fordul meg minden, hogy az ember az igazságot keresse, és az igazságból az Isten felé törekedjék” (Guardini).

De miért is olyan kívánatos ez a talán sok esetben nehéznek, bonyolultnak látszó dolog? Miért kívánatos mindenki számára? Mert előírva ugyan csak a papoknak és szerzeteseknek van, de Szalézi Szent Ferenc tanácsosnak találja világiaknak is. Egy pár szót tehát az elmélkedés *értékéről*.

Mindenekelőtt pótolhatatlannak látszik tisztán profán szempontból is. *Payot* mondja, hogy a gondolkodó, életét intéző emberré nem lehet az ember elmélkedés nélkül. Aki nem híve az elmélkedésnek, azzal az élete csak úgy megtörténik, de nem ő intézi, nem ő a szerző. Csak egy semleges terület, akin az élet végbemegy. Az ösztön-embernek, az egészen kiskorúnak, a még csak nem is átlag-embernek talán megfelelhet ez az „ahogy esik, úgy puffan” filozófia. Nagykorú emberhez az illik, hogy maga fogja meg az életet és a dolgokat. Aki nem elmélkedik a dolgokról, az perspektíva nélkül, csak egy síkban látja őket. Nem veszi észre azok hierarchiáját, szellemét. Hogy ne primitíven lásson, beléjük kell hatolnia.

És lelkiéletünk szempontjából mi a szükségessége? Ugyanaz, ami az imádságé: bekapcsolódom Istenbe, Isten igazságaiba, mint valóságba, reálishan. És minthogy az, aki csinálja, rájön az ízére, hát mindennap bekapcsolódik. Vagyis benne él a keresztény

kozmoszban. Mindennap?... Mikor hideg van, az ember befűt. És ha nagy tél van, mindennap be kell fűteni. Ha egy nap kimarad, máris nehéz lesz másnap átfűteni a lakást.

Az elmélkedés továbbá az önismeret egyetlen útja, egyetlen iskolája. Az elmélkedés belevilágít az ember lelkébe. Ez a befelé ásás a külső hatás nyomán segíti realista látásomat, hogy kiszabaduljak az illúziók, és önámítások légköréből, amelyben mindnyájan többé-kevésbé benne élünk. De még fontosabb a keresztény embernek, hogy Istent ismerjük meg. Mi nemcsak azt mondjuk, mint a görög bölcs: ismerd meg magadat, hanem: nézd magad Isten szemével! Elsősorban az Istent próbáld megismerni, aztán ismerd meg magadat. „Ez az örök élet, hogy megismerjenek téged; egyedül igaz Istent, és akit küldöttél, Jézus Krisztust” (Jn 17,7).

Mint mindennek, az elmélkedésnek is megvannak a veszélyei és nehézségei. Veszélye főképpen az egyoldalúságban áll. Az egyoldalúan értelmi adottságú, intellektuális hajlamú embernél az a veszélye, hogy elméleti síkon marad. Roppant értelmi munkát végez, ráveti magát az igazságokra, önmagát boncolgatja, elmélkedik, elfogadja az igazságot, amit lát, és aztán – tovább megy. Látja, milyen nagyszerű dolog ez, és azt hiszi, hogy már éli is; holott teljesen eredménytelen az elmélkedés, amíg el nem jut az elmélet megcsodálásától a cselekvésig. Az egyoldalúan morális beállítottságú ember számára pedig minden lesz az erkölcsi szempont. De ez még nem elmélkedés, csak moralizálás. Hideg puritanizmus marad számára az igazság addig, amíg nem az Isten iránti szeretetből vonatkoztatja önmaga átalakítására. Ezeknek a veszélyeknek legjobb orvosságai közé tartozik, ha erősen kidomborítom az elmélkedés ima-jellegét, Istennel való párbeszéd formájában. Istennel tárgyalok meg mindent. Ez az „imabeszélgetés”, ahogy Loyolai Szent Ignác mondja lelkigyakorlatos könyvében.

ősi, általános nehézség mindnyájunk számára, hogy európai emberek vagyunk, tehát nyugati emberek, és a nyugati ember egyoldalúan fejlődött a gyakorlati élet, a hasznosság felé, míg Keleten fontosabb szerepe van a szellemnek, a szemlélődésnek. Mi valahogy arra vagyunk beállítva, hogy csak a gyakorlati hasznot, a morális hasznot lássuk mindenben. Hol van itt az elmélkedéshez szükséges lelkület? Egy másik, talán még nagyobb nehézség, hogy egyszerűen nincs ideje az embernek elmélkedni. Egész napunk el van foglalva. Honnan veszem rá az időt, a pihentséget, a csendet, az idegeket, a nyugalmat? De nehézséget okozhatnak tévedések is. Például valaki olvasott magasztos szövegeket, és most azt hiszi, hogy neki is ilyeneket kell kitalálni elmélkedés közben, és panaszkodik, hogy ő erre nem képes.

Arra szeretnék némi tanácsot adni, hogyan lehet ezeknek a nehézségeknek ellenére mégis elmélkedni. Lényegében csak egy egyszerű meghatározást adnék: *Imádkozva gondolkodni, – gondolkodva imádkozni*. Ha így állítjuk magunk elé az elmélkedést, akkor látjuk, milyen könnyű és milyen régi dolog! Elég, ha elmélkedésre váltjuk, amit úgyis gyakorolunk. Minden keresztény ember imádkozik mindennap. Imádkozunk hát elmélkedve (vagyis gondolkozunk el közbe-közbe azon, amit mondunk). Valamit olvas mindennap: olvassuk elmélkedve. Lelkiismeretet vizsgál minden este: vizsgáljuk lelkiismeretünket elmélkedve. Szentmisét hallgat legalábbis minden vásár- és ünnepnap: hallgassuk a szentmisét elmélkedve. Ez csak percekkel kíván többet. Az elején Isten jelenlétébe helyezük magunkat, segítségét kérjük – csak természetes, hogy ezzel kezdődik minden imádság. És a végén hálát adunk, elhatározásainkat Isten elé visszük. Mindez másodperceket kíván csak. Ami pedig magát a megfontolást illeti: két kérdést teszünk fel: 1. Mit jelent ez a dolog? Mi következik belőle? 2. Mit jelent nekem, és mi következik belőle az én számomra? Ha ezt a két kérdést feltesszük, nem kell félnünk, hogy nem felelünk meg az elmélkedés végső céljának.

Vegyünk egy példát az elmélkedve imádkozásra. *Newman* reggeli imájának egy bekezdése: „Ó Istenem, magadért teremtettél engem, hogy a magam módján szolgáljalak Téged. Hivatásos életművet gondoltál ki számomra, különbözőt mindattól, amit mások elé

túztél. Csak egy kis szeme vagyok a láncnak, egy kis tagja a szellemi lények nagy közösségének, de nem semmiért teremtettél engem: tennem kell a jót. Munkálkodnom kell műveden.” Lehetetlen itt meg nem állnom és el nem gondolkoznom. Micsoda nagyszerű vízió! Isten a mindenséget megteremtette egyetlen mondattal, elgondolt valamit, ahol mindenkinek megvan a megfelelő szerepe. Nekem is az a szerepem, hogy munkálkodjam Isten művén. Szervesen meggondolt a létem. Isten munkatársának vagyok hívva. Hogyne kelne fel az emberben a hálának, a csodálatnak, a bizalomnak érzése! Hol és hogyan? Olvasom tovább és Istenre építem a gondolatokat: „Azon a helyen, amelyre állítottál, a béke angyala kell, hogy legyek, az igazságnak papja, még akkor is, ha semmi különöset nem teszek is mindezekért: csak teljesítsem akaratomat és szolgáljak neked hivatásomban!” Tehát azon a helyen, ahová állítottál. Íme, nem kell mást keresni: azon a helyen, abban a családban, abban a munkakörben; abban az intézményben, abban a szakmában, abban a szomszédságban, abban a lakásban kell Istent szolgálnom. Semmi sincsen Isten nélkül. És semmi különöset nem kell cselekednem, csak a béke angyala és az igazság papja legyek. Hogyan lehetek az? Szolgáljam hivatásomat és teljesítsem Isten akaratát. Hol lehetek ma az igazság papja? Miért lesz ez nehéz? Kik nehezítik meg? Hogyan tudok segíteni a nehézségen? Mit tegyek ma vagy holnap ezen a téren? – Íme hozzáadtam az imádsághoz öt percet, és már nemcsak imádság ez, hanem elmélkedés is.

Aztán itt van az elmélkedve olvasás. Kell, hogy az ember olvasson valami lelki olvasmányt, különben nagyon hideg lesz a lélekben. Mit olvasson? Nehéz tanácsot adni a roppant bőség miatt. Rangban persze mindent megelőz a Szentírás: újszövetség, később ószövetség. Ezután következnek a nagy klasszikus művek. Mintegy koronája ezeknek Kempis: Krisztus követése, és az a sok csodálatos remekműve a lelki életnek és a vallási irodalomnak, az apostoloktól a mai napig: *Szent Ágoston és Loyolai Szent Ignác és Newman és Guardini és Prohászka...* Egészen kezdők esetén pedig a katekizmusnál kezdeném, mégpedig a modern katekizmusnál. Nem szabad ezt lenézni! Éppen a legújabb katekizmusok bámulatos ügyességgel és hozzáértéssel vannak megszerkesztve. Aki nem tudja a maga hitét, ott megismerheti. Ott vannak az iskolai hittankönyvek, amelyeket akkor nem egészen értettünk, de mégis csak megsejtettük belőlük az örök Szeretetet. Úgy ne járjunk velük, mint Szent Ágoston a Bibliával! Eleinte parlaginak érezte a görög filozófusok után, aztán egy pár év múlva már mennyire megtalálta benne nemcsak az igazságot, hanem a szépséget is! És vegyünk kézbe olyan imádságos könyveket, amelyek utalást tartalmaznak az elmélkedő imádságra. Olvassuk a szentek életét is: egészen elemi formában a legnagyobbat kaphatjuk itt.

Hogyan lesz már most az olvasásból elmélkedés? Mindenekelőtt az ember lassan olvas, keveset olvas. Meg-megáll egy-egy gondolatnál. Hogy mennyi időre, nem fontos. Szent Ignác harmadik imamódja minden gondolatnál egy-egy lélegzetnyi megállást kíván. Vegyünk néhány evangéliumi példát. A kenyérszaporításról szóló evangéliumban például az áll: „... hogy próbára tegye őket.” Hogyan kell ezt érteni? Az Úr Jézus nem intézi el a problémát mindjárt csodával. Nézzenek utána a tanítványok, mit tudnak ők tenni, miük van: telepítsék le az embereket, szervezzék meg a dolgot. Fogjatok hozzá, mit tudtok ti tenni, azt tegyétek meg, azt rendezzék el, amit az emberi erő megtehet, aztán majd jön a csoda. Mit jelent ez rám nézve? Meg kell tennem a magamét, mindent, ami tőlem telik, azután várhatom az Isten segítségét. Vagy itt vannak az emmauszi tanítványok. Ismerjük a történetet. Mennek és csatlakozik hozzájuk az Úr Jézus, de nem ismerik fel, csak a kenyértörésben, amikor vacsorához ülnek és megtöri a kenyeret. Mi változott meg? Mi nyitotta fel a szemüket? Kenyeret adtak, jót cselekedtek a szeretet cselekedetét cselekedték! Erre megnyílt a szemük és az Úr Krisztust vették magukhoz. A szeretet fogja megnyitni a szemünket, az Eucharisztia nyitja meg a szemünket. Az Úr Jézus ún. főpapi imádságában, amelyet szenvedése előtt mondott, ez áll: „Nem kérem, hogy vedd ki őket a világból, hanem óvd meg őket a

gonosztól.” Nem azt kérem, hogy vedd ki őket a világból, nem célom, hogy elszakadjatok a földtől. Nekem tehát nem célom, hogy megvessem a világot, valami fölsőbb világban éljek. Nem, nekünk itt a világban kell maradnunk, csak óvjuk meg magunkat a gonosztól. A gonosz mindig gonosz, de a világ nem gonosz, nem akar kivenni belőle az Úr Jézus bennünket, itt kell maradnunk. Nem célom, hogy elmeneküljek a világból, ez nem lenne keresztény gondolat. A világban kell maradnom és elvinnem az Istent oda.

Elmélkedve végezhetjük a lelkiismeretvizsgálatot is. Nemcsak arról van itt szó, amit cselekedtem, amit gondoltam, hanem kiszélesítjük önvizsgálattá. Tegyük fel: valami nagy kudarc, szerencsétlenség, szomorúság ér. Az első pillanatban egészen el vagyok kábulva. De aztán megvizsgálom magamat ezzel kapcsolatban. Azt mondom: Uram, elhoztam Neked az én nagy szerencsétlenségemet. Mindenekelőtt köszönöm ezt neked. Tudom, hogy tőled jön, elfogadom. Segíts, hogy meghozhassam ezt az áldozatot. De mit jelent ez? Hogy jutottam idáig? Mik lehetnek a következményei, mik voltak az okai? Mit tehetek? Egy sereg okot látok, amelyről nem tehetek, rajtam kívül álló okot. Ezeket elfogadom. Aztán rá fogok jönni talán egy sereg okra, amelyről tehetek. Okai lehetnek hibáim is. Mennyi ember nem állt mellém! Miért voltak ellenem? Az emberek többsége úgy látszik nem szeret. Mi az oka, hogy nem szeretnek? Rá fogok jönni erre vagy arra a hibára. Talán szeretetlen vagyok, gőgös vagyok, önző és kényelemszerető. Nem élek keresztény életet. Ezt dolgozom le először is magamban. Mit kellene tenni? Kivel szemben kell egészen más hangot megütnöm? Megváltozom. Most kell ezt föltenni, de erő kell hozzá és nem megy egyszerre. Hol az erő? Emberi igyekvés és isteni segítség. Rendszeres lelkiélet, aszkézis, gyakori gyónás, jó lelkiezető stb. És ha idáig eljutottam, akkor meg fogom érteni, mit akar velem az Úristen. Könnyebb cselekedni, ha értem. Tehát ma, vagy holnap reggel mivel kezdjem, hogyan viselkedjem? Következnek az elhatározások.

Befejezésül még egyet: nem megy a dolog máról-holnapra. Nem szabad elcsüggednem. Miért ne sikerülne? És ha mégsem: azt az Isten kezéből kell elfogadni. Azt is végig elmélkedjük. A következő vers egy erről szóló elmélkedés:

*Mint a koraérő júniusi körte:
Incseleg a lomb közt ígéretes zöldje,
De ha leszakítod: savanyú is, fás is,
Képmutató zamatába ínyed belevásik:*

*Látod Uram, látod, ilyen vagyok én is.
Ahhoz, ami lennék, fiatal is, vén is.
Fiatal is: hamar-lángú, hamarosan-hűlő,
Vénecske is: sápítózó, suton ülő.*

*Hiába hernyózol virrasztó kézzel,
Hasztalan öntözöl mindennap mézzel,
Haszontalan porhanyítod köröttem a földet:
Maradok én, Uram, a te hálátlan zölded!*

*Akiért annyi verítéket ontál,
Csak ilyen Uram ez a félszeg kontár.
Igéid ellen kéreg a bőre.
Jótét helyébe jót ne várj tőle.*

*Jóakarát hiszen volna elég benne,
Csak az akarattól akarás is telne!
Egy akarás sarkába szegődne a másik,
Futná a vetéstől egész aratásig!*

*Ilyen ütődött, Uram, szegény szolgád!
Maga módján hiszen teveteti dolgát,
Kantározni, nekimenni nem is akad párja,
Csak a dolog derekát már a jó égtől várja.*

*De hisz édes Uram, te vagy az az ég is.
Te tudod, hogy akármilyen, tied vagyok mégis.
Hozzád futok akkor is, ha a lelkem vádol.
Langymeleget, Uramisten, ki ne vess a szádból!*

(Vigilia, 1965. 129-135.)

Nagy dolog a szeretet

Nagy dolog a szeretet

„Nagy dolog a szeretet” – írja Kempis Tamás. „Minden, amit tesztek, szeretetből történjék” – mondja Szent Pál (1Kor 16,24). És ugyanő: „mindennek a szeretetben kell meggyökerezve és megalapozva lennie” (Ef 3,14).

Ezekbe a gyökerekbe és alapokba szeretnék belenézni, megpróbálni tisztázni mivoltát, hogy azután kereshessük, hogyan tudjuk beilleszteni életünkbe. Két oldalról szeretnék feléje közelíteni. Szeretném megközelíteni a *lélektan* oldaláról az élményt, amit szeretetnek nevezünk; aztán vizsgálni, hogy mit mond róla a *kinyilatkoztatás*.

Ha lélektanilag akarjuk elemezni a szeretetet, nagy mesterek gondolatai járnak előttünk: Szent Ágoston, Aquinói Szent Tamás s a későbbi nagyok, jeles modern filozófusok. De talán legnagyobb doktora a szeretetnek, mert legtöbbet látott benne és legtöbbet mond róla: Szalézi Szent Ferenc. Az ő nyomában és magunkba nézve próbáljuk elemezni ezt a legnagyobb emberi élményt.

Mi a szeretet? A fenomenológiai elemzés számára ma is a legalkalmasabb kiindulópontnak kínálkozik Szent Tamás meglátása, amely szerint a szeretet valamiféle *hajlás*, odahajlás (*inclinatio*), valaminek odahajlása valamihez. Úgy is lehetne mondani, hogy vonzási viszony két valami vagy valaki között, kölcsönös vonzás és vonzódás. Ennek a vonzási viszonynak van egy előfeltétele, amit Szent Tamás hasonlóságnak mond, Szalézi Szent Ferenc pedig megfelelésnek. Azok közt tehát, akik közt szeretet jöhet létre, előzetesen valami megfelelésnek, egymásrautaltságnak kell lennie. Egymásrautaltság van például két hasonló gondolkodású ember között vagy az anya és csecsemője között. Az egymásrautaltságnak mint előfeltételnek megléte esetén szinte magától jön létre a szeretet első mozzanata, melyet a szeretet-élmény elemzői tetszésnek szoktak nevezni. Ez a tetszés annyit jelent, hogy aki szeret, valami jót fedez fel abban, ami vele megfelelési viszonyban van. Jót lát benne értelve, amit modern kifejezéssel úgy mondunk, hogy értéket fedez fel benne. Aki gazdag, szép jellemet, vagy nagy tudást lát meg valakiben, annak az illető is tetszik. Azt a szeretetet, amelyben ez a tetszés uralkodik, Szent Tamás a tetszés szeretetének nevezi (*amor complacentiae*). De ez csak kezdetleges formája a szeretetnek. Ebből indul ki a második forma, amikor vonzódni kezd az ember ahhoz az értékhez, amelyről úgy érzi, hogy az neki jó. Ezt már vágyó szeretetnek (*amor concupiscentiae*) nevezi Szent Tamás. Ami nekünk jó, az vonz bennünket. Vonzanak feléje ösztöneink; a csecsemő ösztöneit vonzza az a jó, amit édesanyjától kaphat. Vonzanak feléje érzelmeink, ahogy azt a férfi és a nő közti szeretet találkozásánál látjuk, ahol az érzelmet ragadja meg az az érték, amelyet a másikban lát. De értelmünket is megragadhatja, például az a tény, hogy valaki tudós, hogy értékes jellem. Ez a vágyó szeretet. A szeretet harmadik alapformája, mikor a lélek úgy érzi, hogy ő tud jó lenni annak, amihez vonzódik. Ezt többnyire *jóakaró szeretetnek* (*amor benevolentiae*) nevezik a hozzáértők. A csecsemőt anyjához az vonzza, hogy ő jó neki; az anyát csecsemőjéhez, hogy ő jó annak. Ez is a szeretet egy formája, és itt is végig lehetne menni ösztönön, érzelmen, értelmen. Az anyát ösztön vonja csecsemője felé, a szerelmes embert az érzelem, a nevelői étosznak viszont értelmi jóakaró szeretet a lényege. A nevelő értelmileg is tudja, hogy ő jó a növendéke számára, és tudatosan is az akar lenni. A jóakaró szeretet Szent Tamás – felsőbb fokon – barátsági szeretetnek nevezi, magyar szóval jobb volna talán így mondani: adakozó szeretet.

Ez a háromféle szeretet – tetszés, vágyó és adakozó szeretet – nem föltétlenül jár együtt mindig. Elképzelhető ugyanis, hogy a lélek megáll a tetszésnél, fölfedez egy értéket anélkül, hogy különösebben vágyódnék utána. Így vannak egyesek az esztétikai élvezettel. Az is lehetséges, hogy a lélekmozgás a vágyó szeretetnél állapodik meg, vágyódik az után, ami tetszik neki, amit a maga számára jónak érez, de nem jut el odáig, hogy ő is adni akarjon.

Megtörténik ez nem egyszer egy férfi és egy nő egymáshoz vonzó szeretetében. A tulajdonképpeni szeretet ott kezdődik, amikor az ember nemcsak részesülni akar, hanem adni is. Enélkül legfőbb játékról, flörtről vagy ösztönről van szó. A tökéletes szeretetben van tetszés az érték miatt, amit megszerettünk, vagy a baráti szeretetben van tetszés az érték miatt, amit megszerettünk, vagy benne vágyó szeretet is, mert érezzük, hogy jó nekünk a másik, de azt is tudjuk, hogy mi is tudunk és akarunk jó lenni hozzá.

A szeretet akkor igazán tökéletes, ha fentiekén kívül egy negyedik mozzanat is van benne: ha ez a hármas szeretés kölcsönös. A barátságához s a hitvesi szeretethez, a szeretet legmagasabb formáihoz, lényegesen hozzátartozik, hogy mindegyik fél tudja, hogy a másik fél részéről is megvan a szeretet kölcsönössége.

Mindez azonban voltaképpen csak kezdete annak az élménynek, amit szeretetnek nevezünk. A tetszés után kifejlődő vágy, vagy a jóakarás megmozgatja a lelket, és elkövetkezik az akaratnak bizonyos mozgása. Szalézi Szent Ferenc írja a *Theotimusban*:

... a tetszésnek és szeretetnek a szeretett tárgy felé irányuló lendülete tulajdonképpen maga a szeretet, de úgy, hogy a tetszés a kezdet, a szív megmozdulása pedig, amely a tetszést követi, a valóságos igazi szeretet... A szív a tetszés hatása alatt kiterjeszti szárnyait, de a repülést a szeretet végzi. A szeretet nem más, mint a szívnek vonzalma, törtétese, igyekvése a jó felé.

Milyen jó felé? A szeretet bizonyos egységre törekszik, kapcsolatba akar lépni szeretete tárgyával, együtt lenni, sőt egyé válni vele. A csecsemő – hogy a legösztönösebb példát vegyük – a szájába veszi azt, ami tetszik neki, egyé akar vele válni. Minden szeretet életközösséget akar. De nem akármilyen egységet, hanem ahol igazi a szeretet, ott a szeretet két tényezője kölcsönösen át akarja hatni egymást. A jellem alakul a másik jellemhez. Ebből fakad például a nevelőnek neveltjeihez való viszonya: a nevelő a maga egyéniségét akarja átadni annak, akit nevel, a nevelt pedig, ha ideálisan fejlődött ez a viszony, igyekszik azt magába venni, hasonlítani hozzá. Ez néha külsőséges, külső szokások, esetleg furcsaságok utánzásában nyilvánul meg, máskor lelkieken. A lélek ilyenkor szinte kilép magából, belefelejtkezik a másikba. De a kétféle szeretet közt, a vágyó és adakozó szeretet közt a második a több és boldogítóbb. Efelől már Aristotelésznek sem volt kétsége, Szent Tamás meg ezt mondja a *Summa*-ban: „A szeretet mivoltához jobban, elsődlegesebben hozzátartozik a szeretés, mint a szerettetés.” Mindenkinék megmondhatja saját tapasztalata: a boldogság, amely nincs másutt, mint a szeretetben, nem abban áll elsősorban, hogy engem szeretnek, hanem abban, hogy nekem van kit szeretnem. Ez a lelke a szeretetnek: a legnagyobb élmény, amely az ember számára lehetséges, a legnagyobb emberi boldogság, annyira, hogy aki ezt meg nem érti, boldogtalan torzó marad ezen a világon, s voltaképpen nem is tudja, mi az boldognak lenni.

Ezzel el is jutottunk a *keresztény szeretet* lényegéhez. Ha egy formulába kellene foglalni azt, amiben a kereszténység szeretet-tana leglényegesebben különbözik a pogány, elsősorban a görög szeretet-tantól, azt kellene mondani, hogy ez annak éppen az ellenkezője. A görög szeretet-fogalom vágy, sóvárgás, törtetés alulról fölfelé; a keresztény szeretet fölülről tart lefelé. Az értékesebb száll le a kevésbé értékeshez, az erős a gyengéhez, a hatalmas a kiszolgáltatotthoz, az Isten, a Megváltó a bűnöshöz és vámoshoz. Aki több, az adja oda magát, Szent Pál szerint: „kiüresíti” magát abban a tudatban, hogy akkor lesz gazdag, mert leginkább hasonlít szeretete az Istenéhez. Ez a keresztény szeretet lényege, ez a fölülről-lefelé való út, ez a miénk. A görög szeretet vágyó szeretet, a keresztény adó szeretet.

Megtaláljuk ezt már az ószövetségben is. Az ószövetségben ott van a haragvó és bosszúálló Isten; de még ott is sokkal inkább a lehajló és megbocsátó Isten, aki „megbünteti ugyan az atyák bűneit harmad- és negyedízig”, de „megjutalmazza ezredíziglen azokat, akik szeretik” (MTörv 5,9). Mikor a farizeus kísérti az Urat, azt kérdi tőle Jézus: „Mit olvasol a

törvényben, mint főparancsolatot? Ott van Mózes törvényében: Szeresd az Urat, a te Istenedet, teljes szívedből; teljes lelkedből és minden erődből” (MTörv 6,5).

A felebaráti szeretet parancsa is úgy, amint az Úr Jézus mondja: „...mint tenmagadat” – benne van az ószövetségben (Lev 29, 18), de a magyarázatból kiérzik az emberi íz. Például ahogy Hillel rabbi mondja: „Ami neked gyűlöletes, azt *ne tedd* felebarátodnak; ez az egész törvény, minden más csak magyarázat.” Nagyon jellemző ez a negatív beállítás. Az Úr Jézus megfordítja: „Amit akarsz, hogy tegyenek neked az emberek, te is *tedd* másnak” (Mt 7,12).

Az ószövetségben megvolt pontosan és szabatosan az Isten-szeretet és a felebaráti szeretet parancsa. Mégis az ószövetségi emberek áhítata elsősorban nem a szeretet, hanem a törvény („igazság”) körül és a szertartások, áldozatok körül fejlődött ki. Ez az ószövetségi teológia és erkölcs alapja. A szeretet valahogy a margón maradt, többé-kevésbé a közgondolkozáson kívül. A felebaráti szeretet szabatosan meg van parancsolva; de mindig csak a nép- és törzstestvért értették felebaráton. Az Úr Jézus viszont azt mondja: „Új parancsolatot adok nektek” (Jn 13,14).

Mennyiben új ez a parancsolat? Öt mozzanatot fedezünk föl rajta, ami újjá teszi.

Így mindenekelőtt új már azért is, hogy a két parancsot, az Isten szeretetét és a felebarát szeretetét egybefoglalja: ez nem két parancs. Ugyanazzal a szeretettel szeretjük Istent és felebarátainkat. Azt írja Szent János: „Ha valaki azt mondja: szeretem az Istent, felebarátját pedig gyűlöli, az hazug. Mert ha nem szereti testvérét, akit lát, Istent, akit nem lát hogyan szeretheti? És parancsunk van, hogy aki szereti Istent, szeresse testvérét is” (1Jn 4,20).

A második újság: a szeretet motiválása, megokolása. Miért kell szeretnünk Istent és felebarátunkat? Mert az Isten szeret bennünket. Istenből indul ki a szeretet, Istenre való vonatkozással kell szeretni őt is, felebarátainkat is. Isten atyánk, szeretni kell, mint az atyát szeretni kell gyermekeinek; szeretni kell egymást, mint testvéreket. Nem jutalomért, vagy bajban segítségért, ezek földi érdekek; hanem mert testvérek vagyunk. És szeretni kell felebarátainkat, hogy az Istent kövessük. Mikor a szeretet legnehezebb feladatairól szól az Úr Jézus, az ellenség szeretetéről, üldözők, rágalmazók szeretéséről, azzal indokolja: „...hogy fiaii legyetek Atyátoknak, aki a mennyekben van, és felhozza napját jókra s gonoszokra, és esőt ad az igazaknak és hamisaknak. Legyetek tehát tökéletesek, mint a ti mennyei Atyátok tökéletes” (Mt 5,45-48). Ezért is úgy kell szeretnünk egymást – mert és ahogy az Isten szeret bennünket. „Ez az én parancsolatom, hogy szeressétek egymást, amint én szeretlek titeket” (Jn 13,34). Ez a mód és ez a minta: „Éljetek szeretetben, amiképpen Krisztus is szeretett bennünket” (Ef 5,2).

Harmadik újság az evangéliumi szeretetben az *egyetemesség*. Krisztus Urunk, mikor a szeretetről szól, tudatosan szembehelyezkedik a farizeusi tanítással: „Hallottátok, hogy mondatott a régieknek: Szeresd felebarátodat s gyűlöld ellenségedet”. (Ez sehol sem mondatik Mózes törvényében; de mondták, tanították a farizeusok és a qumrániak.) „Én pedig azt mondom nektek...” Az Úr világosan megmondja, hogy nincs határ; megmutatja ezt képpen is, fogható módon, az irgalmas samaritánusról szól: példabeszédben, a sebesültről, akin nem az ő népe és hittestvére segít, hanem a gyűlölt, félpogány samaritánus. Ez az egyetemes szeretet mondatja Szent Pállal: „Nincs többé sem zsidó, sem görög, sem szolga, sem szabad; mindnyájan egyek vagyunk Krisztus Jézusban” (Gal 3,28).

A negyedik újság: ez az evangéliumi szeretet-törvény nem egy törvény a sok közül: ez a törvény. „Ezen függ az egész törvény és a próféták” – vagyis minden benne van. Erről is szemléletes oktatást ad, amikor az utolsó ítéletet festi le, ahol egyetlen törvény alapján ítél: az irgalmas szeretet alapján. „A parancsolat egyetlen célja a tiszta szívből jó lelkiismeretből és tettetés nélküli hitből származó szeretet” (1Tim 1,5). A szeretet az egész törvény. Ez persze nem jelenti azt, hogy a törvény nem kötelező többé: az Úr Jézus megmondotta, nem azért jött, hogy a törvényt megszüntesse, hanem, hogy tökéletessé tegye (Mt 5,17), tökéletessé pedig éppen a szeretet teszi a törvény teljesítését: Hiszen aki igazán szeret, az magától értetődően

cselekszi annak akaratát, akit szeret, hiszen adakozó szeretete éppen ebben nyilvánul meg legjobban. Szent Ágoston nagyszerű mondatát – „szeress és tégy, amit akarsz” – így lehetne folytatni: „hiszen a szeretet éppen abban áll, hogy jót akarsz mindenkinek, Istennek akaratát, felebarátod javát”. Nincs többé hatszázegynéhány törvény. Ez a törvény: „A törvény teljesítése a szeretet” (Róm 13,10).

Végül – és vallási életünk szempontjából talán ez a legjelentősebb – ez a szeretet-törvény *követelés*, feladat, program, mondhatnám norma, amely felé törekedni kell. Csupa olyan követelést állít fel, amelyek megvalósíthatatlannak látszanak: „Legyetek tökéletesek, mint a ti mennyei Atyátok!” Hát lehet ember olyan tökéletes? Bizonyára nem, de törekedni feléje lehet és kell – amennyire telik tőlünk. Szeretni Istent teljes szívedből, teljes lelkedből, teljes elmédből, minden erődből – az Úr szinte nem talált elég szót annak megéreztetésére, hogy egész lényünkről van szó. Azok a képek, amelyekbe az Úr a szeretet parancsát öltözteti, szintén ilyen mindenestől el sem érhető, eszmei jellegűek: ha valaki megüti a jobb orcádat, tartsd oda a balt, ha el akarják venni a tunikádat, add oda az ingedet is. Mindez keleti beszéd, túlzás, a szavakat nem szabad betű szerint érteni, de a *tartalmat* betű szerint kell érteni: a szeretetben nincs határ. Akármit tettél a szeretetben, még nem tettél nagyot: a szeretetben nincs mérték. Szent Bernát mondja: „A szeretet mértéke mérték nélküli”. Az Úr Jézus azt mondja: ezekre a dolgokra egész életeden át kell törekedned, egészen el nem érheted. Az a nagyszerű benne, hogy százszor újra meg újra kezdve, mindig előbbre juthatsz. A szeretetet nem lehet túlozni. Lehet bünt elkövetni azzal, hogy helytelenül szeretünk, de azzal nem, hogy túlzottan szeretünk.

Ez a törvény hogyan illik bele a keresztény erkölcsstanba? Evégből nézzük a szeretetet úgy, mint *erényt*.

A kérdés voltaképp ez: hogyan értelmezi a szeretetet az Úr Jézus? Az evangéliumi tanítás szerint a szeretet mindenekelőtt *erény*, vagyis tulajdonképpen nem is az egyes cselekedetéről van itt szó, hanem egész magatartásunkról, életformánkról, habitusunkról. „Második természetünké vált” – szoktuk mondani olyankor, amikor már könnyedén cselekszünk valamit, túl vagyunk a nehezén. Ide kell eljutni szeretetünknek. Persze, ezt nem érhetjük el másképp, mint egyes jócselekedetekkel, ez pedig nem születik meg küzdelmek nélkül. Az emberi természet az ősbűn óta gyenge, tehát küzdenie kell a jóért. Ezért Krisztus követésének parancsa: „Aki utánam akar jönni, tagadja meg magát” (Mt 16,24). A szeretettel ellenkező ösztönök (önzés, durvaság, irigység, erőszakosság stb.) megfékezése nélkül nem lehet eljutni a magasabb szeretethez. Ilyen szempontból a szeretet sohasem kész, vagyis sohasem lehet abbahagyni a törekvést megszerzésére. A szeretet állandóan fejlődik. Szent Pál imádkozik hogy hívei fejlődjenek a szeretetben: „Ezért imádkozom, hogy szeretetetek mindjobban gazdagodjék a megismeréssel, hogy tudjátok választani a jobbat...” (Fil 1,4). Mindig jobbat, egyre jobbat – nem lehet abbahagyni. Tiziano mondta, hogy egy képet nem lehet befejezni, csak abbahagyni. Azt a remek festményt, amelyet a szeretet alkot, majd a halál pillanatában befejezni a nagy Mester; nekünk dolgoznunk kell rajta holtig.

A szeretet a keresztény morális szerint *természetfölötti* erény, istenies erény, belénk öntött erény, azaz nem ember műve; Isten műve, Isten adja lelkünkbe. „A szeretet Istentől van. Aki szeret, Istenből született, és ismeri az Istent” (1Jn 4,7). Az Isten adja, a Szentháromság örök tevékenységében ez a Szentlélek szerepe. Szent Pál mondja: „Az Isten szeretete kiáradt belénk a Szentlélek által, aki nekünk adatott” (Róm 5,5). Vagyis a szeretet: kegyelem. Azt ne gondolja valaki, hogy akkor neki nem is kell tennie semmit sem a szeretet megszerzésére. Tennünk bizony kell, amennyi telik tőlünk, de amit magától tehet az ember, az kevés. Isten azonban megtoldja, amit a természet segítségével az ember létrehoz. Schütz Antal hasonlata szerint olyan a természetes és természetfölötti erény bennünk, mint a fa, amelyet Isten beoajt természetfölötti ojtvánnyal. A beojtás után is ápolni, cselekedni, dolgozni kell rajta, mint a

beajtás előtt. Ha szeretetre törekszem, mindent meg kell tennem, ami tőlem telik. Akkor fog Isten megsegíteni. Elébe kell dolgoznom, és vele együtt kell dolgoznom.

Az Úr Jézus szava szerint a szeretet a lényeg. Ezen függ az egész törvény. A szeretet maga a *keresztény tökéletesség*. A keresztény tökéletesség nem több és nem kevesebb, mint szeretet. „Isten kiválasztott bennünket, hogy szentek és szeplőtelenek legyünk a szeretetben” (Ef 1,4). Szent Ágoston mondja: „A Szentírás semmi mást nem parancsol, csak szeretetet”. Kimutatja, hogy minden erény visszavezethető a szeretetre; ehhez teszi hozzá a sokat idézett mondatot: „Szeress – aztán tégy, amit akarsz.”

A szeretet úgy, amint a keresztény gondolatvilágban és erkölcsben szerepel, azon túl, hogy örök boldogságunknak és a földinek is feltétele, feltétele annak is, hogy *emberi módra* tökéletesen ki tudjunk fejlődni. Az embervolt nem tud bennünk teljesen kibontakozni másként, mint a szereteten keresztül. A szeretet kinyitja az embert. Amíg az ember nem szeret, addig be van börtönözve az önösség börtönébe, és bizonyos fokig irreálisan áll szemben a világgal. Minden nagy szeretet egy újjászületés: mássá lesz az ember, kinyílik a szeme, ha megismer valakit, akit igazán szeret, ha megismer egy eszmét, amelynek odaadja magát. Más ember lesz, megéli a valóságot. Akkor lesz az ember reális, igazi emberré, ha ezen túl fölfedezi a mi-t. De ehhez hozzá kell tenni a keresztény tapasztalatból még valamit. Föl kell fedeznie, hogy az én és a te mögött, a „mi” mögött is ott áll az Isten. Én, a felebarát és az Isten. Ez a teljes emberség hármassága. Hányszor látjuk, hogy egy fiatalemberben föllobban egy nagy szerelem. Hogy nő ki a lelke, mintha májusi eső öntözte volna meg a kertet! Feltámad az érzékenység és fogékonyság a másik érdekei és érzékei iránt. Érzékenység a szeretettel és fogékonyság más értékekkel szemben: művészettel, zenével, a természet szépségével szemben. Közrehat abban, hogy akiknek soha sem volt szemük a széphez, nem tudtak élvezni zenét, művészetet, egyszerre meglátják a természet szépségét; a művészet szépségét. A szeretet kineveli a lélekben azt a képességet amely az érzékek valóságán túl lévő valóság felé nyitja meg az utat. Ahogy Szent János mondja: „Aki szeret, az ismeri az Istent” (1Jn 4,9). És: „Mi megismertük és hittünk a szeretetben” (1Jn 4,16). A hithez is kell a szeretet. Nem tudunk hinni, míg be vagyunk zárva magunkba. A hit a nyitott lélekben születik, és a lelket a szeretet nyitja ki. Az ember sok dolgot meg tud érteni, de eljutni az egész hithez – ez nincsen szeretet nélkül. Guardini szép könyvében, amely az Úr Jézusról szól, a megtestesülés titkáról elmélkedvén elmondja: milyen érthetetlen ez, milyen egészen elkápráztató, hogy lehet ezt érteni?! Egyszer egy barátjával beszélgetett erről és azt mondta: „A szeretet cselekszik ilyen dolgokat! Soha emberi nagy dolog nem jött létre pusztán gondolkozással. Ahhoz mindig kellett a szív és annak szeretete.”

„Ubi caritas et amor, Deus ibi est” ismétli egy ismeretlen 5. századi költő himnuszának refrénje:

*Minket itt Krisztus szerelme összegyűjtött.
Örvendezzünk és őbenne vigadozzunk.
Féljük azért s szeressük az örök Istent
És egymást is megszeressük tiszta szívből.
Hol szeretet s irgalom van, ott az Isten.*

*Akiben szeretetet nincsen: semmi sincsen.
Ködben ül az s árnyékában a halálnak.
Mi tehát szeressük egymást, s nappal járjunk,
Világosság fiaihoz amint illik.
Hol szeretet s irgalom van, ott az Isten.*

*Szeretet a legnagyobb jó, legnagyobb kincs,
A parancsok teljessége mind ezen függ.
A szeretet tölt be új és régi törvényt.
Magas mennybe a szeretőt elsegíti.
Hol szeretet s irgalom van, ott az Isten.*

(Vigilia, 1962. 193-198.)

Szeretet az Isten

„Isten előbb szeretett minket”
(1Jn 4,19).

Szalézi Szent Ferenc azt írja, hogy az ember Isten iránti szeretetének keletkezését is, növekvését is, tökéletességét is egyedül Istennek az emberhez való szeretetéből merítjük.

Az Isten szeretetének tanulmányozása azt kívánja tőlünk, hogy valamiképpen megpróbáljunk belenézni az Isten belső életébe. De hogyan lenne erre képes az ember – a mi gyarló emberi eszközeinkkel, emberi értelmünkkel, amely oly mérhetetlenül messze van az isteni valóságtól? Az isteni valóságtól, akiről azt mondja az apostol, hogy „megközelíthetetlen fényességben lakozik” (1Tim 6,16). Csak emberi módon férhetünk hozzá: emberszabású gondolatokkal, antropomorfizmusokkal. A teológia azt tanítja, hogy minden, amit az Istenről mondani tudunk, csak hasonlat, analógia. „Analógia entis” (létanalógia) a szakkifejezése ennek: semmi sincs úgy az Istenben, ahogyan mi mondjuk; minden szavunkat úgy kell érteni, hogy van valami az Istenben, ami – végtelenül megnagyítva – olyasféle, mint az, amit az emberben szeretetnek, bölcsességnek, jóságnak, irgalomnak mondunk. Ezért van bizonyos jogosultsága annak, hogy képben gondolkozzunk Istenről, és bízhassunk abban, hogy valamit mégis tudunk mondani, ami, ha nem is úgy, de olyanféleképpen van a valóságban is. Az egyik, ami erre följosít bennünket, az, amit úgy szoktak mondani, hogy az ember „szívébe van írva”. Vannak bizonyos egészen elemi, alapvető dolgok Istenre vonatkozólag, amik mindig és mindenhol benne voltak az embernek Istenről való gondolatában. Érdekes kísérletet tesz *Huxley* ezeknek az alapvető, legáltalánosabb Isten-gondolatoknak összeszedésére *Örök bölcsélet* című könyvében. Kimutatja, hogy ahol ember volt és amikor ember volt, Istenre vonatkozólag bizonyos alapvető tételekben mind megegyezett. Részletekben, formákban már nem, de néhány tételben igen: hogy van valami isteni valóság, hogy az ember lelke ezzel az isteni valósággal összefügg, hogy az erkölcs attól függ: egyezik-e valami ezzel az isteni valósággal vagy nem: ezekben az alaptételekben *Huxley* szerint egységes az emberiség. Honnan van ez így? – erre elégtelen minden emberi magyarázat.

Ennek a néhány alapvető tételnek valami kitoldását, gazdagodását kapjuk a misztikus *élmény* különös tényében. És itt nemcsak katolikus és keresztény misztikára gondolok, hanem mindenféle, zsidó, mohamedán, indus misztikára is. Ahol ember van, megvan a misztikus élmény is. És szerintem lehetetlen, hogy ne legyen emögött valami valóság, különben nem tudom megmagyarázni az azonosságot. Azok közül, akik újabban foglalkoztak filozófiailag e ténnyel, *Bergson* azt mondja: a misztikus élményben az emberi megismerések legmagasabb formáját kell látnunk. És itt van az érdekes: az ember szívében ugyanazok a gondolatok kerülnek elő, ha Istenre néz, mint amiket az Isten kinyilatkoztatott magáról. Ne essünk tévedésbe: ez a kinyilatkoztatás is emberszabású szóval jut el hozzánk. Isten sem tud, vagy nem akar az embernél másképp beszélni, mint emberi nyelven. A szent szerzők is kultúrán, nyelven, gondolkodáson, műfajokon keresztül, mindenképpen emberi módon szólnak. Minden gondolatuk az Istenről emberszabású.

De ha figyelembe veszem, hogy ezek a gondolatok az én értelmemnek nem mondanak ellent, hogy ezek az antropomorfizmusok, hasonlatok, analógiák a kinyilatkoztatásbeli, mintegy Istenről hitelesített hasonlatok, mégis csak megállapíthatok Istenről néhány tételt. S utána mindjárt megkérdezhetem: mit tudok ilyen értelemben Isten szeretetéről?

A teológia és filozófia ilyen nyomokon indul ezekre az alapokra építik rá meditációikat és saját magyarázataikat. Ezeket a gondolatokat az Isten belső életéről leginkább szeretet-centrikusan és legtermékenyebbül Szalézi Szent Ferenc fejtegeti a *Theotimus*-ban; valójában

Duns Scotusnak, a nagy skolasztikusnak, Szent Tamás ifjabb utódjának és bizonyos értelemben filozófiai ellenlábásának gondolata, aki nem Aristotelészre támaszkodik, mint Szent Tamás, hanem Szent Ágostonra és Platónra.

Az első gondolat, amelyből Szalézi Szent Ferenc kiindul: az Isten *mindenestül egy* és egységes, nincsen benne külön lényeg és tulajdonságok, nincs benne sokféleség, csak mi beszélünk róla különböző szavakkal, különböző kifejezésekkel. „Eszünk gyenge ahhoz – írja Szent Ferenc –, hogy Isten végtelen tökéletességének kifejezésére gondolatot tudjon formálni, hogy ez a gondolat a maga egyszerűségében teljesen és határozottan felfogja és megkülönböztesse egymástól az isteni tökéletességet. Ezért kell különböző szavakat és kifejezéseket használnunk, ha Istenről beszélünk. Azért mondjuk róla, hogy bölcs, mindenható, igazságos, szent, végtelen, halhatatlan, és igazat mondunk. ő mindez együttvéve, sőt még több ennél. Sohasem foghatjuk fel az Istent, mert Szent János szavai szerint nagyobb, mint a mi szívünk.”

Ezt az egységes, egyszerű valamit, ami az Isten, hogyan tudjuk olyan szóval megnevezni, amely megfelel a valóságnak? Szent Ferenc válaszol Szent Jánosra hivatkozva. Szent János mondja: „Isten a szeretet” (1Jn 4,16). Az előbbieket alapján tehát: azt mondhatjuk, hogy Isten mindenestől a szeretet.

A harmadik pillér, amelyre fölépíti gondolatmenetét, Szent Pálnak a kolosszeiekhez írt levele: „ő (ti. az Úr Jézus Krisztus) a láthatatlan Istennek képmása, elsősülött minden teremtmény előtt, mert benne teremtett minden az égben és a földön, a láthatók és a láthatatlanok... minden őáltala és őérette teremtett. ő előbb van mindennél, és minden őbenne áll fönn... ő a kezdet” (1Kol 15-17). Ezekre a pillérekre építi föl a következő gondolatmenetet: Isten szeretete mintegy *négyes ütemben* bontakozik ki és szórja szét magát a mindenségben.

Az első ütem: *Mit szeret az Isten?* Önmagát, mert kívülről nincs más: minden, ami szerethető, ami érték: ő. Ez a Szentháromság életére vet világot. A második ütem: Isten szeretete olyan gazdag, és olyan dúsan akarja kifejteni magát, hogy magán kívülre is kiárad. Akar olyan teremtményt, amellyel tökéletes személyi viszonyba léphet, valakit, aki fel tudja fogni Isten szeretetét és isteni tökéletességgel tudja viszonzni. Ez az Istenembernek, a megtestesülés titkának értelme. Az Úr Jézus személyében, az ő emberi természetében az isteni személy lesz emberré: noha teremtmény, isteni szeretettel szereti az Istent. Ez a teremtés értelme – mondja Szalézi Szent Ferenc. Csak azután következik logikailag, hogy teremt az Isten angyalokat és embereket, hogy mintegy ne legyen egyedül a szerető teremtmény – azután az ember szolgálatára a többi létezőket, állatot, növényt, tehát a világmindenséget. (Természetesen nem arról van szó, hogy időben ilyen egymásutánban teremtődtek a dolgok. Istennél nincs idő, tegnap és ma, ő végtelen jelenben él. Ez csak az emberi megközelítés számára, logikai sorrend.)

Mit szóljunk ehhez az elmélethez? Bizonyítani nem lehet, – hogyan bizonyíthatnók? Lehet elfogadni, vagy el nem fogadni. Bizonyos azonban, hogy nagyszerűen egyezik a Szentírással ez a krisztocentrikus világkép. Ha az ember ismeri Szalézi Szent Ferenc gondolatvilágát, látja, milyen életfelfogás és életforma épül erre az alapgondolatra. A keresztény szemléletben az egész élet az istenszeretetre koncentrálódik; ugyanakkor azonban teljes lelki szabadság és nyíltság is következik ebből a világ értékeivel szemben. Ez a világ Isten szeretetének tárgya; azért jött létre, mert Isten szeretett, hogy az Isten szerethessék. Ezt a látható, érzékelhető világot avatta föl istenivé, isteniessé az Úr. Itt le van győzve egyszer s mindenkorra minden sötét gnózis, manicheizmus, minden világmegvető felfogás. Optimista és aktív álláspontot követel a profán világ értékeivel szemben is.

Azonban e mellé a nagyszerű szeretet-centrikus teológia mellé egy hasonló filozófiai rendszert is el tudunk helyezni. Az imént említett Bergson-féle filozófia gondolatvilága ilyen. Utolsó nagy művében: A vallás és az erkölcs *két forrásáról*, végső szava az, hogy a filozófus,

ha a végső dolgokkal foglalkozik, nem mellőzheti a misztikus élményből fakadó tapasztalatokat. Erre építi rá a maga gondolatát, aminek lényege ugyanaz mint Szalézi Szent Ferencé: a teremtés Istennek nagy vállalkozása, hogy szeretetre alkalmas lényeket hozzon létre. Az egész fejlődés arra való, hogy olyan lények jöjjenek létre, akiket szerethet, akik be tudják fogadni és viszonzni is tudják szeretetét.

De hát *szerethet-e Isten bennünket*, teremtményeit, embereket? Nem gőg és felfuvalkodottság kellene ehhez, hogy azt gondoljuk: Isten, a végtelen nagyság, törődik velünk és szeret! Szánalmas antropomorfizmus van ebben az ellenvetésben, mert emberi méreteket próbál Istenre alkalmazni. Kicsi és nagy – emberi értékelések. Az Istenhez viszonyítva a végtelenül nagy is kicsiny. Egy hasonlat talán megvilágítja ezt. Gondoljunk egy nagy művészre, aki nagyot alkot; a nagy alkotásban egy akármilyen kicsiny mondat; egy jelző, egy akkord, egy rím, egy színfolt is mérhetetlenül fontos neki. Aki tökéleteset akar alkotni, annak érzésében nincsen kicsiny és nagy. Az is szánalmas gondolat, hogy valami „tehetetlen férgek” volnánk. Nem vagyunk azok: Isten saját képére teremtett, tehát valamiképp isteniek vagyunk. Krisztus éppen ezt a mi természetünket vette föl és ebben élt, tehát nincs jogunk lenézni ezt. Isten atyámnak mondja magát, nekem akarja adni magát, részesít látásában és bírásában. Ha van emberben végtelen öntudat, akkor ez az öntudat az. Nem semmi vagyok: végtelen öntudatú lélek vagyok. Természetesnek találom, hogy Isten szeret, hiszen ezért teremtett. A Bölcsesség könyve (11,25) mondja: „Mert szereted mindazt, ami van; semmit sem utálsz abból, amit alkottál.” Ha utálta volna, nem alkotta volna. A művész szereti alkotását.

Milyen szeretettel szeret az Isten? Keresem a hiteles hasonlatot. Szeret-e az Isten tetszési szeretettel? Nem tudok felelni hiteles hasonlat nélkül. A Bölcsesség könyve Istent a mindenség művészenek, a szépség szerzőjének mondja. Azt mondja a Bölcsességről: a teremtéskor gyönyörködött, nap-nap után játszadozott a föld kerekiségén (Bölcs 7,21; 13,3; 8,29-31). Ezt a gondolatot a szentatyák sem félnek fölkapni. Nüsszai Szent Gergely az embert a teremtés nagy műalkotásának fogja fel. Szent Ágoston mondja: a világfolyamat „szépsége úgy hat ránk, mint valami hatalmas költemény, amelyet egy megnevezhetetlen énekes dalol”. A szerencsétlen életű nagy svéd költőnek, *Strindbergnek Kék könyvében* láttam egyik oldalon egy képet. Fotográfia: a Kordillerák egyik kanyonja; a másik oldalon két sor: „Ki építette ezt? Mert azt csak nem lehet nem látni, hogy építve van!” Isten, ha művész, művészszemmel nézi a teremtést. A műalkotó, ha tökéleteset alkotott, önmagát is szereti benne, de tárgyivá lett önmagát önzés nélküli tetszéssel nézi és örül neki. Isten örül alkotásának és szereti azt, tetszés-szeretettel. Az Isten szeretetéről írt remekek közül való *Prohászkanak Élő Vizek Forrása* című könyve. Egyik legszebb fejezete, ahol Szent Gertrúd nyomán „a mindenség érzelmeivel” próbálja Isten művészszeretetét és örömét közelhozni. „Isten örül – írja – főséges, megfoghatatlan örömmel örül műveinek és Önmagának, saját titokzatos lényének; és szépségével eltelten léte a mindent átjáró, szenvedélyes örvendezésnek szüntelen himnusza. Ez az öröm elömlik az egész teremtésen, ez az öröm a mindenségre árad, s a Szentlélek beleéneklie az emberszívbe. Tágítsuk ki emberszívünket e végtelen lehetetek befogadására. Meg kell éreznünk, hogy azért ujjong az ég, s ezért van telítve a föld gyönyörűséggel. Ezért lép ki partjaira a tenger, ezért örvend a mező, s az erdőnek minden fája, mikor az Úr arcának fényességét tükrözi a komoly bükkök, a fehérkarú nyírfák és az izmos tölgyek ölelkező erejében.”

Lehet-e Istenben vágyó szeretet, kapó szeretet? Kaphat-e az Isten önmagán kívül mástól, teremtménytől? Nincs semminek híjával. Ha el lehetne is képzelni, hogy valaminek híjával van, csak ő adhatná magának, a Szentháromságon belül. Vágyszeretetről földi értelemben nem lehet itt szó. De azért valamiféle kapó szeretet mégis csak van Istenben irántunk. Nem mondaná különben, hogy gyönyörűsége az emberek fiaival lenni: ezt a gyönyörűségét mégis csak valamiképpen „kapja” az embertől. Szalézi Szent Ferencnek van egy merész és

megkapó eszméje: „kölcsonös tökéletesítés” gondolata uralkodik Isten és ember között. „Nem úgy kell ezt érteni – írja –, mintha Isten valami tökéletességet nyerhetne az embertől, hanem, hogy az embert semmi sem teheti tökéletessé, csak az isteni jóság. Ebből folyik, hogy az isteni jóság nem talál alkalmasabb tárgyat, amelyen tökéletességét külsőleg is kifejezhetné, mint emberi voltunkat: ez nagyon rászorul a jóságra, de egyszersmind megvan a szükséglete és képessége a jó befogadására. Az isteni jóság pedig végtelenül nagy és megvan benne a hajlandóság, hogy jóságát közölje. Pedig nincs a szűkölködőre nézve kedvesebb, mint a szíves bőkezűség, és viszont semmi sem kedvesebb a bőkezű adakozóra nézve, mint a szűkölködő szegénység. Minél nagyobb valakiben a bőkezűség, annál nagyobb a hajlandóság annak kiárasztására és közlésére. Minél nagyobb a szűkölködő szegénysége, annál nagyobb vágyakozással kíván részesülni a jóban, hasonlóan az üres edényhez, amely megtöltésre vár. Tehát szívesen „és mohón közelednek egymáshoz, egyrészt a bőkezűség, másrészt a szűkölködés, olyannyira, hogy alig lehet eldönteni, melyik merít ebből nagyobb megelégedést: vajon a bővelkedő, és önmagát kiárasztó és közlő jóság-e, vagy a szükség, amely kapni akar a jóból, hogy vele beteljen. Legföljebb az Üdvözítő hatása dönti el ezt a kérdést, aki így szól: Nagyobb boldogság adni, mint kapni (ApCsel 20,35). Az isteni jóságnak tehát sokkal nagyobb az öröme, ha kiáraszthatja kegyelmeit, mint aminő a miénk, amikor azokat elfogadjuk.”

De más módon is kapott valamit az embertől az Isten, mikor mint ember lépett fel az Úr Jézusban. Az Úr Jézus vágyó szeretettel is szerette édesanyját, nevelőatyját, barátait, Máriát és Mártát, Lázár házáat. „Vágyva vágytam ezt a húsvétot veletek elkölteni” – mondja (Lk 22,15). Az istenemberi vágy szeretetnek talán legnagyobb történelmi pillanata a Getszemánikertben volt, amikor nem teljesült ez a vágya. Amikor hívta volna barátait, rá lett volna utalva szeretetükre, – és azok aludtak.

De az igazi, a fő, az istenibb isteni szeretet mégis csak Istennek adakozó szeretete. Hogyan adakozik Isten szeretete? A kinyilatkoztatásból világos előttünk: háromféle módon. Mint teremtő, mint megváltó, mint megszentelő szeretet.

Teremtő szeretet. Keresem az emberi hasonlatot, a hiteles hasonlatot. Már láttunk egyet, ami a Teremtőre vonatkozott: Isten mint *művész*. Egy másik, még termékenyebb hasonlata az evangéliumnak Istenről, hogy ő atya. Isten teremtő szeretete atyai szeretet. Vagyis van valami végtelen nagy dolog az Istenben, ami olyanféle, mint az emberben az atyai szeretet. Jogunk van – Krisztus Urunk példájára – az atyai szeretet vonásait átvinni az Istenre. Az atya mindenekelett azért szeret, mert ő atya. Ez nem függ a gyermektől; az lehet csúnya, gyenge, elmaradt: legföljebb még gyengédebben szereti. Nem függ a gyermek érdemességétől; hogy megjavul-e, vagy nem. A tékozló fiútól nem vesz atyja ígéreteket, nem kíván elégtételt, hanem nyakába borul, és leöletli a kövér tinót. Az atyai szeretet önmagából az atyaságból fakad és nem a gyermek szeretetéből. Fáj neki, ha gyenge, hibás, bűnös az ember, talán haragszik is érte, persze ez is vastag antropomorfizmus! –, mégis szereti.

Az atyai szeretet egyszerre kemény és gyengéd. Nemcsak szigorú, de azért nem is szentimentális. Hosszan türelmes, de előbb-utóbb le is sújt; ha úgy viselkedik a gyermek, hogy megérdemli, jutalmaz is; ha megtér, megbocsát neki. Nem célja a büntetés, sem a jutalom. Javát akarja, de nem a most-ra, hanem a jövőbe nézve. Növelő szeretet az atyai szeretet. Úgy néz a gyermekre, hogy az nőjön, gazdagodjék tudásban, kedvességben, jellemben, emberi értékekben. Örülni is tud, a legkisebb haladáson is. De szeretné, hogy ne maradjon kicsiny; úgy csoportosítja körülményeit, hogy tökéletesedhessen. Felsőbbrendű szeretet az atya szeretete; nem olyan, amilyennek a gyermek szeretné, hanem amilyen igazán jó annak. Sok minden történik, amit a gyermek a maga részéről meg nem érthet mi sem érthetünk mindent az Isten részéről. A beteg gyermek talán sír, talán tombol az orvosság vagy a kezelés miatt – mégis az jó neki, csak ő nem tudja. Az atyai szeretet és az anyai szeretet – az Isten részéről nem lehet ezt a kettőt különválasztani – a tőle kitelhető legnagyobb szeretet.

Isten adakozó szeretete a szeretet legnagyobb foka. „Kiüresíti önmagát” (Fil 2,7). Önmaga képmását, a legnagyobbat, Fiát adja nekünk. Fia pedig a legnagyobbat, amit mint ember adhat: „életét adja barátaiért” (Jn 15,13).

Életét adja: ez már a *megváltó szeretetre* utal. Mi a megváltó szeretetet Isten részéről? Szent János így magyarázza: „Abban nyilvánult meg az Isten szeretete irántunk, hogy az ő egyszülött Fiát küldötte Isten a világra, hogy őáltala éljünk. Ebben áll a szeretet: nem mintha mi szeretnénk volna az Istent, hanem mivel ő előbb szeretett minket és elküldötte a ő Fiát engesztelésül a mi bűneinkért” (1Jn 4,9-10).

Hogyan történt ez? *Schütz* Antal nagy dogmatikájában rámutat, hogy éppen a megváltás természetéről, igen kevés a hiteles egyházi tanítás; itt inkább a teológusok különböző gondolatai versengenek egymással. Ugyancsak ő mutat rá, hogy a legelterjedtebb elmélet mennyire magán viseli a rómaiak jogászai gondolkodásának és a fiatal germán népek gondolkodásának (becsület „Sühnegeld”) jegyeit. Itt is csak hasonlattal szólhatunk, mint mindenben, amit Istenről mondunk. A Szentírás, mikor keressük a megváltói szeretet mivoltát, megint egy ilyen hiteles, hasonlatot ad nekünk: „Barátainknak mondalak titeket” (Jn 15,19). A baráti szeretet vált meg bennünket. Barátaiért adta oda magát. Értünk adta magát, mindenekelőtt, hogy megváltson bennünket a bűntől. És, hogy megváltson minket a szenvedéstől. De hát megváltott? Nem szenvedünk azóta is, most is? Nem vette el rólunk a szenvedést. Továbbmegyek: nem is magyarázta meg. Nem adott elméleti magyarázatot. Kérdezem: mire is ment volna ilyenekkel a szenvedő ember? Nem elméletet adott; mást adott, többet. Életével mutatta meg, halálával, szenvedésével mutatta meg, hogy mi a szenvedés értelme. Okát, a bűnt; célját a megváltást; mivoltát az engesztelést; egyetemességet: értem, értünk, mindnyájunkért. És nem magyarázta meg. A szenvedés Isten titka, nem lehet megmagyarázni. A kereszt titkára mutatott rá: „Nem tudtátok-e, hogy ezeket kellett szenvednie és úgy menni be az ő dicsőségébe?” (Lk 24,26). „Kellott”. Miért? ő tudja; nem mondta; nem tudom: érzem. „Bizony mondom nektek a mag sem hoz termést, ha meg nem hal” (Jn 12,24). Miért kellett meghalnia, nem tudja senki, titok. A kereszt titok, a szenvedés titok, titok is marad. Miért kellett így lennie, ember meg nem érti. „Kell”; így kellett lenni. Miért kellett egyáltalában a Krisztusnak ennyit szenvedni? Nem válthatott volna meg szenvedés nélkül, vagy legalább kevesebb szenvedéssel? Prohászkanak van egy mélységes gondolata: a kőszent nem lehet gyufával lángra lobbantani, tüzet kell alá rakni. A mi szívünket sem lobbantotta lángra egy gyufaszál, nagy tüzet kellett alá gyújtani. Talán ha így látjuk szenvedni az Istent, ráébredünk, hogy tisztulnunk kell.

Élettel, nem elmélettel magyarázza a szenvedést, és ezzel meg is enyhíti. Mert mivel enyhíti az ember a legjobban mások szenvedését? Ha vele szenved; ezt a tanítást megértik az emberek. A vértanúkra gondolok, akik szenvedtek, mégis boldogok voltak, mert Krisztusért, Krisztussal szenvedtek. Gondolhatunk azonban hozzánk közelebb álló példákra is. Egy halálos ágyhoz lépek oda lélekben. Kedves unokaöcsém és barátom, a fiatalon meghalt költő, *Harangi* László halálos ágyához, aki igen nagyon szenvedett. Amikor próbáltam neki mondani, hogy kire gondoljon, ő azzal a kevés erővel, amije még volt, a feszületre mutatott; s csak alig tudta suttogni: „ő is.” És mosolygott. Nem enyhült meg fizikailag, mégis megenyhült valamiképp. Egy másik ágyra, egy édesanyáéra emlékezem, gyermekét akarja a világra hozni. Kérdik tőle: nem sokallja-e még a kint? „A világért sem – feleli –, semmiért a világon oda nem adnám ezt a szenvedést.” Egy földi lény is képes erre. Hát Isten hogyan vállalta volna a szenvedést, érettünk!

És van a kereszt titkának egy végső csúcsa is; aki oda fel nem jutott, nem érti a Krisztust és szenvedését sem: a szenvedés mint engesztelés. Engesztelést vállalni a rosszért, a bűnért, másokért – ez a megváltó szeretet legmélyebb mélysége. Egy édesanya azt kérte Istentől éveken át, adjon neki sok és hosszú, fájdalmas betegséget, hogy még itt a földön levezelje bűneit. Mikor halálos ágyán figyelmeztették, hogy ő kérte ezt annak idején, elmosolyodott és

egy téves úton járó fiának nevét mondta: „Érte ajánlom fel.” Egy ember, aki megértette a kereszt titkát.

Mitől vált meg bennünket az Úr Jézus? A bűnön és a szenvedésen kívül mindattól a következménytől, amely az eredeti bűn nyomában jár; az emberi gyengeségektől. Mindazt, ami az emberben és az embernek rossz, felsorolhatnánk itt. Megváltott a magánytól, mert mióta Krisztus a földön járt, nincs az ember egyedül. Akit mindenki elhagyott, annak is tudnia kell, hogy nincs magában. Megvált a céltalanságtól. Hány ember van, akinek földi értelemben nincs miért élnie, elpusztult mindene. Mióta Krisztus itt járt, nincs céltalan élet: mindenki azért él, hogy üdvözljön és másokat üdvözítsen. A viszonylagosságtól. Ennek a századnak és a múlt századnak tudománya kiábrándította és megtanította az embert arra, milyen viszonylagos minden emberi gondolat, emberi értékelés. Egyik kor, egyik tudomány, egyik műveltségi fok, életforma így, a másik úgy vélekedik – ma így, holnap amúgy, holnapután megint másképp. *Tolsztoj* mondja: nekünk keresztényeknek van egy biztos próbakövének arra, mi a jó, mi a rossz, mi igaz, mi tévedés: az evangélium. Azóta a keresztény ember számára nincs erkölcsi relativitás. Csak egy nagy emberség, az istenemberi valóság van. Megvált bennünket a belső ellentmondásoktól, azoktól a belső harcoktól, amelyeket a római levél (7, 15-25) olyan csodálatosan ír le, a kettős törvény alól: „Ki szabadít meg ennek a halálnak testétől? Felelet: „Az Isten kegyelme, a mi Urunk Jézus Krisztus által.” Megszabadít, csak bele kell kapaszkodnunk.

Kegyelem – ez a szó rámutat az adakozó szeretetnek harmadik módjára, *a megszentelő szeretetre*. A megváltás szerezte meg nekünk a kegyelmet, amely megszentel. „Megmosattatok, megszentülést nyertetek és megigazultatok a mi Urunk Jézus Krisztus nevében és a mi Istenünk Lelke által” (1Kor 6,11).

Keresem a megszentelő szeretetre a hiteles hasonlatot. Azt hiszem, legjobb, ha folytatjuk a barát-hasonlatot. Hogyan emeli fel az igazi barát a barátját, hogyan teszi egyre különböző? Mindenekelőtt példájával, egyéniségének kisugárzásával, de szavával és tanításával is. Az evangéliumban Krisztus Urunk hiteles szavai szentelnek meg bennünket. A barát, amennyire rajta áll, úgy iparkodik alkalmazni a körülményeket, hogy barátja általuk egyre különböző válják; elhárít útjából akadályokat, segíti, amennyire lehet. Az Úr Jézus Krisztus is úgy intézi életünk sorsát – a külső körülmények, a környezet, az emberek, az események az ő kezében vannak –, hogy mi általuk nőhessünk, megszentelődjünk. Még halálunk körülményeit is úgy választja meg számunkra, ahogy a megszentelődésünkre a legjobb. A barát, ha meg kell hálnia, legszívesebben meghosszabbítaná az életét, hogy itt maradjon barátjával. Krisztus meghosszabbította magát: az egyház a Krisztus meghosszabbítása. Hogy mindennap érintkezhessünk vele, az Eucharisztiahoz hív. Azt is megteszi a haldokló barát, hogy gondoskodik maga helyett másról, aki szeresse barátját: Krisztus elküldi a „vigasztalót”, a Szentlelket, aki lelkünkben „kimondhatatlan sóhajtásokkal” (Róm 8,26) tesz bizonyosságot értünk. Végtelenségig lehetne folytatni azokat a szent hasonlatokat, amelyek belevilágítanak Isten szeretetébe. Ez a szeretet itt van, benne élünk.

Egy laboratóriumban jártam egyszer: egy tudós, aki a kozmikus sugárzással foglalkozott, bemutatta nekünk gépét, és megértettem, láttam, hogy ott, ahol vagyok, szüntelenül sugárzáporban állok és járok. Az emberek nem tudják, hogy állandóan a világmindenségből jövő sugárzáporban járnak. Ilyen kozmikus sugárzás a megszentelő szeretet: a Szentlélek sugaraiban járunk. Az Isten megszentelő szeretetének ez a legfőbb, számunkra legdöntőbb mozzanata. Itt, ahol vagyok, előttenek ezek a sugarak. Figyelek-e rájuk? Ahol állok, ahol járok, állandóan árad belém a kegyelem: közreműködöm-e vele? Nem valami rendkívüli dolog ez: a természetfölötti élet a húséges lélekben lassan természetté, állandó lelki habitussá válik. Teremts csöndet a lelkedben, meg fogod hallani az Isten hangját. Aki ezt egyszer megértette, annak az élet mélységes szent nyugtalansággá válik. Sokszor idézik Claudel egy szép mondását Rivière-hez:

„Ha egyszer Istent a lelkébe befogadta, olyan vendéget fogad be, aki többé nem hagyja nyugton.” De ez a nyugtalanság, ez maga a béke és öröm és szentség, az Isten megszentelő szeretete.

(Vigilia, 1962. 385-391.)

Aki a szeretetben marad

„Szeretet az Isten, és aki a szeretetben marad, Istenben marad és Isten őbenne” – mondja Szent János; ezt a nagy mondatot meg is fordíthatjuk: aki Istenben – az élő Szeretetben – marad, a szeretetben marad.

Három szempontból szeretném tanulmányozni az embernek Isten iránti szeretetét. Először fölvetődik az a kérdés, hogy mennyiben lehetséges az Istent embernek szeretni; azután mi ennek a szeretetnek természete és mik a formái, végül melyek gyakorlásának konkrét módjai.

Lehet-e Istent szeretni? Ha őszintén lelkünkbe nézünk, bizony sokszor nem tudjuk érezni ezt az Isten iránti szeretetet. Talán hozzátesszük: szeretném, ha érezném, de nem érzem; csak irigylem azokat, akik érzik. Lehetséges ez a szeretet? Lehetséges, mert parancs, és Isten lehetlenséget nem parancsol. De hát lehet-e a szeretetet parancsolni? *Kant* megbotránkozott ezen; úgy találta, hogy lehetetlen érzelmeket ráparancsolni az emberre; lehetetlen ráparancsolni, hogy mi tessenek nekünk. Bizonyos: tetszés- és vágy-szeretetet parancsolni nem lehet, mert azok érzelmek dolgai. De az érzelmi szeretet cselekvésben, adásban virágozik ki, és ezt az adakozó szeretetet meg lehet parancsolni. Isten parancsa félreérthetetlenül erre az adakozó *szeretetre* vonatkozik. Már Mózes 5. könyvében olvassuk: „Szeresd az Urat, a te Istenedet, s tartsd meg parancsolatait, szertartásait, rendeleteit és meghagyásait minden időben” (MTörv 10,1-2). Az Úr Jézus is azt mondja: „Aki engem szeret, az én parancsaimat megtartja” (Jn 14,21). Cselekvésben mutatkozik meg a szeretet. A nagy misztikus szeretetnek nem kisebb hőse, mint Nagy Szent Teréz mondja: „Értse meg mindenki, hogy Isten igazi szeretete nem áll könnyhullatásban, sem abban az édességben és gyengédségben, amely után kíváncskodni szoktunk, épp mert vigasztalnak bennünket, hanem abban, hogy szolgáljuk Istent igazságban, lelkierőben és alázatosságban.” Csupa cselekvés, csupa mozgás, ami parancsolható. Mit követel tehát az istenszeretet parancsa? Pontosan ennyit: tégy meg mindent, ami telik tőled, hogy létrejöhessen lelkedben az a magatartás, az a lélekforma, amelynek Isten iránti szeretet a neve. Analógiaként felhozhatjuk: „Légy egészséges!” Ez a parancs konkrétan azt követeli tőlem: „Vigyázz az egészségedre!” – vagyis: tégy meg mindent, ami telik tőled, hogy egészséges maradj. Igen tanulságos a dolgot negatív oldalról szemlélni. Hogyan *szűnik meg* a lélekben a szeretet? Hogyan szűnik meg egy nagy barátság, vagy nagy szerelem? Leginkább egy módon: elkezdik elhagyni, néha egészen elhagyják a szeretet külső megnyilvánulásait. Ezek persze csak látszólag külső dolgok, hiszen lelket hordoznak. Nem-mondani, nem-cselekedni, nem-írni, nem-keresni a másik társaságát, távol lenni: ez magától megszünteti a szeretetet. Fordítva is: lassan magától kialakul a szeretet egy házastársban, ha odaadta magát szeretete tárgyának a szeretet cselekedeteinek gyakorlásával. Mária Terézia, mikor leánya, Mária Antónia búcsúzik tőle, hogy Párizsba induljon, XVI. Lajos feleségéül, arra inti őt, hogy nagyon szeresse férjét. „Hogyan tehetem azt, mikor nem ismerem? Hogy szerethetek valakit, akit nem ismerek?” A felelet: Az első perctől kezdve mindent úgy cselekedjél, amint az cselekszik, aki nagyon szeret. – Mélységes emberismeret szól ebből a kis anekdotából. A szeretet cselekedetei, mint más érzelmek cselekedetei is, visszahatnak a lélekre: Mindenütt megszületik a szeretet, ahol megszületnek a szeretet cselekedetei.

Különben aki szeretné érezni az Isten iránti szeretetet, ha nem is tudja, valamiképpen már bírja szívében, legalább a kezdetét. És ha azt kérdezi, mit csináljon tovább, Szalézi Szent Ferencsel felelek. *Camus* püspök Szalézi Szent Ferencsel való beszélgetéseiről szóló könyvében jegyzi föl: „Az egész művészet abban áll, hogy az ember szeresse az Istent egész szívéből. A szeretet titka éppen az, hogy szeressen az ember. Úgy, mint ahogy tanulni tanulás közben tanul meg az ember, beszélni beszélés közben, dolgozni munka közben. Így Istent és a felebarátot szeretni is szeretés közben tanulja meg az ember. Aki más útra tér, eltéved.

Menjen csak mindig előre, és ne nézzen hátrafelé. Aki kezdő, csak kezdje el komolyan, és erőteljes haladással, csakhamar eljut oda, hogy mester lesz.”

Mi a természete ennek az istenszeretnek?

Van egy természetes és van egy természetfölötti istenszeretet. Istennek van természetes szeretete is, vagyis olyan istenszeretet, amely nem föltételezi a kinyilatkoztatást; az emberi erővel, emberi értelemmel és szívvel megismert Isten iránti, emberi erőből telhető szeretet. A katolikus tanítás szerint az ember természetes eszével is meg tudja ismerni az Istent, és ha megismerte, természetes módon fel kell támadni benne a szeretetnek. Akkor is, ha nem veszi észre. Dacqué, a néprajztudós, a primitív népek imádságait tanulmányozva azt mondja: „Bármit mondjunk, gondoljunk vagy higgyünk, alapjában mindnyájan vallást keresünk, keressük és buzgón akarjuk az igazságot.” Ám az igazság az Isten; aki arra vágyik, Istenre vágyik. De a lélek a szépre, a jóra is vágyik, ez is felkelti benne a vágyó szeretetet. Egy nagy mohamedán misztikusnak, *Dselaledin Rumi* 13. századi perzsa költőnek, a szűfizmus alapítójának egy verséből szól ez a két sor: „Szeretet után futkosunk ide-oda, nyugtalanul; a szeretet végül is Isten mélységeibe szakad.” Ugyanazt mondja, amit Szent Ágoston, amit *Przywara*, a mai teológus: „Minden igazi szeretet, mint szeretet, Istenig nyúlik fel és Istent hordozza mélységében.”

Ez a természetes szeretet persze el is tévelyedhet. Az ember, aki elbolyong a teremtmények sokféleségében, tévelygésein keresztül tud eljutni az igazsághoz. Tömerdek eltévelyedést mutat a vallástörténet. Eltéved a félelem hatása alatt az ösztön – ebből fakadnak a babonák, emberáldozatok, a pogány vallások erkölcstelen rítusai. Az eltévelyedés megtörténhet az érzelem síkján is. Keresztények is beletévednek gyakran egészen hamis, természetes elgondolásokba. Vannak, akiknek az Isten nem más, mint „Jóistenke”; ül a trónján és imámat várja, hogy teljesíthesse anyagi érdekeimet, karrierem érdekeit, s így tovább. Idetartozik mindenféle babonás szokás, a szentek és ereklyék babonás, mágikus tisztelete. Eltévelyedhet az értelem is; így jön létre: a deizmus kényelmes nyárspolgári istenszeretete, amelyben Istennel nem kell törődni, mert fölteszi, hogy Isten nem törődik velünk; a panteizmus gögje, amely úgy gondolja, hogy az én az Isten; így jön létre legtöbbször a vallási közöny.

Az akarat terén is megtévedhet a természetes istenszeretet. Végzetes tévedés azt gondolni, hogy Istennek azzal tesz valaki szolgálatot, ha erőszakkal terjeszti az ő tiszteletét. Az iszlám erre építette terjedését. A kereszténységben is előfordult nem egyszer az ilyen eltévelyedés.

De ha sokféleképpen el is tud tévelyedni a természetes istenszeretet, megvannak a maga helyes módjai is. Valamilyen formája az imádságnak mindenütt megvan. Persze nem föltétlenül jut el addig a magaslatig, amelyet a valláslélektanban „lelki tegeződés”-nek mondanak. Talán nem is tudja valaki, hogy Istent szólítja, mégis föltör lelkéből egy sóhaj, egy „Jaj Istenem!” fölkiáltás – és megtanultuk a mélylélektanból, hogy az ilyen látszólag akaratlan és semmitmondó megnyilatkozásnak milyen mélységes gyökerei vannak a lélekben. Ezekben az imádságformákban az elnémíthatatlan vonzódás szólal meg Isten felé.

Az érzelmek természetes istenszeretete ez, amely az emberi lélekből tör az Isten felé, mikor a szépet látja, amikor megindul valami jóért. Talán a leggyakoribb területe ennek a természetérzés. Hány ember van, aki nem is tudja, hogy az Istent érezte meg a természetben. Egy nagy természetes istenszerető, *Rodin*, a szobrász mondja: „Az érzelmektől túlcsoorduló művész csakis a maga módjára tudja elképzelni a dolgokat. Az egész természetben egy az övéhez hasonló nagy öntudatot sejt meg. Nincs olyan élő szervezet, nincs olyan holt tárgy, nincs felhő az égen, nincsen olyan zöldellő bimbója a mezőnek, amely nem a minden dolog mögött rejtőző végtelen titokról beszélne neki.”

Megvan természetes istenszeretete az értelemnek is, amely imádságot teremt a tudományon keresztül. Nincs az a tudomány, amelyből, ha egészen mélyen belemélyed, valami szent borzongás el ne fogná az embert. Nem bizonyos, hogy gondol Istenre – de az az

érzés, amelyet az értelem kivált belőle, valamiképp mégis oda mutat (*Spinoza*: „amor intellectualis Dei”). Nagy természettudósok könyveiben hányszor bukkanunk egy-egy mondatra, amely voltaképpen imádság; egyszer tudatos, máskor öntudatlan, de mégis imádság. Egy kvantumfizikai könyvben olvassuk például egy Hoffmann nevű tudóstól: „Itt az ilyenféle elméletekben és fölfedezésekben kinyilatkoztatás van, bármilyen szűkös is, erről a hatalmas csodáról, amelynek neve világmindenség. Itt az Einsteinek és a Bohrok szellemén át homályosan megsejthetjük szerkezeti szépségét, leleményesen bonyolult voltát, magasröptű költészetét, tiszteletsugalló nagyságát és nagyszerűségét... Ha már egy Bohrnak vagy Einsteinnek elméje elkápráztat bennünket erejével, hogyan kezdjük bele Isten dicsőségének magasztalásába, aki őket is teremtette!?”

Akaratunk síkján is megvan a természetes istenszeretet lehetősége. Minden el nem rontott, egészséges emberi lélek – ha nem is ismeri Istent – érzi, hogy az erkölcsi cselekedet, a jószág, az erkölcsösség, valami nagy dologgal, a legnagyobbakkal van összefüggésben. Eszembe jut a nagy sztoikus császárnak, Marcus Aureliusnak hatalmas mondata: „Milyen nagy hatalom van az ember birtokában: nem tenni mást, mint amit az istenség jóváhagyhat s elfogadni mindent, amit az istenség rászabott.”

Mindez megmutatja, hogy *van* természetes istenszeretet, de egyáltalában nem bizonyos, hogy egymagában megvan-e valahol? Az Isten minden embert üdvözíteni akar, és akiben ez a természetes istenszeretet megvan, az már megnyílt Isten számára, a természetfölötti szeretet számára is. Az ilyen lélekbe Isten már ebben a világban beleoltja a kegyelmet, a természetfölötti erőt. ő maga talán nem is tudja, hogy van természetfölötti szeretet, de Isten ismeri szívet és beleköltözik.

A természetfölötti szeretet a természetestől kettőben különbözik. Az Isten, akihez a természetfölötti szeretet vonzódik, a hit *Istene*: Isten megismert nagysága, szépsége, jósága, szeretetreméltósága; az az Isten, aki a mi Istenünk. És a hozzá való vonzódás nem egyedül a mi művünk, nem egyedül a mi természetes szeretetünk, hanem az *Isten kegyelmébe öltözött* emberé. „Isten szeretete kiöntetett szívünkbe a Szentlélek által, aki nekünk adatott” (Róm 5,8). És: „Maga a Lélek (a Szentlélek) tesz lelkünkkel együtt bizonyosságot, hogy Isten fiai vagyunk” (8,16). A természetfölötti nem választható el a természetestől, nem lehet rámutatni, hol kezdődik. Az ember megteszi, ami tőle telik, abba oltja bele Isten a természetfölötti életerőt.

Ha ennek a természetfölötti szeretetnek megnyilvánulási formáit keressük, megtaláljuk benne a szeretet mindhárom fő formáját: a *tetszésszeretetet*, a *vágyyszeretetet* és az *adakozó szeretetet*.

Tetszés-szeretet. Szeretem azt, amiről megismertem, hogy érték. Aki a hitből megismerte az Istent, tudja, hogy ő az érték, minden érték tőle és belőle van. Ennek megfelelő, egyedül természetes magatartás az imádás. ősmintái századokon, ezredeken keresztül ennek az Isten iránti tetszés-szereteten való magatartásnak a zsoltárok. Íme a 8. zsoltár:

*Uram, mi Urunk! széles e világon
Minő csodálatos a Te neved!
Mert magasságos a Te dicsőséged
Az egek egei felett.
A kisdedeknek, a csecsszopóknak ajka
Hirdeti dicsőségedet;
Hogy elnémítsad a bosszús hitetlent
És megalázd ellenségedet.
Nézem az eget: im ujjaid gyúrták!
Ím kezéd alkotása a hold, a csillagok!
Mi az ember, hogy megemlékszel róla?*

*Mi az ember fia, hogy meglátogatod?
Magad alá csak kevéssel aláztad,
Dicsőséggel, nagysággal koronáztad,
Fölébe rendeléd kezéd minden művének,
Lába alá vetél mindeneket.
Minden marhákat, minden barmokat,
s azon felül vadjait a rétnék,
Lég madarait, tenger halait,
Amik a tenger útjain keringenek.
Uram, mi Urunk! széles e világon
Minő csodálatos a Te neved!*

*A vágyszeretet az a szeretet, amellyel szeretem, ami nekem jó. Mi jó nekem, ha nem az Isten? Mindenestül rá vagyok utalva. Gondviselésére, bocsánatára, elnézésére, segítségére, hogy lelki erőt adjon, világosságot! Tudjuk az Úr Jézus szavaiból, hogy földi érdekeinkben is szabad hozzá folyamodni: „Mindennapi kenyerünket add meg nekünk.” Van a lélekben bizonyos nyugtalanság, amíg meg nem találja az Istent. Szent Ágoston *Vallomásainak* sokszor idézett mondata: „Nyugtalan a mi szívünk, amíg Tebenned Uram meg nem nyugszik.”*

Lehetséges-e az Istennel szemben adakozó *szeretet*? Szalézi Szent Ferenc megkapóan fejtegeti a „kölcsonös tökéletesítést”: mikor az Isten elhalmoz bennünket szeretetében jókkal, ez őt jobban boldogítja, mint minket, mert nagyobb boldogság adni, mint kapni. Ennek a tételnek másik oldala is igaz: az ember is adhat valamit Istennek. „Add, fiam, nekem szívedet” (Péld 23,26). Az ember odaadja szeretetét Istennek. Minden igazi vallási élményben, minden misztikában ott van ez. Nemcsak a katolikus misztikában. Egy *Bajazid* nevű mohamedán misztikus írja:

Egy éjszaka láttam az Urat, és így szólt hozzám:

– Mit kívánsz?

– Amit Te kívánsz, Istenem!

– Ó, Bajazid, te vagy az, akit én kívánok, úgy, amint te kívánsz Engem!

Mindenütt, minden időben, és minden helyen, ahol a misztikus élmény az emberi megtapasztalásnak ez a legmagasabb formája elének kerül, ott van ez is: az ember Istennek akarja adni magát. Gyönyörű kifejezése ennek Loyolai Szent Ignác önfelajánló imádsága: *Suscipe, Domine.*

*Fogadd el, Uram, szabadságomat,
Fogadd, egészen.
Vedd értelmemet, akaratomat
S emlékezésem.*

*Mindazt, amim van és ami vagyok,
Te adtad, ingyen.
Visszaadok, Uram, visszaadok
Egyszerre, mindent.*

*Legyen fölöttünk korlátlan úr
Rendelkezésed.
Csak egyet hagyj meg ajándékozni:
Szeretnem téged.*

*Csak a szeretet maradjon enyém,
A kegyelemmel,
S minden, de minden gazdagság enyém,
Más semmi nem kell.*

A moralisták megkülönböztetnek *tökéletes s tökéletlen* istenszeretetet. Tökéletlen szeretet az, amelyben uralkodik még az „én”. Ez a vágyszeretet, amellyel azt szeretem, ami *nekem* jó. Amíg az Istent csakis azért szeretem, mert nekem jó, addig szeretetem tökéletlen. Nem rossz ez sem, sőt nagy érték. Hogyne szeretném azt, ami jó nekem! Ez tökéletlen szeretet, de természetfölötti szeretet: hiszen nekem az Isten természetfölötti jóm, aki megbocsát, kegyelmet ad, örök üdvösséget ígér! Mégis tökéletlen ez a szeretet, mert az ész uralkodik benne. Ellenben a tetszés-szeretet, amellyel azért szeretem Istent, mert megismertem, hogy ő önmagában a legfőbb jó, és az adakozó szeretet, amellyel én adom neki azt, amit vár tőlem – ez a tökéletes szeretet. A különbség csak az, hogy a kétféle motívum közül melyik az uralkodó bennem. Hogy a tökéletes szeretetre vágyik az ember, az magától értetődő; aki egyszer megismerte az Istent, nem tehet másképp. Az iszlám misztikus nő, *Rabia* imádsága: „Ó Uram, ha a pokoltól való félelemből imádkoznám hozzád: taszíts a pokolba! Ha a paradicsom után való reményből imádkoznám hozzád: zárj ki belőle! De ha a te kedvedért imádkozom hozzád: ne vonj meg akkor tőlem semmit örök szépségedből!”

Még egy kérdést kell fölvetnünk. Hogyan *gyakoroljuk* az Isten iránti szeretetet?

Voltaképpen nem is nagyon szükséges itt részleteket keresni: az Isten iránti szeretetet mindenütt és mindenben gyakorolhatjuk. A szeretet nem egyes cselekedetektől áll, hanem jellege, életformája, állandó magatartása a léleknek: ez az állandó magatartás az, amivel szeretem az Istent, ezzel gyakorlom az Isten iránti szeretetet. Az édesanya gyermekét állandóan szereti, nemcsak mikor csókolgatja, becézi; ha nem is látja, ha hosszú időre távol van is tőle; lelkében ott él a szeretet, és ott él a gyermekben is az anya iránti szeretet. A szerelmes ember szerelmese képét akkor is lelkében hordja, ha nem látja, minden körülötte forog, ha nem is hallja szavát. Ahogy az Énekek Éneke mondja: „Én alszom, és szívem virraszt.” Az Úr Jézus ezt a lélekben való bennlakás képével fejezi ki: „Aki engem szeret... hozzá megyünk és lakóhelyet szerzünk nála” (Jn 14,23). Az Isten benne lakik az emberi szívben. Szent János mondja: „Aki a szeretetben marad, Istenben marad, és Isten öbenne (1Jn 4,16). Benne „marad”: állandó életformaként. „Élek én, de már nem én, hanem él bennem a Krisztus” (Gal 2,20). Ez persze nem lehet állandóan tudatos az emberben. Nagyon nagy szentek nagyon sokszor panaszkodnak lelki szárazságról, „Isten távollétéről”. Chantal Szent Franciska megkérdezte egyszer Szalézi Szent Ferencet, hogy mennyi az az idő életében, mikor nem gondol az Istenre. „Bizony, néha negyedóra is előfordul” felelte a szent. Hol vagyunk mi, kis emberek, ettől! De nem azon fordul, hogy negyedórák, vagy órák, vagy napok, amikor alszik a szívben a szeretet: ha szeretem az Istent, szeretem akkor is, ha nem gondolok erre a szeretetre. Csak aztán, mikor gondolatom is rátér, felébred bennem ez az alvó, de élő szeretet. Egy-egy fohászimádság a leggyakorlatibb eszköz erre. Páli Szent Vincének nehéz hitellenes kísértései voltak, de nem ért rá velük foglalkozni. Azt cselekedte, hogy egy papírlapra ráírta a Hiszekegyet s a nyakában hordta. Kísértésben rátette a kezét a lapra, szinte megszerződött az Istennel, hogy mikor megérinti a lapot, ez annyit jelent: „Hiszek, Uram!” Így valahogy szerződhetünk mi is az Úristennel. Ha zsebemben például az olvasót érintem, ez annyit jelenthet: szeretlek Uram!

Hatalmas megnyilatkozása az istenszeretetnek az imádság. Nemcsak a szöveges, hangos vagy halk recitálás. Istennel való érintkezés: ez az imádság. Hogy beszél-e, vagy hallgatok, meglévő szöveget mondok, vagy saját szavakat, ezek csak különböző formák. A lényeg egy: együtt lenni az Istennel. Az a parasztember, akit Vianney Szent János csodálkozva látott az

Oltáriszentség előtt órák hosszat térdelni, mikor megkérdezte tőle, mit tud ennyi ideig csinálni az oltár előtt, azt felelte: „Semmit: én nézem őt, ő néz engem.” Akit szeretek, azt el tudom nézni, szótlantul: a szeretet nem szorul szavakra. Nagy szentek életében, nem egyszer olvassuk, elkövetkezik egy idő, mikor úgy látszik, hogy már „nem imádkoznak”. A misztika tankönyvei hosszú lapokon tárgyalják az „egyszerűsített imádság” és az „egyszerűsített elmélkedés” fogalmát. Nem így kell ezt érteni, hogy ezek a szentek sohasem, hanem hogy *mindig* imádkoztak. *Ez a már* nem imádkozás nem azonos *a még* nem imádkozással. Imádkoznak, mert együtt vannak az Istennel. Nekünk is meg kell tanulnunk a saját imádságunkat. Akik szeretik egymást, azok érintkezésében akárhányszor saját nyelv fejlődik ki. Az édesanya a csecsemőjével olyan nyelvet beszél, amelyet senki más meg nem ért. Mi is csecsemők vagyunk Istennel szemben – beszéljünk vele legalább csecsemő nyelven.

Az Úr Jézus nagyon egyszerű utasítást ad a szeretetre. „Aki parancsaimat teljesíti, az szeret engem.” Akit szeretek, annak nemcsak akarátát teljesítem, hanem óhajta is parancs számomra. Ha szeretem az Istent, megmutatom azzal, hogy azt cselekszem, amit ő akar. A parancsokat is; ez a legkevesebb, ez magától értetődik, ehhez elég – a kegyelem mellett – erő venni a restségen: de minden isteni indítást is. Figyelek a szeretet szavának sugallataira. Hányszor elmegyünk az Isten küldte jó alkalmak mellett és becsukjuk a fülünket, nem nyitjuk meg szívünket!

Az Isten akarata mutatkozik mindenben, ami velem történik. Tudom, hogy semmi sem történik Isten akarata vagy legalább megengedése nélkül (rám nézve ez is akarata!). Elfogadni, ami Isten akarata, ha ez szívből történik: a szeretet dolga. A keresztény nemcsak elfogadja (ezt a sztoikus is megteszi!), hanem szereti az Isten akarátát. Mikor Chantal Szent Franciska még a világban élt mint boldog ifjú hitves, és szeretett férje a vadászaton vadtól halálra sebezve haldoklott az erdő fűvén, odatérdelt melléje és megrendülten hallotta, amint férje így szólt: „Szeretni a jó Isten akarátát.” Ez volt utolsó szava, ezzel halt meg. Szeretni a jó Isten akarátát! Az ember nem érzi magát kiszolgáltatva a véletlennek, a bizonytalanságnak, az emberi erőknél: tudom, hogy minden percben, minden órában, mindennap csak az történhet velem, ami az én szerelmesemtől jön. Minden, ami felém közeledik, egy-egy üzenet, amelyet szerelmesünk küld. Néha édes és ragyogó szó ez az üzenet, néha véres, szúrós, gyötrelmes – de az is tőle jön! *Hofbauer* Kelemen szép imája:

*Én Jézusom, élni akarok, amíg te akarod; szenvedni akarok,
amíg te akarod; meg akarok halni, amikor te akarod.
Amit Isten akar, – amint Isten akarja – mert Isten akarja –
amíg Isten akarja! – Amen.*

Szeretnem kell Isten akarátát nemcsak abban, ami közvetlenül nekem szól; hanem a világban teljesülő Isten-akarátot is. Isten az érték: az igaz, a szép, a jó; akarja, hogy a világban érvényesüljön az igaz, a szép, a jó. Isten akarata, hogy a szeretet terjedjen, hogy az emberek jobbra legyenek, hogy igazság, igazságosság, békesség, emberiség uralkodjék köztünk. Minden, ami halad, ami előremegy, minden, ami egy jó gondolatot kifejlődni segít: mind az ő akarata. A keresztény ember nem lehet közönyös azzal szemben, ami a történelemben fejlődés, haladás: Isten akarátát látja benne. Még közönyös sem lehet, hát még ellene hogy szegülhetne! Nem keresztény, aki visszafelé akar nézni, és visszafordítani a fejlődés, a haladás menetét.

Isten az ő irgalmas jóságában adott nekünk egy egészen könnyű módot az Isten iránti szeretet megnyilvánítására, amikor az Úr Jézusban mint ember állt élénk. Módot adott rá, hogy úgy szerethessük őt, mint ember az embert. Saját személyéhez akar fűzni bennünket: „aki engem szeret” – barátának, völegénynek nevezi magát. Ha mint barátot, jegyest szeretjük, akkor mindenestül fontos lesz nekünk, érdekes, kedves minden dolga, élete, érzelmei,

érdekei, érvényesülése, barátja, családja, minden, ami rá vonatkozik. Az egyházban évezredek alatt sokféle nagyszerű módja fejlődött ki az ájtatosságnak a Krisztus-szeretet gyakorlására. Főleg három ájtatosság lett történetileg jelentős. Ezek közül az első, ami a legnagyobb volt a középkorban (Szent Bernát óta), de később is, és azóta is minden nagy szent életében megtaláljuk: a szenvedő Krisztussal való együtt-szenvedés: *compassio* – *keresztút*, fájdalmas olvasó. Nagyszerűen kifejlődött az Eucharisztia, az Oltáriszentség kultusza, a szentmise, a szentséglátogatás. És az újkor bensőséges ájtatossága, a *Jézus Szíve-kultusz*, amely egyenesen a szereteté, hiszen a szív már a biblia nyelvhasználata szerint forrása a szeretetnek. Szeretni a szerető Jézust: lényegében ennyit jelent a Szent Szív kultusza.

Azt mondja Szent Bernát: „A szeretet nem keres magán túl sem okot, sem gyümölcsöt: saját magának gyümölcse, saját magának gyönyörűsége. Szeretek, mert szeretek; szeretek azért, hogy szerethessem...” És mégis megvannak a gyümölcsei az Isten iránti szeretetnek. Azt mondja Sirák fia: „Akik félték az Urat, szeressétek őt, akkor szívetek földerül” (Sir 2,10). Aki szereti az Istent, annak földerül a szíve. Az istenszeretet békesség, egyensúly, öröm, boldogság. Akik szeretik az Istent, azoknak Szent Pál szerint „minden összedolgozik a javukra” (Róm 8,18). Ezt Szent Páltól tudjuk; de ha szeretjük Istent, érezzük is.

Én Uram, Istenem, nem vagy te távol senkitől, aki maga el nem távolodik tőled. Minden pillanatban szerethetlek, azért minden az enyém: Isten az enyém és minden az enyém, ha szeretek.

Ó Isten, boldogságos szeretete, de kevesen ismernek téged! Aki nyomodra rátalált, megtalálja nyugodalmát. Minden üdvösségemre válik, én Istenem, ha benned lakozom. Itt már minden a tiéd és semmi sem az enyém.

Ó én Istenem, mily boldogító a te jelenléted! Én legfőbb javam, oly kegyes vagy hozzám, hogy egyesülsz velem, jegyeseddé választod lelkemet. Hogy is lehetnék vidám, ha nem nyugodnám benned! Uram, borzadok enmagamtól, kérlek ne hagyj egyedül soha. Amen (Keresztes Szent János imája)

(Vigilia, 1962. 581-588.)

Piarista pedagógia

Megyer József: A piarista szellem

Háromszáz éve, hogy Podolinban megkezdték működésüket a magyar piaristák. Háromszáz év túlon túl elegendő ahhoz, hogy egy szerzetesi közösségben hagyomány, szellemi örökség, a lelkület, a magatartás jellegzetessége kialakuljon.

Vajon van-e piarista szellem? Bizonyára van, mert van piarista rend. Tudják ezt a világi emberek is, mert ahol több tanítórend működik együtt, gondolkoznak, melyiknek az iskolájába irassák be gyermeküket. Vagy ha nem gondolkoznak, akkor sem véletlenül bízzák erre vagy arra gyermekük nevelését. Ami őket tudat alatt az iskola megválasztásában befolyásolja, az az iskola szelleme. Még abban az esetben is, ha a szülői kritika egyszerűen csak „szigorúbb” vagy „enyhébb” iskoláról beszél.

A szerzetesi szellem forrásait az alapító körül kell keresnünk. Kalazanci Szent Józsefet a felebaráti szeretet tette tanítónak. Megszánta a külvárosokban kallódó, gondozatlan gyermekeket. De csupán nevelésükről és tanítatásukról akart gondoskodni intézményesen. Szerzetalapításra sokáig nem gondolt és ezt mindenképpen kerülni akarta. Csak akkor vállalta egy külön tanítórend alapítását, mikor többszörös próbálkozás meggyőzte arról, hogy a meglévő szerzetek ezt a munkát, mint ráadást, nem vállalhatják. Ez a tartózkodása, szerénysége és igénytelensége az egész rendalapításra ráütötte a pecsétet. Bár a bíborosok között számos jóakarója van, nem keres nagynevű iskolaalapítókat, donátorokat, hanem csak kis szobácskákat bérel, mert a szegények tanítóinak elég, ha csak a lényegét tartja szem előtt. Egyszerű környezetben, egyszerű felszerelésekkel is lehet tisztességes nevelést adni és komoly szellemi munkát végezni. Később sem tér el ettől az elvétől. A szerzet anyaháza igénytelen épület és temploma, a S. Pantaleo, Róma legszerényebb templomai közé tartozik. Se tornya, se kupolája, szerény homlokzata is alig üt el a környezettől. Kalazancius a tanításra máshol is bérelt helyiségeket, az ember mégis alig tudja elképzelni, hogyan folyt ebben a szegényes és szűkös környezetben 1000-1500 gyermek tanítása, akik közé tehetősebb szülők gyermekei is bekíváncoltak.

Az igénytelenség szelleme másként is anyajegyévé vált a szerzetnek. Szerzetét is „Ordo Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum”-nak nevezi el, és ebben a szellemben szerkeszti meg a rend szabályait is, a konstitúciókat.

Az alapítás körülményei csakhamar sorsszerű szimbólummá válnak és kísérik a terjeszkedő rendet egész Közép- és Dél-Európában mind a mai napig. A piaristákat sehol sem várja pompásan megépített kolostor nagyszerű templommal, és dúsan felszerelt iskola. Néhány szoba, elhagyott katonakórház a magva a legtöbb piarista kollégiumnak, ahol sorban megisméltódnak a rendalapítás nehézségei. S ha később építenek is tetszetős rendházat, azt inkább azért teszik, mert az ő házuknak is bele kell illeszkednie a városképhez. De lépünk be egy piarista rendházba, annyi kényelmetlenséget találunk benne még a 20. században is, mintha az építész a konstitúciókat olvasgatta volna tervezés közben, és a maga módján akart volna érvényt szerezni a kalazanciusi mondásnak: „Non est pauper, qui paupertatis incommoda non sentit!” (Nem szegény, ki a szegénység kényelmetlenségét nem érzi.) Némelyik kollégiumra ma is el lehet mondani, hogy a piarista palotában tanít és odában lakik.

Mindez jellegzetes és szerepe van a piarista lelkeség alakításában. A piarista szellemmel azonban akkor jutunk legközvetlenebb érintkezésbe, ha az iskola felé fordítjuk figyelmünket. Hiszen a rend tanítórendnek született, és szelleme az iskola világában alakult ki.

Konstitúcióiban is a tanítás szellemének változatlanul érvényes regulái vannak megfogalmazva. A módszer, az anyag változhat, de ami benne „piaristicum”, azt semmiféle tanterv és utasítások” hatályon kívül nem helyezhetik.

Kalazanci Szent József az evangélium szellemében írta meg rendjének szabályait. „Coepit facere et docere” – ezt olvasta a tanító Krisztusról, és nem tette hozzá azt is, hogy „scribere”. Ezért vált elvvé a piarista iskola táján, hogy a „nevelést nem írni, hanem csinálni kell”. Azonnal cselekvő iskolának indult.

A piaristák nem is igyekeztek sohasem jeleskedni az elméleti pedagógiában, de mindig tudták, hogy az iskolában mit és hogyan kell csinálni. A készen kapott elméleti kereteket ki tudták tölteni szellemmel, és a paragrafusokat csak annyira értékelték, hogy ne ölje meg a szellemet. Legnagyobbak mindig akkor voltak, mikor a rendszabályok nem kötötték meg a kezüket: az alapításkor, a 18. században és a századfordulón.

Mondják, hogy a piaristák a reális oktatás úttörői. Csakugyan Kalazanci Szent József a mennyiségtant az elemiben is, a gimnáziumban is alaposabban taníttatja, mint korának iskolái teszik. Galilei mellé egy piaristát küld munkatársnak. Minálunk az első léggömb piarista kezek műve. Első fizikai szertárainak csodájára járnak, a kísérleteknek pedig a magisztrátus tagjai is állandó vendégei. A matematika magyar nyelvét piarista teremti meg. Newton tételeit a piarista iskolákban tanítják először. Piarista tervezi az első klasszicizáló templomot is, a váci székesegyházat. Az első hazai kereskedelmi iskolát egy piarista gondolja el és piaristák nyitják meg. Mindez azt mutatja, hogy szellemük friss, gyakorlati, korszerű, kezdeményező, élen haladó, és nem vár indítást a hatalomtól vagy másoktól.

Sőt, akkor a legleleményesebb, ha rábízák a nevelés kérdéseit. Ellenségei sohasem azért támadják, mert nem törődik a tanítás kérdéseivel, hanem azért, mert sokat törődik, mert különbet ad, mint ők.

Mindez már szellemet jelent, és mond valamit azoknak, akik a hazai iskola múltjában tájékozottak. Másoknak talán többet jelent az, hogy a piaristák, alighogy meggyökereznek hazai földben, iskoláik a magyar szellem melegágyává válnak. A tantárgyakat egymásután magyarul kezdik tanítani, iskolai drámájuk magyar nyelvű, és a magyar nyelvű tanítás mellett kitartanak akkor is, mikor ezért zaklatás vagy börtön jár.

Még többet értünk meg a piarista szellemből, ha iskolai munkájuk néhány mozzanatát közelebbről vizsgáljuk.

Kalazanci Szent József iskolájában a főtantárgy a hittan volt. Úgy is mint tantárgy, úgy is mint a nevelés alapja. Hittannal kezdődött a napi munka, de szinte minden órára jutott belőle legalább imádság vagy szentséglátogatás formájában. Ezt ő megtehetette, hiszen ő maga állapította meg, hogy mit, mikor és milyen mértékben tanítson. Neki legfontosabb a léleknevelés volt. Azt akarta, hogy tanítványai a pietást, a jámborságot egész életükre megszerezzék.

Ma a helyzet más, de a szellem ugyanaz. Saját piarista imakönyvéből imádkozik a piarista diák, és piarista szerző hittankönyvét tanulja. Imakönyve nem „diákimakönyv”, hanem egész életre szóló vademecum, melyből nem tud sohasem kinőni, csak hozzá tud komolyodni. Hiszen ez a könyv a Miatyánk szellemében íródott, melyben kifejeződhetik a gyermek áhítata is, de igazán imádkozni csak a férfi tudja. Hittankönyvei pedig nemcsak vallásos érzelmi hangolást adnak neki, hanem erősen tankönyvek is, és olyan katolikus öntudatot fejlesztenek ki benne, melynek alapja a hittudomány.

Irodalomtanításában Kölcsey elvével azonosítja magát a piarista iskola: „Ne könnyen végy kezedbe oly művet, mely a zseni lánggyejét homlokán nem hordja; a nagy író művét pedig mély figyelemmel tanuld keresztül.” Ennek az irodalomszemléletnek írotípusai: Pázmány, Zrínyi, Kölcsey, Vörösmarty, Széchenyi, Arany, Prohászka. ők jelentik a mértéket, de egykönnyen nem vet el senkit sem a piarista iskola. S ha újak jelentkeznek, nem indul a közhangulat után, hanem értékük szerint mérlegeli.

Hazafias nevelésének alapja a szentistváni hagyományok öntudatosítása. Ezt a nevelési elvet nem a Szent István-jubileum fedezte fel számukra, mert ennek a nevelésnek időben távolabb álló forrásai mindig is azok voltak, akik ezeket a hagyományokat fordították a maguk korának nyelvére: Zrínyi, Kölcsey, Széchenyi. Mi sem áll ettől a hazafias neveléstől távolabb, mint az íróasztal mellett készült szólamok hangoztatása és a szűk látókörű magyarkodás prófétáinak követése. Kevés szóval és kevés külsőséggel történik.

És milyen mármost a piaristák szorosabb értelemben vett nevelése? Kissé hűvös világnak szokták mondani a tanítványok a piarista iskolát. Benne már az élet szellői lengedeznek a gyermek körül. Bizonyos, hogy nem üvegház, mely a széltől is óv. A gyermek ott is csak gyermek, de a piarista iskola nem kezeli a fejlődő embert egészen másként, mint majd az élet fogja kezelni. Kissé rövidre fogja a gyepőt, mert nem akar kellemetlen meglepetésekre és kiábrándulásokra nevelni. Nem nyomja el a gyermeki kedélyt, de azt sem titkolja, hogy már a gyermektől is komoly munkát kíván. Tud játszva tanítani, de a tanulást nem téveszti össze a játékkal. Ezért az ifjúságtól ma is mer „követelni” és „szigorúan” osztályozni. Tulajdonképpen csak reális eredményre törekszik. A piarista bizonyítványok értékét az egyetemek és főiskolák igazolják.

A piarista nevelés egy kissé már a férfit látja a gyermekben, de azt semmiképp sem akarja, hogy a férfivá serdült emberből kihadjon a gyermek. Ezért talált rá szerencsés ösztönnel gyorsan a cserkészetre, mely a játszó gyermek és a cselekvő férfi szerencsés együttélését biztosítja a serdülő gyermekben, sőt ennek a két örök emberi magatartásnak együttlétét biztosítja egy egész életre. A piarista iskola nemcsak a reális tárgyú oktatásnak, hanem a reális látású nevelésnek is mestere.

Íme a piarista iskolák szellemi élete. Így elmondva, szinte merő dicséretnek tetszik, és boldog lehet az a nemzedék, mely ilyen nevelésen keresztül haladva kerül az életbe. Mi az oka mégis annak, hogy a piarista iskolának ma mégsem híve mindenki, s időnkint halljuk a vádat, hogy nem eléggé „modern”, nem eléggé „korszerű”?

A piarista iskola ezegyszer egy kissé csakugyan „lemaradt” volna a kortól? Lehetséges. És ha lemaradt, ezt tudatosan tette. Kitarzott hagyományai mellett, melyek nem mindenben „moderneket”. Nem titok, hogy az utolsó tizenöt esztendő pedagógiai divatjait bíráló szemmel nézi, és lassabban tud belőlük befogadni, mint azok, akik később kezdték a tanítást vagy csak a minap kapcsolódtak bele. 350 éves elvektől nehéz elszakadni!

A mai pedagógiai irányzatokat egy kissé a szemre-dolgozás, a megrendezés jellemzi. A bemutató előadások, a sok ellenőrző látogatás, a versenyszellem mindenképpen zavarja azt a tanítói munkát, mely természeténél fogva bizalmas, meghitt, intim, közvetlen, nem idegen vizsgáló szem előtt folyó, akár a gyöngy fejlődése, és szent dolog, mint a születés, az életadás.

Kalazancius valamikor a színházat sem tűrte az iskola falai között. A színházat a piarista iskola később falai közé engedte ugyan, de azt ma is vallja, hogy az iskola nem színház. Ezért ha a piarista iskola az újabb pedagógia gyakorlatát nem is utasíthatja vissza, szeretné fönntartani továbbra is a tanítás bizalmas, meghitt jellegét, és a mindent megrendező pedagógizálás helyett az iskolai munka becsületességét tartja a fontosabbnak. A tapasztalatok alapján a bemutató mintatanítással szemben óvatos, a versenyek eredményeiben pedig nem látja a tanítói munka mértékét. Szerinte az örökös konferenciázás senkit sem tesz jobb pedagógussá, és kevesebb szükséges belőle, mint amennyi ma a tanári karokban és a tanáregyesületekben folyik. A pedagógiai gyűlések örökös előadói és hozzászólói gyakran a legkevésbé sem rokonszenves és eredményes tanárok. Hiányzik belőlük a bölcsesség, ami pedig a tudománynál, oklevélnél, módszernél is előbbre való. A sokféle és egymásnak ellentmondó tanács és eligazítás pedig csak zavart kelt.

A piarista hagyomány szerint a lényeg a fontos: az iskola a szellem munkálóhelye és legnagyobb kincse a tanári kar. Laboratóriumok, filmezés, „munkáltatás”, orvosi rendelők,

egyesületi helyiségek még nem teszik „jól felszereltté” az iskolát, ha nincs, aki ott a szellemet képviselje. Sőt ezek a vívmányok, melyekre oly büszke a mai pedagógia, a szellem ellenségeivé is válhatnak, mert kísértenek, hogy a tanár felmentse magát a gondolkodás alól. Mert a gondolkodás nehezebb, mint a legbravúrosabb kísérlet. Bűvészműtárgyakon nem tanulunk meg gondolkodni. Ezt a piarista iskola a koráramlással szembe fordítva, néha túlságosan is hangsúlyozza.

Sajnos, maguk az iskolalátogatók is koruk gyermekei, és iskolalátogatás címén néha csak a felszerelést vizsgálják, és nem a szellemet.

Az iskola élete manapság túlságosan a nyilvánosság előtt folyik, úgy, mint a futballmérkőzés vagy az ökölvívótorna. S a hivatalosok szinte pontozásszerűen mérik az eredményt a statisztikák rovataiban. Az eredménynek jónak kell lennie! Ennek pedig az a következménye, hogy az iskola szentélye a kalmárkodás házává kezd válni. Bevonulnak oda is az eddig csak a kereskedelemről ismert módszerek: az önreklám, a kirakatrendezés, és a csomagolás művészete. S ez néha még a hozzáértőket is meglepetti.

Ehhez keveset ért a piarista iskola, sőt baja, hogy néha annyit sem törődik a külsőségekkel, amennyit a becsületes munka mindig megérdemel. Még saját értékeinek útját is bizonyos részvétlenséggel nézi (ebben is mennyire magyar szerzet!), és senkiből sem siet „nagy embert” csinálni.

Bizonyos ridegséget is szemére szoktak vetni. A piarista rend a barokk világban születik, de keveset vett föl magába a barokkból. Hacsak a Pázmány-féle barokkra nem gondolunk, mely férfias keménység, egészség, erő és nem „udvari világ”. Sőt, néha nevükkel ellentétben, mintha nem is mutatkoznának „kegyes” atyáknak a piaristák. Különösen azoknak a szemében nem, akik a magyar papban a francia regények szalon-abbé típusát keresik.

A magyar piaristából bizony hiányzik mindenfajta kenetesség, bűbájosság. Amint a magyar piarista szellemi gyomra nem veszi be a beteges irodalmi stílust, vallásossága sem édeskés, hazafisága nem sallangos és valláspótló, nevelése pedig nem nagybácsiskodó. Tiszteli a gyermeket, de tudja, hogy a férfi a cél. Gyermeket nevel. Ezt nem felejt el, de magát következetesen férfinevelőnek vallja.

Ilyen elvek szerint nevelni talán dicsőség, de ilyen elveket vállalni terhes örökség, és mellettük kitartani inkább a népszerűtlenség, mint a népszerűség forrása lehet. A piarista gondolkodás valóban nem devalválódó és alkalmazkodó korok számára való, inkább akar örök iskola lenni, mint divatos iskolává válni. Különböztet a haladás szelleme és az alkalmazkodás között. Az előbbit vállalja, az utóbbit visszautasítja. Tudja, hogy a túlságosan becsületes embernek nincsen mindig keletje, de mindig van jövője.

Vajon minden piarista eleven példatára azoknak a szellemi jegyeknek, melyekről eddig szó volt? Aligha. Sőt a rendi szellem az egyéniséget mindenképpen óvja tagjaiban. Hiszen egy tanítórend nem érhetné el célját, ha tagjainak kedélyét is uniformizálná. Ezért oly szembeszökő az egyéniség szabad érvényesülése a piarista világban. A tipológia teljes példatárát lehetne összeállítani a rendi névtárból.

Tudományos felfogásban is bizonyos nemes szabadságot élvez a piarista. A rendi szellem nem rak szemellenzőt azokra, akik az igazságot keresik; néha nemcsak előre, hanem körül is kell néznie a tudomány és az életnevelés emberének. Rövid pórázzal nem lehet messze jutni, ezt tudnia kell annak, aki az életre nevel. Ezért fel kell találnia magát akkor is, ha eligazító paragrafus nélkül kell cselekednie. „Mitte sapientem, et nihil ei diceris.” (Küldd el mint bölcseset, és ne mondj neki semmit!) – ez az elv nincs beleírva a piarista konstitúciókba, de állandóan alkalmazza a piarista gyakorlat.

A piaristák nevelésének további jellegzetes vonása, hogy nincs benne semmi kasztszerű, elkülönítő, „hangsúlyozottan” különös, mellyel neveltjeiket maguknak akarnák lefoglalni, szinte bélyeggel megjelölni. Amit adnak, az inkább egészséges, normális, mindenkinek való,

és éppen ez által válik hamisítatlanul katolikussá. Szinte a jellegtelenség a jellege, mint a jó stílusnak, mely akkor tökéletes és utánozhatatlan, ha nem ütközünk folyton bele.

Építkezésükben sincs „rendi stílus”. A rend születése idején a barokk dívik, de egy középkori templom lesz az anyaház temploma. A piaristák beköltöznek pálosok elhagyott kolostorába, de tudnak otthont teremteni kaszárnyaépületekből is. Ha pedig építenek, legtermészetesebbnek tartják, hogy épületük a mai szellemet fejezze ki.

Bár „saját” ájtatosságot nem igyekeznek kialakítani, mégsem tudnak ellenni saját imakönyv nélkül. Sietnek tehát megírni az egyház egyetemes imakincséből a nekik való imádságos könyvet, melyből egymagából még lehet ismerni a piarista lelkeséget, – és ez a könyv csakhamar az egész ország imakönyve lesz.

Mi a piarista jelleg, ami ezekben a mozzanatokban megnyilvánul? Eklekticizmusnak is nevezhetnők: mindenből a legjobbat, a legtermészetesebbet, a legegészségesebbet. Inkább szolgáljuk a nagyokat, mint betegesen és mindenáron egyénieskedjünk. Ez is piarista elv. És még van valami, ami sajátosan piarista. A szem, mely a jót biztosan felismeri, és az apostoli szándék, melynek nem célja, hogy elkülönüljön, hanem hogy mindenkié lehessen.

Nem „elefántcsonttoronyban” ül a piarista. Rendházaik csak házak, melyek néha alig különböznek a többitől külsőleg. Ott vannak a város kellős közepén, mint az első is, az anyaház, a római S. Pantaleo, mely még ma is egy lüktető főút vonalán fekszik. Nem is nézi a piarista egy nagy rendháznak a világot, s mikor nevel, különböztetni tud a szerzetes és világi ember helyzete és igényei között. De a „tanár urak” alapítottak Oltáregyesületeket, katolikus köröket, ők honosították meg nálunk a katolikus legényegyesületeket, közülük került ki a szegedi tanyavilág vándorapostola, ők írták az első katolikus szellemű irodalomtörténetet, a legjobb imakönyvet és hittankönyveket, az első nagy magyar dogmatikát, ők teremtették meg a magyar arculatú bensőséges cserkésztypust, öközülük került ki, mint legfrissebb hajtás, a szegedi szegénynegyedek „talpas” cserkészeinek szociális lelkű megszervezője.

Mindezek talán nem is általánosan ismert tények, mert a piarista azt tartja fontosnak, hogy a jó terjedjen, és nem azt, hogy neki tulajdonítsák.

Ebben a szellemben működik a rend már negyedfélszázad óta s itthon a magyar földön háromszáz éve. Helyesen járt-e el? Vizsgálgatás és bizonyítás helyett most csak utaljunk arra, amit tanítványaiban ért el. Hogy kiből mi lesz, az nem csupán az iskola és a nevelők érdeme, de vajon merő véletlen-e, hogy a piarista iskola sokszáz nagynevű tanítványai között megtaláljuk Széchenyi, Kossuth, Deák, Vörösmarty, Petőfi, Ady, Prohászka, Katona, Madách, Herczeg, Toldy, Péterfy, Semmelweis és Eötvös Loránd nevét is?

Kalazanci Szent József rendje jelmondatául ezt választotta: „Ad maius pietatis incrementum”. Igazán szükség volt erre a programra, a kegyeletes, áhítatos lelkület ápolására akkor, mikor a piaristák első rajai megindultak Közép-Európa országai felé, ahol akkor a harmincéves háború dúlt. Szükség volt erre a programra nálunk is, ahol „vadul és paraszti módra felnőtt” ifjúságot bíztak a kezükre. Szolgálták is hűségesen ezt az eszményt, és magukat is szívesen nevezték „kegyes oskolabéli szerzetes”-eknek. De ha visszapillantunk elmúlt hazai háromszáz esztendejűnkre, észre kell vennünk, hogy a rendalapító tételes programján kívül még egy eszményt szolgáltak változatlan hűséggel: az ő háromszáz évük az igazság önzetlen szolgálata is egyben. A bókoló barokkban, a finomkodó rokokó idején, II. József hűvös évtizede alatt, a nemzeti reformok lendületében, az elnyomás éveiben, a liberalizmus delelőjén, Trianon nyomorúságos megalázottságában, az elmúlt másfél évtized pedagógiai kísérletezéseinek idején egyformán a változatlan igazságra és a becsületes munkára függesztették szemüket, s mindig merték vállalni ezeknek az érdekében az áldozatot, akár az átmeneti népszerűtlenség árán is.

(Magyar Szemle, 1942)

Jelenits István: Piarista lelkiesség

Nehéz dolgunk van a szavakkal: nélkülük lehetetlen élnünk, de velük bánni sem könnyű! Ez a *lelkiesség* szó például nélkülözhetetlen, de ugyanakkor élettelen is. Vigasztalásom, hogy más népek sem bánnak sokkal könnyedebben a megfelelőivel. Söveges Dávid kitűnő könyvének bevezetőjében (*Fejezetek a lelkiesség történetéből*, Pannonhalma, 1993) küszködik vele, s idézi a *Lexikon für Theologie und Kirche* szócikkeit. Én egy másik lexikont vettem elő, amely Chr. Schütz szerkesztésében 1988-ban a Herdernél jelent meg, a címe: *Praktisches Lexikon der Spiritualität*. Ennek *Spiritualität* címszava alatt olvashatjuk, hogy a német szó a francia *spiritualité* átvétele, s hogy a német teológiai nyelvben mindössze néhány éve terjedt el. Viszont egyszeriben úgy, hogy divatszóvá lett, „alig van vallásos könyv, az egyház helyzetét elemző kiadvány, amely ezt a szót s származékait ne alkalmazná.” A cikk szerzője G. Greshaket idézi: „Valójában nem könnyű meghatározni, mi is a lelkiesség.” A kifejezést félreértések, előítéletek és tisztázatlanság veszi körül. Másról, többről van itt szó, mint *Frömmigkeitről*, amely talán a devóciónak felel meg, s amit magyarra – megint csak jobb híján – jámborsággal fordíthatnánk. Nem tévesztendő össze ez a lelkiesség a *Religiosität*-tel sem. Egy alapmagatartást jelöl Karl Rahner szerint, „a hit, a remény és a szeretet tudatos és módszeres kibontakozása.” Ám ha ezt meghatározásnak tekintjük, nem szűkítettük-e máris a fogalom jelentését a biblikus, keresztény értelmezésre, holott van mohamedán, hindu stb. spiritualitás is?! De hadd idézzek egy piarista szerzőt! Josep A. Miró írja *Espiritualidad cristiana e identidad calasancia* című cikkében: „Az egyházban megújulni látjuk az érdeklődést a lelkiesség ügye iránt. Ezelőtt néhány évvel, a zsinatot követő időkben még alig beszéltek a lelki életről, s ha említették, ez valami ellenkezést váltott ki az elkötelezett keresztényekből. Ezt a kifejezést részleges és szűk értelemben használták. A vallásosság gyakorlatait értették rajta, mint az imádságot, az istentiszteletet. Esetleg az egyén belső életének tényeit: a lelki tökéletesedést, az erényeket. Olykor a dolog emberi összetevőjét: jámborsági gyakorlatokat vagy voluntarista önmegtagadást. A „lelki élet” kifejezést a lehető legtágabb és legmélyebb értelemben kell érteni. Annyit jelent, mint „a Lélek szerinti élet”. Így hát a hívő ember egész életét jelenti, amennyiben azt Isten Lelke hatja át.” (*Manual de cursillos calasancios*, Madrid, 1992, 68. lap)

Persze ez az érdekes áttekintés ismét a keresztény lelkiesség „meghatározásához” vezet, s ez talán magából a szóból érthető, hiszen annak töve a nagybetűs Lélekre utal, az pedig – hitünk szerint – Jézus ajándéka, a Szentháromság harmadik személye. Mégis hisszük, hogy ott is működik, ahol világos fogalmat nem alkotnak róla, s ezért adhatunk a lelkiesség szónak egy egészen általános meghatározást: „az életet átható alapmagatartása ez annak az embernek, aki odaadja magát Istennek és az ő ügyének” (*Praktisches Lexikon der Spiritualität* 1170).

De lépünk közelebb a piaristákhoz! Minap a budapesti piarista ház „papi konferenciáján” vita támadt a piarista lelkiességről. Volt olyan idős, a rendi teológiai főiskolán évtizedek óta teológiát tanító rendtag, aki azt vallotta, hogy piarista lelkiesség nincs, kár is beszélni róla. Mások vitába szálltak ezzel a felfogással. Végül egy klerikus kért szót. Azt mondta, mégiscsak kell lennie piarista lelkiességnek, mert ők tanultak róla a lelki élet teológiája nevű tantárgyban, vizsgázott is belőle. Napok múlva az ebédlőben újra előkerült a téma; valaki megkérdezte: mit is jelent a lelkiesség szó, nem ugyanazt-e, amit mi inkább *piarista szellemként* szoktunk emlegetni? Ennek a témának valóban van magyar irodalma is: Schütz Antal, Sík Sándor, Ohmacht Nándor tollából. Lám, ebben a vitában sem eltérő nézetek kerültek szembe egymással, inkább a szóhasználat bizonytalansága miatt kaptak össze olyanok, akik – legalább nagyjából – alighanem egyformán gondolkodnak! Elővettem a *Távlatok* 1993. 1. számát, s ellenőriztem magam. Solymos Szilveszter cikkének címe: *Bencés*

szellem – bencés lelkiség. S ebben a cikkben olvasható az érdekes mondat: „A szellemiséget és lelkiséget itt alapvetően egyként kezeljük, bár a szellemiség kétségkívül tágabb értelmű, mint a lelkiség.”

Ha lelkiségen áhítatgyakorlatokat értünk, az istentiszteletnek, az elmélkedésnek sajátos formáit, hagyományait, akkor nincs külön piarista lelkiség (mint ahogyan más – régiebb vagy újabb – szerzetesrendeknek ilyen értelemben is van sajátos lelkisége). Ha azonban a piarista lelkiség után kutakodni annyit jelent, mint megvizsgálni, mi lelkesíti és lelkesítette negyedik évszázada a piaristákat, mi a sajátos a mi Isten- és emberszolgálatunkban, akkor ez a keresés nem a semmibe nyúl.

A piarista rend alapítója, Kalazanci Szent József (1577–1648) „a barokk Róma szentje” (Frideczky József). A szerzetesi életre vonatkozó tudását ferences, dominikánus, karmelita forrásokból merítette. Kedves zarándokhelye volt Assisi, a rendi hagyomány szerint ott Szent Ferenc jegyezte el a szegénység, a tisztaság és az engedelmesség életeszményével, vagyis a Krisztus követésnek azzal a hagyományával, amelyet a szerzetesség jelent. A rend Konstitúcióinak megszerkesztésekor támaszkodott a jezsuita szabályzatra. Annál érdekesebb, hogy amikor az engedelmesség piarista eszményét körvonalazta, nem a „sicut cadaver” (mint holttest) híres képét idézte, hanem inkább ahhoz a számárhoz hasonlította az engedelmes szerzetest, amely a jeruzsálemi bevonulásakor oly készségesen állt Jézus rendelkezésére. Ez a kép Kempisnek egyik beszédéből való. A rendalapító imádságos programjának, aszketikus gyakorlatának kialakításához a barokk vallásosság adott mintákat. Nem törekedett eredetiségre, de megfontoltan válogatott a kínálkozó lehetőségek között.

A II. Vatikáni zsinat óta főleg a külföldi piarista szerzők sokat tettek azért, hogy Kalazancius írásos hagyatékából az ide vonatkozó anyagot összegyűjtsék, s annak eszmetörténeti vonatkozásait tisztázzák. 1967-ben és 69-ben speciális egyetemes káptalan foglalkozott a rend megújulásának kérdéseivel, s ez kiadott egy-egy alapos deklarációt *A kalazanciusi karizmáról* és *A kalazanciusi spiritualitásról*: ezek a zsinat útmutatásai szerint összegzik a történeti kutatás tanulságait.

Minket elsősorban az érdekel, hogy a piarista rend alapítója kifejezetten az ifjúság nevelésére és oktatására alapította rendjét. Ennek a rendnek már a nevében is szerepel az iskola szó. Az evangéliumból Kalazancius elsősorban azt a mondatot emelte ki, amellyel Jézus az elsőségért versengő tanítványoknak felelt: „Aki befogad egy gyermeket az én nevemben, engem fogad be. Aki pedig engem befogad, nem engem fogad be, hanem azt, ki küldött engem” (Mk 9,37). A piarista szerzetes növendékeiben igyekszik Krisztust szolgálni, s ennek megfelelően alakul a lelkisége.

A breviárium Páli Szent Vince napján második olvasmányként a szent egyik leveléből olvastat néhány bekezdést, közöttük ezt: „A szegények szolgálatát pedig mindennél előbbrevalónak kell tartanunk, és késlekedés nélkül kell teljesítenünk. Tehát, ha még imádság idején is orvosságot vagy segítséget kellene adni valamelyik rászorulóknak, nyugodt lélekkel menjetek el hozzá, és szolgálatokat úgy ajánljátok fel Istennek, mintha imádkoztatok volna. Ne nyugtalankodjatok lelketekben, és ne legyen lelkiismeret-furdalásotok a szegények szolgálata miatt elmulasztott imádságokért. Nem bántjuk meg Istent, ha éppen Isten miatt hagyjuk abba az ő imádságát azért, hogy ilyen szolgálatokat teljesítsünk.” Szent Vince s Kalazancius kortársak voltak.

Kalazancius leveleiből is idézhetnénk hasonló mondatokat, csak nála a szegények helyébe a gyermekek kerülnek. (Lásd az idevágó anyagot P. Angelo Sapa művében: *Teologia Spirituale Pedagogica di San Giuseppe Calanzio*, Firenze, 1951; 60 és következő lapok). Az iskolában végzett oktató-, nevelőmunkát Kalazancius apostoli tevékenységnek tekintette. Természetesen tudta, és kérve-kéretlen emlegette, hogy folytonos imádság nélkül ezt a munkát nem lehet jól végezni, de azért magát a fiatalokkal való foglalkozást is imádságnak

ismerte, mindenesetre a szerzetesi élet „csúcsteljesítményét” vagy inkább „csúcseseményét” látta benne.

A II. Vatikáni zsinat és a zsinat utáni egyházi megnyilvánulások Kalazancius szemléletével egybehangzóan nyomatékosan hangsúlyozták „az iskolában folytatott nevelőmunka fontosságát és apostoli értékét” (a Katolikus Nevelés Kongregációjának nyilatkozata *A katolikus iskolákról*, 1977; 75. pont). Azt is, hogy a katolikus iskolának szintézist kell teremtenie a hit és a műveltség között. Nem kezelheti úgy az iskolában tanított „profán” tárgyakat, „mintha a hit egyszerű szolgálói vagy apologetikus célokra felhasználható eszközök volnának” (uo. 39. pont). Ennek megfelelően a piarista rend sajátos lelkiisége egy olyan természetfölötti érzék kialakítása és elmélyítése, amely a legközönségesebb dolgokban is meglátja Istent, s az oktatás és nevelés hétköznapi erőfeszítései közt is az ő közelében tudja magát, anélkül is, hogy nevét említene. Ennek a rendi hagyománynak költői kifejezése *Sík Sándor* ismert verse:

*Bocsásd meg énnekem, Uram...
 hogy könnyeket pillámra nem a mea culpa,
 Hanem a rutafa nótája szűrt
 Meg a vizet árasztó tavaszi szél...
 Ó Istenem, ha az én árva bodza-sípom
 Egy századrészét el tudná fütyülni annak,
 Amit te mondtál énnekem magadról
 Egy parasztdal egyetlenegy sorában!*

Ez a vers önmagában lehetne egy „alanyi költő” egyszemélyes vallomása is. Nem az. Hozzá hasonlóan sok piarista megfogalmazhatná a maga vallomását, de ők már nem népdalokra hivatkoznának, hanem a matematikára vagy a fizika törvényeire. Persze a matematikusok és a fizikusok nem költők, vallomásaik elmondatlanok maradnak.

Kalazanci Szent József a piaristát bibliai szóval *cooperator veritatis*nak, az *igazság munkatársának* nevezi. A kisbetűs és a nagybetűs igazság itt egymásba válik. Ennek a szolgálatnak a figyelem, csodálkozás eleven készsége mellett fontos feltétele az alázatosság. A tanári szerep egyébként kísért a gögre: aki gyermekeket tanít, életének nagy részét olyanok közt tölti, akik a szó szoros értelmében is, de átvitt értelemben is „felnéznek rá”, s ez félrevezetheti. De a jó tanár a növendékeket nem önmagának akarja megnyerni, hanem az igazságnak, amelynek ő csak tolmácsa. Ez a közvetítő szerep sajátos személyességet kíván, de ugyanakkor önfegyelmet is, érzéket ahhoz, mikor kell épp a közvetítő személyiségnek visszavonulnia. A jó tanárt nem téveszti meg az, hogy tudásban – természetesen – megelőzi a rábízottakat. Kész maga is „tanulni tőlük”, együtt gondolkodni velük. Ez is szerzetesi erény, útja a megszentelődésnek.

A piarista rend elsősorban szegény gyermekeket akart iskoláiba gyűjteni, s számukra olyan tudást nyújtott, amely evilági boldogulásukat is megalapozta. Ez a törekvés a rend lelkiiségét gyakorlatiassá, szegénységét a nevelői munka részévé tette. Ha valaki meg akarja érezni, mit jelent ez, járja végig akár itt, Magyarországon, akár a világ egyéb országaiban a piarista iskolákat. Az épületek maguk – kivált a régebbiek – tanúi, őrzői ennek a spiritualitásnak. Ha ma egyetlen piarista sincs bennük, akkor is meg lehet különböztetni őket minden más rend kolostorától, iskolájától.

Kalazancius öröksége az is, hogy a piaristák készek minden jónak befogadására. Ez is a tanító erénye, aki nem a magáét kínálja, hanem az egész valóságra nyit ablakot. Megint Sík Sándort említem: vegye kezébe bárki a diákimakönyvét, amelyet Schütz Antallal együtt szerkesztett, vagy a *Dicsőség, békesség* című, felnőtteknek szánt imádságoskönyvet, amelynek már egyedül ő az összeállítója, és hasonlítsa össze más szerzetes szerző hasonló –

és hasonlóan kiváló – művével. Egy bencés, egy ferences szerzőnek vagy szerzőközösségnek műve a saját, rendi lelkiiséget tükrözi nagyon határozottan. A „Sík–Schütz” vagy a *Dicsőség, békesség* piarista vonatkozása alig vehető észre: abban piarista, hogy igyekeznek elfogulatlanul összegyűjteni minden hasznosat.

A piarista lelkiiségről leghitelesebben öregdiákok vallanak. Például akkor, amikor elmondják, mit jelentett nekik a háború éveiben, katonáskodásuk idején egy-egy tanárukkal folytatott levelezésük. Érettségi találkozókön anekdotákat mesélnek, ezek sokkal többek egyszerű diáktörténeteknél.

Egy ötvenéves szegedi találkozón hallottam a következő elbeszélést. A háború utolsó éveiben a gimnázium fűtése megoldhatatlannak látszó gondot jelentett. Egy szomszédos plébános meghallotta a dolgot, volt egy kis erdeje, megengedte, hogy abból néhány fát kivágjanak. Kiszállt tehát egy diáksapat az osztályfőnökük vezetésével, s egész nap dolgoztak keményen. Ebédre szalonnát, hagymát, kenyeret kaptak a rendházból. Munka közben kiüzent hozzájuk a plébános, hogy szívesen látja őket meleg vacsorára. Az egyik diák erre a hírre tarisznyájába csúsztotta a vöröshagymát. „Nem szereted?” – kérdezte tőle az osztályfőnöke. „Dehogynem! – hangzott a válasz –, de ha vacsorára hívtak, nem eszem belőle, hogy ne legyen rossz szagú a szám.” „Van nekem valami szerem, ami elmulasztja a vöröshagyma szagát, egyél nyugodtan.” A fiúnak nem kellett kétszer mondani, evett jóízűen, és este odalépett az osztályfőnökéhez. Kérte a szert, kíváncsi is volt rá, mi lesz az. Az osztályfőnök egy gerezd fokhagymát vett elő a reverendája zsebéből: „Edd meg ezt, ez után nem leszel vöröshagyma szagú!”

Játék ez, tréfa: ötven év múltán is emlékezett rá, akivel megtörtént, de a piarista lelkiiség vagy a piarista lélek történetébe is beletartozik. Egy darab lehetne valami piarista *Fiorettiből*.

(Távlatok, 1994/1.)

Ohmact Nándor: A piarista pedagógia szelleme

Van-e egyáltalán külön piarista pedagógia? Hiszen ismeretes, hogy az alapító Kalazanci Szent József semmiféle nevelési elmélettel vagy könyvekkel nem írta be nevét a pedagógia történetébe. De iskolái sem alakítottak ki a századok folyamán olyan rendszert vagy tanítási módszert, amelyet róluk lehetne elnevezni.

És mégis beszélhetünk piarista pedagógiáról, melynek szelleme elüt minden más pedagógia szellemétől.

Mindenekelőtt Kalazancius Atyánk *szabályzatot*, konstitúciót írt rendje számára, s ez a szabályzat bepillantást enged írójának nem csupán szerzetesi, hanem egyúttal nevelői lelkébe, hiszen az időben első hivatásszerűen tanító rendnek szól, s annak hivatásos tanító és nevelő munkája számára is tartalmaz útmutatásokat és intézkedéseket. És ezek az igazi kegyelettel örzött és tanulmányozott utasítások, buzdítások és sürgetések azóta is szüntelen alakítják a rendnek nemcsak szellemi arculatát, hanem egyúttal iskolánk szellemét is.

Kalazancius mennyei pártfogót is választott iskoláinak: Maria Méthér Theu-t, s róla nevezte el őket az *Isten Anyjáról nevezett szegény iskolák*-nak.

Jelige gyanánt pedig ezt tűzte homlokzatukra: *Ad maius pietatis incrementum. Pietas* annyi mint istenfélelem, vallásosság, jámborság. Ennek terjesztésére valók ezek az iskolák, ez a piarista pedagógia nagy *célja*. Miközben tehát a piarista iskolák tanítanak, és korszerű tudást, műveltséget és állampolgári nevelést adnak, minden pedagógiai tevékenységnek formai elve, alapvető jellege a vallásos, hívő lelkület, a pietas. És hogy a tanítás ettől az alapjától soha el ne szakadjon, és világnézet nélküli embereket ne neveljen, Kalazancius megcsinálja az ő korszakos nagy szintézisét: a tanár és pap lelkületének és munkakörének egybeolvasztását. Az ő iskoláiban pap tanítja nemcsak a hittant, hanem ugyanúgy, hivatásszerűen az írást és számolást, a latint és a földrajzot: *ad maius pietatis incrementum*. Ugyanakkor a világi tárgyak tanításának eladdig ismeretlen megdicsőítését jelenti ez a kezdeményezés.

Ha a konstitúciók bepillantást engednek írójuk nevelői lelkébe, még sokkal inkább ezt kell tartani Kalazancius igen nagyszámú *leveléről*, amelyek iskoláinak életére és szellemére nézve hol elvi szempontokból, hol gyakorlati konkrétsággal fáradhatatlanul osztanak tanácsokat, és adnak utasításokat.

Végül ugyancsak pedagógia mindaz, amit és ahogyan a szent Alapító elgondolásaiból a piarista *élet*, ránk magyarokra vonatkozólag elsősorban itt magyar földön, kidolgozott és valóra váltott. A magyar piaristaságnak most már több mint 300 éve rendkívül bő anyagot szolgáltat ennek a pedagógiának megismeréséhez.

És mégis, ezeknek a forrásoknak birtokában is, csak habozva fog hozzá a piarista toll a maga legbelső titkának és legféltettebb kincsének: hivatásos munkájának körvonalazásához. Az igazi pedagógia a gyakorlatban mindig művészet, bajos dolog annak sokszor inkább öntudatlanul, érzékből alkalmazott elemeit a napvilágra kihozva tudatosítani. A mélytengerek álomszerű színeiben ragyogó lényei elpusztulnak, mire a bűvár a felszínre ér velük. De még ha talán sikerül is tárgyilag helyes képet rajzolni a piarista pedagógiáról, akkor is titok, a piarista lélek szent titka az. Nem kegyetlenség-e feltárni, szinte kiszolgáltatni? Szent Pál ismer olyan titkokat, amelyekkel szabad ugyan eldicsekedni, de nem üdvös dolog – *non expedit*.

A piarista iskoláknak első és alapvető jellemvonása gyakorlati *jámborságuk*, nálunk azelőtt „áhitatos iskoláknak” mondták őket. Ezt nemcsak az biztosítja, hogy itt minden tárgy szerzetespap kezében van, aki éppen a kisgyermeknek úgyis minduntalan fog valamit a jó Istenről mondani. Kalazancius ezzel be nem érte, hanem a rendszeres külön *hitoktatásról* gondoskodott. „A növendékek az iskolában a keresztény tanításról írt könyvet tanulják s azt a

tanárok meghatározott napokon magyarázzák”, rendi szabályzatában s a hivatalos látogatások pontjai közé felveszi annak megvizsgálását, hogy ezt szorgalmasan végzik-e. A tanulók számára külön gyóntatókat rendel, ezek szeretete és jó példája könnyítse nekik a gyónást, a tanulók pedig „mint atyjukat tiszteljék és szeressék” lelkiatyjukat. Végül külön lelki vezető készítse elő őket a gyónásra és áldozásra, tanítsa az imádság könnyű módjára és a lelki élet más ismereteire. A piarista iskoláknak már első növendékei valóban ki is tűntek gyakorlati vallási ismereteikkel és ezek alkalmazásával.

A magyar piaristák ezeken a nyomokon haladva első tárgyként kezelik a vallástant, lehetőleg mindenütt külön hittanásra bízzák, kitűnő hittankönyveket írnak, országszerte ismert *Imádságoskönyvük* újabban már a külföldön is elindult hódító útjára. Mikor pedig bizonyos áramlatok a vallástannak tantárgy helyett csak gyakorlati és élményeket nyújtó tárgyként való felfogását sürgették, a piarista iskolák akkor is megtartották annak tantárgyjellegét, ezeken az órákon is komoly szellemi munkát követeltek, és az itt elért tudást is reális érdemjegyekkel mérték, bár egyébként hagyományaikhoz híven tudatában maradtak annak, hogy a vallástani tudásnak gyakorlati tudásnak kell lennie, és hogy ezeknek az óráknak még másnemű feladataik is vannak.

Aki a *piarista vallásosságot* csak messziről figyeli, és inkább csak külső megnyilatkozásait ismeri, hajlamos lehet kissé száraznak és vérszegénynek érezni. Akiknek közelebbi találkozásuk van vele, felfigyelnek rá és megsejtik, hogy ez egy kissé külön világ, különleges értékekkel. Mintha itt a piarista lélek a magyar lélekkel egymásra talált volna, úgy alakította ki ezt az egyszerűbb, mert bensőbb jámborságot. Kissé fél a maga mutogatásától és a hangos szerepléstől, de nem azért, mintha nem volna mély a gyökere, hanem éppen mert mélyről tör föl. A magyar ember szemérmessége ez, aki szereti legmélyebb érzéseit magába zárni, valamint a piarista lelkiület becsületessége, mely aggódik az érzés valóságos és tisztasága miatt, ha sok szem előtt kell megnyilatkoznia, hiszen éppen a fiatalság még fejletlen lelkiségének olyan könnyen megárt a figyelő tekintet. A maga részéről szívesebben bemegy kamrájába és ajtóbetéve imádja az Atyát a rejtekben. Legalábbis imádása legjavát ott szokta végezni, ott bánkódik embersége vétkein, ott siratja feszületére borulva az Úr szenvedéseit, és nehezebbre esik az a gondolat, hogy keresztény elérzékenyülésének az ő Istenén kívül tanúi legyenek, annyira fél a felszínességtől vagy a kellő átéltség nélkül kimondott vagy gyakorolt vallásosság farizeizmusától. De azért ahol helyénvaló, nem hiányzik ebből a jámborságból sem a példaadó tett, sem a mások közt való buzgólkodás. A jezsuiták Mária-kongregációinak megfelelően a piarista iskolákban Mária-társulatok virágoztak, piarista buzgóság alapítása és gondoskodásának tárgya az Oltáregyesület csak úgy, mint a Katolikus Legényegylet.

A lelkieknek ez a nagyon komoly felfogása annak a *komolyságnak* kivirágzása, amely a piarista pedagógiának egyik legjellemzőbb alapértéke. A piarista iskolák edző szegénysége nyomta-e rá pedagógiájuk arculatára ezt a vonást, vagy talán az Isten színe előtt és a negyedik piarista fogadalom sugárzásában végzett nevelés okozza, esetleg Szent Kalazancius szelleméből ered, és a piaristaság első évtizedeit közvetlenül irányító hatásából, nem tudni. Korántsem komorságról van itt szó, még csak nem is a felnőttnek arról az érzelmi megállapodottságáról, amely már nem tudja megérteni a gyermeki kedély világát, és nem akar, vagy nem is tud vele együttrezegni. De már aki néhány éve nagyobb nyilvánosság előtt a piarista iskolák „hűvös légköréről” beszélt, erre az alapvető jellegzetességre mutatott rá. Mások iskoláink „szigorúságát” emlegetik. Mindezek mögött éppen a szent komolyság rejlik, amely a nevelői munkát, a piaristának ezt a lelkét betöltő egyetlen hivatásos munkáját nem tudja komolytalanul nézni, sem kedélyesen vagy félvállról venni. Ettől a komolyságtól még jóízűen tud a mókán nevetni, megnyíltsággal fogadja a gyermek lüktetőbb életérzését, és óvakodik attól, hogy minden túlzott elevenségben szándékosságot vagy rosszakaratot lásson, kirándulásokon el is játszogat a fiatalsággal, anélkül azonban, hogy a gyermeket magát

játékszernek nézné. Ahol ennek helye van, a játszva tanítás elől sem zárkózik el, de arra sohasem kapható, hogy magát a tanítást vagy nevelést csak úgy játszva, félig szórakozásképp végezze, és lemondjon katedrájának helyzeti energiáiról.

Ez a katedra még néhány évtizede kissé magasabban állt, és valamivel nagyobb „távolság” választotta el a rajta ülőt az osztálytól, de a piarista ma is éppúgy szükségét érzi egy bizonyos *distanciának*. Nevelni – *educare* – annyit jelent, mint följebb húzni, növelni, és feltételez egy magasabban állót, aki maga felé, tehát fölfelé segít. A piarista „a konstitúció találó kifejezésével élve *cooperator veritatis*, aki az Igazság lelkével együtt dolgozik a kegyelem és a természet indításainak kifejtésén és a zsenge gyermeki élet megszentelésén” (Balanyi). Lehetetlen, hogy ennek a hivatásnak tudata mindennap újra ne inspiráljon szent komolyságra, hiszen a hivatás emberének „nap nap után alázatos főhajtással kell várnia a kegyelem indításait, *quibus nos idoneos veritatis cooperatores efficiat*”.

A komolyságnak ez a szelleme hozza magával, hogy a kegyes iskolák a *szív és az ész* egyensúlyára törekednek, és sem a tőlük idegen szellemű gyermekkultusz kísértése nem ejtette meg őket, sem a Logos uralmát édeskés, kedveskedő érzelgőséggel soha fel nem cserélték, a gyermekeket elpuhító érzelmes szeretettel nem kényeztették.

Hogy azért a közben a nevelő szív sem sorvad el, annak biztosítéka Kalazancius Atyánknak mindvégig tanítványaiért dobogó, értük fizikai szolgálatokat is végző, s őket még élelemmel, ruhával, sőt akárhányszor pénzzel is támogató, halála után pedig csodálatos épségben megmaradt szíve. Ez a szív a szegények és elhagyottak iránt gyúlt először szeretetre, és addig egyedüli intézményként „szegények iskoláját” alapított abban a meggyőződésben, hogy „nagyérdemű dolog felvilágosítani a gyermekek elméjét, különösen azokat, akik mindenkitől el vannak hagyatva”. Jóllehet ő mindenkit befogadott iskolájába, elsősorban mégis a szegényeknek szánta. „Az igazgatónak – írja – szeretettel kell fogadni a szegényeket, még ha mezítláb, rongyos ruhában és köpeny nélkül jönnek is; ne felejtse, hogy rendünk elsősorban az ilyenek kedvéért alakult.”

Az ilyen iskolák természetszerűleg csak akkor virágoznak, ha eleven szeretet lüktet bennük. Az első időkben éppúgy, mint később igyekeztek a szükséges segédeszközök, de akárhányszor szállás, ruha és élelem megszerzésével tanítványaik kedvére járni, és ezzel sok-sok ezer tehetséges ifjú számára tették lehetővé a nyomasztó szociális helyzetükből való kiemelkedést. A konstitúciók pedig megőrizték Kalazancius következő intézményes gondoskodását a szegények tanításáról: „Mivel úgyszólván minden országban a lakosság nagyobbára szegényekből áll, akik gyermekeiket rövid ideig taníttathatják, gondoskodjék az előljáró az ilyen gyermekek számára gondos tanítóról, aki megtanítja őket a helyes betűvetésre és számolásra, amik segítségével majd mindegyikük könnyebben megszerezheti, amire szüksége van.”

A nép fiainak ez az állandó szerető szemmeltartása észrevétlenül is *szociális gondolkodást* nevelt a többi tanítványba, nem elméleti buzdításokkal, hanem magatartással. Maguknak a tanároknak társadalmi különbségtevést nem ismerő bánásmódja volt ennek a nevelésnek legfőbb titka, mikor a fiúk elültetésekor nem nézték azok ruháját vagy családját, s a feleléskor nem használtak kétféle mértéket. „Megvallom – jelentette ki évtizedekkel ezelőtt egy édesapa –, azért adtam a fiamat a piaristákhoz, mert azt mondták nekem, hogy ez a legelőkelőbb iskola Pesten, ide járnak a legjobb családok gyermekei. És most, mikor fiam végigjárta a nyolc évet, meglepetve látom, hogy ez az iskola minden inkább volt, csak nem „úri” iskola. Itt egyformán bánnak mindenkivel, itt nem számít az, hogy milyen társadalmi osztályból való a diák. Az számít, hogy micsoda és milyen ember. Meghajtom a fejemet – tette hozzá – ez előtt az egyszerű emberi szellem előtt”.

A piarista jelmondatban s az iskola elnevezésében helyet foglaló *pietas* szó nemcsak istenfélelmet, jámborságot jelent. Van olyan jelentése is, hogy *kegyelet*, kegyeletes lelkület, ami alapjában véve nem más, mint *tisztelet* a szülők, följebbvalók, mindenekelőtt a személyes

Isten iránt. A pietas ebben az értelemben is kitörölhetetlenül beletartozik a piarista pedagógiába, s Magyarországon egészen különös mértékben. Ez a kegyeletesség mindenekelőtt a nevelő lelkét járja át és tölti el tisztelettel az emberi lélek természetes és természetfölötti adottságai iránt. A piarista megtanulja a maga el nem görbített egyéni vonásaiban csodálni azt, ami adottság, érteni és értékelné azt a szabadságot, amely sem növendék korában nem kényszerítette, sem később nem kényszeríti egyéniségének megtagadására és valamilyen tőle idegen, neki nem természetes lelkiség vagy viselkedés felöltésére. Azért aztán iparkodik tanítványaiban is mindig meglátni az egészet, mai szóval az *alkatot*, és ebben megsejteni az *entelechiát*, a jövő kifejlődés irányát és körvonalait. Minden ember, a növendék is, „fenség, észak-fok, titok, idegenség”, s ez a titok mélységeket takar, amelyekbe sem magának nem tanácsos leszállni, sem másokat oda letaszítani. Ez a mélység az, ami tartózkodó tiszteletet parancsol a nevelőre. Annál is inkább, mert minden egyéniség az Isten lelkének teremtő gondolata, egyszeri és utánozhatatlan remeke, mellyel szemben a nevelőnek nem lehet más feladata, mint a köteles tiszteletet tanulmányozni, és saját nevelői elgondolásainak, esetleg valamely iskola vagy rendszer skémáinak erőszakos ráhúzása helyett a maga törvényei szerint alakítva, a benne rejlő isteni örök tervet kibontakozásához segíteni. Csak így lehet a nevelő a Szentlélek Isten munkatársa, *cooperator veritatis*, munkája pedig ihletett művészet, s mint minden művészet, mélyen alázatos, a latin órán semmivel sem kevésbé, mint a hittanórán vagy a gyóntatószékben.

A piarista tanítás és nevelés megértéssel van a nevelés egyéni akadályaival szemben. Bár fájó szívvel látja egyik-másik reményének meghiúsulását, azért nem fogja rossznak minősíteni a tanuló munkáját, mert nem a tanár stílusát tükrözteti, vagy érdeklődésének más az iránya, hanem tisztelettel tud megállni egy felsőbb akarat előtt. Nem akar mindenáron tudóst nevelni abból a tehetséges fiúból, akit a természete gyakorlati pályára visz, sem gyakori áldozót vagy éppen papot abból az egyébként komoly és tisztalelkű tanulóból, akinek ez nem, vagy még nem adatott meg onnan fölülről. Viszont a rendkívüli tehetség kifejlődése érdekében, talán rejtve, tud nagylelkű engedményeket is tenni. Nem a pillanatnak dolgozik, azért tud – mindig kellő körültekintéssel – pillanatnyilag súlyosnak mutakozó hibákat és vétségeket a jövőbe pillantva nagylelkűen kezelni, olykor éppen észrevétlenül hagyni, általában türelemmel *várni* munkája gyümölcsére és elgondolásainak beérésére.

A piarista pedagógust tisztelete képesíti arra, hogy alkalmas pillanatban elhallgat, és a többi rábízta a természet és kegyelem munkájára. S egyáltalában az egyoldalú verbalizmus helyett többet bíz a nevelő egyéniségben, annak egész megjelenésében. Ért hozzá, hogyan kell visszavonulni, és a növendéket kissé magára hagyni – Dunin-Borkowski a csendes eltűnés „csodás nemességéről” beszél. Sőt meg tudja tenni azt is, ami a legnehezebb: fokozatosan hosszabbra engedni a kötelet, és egyre több szabadságot hagyni, hogy előkészítse a növendékeket az élet önállóságára, és maga nélkülözhetővé csökkenjen. Nem egyéb ez, mint a szentpáli evangéliumi szabadság elve, melyben a piarista jómaga felnő és megtanulja becsülni azt. De ismeri veszélyeit is. Mert az önállóság nagyobb foka nemcsak a szabadságot növeli, hanem a felelősséget is súlyosbítja. De kétségkívül termékeny nevelői elv. Talán ezért is találni a piarista iskolában annyi eredetiséget mutató, jellegzetes tanári egyéniséget.

Ez a tiszteletadó elvi magatartás megóvta a piarista pedagógiát a szélsőségektől csak úgy, mint a megvalósíthatatlan célkitűzésektől, és a *realizmus* talajára állította. Megtanította, hogy a nevelőnek úgy kell vennie magát és az embereket, amint vannak. Megtanította a hiányokon való kesergés helyett dolgozni azzal, amit az élet éppen ad, és megmentette a jelen körülmények közt méltánytalan vagy ésszerűtlen követelésektől. Nemzetiségi vidéken olyan fiúk is kerültek iskolánkba, akik majdnem semmit sem tudtak magyarul. A rend hivatása ezeknek nem alkalmatlanokként való eltávolítását, hanem megtanítását kívánta. A reális eljárás abban állt, hogy haladásukat az általános mértéktől eltérően kellett megállapítani, és

egy ideig sokkal kevesebbet lehetett tőlük követelni. Ez azonban korántsem jelent olcsó megalkuvást a körülményekkel. A megalkuvás mint elv ott kifogásolható, ahol a követelmények indokolatlan leszállítását és az emberi kényelem könnyelmű kiszolgáltatását jelenti. Az itt tárgyalt realizmus éppen a valóság tiszteletében s a gondviselés szabta határok alázatos tudomásulvételében áll: pl. ez az ambíció sok az iskolának vagy a nevelőnek, lemondok róla; ehhez a feladathoz az osztálynak kevés az érzéke vagy készütsége, nem erőltetem; elmúlt az idő valamely tantárgy vagy tanítási eszmény fölött, csendesesen napirendre térek fölötte.

A realitásoknak ez a tisztelete *szolidságra* nevel, és a talmi értékek és hiú látszatok kérlelhetetlen üldözésére a nevelőben és a növendékben egyaránt. A piarista pedagógia a „fenn az ernyő, nincsen kas” alig leküzdhető elvével ellentétben mindig csak addig akar nyújtózni, ameddig a takaró ér. Nem híve tehát a pedagógiai kirakatrendezésnek, a nem egészen igaz képet nyújtó bemutatásoknak és szerepléseknek. Már Kalazancius ellene volt az akkor roppantul elterjedt iskolai színjátékoknak, és ha fia nem is mindenütt vonhatták ki magukat egészen a korszellem e követelése alól, soha nem ezekre vetették a hangsúlyt, hanem a hétköznapiok feltűnés nélkül folyó munkájára és az alapos tudásra. Bizonyára ez a törekvés szerezte nekik a szigorúság hírért, bár ez a szigorúság korok szerint sokat változott, és némely nem-piarista iskolákban nagyobb mértékben volt föllelhető. De akármi volt is, a jó iskolának egyik legnagyobb áldása, ha az alapos, részletekbe menő és következetesen állandó munkát lelkiismeretesen számonkéri tanítványaitól, és ezzel jellemük nagy hibáiból kigyógyítja őket: a könnyebb megoldással beérő felszínességből és a gyermeces állhatatlanságból, amely minduntalan kibúvókat keres.

E nélkül a valóságtisztelő szolidság nélkül a piarista pedagógia aligha fejleszthette volna ki a rá annyira jellemző *életrevalóságot* és *gyakorlatiasságot*. Nagy szegénysége nem kevésbé volt ebben segítségére. Hisz mikor szinte a legszükségesebbekben is hiányt szenvedtek, a szegénység szellemén kívül ez az életrevalóságuk tartotta fenn a rendi iskolákat. A kellő pénz és felszerelés híján elsősorban abban kellett bízni, hogy „mitte sapientem, nihil ei dixeris”, legyen okos, leleményes ember, akit vezetőnek küldenek, akkor utasítások nélkül is meg fogja találni mindennek a módját. Így ki kellett fejlődnie e szegény iskolák hajlékonyságának és alkalmazkodó képességének. Szerencsére a nagy alapító nem kötötte magát semmiféle iskolatípushoz vagy módszerhez, hanem nyitva hagyta iskoláit a mindenkori fejlődés számára. Már Kalazancius kora iskoláival szemben biztos gyakorlati érzékkel melegen felkarolta az aritmetikát, és éppen az aritmetikai osztályt mint az elemi tanfolyamot lezáró osztályt különös gondjába vette. Ennek az osztálynak olyan tanítót keresett, aki nemcsak az írást és számtant tudja tanítani, hanem az Úr félelmét is, mert ebből az osztályból mennek ki a fiúk az életbe. Nagyon fontosnak tartja tehát, hogy az Úr félelmétől teljesen áthatva lépjenek át az iskola küszöbét: mintha csak a mai általános iskola záró osztályára gondolt volna. Az aritmetika mellett feltűnő az első iskolákban a természettudományok és a földrajz gyors térhódítása, mint a gyakorlatiasságra törekvő életrevalóság bizonyossága.

A piarista iskolák már Kalazancius életében *haladó* irányzatot mutattak, mert neki gondja volt rá, hogy tanítói lépést tartsanak a korrallal, de úgy, hogy semmit azért mert régi, el nem vetettek, csak azért mert új, be nem vezettek. Mindenhol teljes elfogulatlansággal vették át azt, amit önálló megítélésük szerint korszerűnek és hasznosnak láttak, még ha az ellentáborba kellett is némelykor elmenni érte. Így jött létre az a józan *eklektizmus*, amely elsősorban a magyar piaristaságot jellemezte.

A piaristák már a 18. században bevezetik a könyvviteltan tanítását, hogy így előkészítsék tanítványaikat a kamarai szolgálatra. *Arithmetica comitatensis* címmel a megyei szolgálatba készülő ifjak számára nyitottak kollégiumot, Kiszebenben pedig külön rajztanfolyamot. A kalocsai, tatai és váci gimnázium a gyakorlati földmérés tan és a polgári építészet rendszeres előadásával tűnt ki, a kalocsai, pesti, tatai és váci bölcséleti tanfolyamokon az elméleti és

kísérleti fizika külön tárgyként szerepelt. Az 1763-ban megnyílt szenci *collegium oeconomicum* első és hosszabb időn át egyetlen ilyen intézmény az országban; tárgyai közt ott van a matematika, fizika, geometria, polgári építészet, kamarai számvitel, gazdaságtan, studium oeconomico-camerale, studium politico-camerale és mercantile.

A tulajdonképpeni gimnáziumi tárgyakban is nagy változtatásokat végeztek a magyar piaristák, mióta rájöttek, hogy a régi gimnáziumi anyag már nem elegendő a modern ember érdeklődésének kielégítésére, és azért fokozatosan kiegészítették. A 18. század három nagy rendfőnökének ránkmaradt nagyszabású reformterveiből egy egészen új gimnázium képe tárul elénk gazdagabb tanítási anyaggal, modernebb módszerrel és az élethez fűző kapcsolatokkal. Ha ezt a folyamatot meg nem állítja Mária Terézia *Ratio educationis*-a, amely egyébként sok mindenfelét átvett ezekből a tervezetekből, bizonyosra lehet venni, hogy a magyar piaristaság kitermelte volna magából a magyar reáliskolát, sőt a magyar gazdasági és kereskedelmi iskolát is. A pesti piaristák közvetlenül a szabadságharc előtt már párhuzamos reáliskolai osztályokban tanítottak.

A magyar piarista pedagógia tehát a magyar szellemmel már régóta érintkezésben áll. Ez az idegenből hozzánk átkerült rend Fináczy Ernő szerint „a 18. századtól teljesen magyar jelleget öltött”. Az *amor sanctus patriae*, az *amor patriae linguae* tüzes kifejezések a magyar piarista lélek legbelső érzését fejezik ki. Nem lehet feledni, hogy a németesítő törekvésekkel szemben a magyar nyelv jogainak kivívásáért indított küzdelemben állandóan a piarista iskolák álltak az élen. A 19. század elején már nagyszámú följelentés vádolja őket, hogy a latin helyett a magyar nyelvet használják a tanításban. A nemzetiségi vidékeken a békés magyarosítás munkásaiként fejtettek ki olyan működést, hogy az idegen nyelvű fiúkat szerencsésen meghódították a magyar értékeknek. Thallóczy Lajos tanúságot tesz róla, hogy „nemcsak az ifjak vívják a harcot (Bécs ellen), hanem az ideális szerzetesek, a vezéreik. Ha nincs magyar tankönyv, hát írnak, ha nincs megfelelő kifejezés nyelvünkben valamely újabb tudományos fogalomra, keresnek és találnak. Nem tudjuk mi azt soha megfizetni ennek a rendnek, amit a családról lemondó szerzetesek tettek velünk, kiket magukhoz öleltek, mint önnön fiaikat. Ez a kegyesrend psychéje, hogy alapítójuk szellemében szeretettel mint fiaikat tanítják és nevelik tanítványaikat. Tették pedig ezt akkor, mikor a hatalom idegen kézben volt. A hazafias visszahatás az iskolából indult ki. Tudott erről a rendőrség, mely akkor a családi szentélyig is elhatolt, de az érzésen nem tudott kifogni.”

A piarista pedagógia sem elégíthet ki mindenkit, nem is kíván mindenkinek mintája lenni. A piarista lélek teremtette meg, mint önmaga hűségese tükrét s egy szent alapító életművének kegyeletes kiterjesztését.

(Budapesti Piarista Gimnázium 1947-48-i Évkönyve.)

Schütz Antal: A kegyeletes lelkület és dogmatikai indítékai

I. Mivolta. – Sajátságos, hogy amiről itt szó van, arra nincs egészen megfelelő magyar szavunk. A kegyeletes lelkület nevével azt akarom jelölni, amit latin-román kölcsönszóval pietásnak, németül Ehrfurchtnak mondanak. Ha ebből a tényből mindjárt azt is kellene következtetni, hogy a pietás idegen palánta, Pannónia virágos kertjében mégis volna helye; s az örök ligetektől való átültetését akarja szolgálni ez az elmélés is.

1. *Mi a kegyeletes lelkület?* – A pietás gyökér; *gyökere az aktív és a társas erényeknek*, miként az alázat gyökere a passzív erényeknek; sőt mint a természetfölötti fogékonyságnak, a potentia obedientialis-nak kiképzése valamiképpen gyökere a természetfölötti rendnek is. Ez a gyökér *három szálból* van sodorva – nyilván innen van nagy ereje: *triplex funis difficile rumpitur*.

a) A kegyelet mindenekelőtt mélységes meggyőződéses *hódolat* az iránt, ami fölöttünk van, kivált a „Magasságbeli” iránt. Vele jár az az állandó, egyetemes és termékeny sejtés, hogy igen-igen sok az, ami fölöttünk van, a természetben is, embertársainkban is, azoknak lelkületében és motívumaiban, a társadalomban, az egyesek és közösségek életföladataiban és programjaiban, főként azonban abban a láthatatlan világban, mely a természetben és társadalmon túl nyílik. Az Úr a bölcsességnek is, a kegyeletnek is kezdete.

b) A kegyelet *megilletődés* azzal szemben, ami mellettünk és alattunk van, *tisztelet* azzal szemben, ami körülöttünk van. A kegyeletes lélekben állandóan a tudat alatt is dolgozik az a sejtés, hogy sok mindent embertársaimban, a társadalomban, de magamban is másképp látnék, ha Isten szemével nézném. Épp ezért a kegyeletes ember nagy kímélettel nyúl mindenhez, amivel dolga akad; lelki hallgatagsággal meghányja-veti és földolgozza azt, amit első találkozásra meg nem ért – főként mások viselkedésében; nagy méltányosságot és türelmet tanúsít azzal szemben is, ami nincs ínyére, és azokkal szemben is, akik ellenére járnak.

c) A kegyelet nagy *megnyitottság* a valóság iránt, magafeledt rajtafelejtkezés a dolgokon – az a lelkület, mely kisugárzik a tágra nyílt gyermekszemekből, mikor csodás világokat tár föl előttük a tárgyyszerű, színes előadás.

Azonban ezeknél az elvont jellemzéseknél jobban beszélnek a valóságok. Kegyeletes lelkület az, ami előmlik az *Úrangyala* imádság tartalmán és hangulatán, amely kulminál *Szűz Mária* önmegtagadásában: *Íme az Úr szolgáló leánya, legyen nekem a te igéd szerint. Szent Péter* az evangéliumokban a kegyeletességnek szinte megtestesülése. Az evangéliumokból mindenünnen rám néz abból az izgékony, robbanékony alakból az a hűséges szempár, mely gyermekded magafeledéssel Mesterére tapad, mintha mindig azt mondaná: Jó nekünk itt; készítsünk három hajlékot: Neked egyet, Mózesnek egyet, Illésnek egyet – önmagára nem gondol. És ha valaki kérdi, miért éppen őreá bízta az Üdvözítő az egyházi főség nagy tisztét, én teljes tisztelettel a nagy értelmezők iránt azt mondom: elsősorban ezért a fönntartás nélküli magafeledő odaadásért. A kegyeletes lelkület árad azokról az arcokról, melyekkel a 4-9. század *barbárjai* hallgatták a hittérítők szavát, annak a középkori lovagnak alakjáról, aki talpig vasban ott térdel az Oltáriszentség előtt, kardjára támaszkodva, páncélos derékkal, de alázatosan meghajtott fővel, és Grál-vár vízióival lelkében.

A kegyeletességnek nagy leckéjét adja az az *egyiptomi pap*, aki a világjáró Solonnak azt mondja: Ti görögök gyerekek maradtok, és nem lestek aggastyánok sohasem; állhatatlan gyerek-lélek lakik bennetek, mert nincs ősi hitetek és mohos tanítmánytok (Platón Tim.22). A kegyeletes lelkület nagy szentje *Assisi Szent Ferenc*. Mikor a Szabályban utasítást ad, hogyan foltozzák durva folttal csuhájukat a testvérek, közben dicsőítvén az Istent, így folytatja: „Óva intem a testvéreket, hogy meg ne vessék, se el ne ítéljék azokat, akiket színes lágy ruhákban, finom ételek és italok mellett látnak, hanem ki-ki magamagáról ítéljen, és magamagát

becsülje csekélyebbre.” A Végredeletheben pedig: „Azután adott és ad nekem az Úr olyan nagy hitet a papok iránt, kik a római egyház szabványai szerint vannak, hogy papi jellegük miatt még akkor is náluk keresnék menedéket, ha üldöznének engem. És ha mindjárt Salamonnak egész bölcsességével rendelkezném is, s ha valahol szegény és igénytelen világi papokkal találkoznom, mégis csak az ő engedélyükkel prédikálnék.” S amit Ehrle ástott ki a feledés homályából: A testvérek panaszt tettek Szent Ferencnél, hogy a püspökök sokszor nehézkesek a prédikálás engedélyezésében, emiatt aztán napokig kell tétlenül vesztegelniök; ezért kérik, szerezzen nekik kiváltságot. Ő erre azt írja: „Ti kistestvérek, nem ismeritek föl Isten akaratát, és nem engeditek úgy megtérni a világot, amint Isten akarja. Mert én szeretet, alázat és kegyeletesség által akarom először a prelátusokat megnyerni. Ha ők látják szent életünket és irántuk való mélységes tiszteletünket, ők majd maguk kérnek föl bennünket prédikálásra, és hatékonyabban kezünkre járnak majd, mint a privilégiumok, melyek kevélységre visznek” (F. Imle: Ein heiliger Lebenskünstler 1918; p. 220).

Ha pedig a dolgot a fonákjáról nézzük: *A kegyeletesség ellentéte* az a lelkület, mely nem tud fölfelé nézni; mely nem tud fölismerni és elismerni semmi nagyságot; az a lelkület, melynek számára nincsenek titkok és problémák; a wagneri lélek szemben a faustival; a száraz lélek, mely nem tud csodálkozni; az önmagába fordult, autista lélek, mely nem tud kilépni énje szűk köréből és rajtafelejtkezni a dolgokon, a tárgyi valóságon. Tehát pietástalan a lelki cigány és cinikus, aki mindent frivolizál; a kritikaszter, akinek semmi sem elég jó, aki minden virágot szétszed, ahelyett hogy koszorúba fonná; az epés, aki a maga fekete lelkét vetíti bele másokba és a világ folyásába; a kuckóban meghúzódó filiszter, aki nem vesz fáradságot még arra se, hogy a porondon küzdöt, aki érte is verejtékeznek és vérzik, legalább iparkodják megérteni; a szubjektivista, aki önmagát fényképezi bele az emberekbe és dolgokba; a falu bölcse, aki mindent jobban tud; a bugyborékoló, akinek mindjárt mindenre van szentenciája – teljes ellentétje annak, amit Szent Lukács rajzol Szűz Máriáról: „Anyja pedig ez ígéket mind szívében tartja vala” (2, 51); – a kegyeletlen nem tud semmit sem hallgatagon hordozni és érlelni; a szaduceus, aki mindennel elkészült, aki csodát, titkot, eszményt és idealizmust elintézett.

2. *A pietás jelentősége.* – Azt állítom, hogy *kegyeletesség nélkül nem oldható meg az európai kultúra legégetőbb kérdése*, melyben kicsúcsosodik válsága.

Merőben szociológiai szempontból nézve a dolgot – magától értetődik, hogy ebben a rövid elmefuttatásban nem lehet kibogozni ennek a kérdésnek minden szálát –, a legsúlyosabb európai kultúrtörténet nem a gyakorlati materializmus, melyben vergődünk, és nem is a bolsevizmus. A bolsevizmus átmenet; a materializmus pedig csak tünet, és nem ok. A baj gyökere a társadalom atomizálódása, a centrifugális irány, melyben ez idő szerint haladnak az egyesek ambíciói, sőt sokszor a kifejezetten szociális jellegű mozgalmak és alakulások is. Tovatűnt az a szellem, melynek programja volt: Milliók egyért, és egy millióért; helyébe lépett az a tendencia, melynek jelszava: Jeder für sich und der Teufel hold' den Letzten – örök ellenzékieskedés, az ököl-„jog”-nak új formájában való föléledése, a közösségnek agyafürt, lelketlen kihasználása önző célokra. S mindennek nyomában jár egy nagy szellem-erkölcsi meddőség, a kezdeményező erők, az alkotó eszmék és stílusérzék ijesztő hiánya, úgy hogy a jobbnak is a nagy történeti forduló nagy föladatai előtt tanácstalan kéztördelésben vagy fásultsággal, vagy a szemlélőnek tétlen érdeklődésével állnak meg. A segítség itt csak a kegyeletes lelkülettől jöhet:

a) *A közösség szellemének visszaszerzése* és elmélyítésére nincs más forrásunk. Visszahozhatatlanul eltűntek azok az idők, mikor a közös eredet, közös sors és a teljesen egyforma élettartalom és életnívó forrasztotta össze a közösségeket. Viszont merő megfontolás, egy mondjuk tudatossági fokra emelt „contract social” egy programszerű elhatározás vagy éppenséggel törvény szintén nem segít. Nem segítene akkor sem, ha nem föltételeznék már azt a közösségi szellemet, melyet meg akar teremteni, ha tehát nem volna

filius ante patrem. Mégpedig azért nem, mert a közösségi szellem csak akkor lesz elég erős és termékeny, ha van benne valami természetszerű, mélyen a lélekben gyökerező, ami az ösztön biztonságával hat, és a természetszerűség erejével képes ellensúlyozni minden atomizáló individualizmust.

Ez csak a pietásos lelkületből jöhet. Ez ugyanis az egyéniségben élő és csírázó mozzanat, és mégis *a közösségbe épít*. Hisz egyik alapvonása, hogy az egyént odafűzi az egyéneken túli valóságához, tehát a közösséghez is, annak eszményeihez, föladataihoz, felelősségeihez, s természetszerűen enged annak a hatásnak, mely a közösség szelleméből, törvényeiből, a tekintélyből jön – mint Ezekiel próféta kerubjai, kik mindig arra irányították lépteiket, amerre a lélek fuvallata járt. Ha több lesz a lelkekben a pietás, másképpen alakul a *nemzeti élet*; lesz nemcsak köztisztesség, hanem megfelelő légkör a mai elkerülhetetlen pártkormányzat áldásos alakulása számára. B. Kidd konstatálja a már évszázados angol kormányzati szokásokról, hol két nagyjából egyenlő párt válogatja egymást az uralmon, a konzervatívok és haladók, hogy az uralomra került párt nem rontja le a másiknak intézkedéseit és alkotásait, mert nem gondolja, hogy azokban a nehéz kérdésekben ő találta el kizárólag a helyes utat, és gondolja, hogy a másik; az ellenpárt is becsülettel akarta szolgálni hazáját (Principles of Western Civilisation p. 230 k.). Ha van kegyeletesség, az a kormányzás is másképp megy: nemcsak az alattvaló lesz hódolattal a felsőbbiség iránt, hanem fordítva is, minden rendű előljáró megbecsüléssel lesz a reábizottaknak Istentől kapott talentumai és talentum-hiányai iránt is, annak az elvnek értelmében, melyet már a pogány gondolkodó fölismert: Maxima debetur puero reverentia!

b) *A termékenység és alkotó erő* a kultúrföladatok egész területén csak a lélek szűz méhében fakad, abban a lélekben, mely tiszteletre hangoló titkot sejt minden adottságban és föladatban, és ezért mindig kész szövetkezni a felsőbb erőkkel és nevezetesen a legfelsőbbekkel. A kegyeletes lélek önmagától megszabadulva beleszabadul föladataiba, a nagy tárgyi valóságokba. Ezért sohasem lesz lezárt; mindig nyitva marad a kívülről, kivált a felülről jövő indításoknak és tanulságoknak. Erunt docibiles Dei – ezzel jellemzi a próféta a messiási idöket; és valóban, a jövő reményei azokban a lelkekben fakadnak, melyek végig megőrzik az érintetlen nagy tanulékonytságot.

Nem volna nehéz megmutatnom, hogy ezen a vonalon kell keresni a kegyeletesség és kegyelmesség, a pietás és potentia obedientialis belső rokonságát. Akiben van kegyeletes lélek, abban elő van készítve a talaj a kegyelemnek, különösen a Szentlélek ajándékainak befogadására. A kegyeletesség visszaad valamit az elveszett és a mélyenlátóktól visszavisszasírt paradicsomi naivságból, s az egyoldalú ész-művelés nagy ellenszere. S így ebben az értelemben is igaznak bizonyul, amit szent Pál némileg más árnyalattal mond: Pietas ad omnia utilis, promisionem habens vitae quae nunc est et futurae (1Tim 4,8).

Goethe már egy jó századdal ezelőtt az európai szellem jellegét úgy diagnosztizálta, hogy a pietás-hiány a Nyugat nagy betegsége, és hogy a Nyugatnak és Keletnek bekövetkezendő nagy harcában a pietásos Kelet van hívatva győzni. Igaz ez? Talán a kegyeletesség tejét bővebben adják azok az emlők, melyeken a Kelet lelke nevelődik, értem vallását? Sajnálom, hogy ezt a mérkőzést mint Krisztus katonája nem vívhatom meg mostan. De hadd lássuk, a Krisztus sziklája tövében nem fakadnak-e teljes gazdagsággal azok a tiszta források, melyekből fogyhatatlan kegyeletet lehet meríteni?

II. *A kegyeletesség dogmatikai indítékai.* – Itt az az első kérdés, hogy *miért kell nekünk természetfölötti, dogmatikai indítékok után nézniük?*

Miért? Egyszerűen azért, mert a természet maga nem futja.

a) Mindenekelőtt a *természet* úgy amint most van, *kegyeletlen*. Végig bizserog rajta a Lucifer lelke: Non serviam; szaggatja az a tragikus feszültség, melyet a 2. zsoltár oly megrázóan juttat kifejezésre: Fremuerunt gentes et populi meditati sunt inania adversus

Dominum et adversus Christum eius: Dirumpamus vincula eorum et proiciamus a nobis iugum ipsorum! Csak vegyük észre és érezzük át, mennyi nyers természet, mennyi kegyelemtől át nem gyúrt temperamentum éli ki magát a fanatizmus zelus amarusában, a jámborkodó előljáró-gyalázásában, a meddő intézkedés-kritizálásban, inkvizíciós velletásokban; nem is szólva e világ okosságának fölburjánzásáról, jelenvilági szempontoknak, taktikázásoknak és fogható előnyök hajhászásának gyakorlatáról, sőt rendszeréről... Az elveszett paradicsommal együtt az egészséget, naiv, odaadó lelket vesztét is siratjuk, és ha komolyan visszasírjuk, ama kapu elé kell járnunk, ahonnan azt az elveszett paradicsomot várjuk vissza. – b) A következetes és átfogó kegyeletesség *nagy dolog*: megszerzése, biztosítása, és kiművelése nem egy-egy ünnepnap műve, nem hangulatok szüleménye, hanem hosszú lejárátú föladat. Itt csakis a fölöttünk álló örök dogmás igazságok kínálkoznak elég bőséges és állandó forrásnak. – c) A kegyeletesség alaphulláma, az áhítatos, sejtelmekbe emelkedő és táguló, magafeledéssel a föltáruuló valóságba magát belebámuló lélek csak a *misztérium világában* sarjad ki és nő meg. Az az életadó misztérium pedig, melytől távol van az életnyelő éjszaka, csak abban a világban lelhető, mely az örök Ige szavára állott elő: Verba quae locutus sum vobis, spiritus sunt et vita. Ezt megmutatom néhány középponti dogmás igazságon.

1. *A teremtő Isten dogmakörében* közvetlenül a következő szempontok kínálkoznak:

a) *A teremtés* alapdogmája értelmében minden, ami bármiképp viseli a lét nevét, természet és eszes valók, egyedek és közösségek meg fajok, fönnállások és folyamatok, múltak és jövődők vagy jöhetőek minden vonatkozásukban Istennek elgondolásai; minden az Ige, a *Logos* által lett, és nélküle semmi sem lett abból, ami lett. Következésképp kell mindenben mélységes, következetes, maradék nélküli értelemnek lennie; *Intelligentia ubique!* kiáltott föl Nagy Albert. S akiben ez az igazság mély meggyőződéssé vált, az gyökerében legyőzte a kritikaszer szellemet, a kegyeletességnek ezt az ősi ellenét; bármilyen jelenség avagy élettapasztalat színe előtt tudni fogja, hogy annak okvetlenül van mély, örökkévalóságba nyíló értelme, és készetve lesz azt türelemmel, alázattal, tanulékonyssággal keresni. Így óva marad attól a pietástalan pökhendi szellemtől, mely oly hamar ért és – elítél ... Óvatosság a nagyon világos esetekkel szemben! Ezt a föliratot láttatja vele a teremtés dogmája minden jelenségen és adottságon.

b) Isten azonban nemcsak az értelmesség bélyegét nyomta rá minden valóságra, és ezzel elzárta a szarkasztikus kritikaszer elől a dolgok ajtaját; hanem a teremtés alap gondolata értelmében a legbensőbbben ott van a világban, minden egyes lényben, annak minden lépésében és pihegésében. Ez az *Isten fönn tartó és együttható tevékenységéről* szóló dogmatikai igazság. – Mi következik ebből? Az, hogy az egész mindenség és benne minden lény, tehát a történelem is és benne minden ember és minden ember-sors egy-egy égő csipkebokor, melyből a titokzatos Istenség lángja tör elő és szól megföllebbezhetetlen parancsszóval: Csak saru-levetve, csak fő-meghajtván, áhítatos hallgatással és a meghallgatás föltétlen készségével szabad oda közelíteni. A babiloni fogság utáni zsidóság valami sajátságos végzetes ösztönrel iparkodott szabadulni az isteni immanenciának ettől a fölséges igazságától, melyet pedig az ószövetség oly nagy határozottsággal fejez ki: Istent egyre jobban távolította a világtól, azzal az ürüggyel, hogy az ő szent fölségét nem szabad összekeverni a teremtménnyel – és megszületett az a talmudista és utóbb racinalista zsidó szellem, mely a kegyeletességnek szöges ellentéte és gyilkosa. Ezt a műveletet veszedelmesen hasonló indítékból, hasonló módon és eredménnyel megismételte a deizmus, a fölvilágosodott, kegyeletlen, tisztulatlan 18. század szellemdivatja.

c) Isten a *gondviselő* tevékenységében fölséges kegyelettel kezeli műveit. Mikor a természetet természetfölötti létbe emeli, finom fogással fogja meg, és vigyáz, hogy ne törjön és ne torzítson rajta semmit: *gratia non destruit sed perficit naturam*. Mikor érvényt kell szerezni a föltétlen szentségnek és az isteni világtervnek, vigyázva vigyáz, hogy a füstölgő

mécsbelet ki nem oltsa és a gyöngé nádszálat össze ne törje. Még a legnagyobb bűnösökkel szemben is hosszútűrő, és még a konkolyvetőkkel szemben is megvárja az aratás napját. Elutasíthatatlan nagy fölhívás ez a csak kissé is Isten-féle lélek számára, hogy ne merjen ő se más úton járni: ne merjen sötét, keserű lélekkel, vaskeszyűs kézzel nekimenni Isten ültetvényeinek, még a kigyomlásra szántaknak sem; hanem teljes buzgósággal, de egyben teljes bölcsességgel is várja az aratás napját, és tanuljon meg Saulokat is úgy tekinteni, hogy ki ne nézze belőlük, hanem meglássa bennük a Pált. Istennek a világgal szemben tanúsított ez a kegyeletes magatartása mennyi indítást és irányítást ad alattvalóknak, elégedetleneknek, éretleneknek, ellentétes irányoknak és embereknek olyan kezelésére, mely valaha majd helyeslésre számíthat a kegyeletes Isten előtt!

Ebből az is kitűnik, hogy *a kegyelet úgyszólván ott folytatja, ahol Isten abbahagyta*; a hívő léleknek a maga konkrét életföladatait közvetlenül Istentől kell átvennie, mikor még ott van rajtuk az Isten teremtő kezének, annak a mérhetetlenül gyöngéd, szerető kéznek és érintésnek melege; neki fiú gyöngédséggel és tisztelettel kell azokat átvenni és kezelni. A kegyelet így beleépít a kegyelembe és ezzel az örökkévalóságba. A kegyeletlenség elfelé épít; azaz nem épít, hanem bont.

Dehát akkor hová vész a *kritika joga*, értem az önálló ítélet-alkotás és az ennek alapján való értékelés jogát, mely mintha természetünkkel adva volna?! A kegyeletes lélek komolyan veszi erre vonatkozólag az Üdvözítőnek komoly szavát, és egyedül jogos kritikának azt tartja, amely a szenvedelmesség és egyoldalúság nélkül fölfogott tényeket az örök elvekhez méri a végből, hogy oda visszavezesse, vagy ezt a visszavezetést előkészítse. A kegyeletes lélek számára még a szükséges kritikai tevékenységben is az elvek, a tárgyi valóság döntenek, és nem a tisztulatlan temperamentum, melyre az önszeretet oly szívesen aggat elvi címkéket. Természetes, hogy a pietásos lélek teljes tiszteletben tartja a tényeket – ich habe einen heiligen Respekt vor den Tatsachen, mondja egy híres teológus.

2. *A katolikum dogmakörében*: A katolikum a kegyelet főiskolája; hisz a kegyeletesség komponensei és a katolikum főjellemei ugyanazon a vonalon vannak.

a) A katolikum a *tárgyi valóságnak föltétlen respektálása* szemben minden szubjektívizmussal: a kinyilatkoztatott igazságokat vasmarokkal fogja, és nem engedi semmiféle csábítással és ijesztéssel szemben. Csak gondoljunk a közelmúltból is arra, hogyan képviseli a mindenkori korszellemmel szemben hajlíthatatlanul és alku nélkül a kinyilatkoztatás álláspontját ezekben a kérdésekben: a Szentírás sugalmazottsága, a pápa tévedhetetlensége, Krisztus istensége, az evangéliumok történeti jellege, a dogma abszolút és változhatatlan igazság-tartalma szemben minden historizmussal és relativizmussal (modernizmussal). Ezzel kemény, de hatékony iskolába fogja a lelket éppen abban, ami a kegyeletnek egyik főgyökere: az egyéni ízlés és szeszély ellenére föltétlenül meghajolni a tények előtt. A katolikumban a felülről eredő abszolút értékek belenőnek, belegyökereznek és ágaznak a történelembe és az életbe. Az egyház mint christophoros mintegy állandó úrnapi körmenetben körülhordozza a változhatatlan örök Igazságot, az Igét; folyton az emberiség elé tárja a Krisztus-kép változhatatlan örök vonásait, és készíti, hogy átförmálódják erre a képre, mikor a természetnek, különösen az én-ségbe, a szubjektívizmusból szabadult természetnek állandó nagy kísértése van Krisztust átförmálni a magunk képére. A 16. század óta az európai történelem forradalmak, anarchiák, lázadások és atomizálódások folyamata. Ez nem a katolikumnak megy rovására, hanem annak a mozgalomnak, mely vakmerő kézzel az alanyiség körébe rántotta a kinyilatkoztatás objektívumát.

b) Az egyház ősi erejében és szűzi hamvasságában *őrzi a misztériumot*; egén a Szentháromság, megtestesülés és kegyelmi megszentelés hármasszavata gyöngítetlen fényben ragyog a századok éjjelén keresztül; és rajtuk a magaslatokat kereső lélek a szemléletes oktatás és a kegyelmi fölvilágosítás ezer nyelvén megtanul a jelenségek mögé nézni. Kivált az Oltáriszentség napról-napra megtanít, hogy az érzéki fátyol mögött végtelen

valóságok titkos világa nyílik... Így a naponkénti gyakorlás, az életbe való belenyúlás közvetlenségével megtanuljuk, hogy bőségesen vannak égen és földön dolgok, melyekről a merő emberi bölcsesség kompendiumai mit sem tudnak; s így gyökeresen kigyógyulunk abból a kegyelet-öldös felületességből és önhittségből, mely mindent tud vagy jobban tud, és úgy gondolja, hogy elég neki jönni, látni és – győzni. Az áhítatos, féltő borzongás, mely a pietás termékenységi gyökere, itt fogyhatatlan egészséges táplálékot lel. Ezért fogunk még arról hallani, és talán valamit még meg is értünk belőle, miképp születik újjá a katolikus hittitkokból nemcsak beteg társadalmunk, hanem megmerevedett egyéni életünk és életkedvünk is...

c) A katolikum a *tekintély óra*. Ha nem érveléssel, hanem a tekintély igényeivel lép a lélek elé, annak végső gyökere az a tény, hogy természetfölötti, kinyilatkoztatott adottságokkal, tehát a nagy objektívummal jön. A tekintélynek dogmatikai alapja a szentségi karakter. De ezzel megint közvetlen, szemléletes és meggyökerező oktatást ad a kegyeletesség nagy leckéjének egy jelentős fejezetéből: gyakorlatilag megtanít különbséget tenni elv és személy, a kegyelet-nevelő tárgyi valóság és kegyelet-fojtogató alanyi tényezők között. Az eleven hitből élő katolikust sohasem zökkenthetik ki kegyeletes lelkületéből keserves személyes élettapasztalatok, melyek gyökértelenebb embereket oly könnyen belelódítanak kritikaszter, pesszimista, anarchista hangulatokba. Őt elvek vezetnek, istenileg megpecsételt megbízások előtt hódol meg; személyekkel tett tapasztalatok tehát nem zökkenthetik ki. Így a szentségi jegy, a karakter, mely a Krisztusra való hivatottság pecsétje, egyben a kegyeletnek is pecsétje; a kegyeletlenség pedig aposztazia fészke.

A kegyelet az egyéni és a társas vallás-erkölcsi élet fölépítésében és helyreállításában vezető szerepre van szánva. Igazán hódító tényezővé tenni azonban nincs más mód – a lelki társadalmi megújulás egyetlen módja – mint *ha egyesek nagy stílusban képviselik*. Nagy dolog a következetes keresztény evangéliumi élet; nem megy az másképpen, ha csak egyetlen egy ponton is akarunk eredményt, mint ha a szentek szenvedélyességével járunk utána. De akkor van is foganatja. A következetes keresztény jellem, az átdolgozott szent egyéniség erőcentrum: ellenállhatatlan erővel maga köré csoportosít egy tábor, melyet a belőle kiáradó titokzatos sugárzás szervez meg és éltet. Az ilyen lélek nem maradhat véka alatt; fénye ott ragyog a hétköznapi élet ködében mint csipkebokor és minden Mózesből kiváltja azt az elhatározást: elmegyek és megnézem ezt a nagy látványt. S abban az órában megszületik egy új Izrael: Isten népe, mely a tespedés fogságából kiragadja magát és megy elfoglalni az Ígéret Földjét.

Hol támadjanak a kegyeletes lelkületnek ilyen égő csipkebokrai és Mózesei, ha nem azok körében, akiknek naponként föllobog annak őstüze a szentmisében, s ég éjjel és nappal az Oltáriszentség titkában!?

(Schütz Antal: Az Ige Szolgálatában,
Budapest, 1928. 8-14.)

Kovács Vince c. püspök: A magyar piaristákról

Az 1942. december 8-i országos ünnepélyen elhangzott beszéd.

300 éves múltra visszaneézni felemelő gondolat. 300 százéves nevelőmunkára visszaneézni szédítő büszkeség. A 300 éves magyar Piarista Rend nevelőmunkája előtt pedig meghajolhat nemcsak a tanítványok hatalmas serege, hanem az egész magyar nemzeti kultúra, hiszen bizonyos értelemben tanítványának vallhatja magát az egész újkori Magyarország. Mert ez a rend 300 száz év alatt a kiváló tanárok és tanítványok raján keresztül ráütötte bélyegét az egész magyar szellemi életre.

Ma azonban, a mi családi ünnepségünkön, nem a rend nagyjaival akarok foglalkozni, bár számos fényes nevet olvashatnék ki a magyar művelődéstörténelemből, hanem a névtelen magyar piarista arcképét szeretném pár vonással megrajzolni, amint atyás komolysággal, csendes derűvel, lassú léptekkel elvonul lelkünk hálás emlékezete előtt.

1. Az első, amit mondanom kell róla, hogy igazi tanár. Olyan ember, aki nem akar, nem is tud más lenni, mint tanár. Aki egyszer piarista lesz, az más munkakörbe többé alig kerülhet. »Te pap vagy örökké!« – mondták neki a felszenteléskor. Hozzátehetnék volna: »Te tanár vagy örökké«. Nem nyerhet rangot, nem gyűjthet vagyont, nem alapíthat családot, az ő öröme a katedra, az ő családja az osztály.

Talán éppen ez a nemes egyoldalúság termel ki közöttük annyi jellegzetes tanári típust. Talán ez adja meg a rend tagjainak azt a természetességet, kiegyensúlyozottságot, mely őket jellemzi. Azt a higgadtságot, mely sohasem válik ridegséggé, azt a szerénységet, mely sohasem válik megalázkodássá. A piarista a legfüggetlenebb ember. Független, mert igénytelen. A piaristák a magyar tanítórendek demokratái. A legjobb időkben sem hajlottak fényűzésre, de nehéz időkben hihetetlenül igénytelenek tudtak lenni. Ez az igénytelenség, egyszerűség, egyenesség jellemezte mindig intézeteiket, ezt sugározták tanítványaikra is.

2. Másik vonása ennek a piarista arcnak bizonyos férfias komolyság és keménység. A piarista iskolákban sohasem kísérleteztek játszva tanítással. Itt a tanulást mindig komoly munkának vallották, amint komoly az élet is, amelyre ez a tanulás előkészít. Kemény munka vidám lélekkel, szigorúság atyai mértékkel, – ez volt a mi piarista iskoláink nevelőmódszere.

Ez a szellem érvényesült a vallásos nevelésben is. A piarista iskolák, bár nevükben van a »kegyes« szó, nem kimondottan és főleg nem túlzottan pietisztikus intézetek. Hanem ami jámborság van bennük, az kemény, komoly, férfias vallásosság. Meg vagyok győződve, hogy a piarista tanítványok között kevés a vallástalan ember. Azt pedig alig hiszem, hogy valaki vallásgyűlölettel hagyta volna el valaha iskolájukat.

Sokat mond e tekintetben a piarista öregdiákok mély és őszinte ragaszkodása is. Ebben a ragaszkodásban soha sincsen nagyképűség, vagy affektáltság, soha sincsen érzelmosság vagy mesterkéeltség. Ez a viszony egyszerű, mint a családi kapcsolatok. Megvan benne olykor az atyai szigor emléke, még gyakrabban az atyai jóság emléke, de félelem, vagy idegenkedés emléke a legritkábban. Inkább valami meleg humor, tisztelettel párosult visszamosolygás az a hangnem, amelyben a piarista öregdiákok tanáraikat emlegetik.

3. De talán legrokonszenvesebb vonás a 300 éves magyar piarista arcán a lelkes magyar érzés lángolása. Valami meg nem alkuvó harcosság jellemezte szinte minden tanáromat, akire visszaemlékezem, nem véve ki azokat sem, akiknek neve elárulta idegen származásukat. Magyarok lettek azok is a piarista szellem lelki kohójában. Nemzetiségi eredetű fiúk váltak csendes, de mélytűzű nevelőmunkájuk hatása alatt olyan magyarokká, akik később, az idegen megszállás idején a vártanúsáig tudtak ragaszkodni a magyar hazához és állameszméhez.

Az én házam az én váram – mondja az angol. A piaristák elmondhatják: a mi házunk megannyi erős vára a magyar kultúrának és a magyar érzésnek.

4. Még egy vonást látok az örök piarista arcon: ez a klasszikus műveltségért való lelkesülés. A piarista műveltség humanista műveltség, a szónak legnemesebb értelmében. Olyan műveltség ez, mely elsősorban mindig az ember lelkét nézi. Amelyben a szépség előbb jár a hasznosságnál, az ember fontosabb a környezeténél. A kor anyagelvűsége nem sokat fogott rajta. Gyakorlatiasság címén soha nem volt hajlandó feladni az eszményiséget. Kockáztatta ezzel nem egyszer a korszerűtlenség vádját. Szerencsére a szülők finom nevelőérzéke pártjára állott. A gimnázium megmaradt a magasabb műveltségre törekvő magyar közönség iskolatípusának.

Külön érdemük, hogy a humanista műveltségnek az a hűséges ápolása soha nem vezetett náluk megmerevedéshez, maradisághoz. A piarista iskolák mindig modern iskolák voltak. Mindig az elsők között voltak, ahová egészséges új eszmék, korszerű reformok bevonulhattak.

A 300 éves magyar piarista semmit sem öregedett. Friss és rugalmas maradt, hajlékony és minden szép dolog iránt fogékony.

Mi piarista öregdiákok soha el nem múló szeretettel tekintünk a névtelen magyar piarista arcára s azokra a szellemi vonásokra, amelyek ezen az arcon tükröznek. De olyanok ezek a piarista eszmények, hogy azokat minden magyar ifjú, minden magyar ember magáévá teheti! És kell, hogy magáévá tegye! Ez a nemzet nagyon rá van utalva a piaristákra és a hozzájuk hasonló nemzetnevelőkre. Izzó nemzeti öntudat, puritán egyszerűség, becsületesség, őszinte mély vallásosság: ezek az értékek nem évülnek el a századok múlásával. Ezekre korunknak nem kevésbé van szüksége, mint volt a 17. század magyarságának, akiket az első piarista nevelők munkába vettek. Szívünkéből fakad az ima, mellyel hálát adunk a 300 éves múltért s könyörgünk a jövőért. Hogy ha majd elvonul hazánk egeről a vihar, induljon meg új erővel a 300 éves hagyományaival megszentelt piarista munka, ápolja, fejlessze a magyar műveltséget s tegye magyarrá mindazt, ami a nemzet lelkét ostromló új eszmékben értékes és maradandó!

(Emlékkönyv a Magyar Piarista Rendtartomány
háromszázéves jubileumára, 1943. 15-17.)

Schütz Antal: A piarista eszmény

Van az emberiségnek, az egyesnek is, a történelmileg alakult közületeknek is, egy csodálatos tehetsége: tud eszményeket alkotni. Ami szebb álma van, ami nemesebb törekvése fűti, ami az élet sivárságában vigasztalása, azt oda tudja tűzni egy, az érdes valóság fölött domboruló égre. És az onnan sajátos sugárzással visszazáll a földre és ott áldást, biztatást, vigasztalást áraszt, szebb jövő hitét fakasztja, sőt a maga szépségéből és értékéből is odaültet valamit a világba. Jaj a népnek, jaj a kornak és közületnek, amelynek nincs eszménye. Annak nincsen reménye és nincsen jövője. Az eszmény olyan, mint az ég angyala, ki csókját rálehelte az alvó gyermekre. Fölbredésekor is ott reng a varázsa és az élet fagya azt többé le nem törli róla. Betű szerint virág, tavasz, élet fakad a nyomán.

Érthető, ha a ma józanságra kelt gyermekét megkönyékezi a gondolat: Az eszmény az emberiség önkivetítése; csakugyan szép és áldásos, de végre is álom, délibáb, biológiai segédkonstrukció, hivatva arra, hogy elviselhetővé tegye a nehéz életet és ösztökélje a lomha embert. Csakugyan lehet Hegellel az eszmék cselvetéséről beszélni, über die List der Ideen.

Hát megengedem, vannak ilyen eszmények is; jobb ugyan a maguk nevéen nevezni, illúzióknak, hamis ábrándoknak. Aki ilyeneket alkot és ilyenek után fut, úgy jár, mint a szivárvány után kapkodó gyerek. Ebből csakugyan nem kérünk. A mi szemünkben csak az az eszmény jelent értéket, amelynek valóság a magva, amely felsőbb valóságot fejez ki. Az eszményt kétségkívül az ember hímezi rá az élet vásznára; s ennyiben lehet beszélni kivetítésről. De a szálak, amelyekből szöve van, már semmiképp sincsenek kivetítve, hanem azokat a valóság sodorja. Éspedig két rendbeli valóság az, mely sodorja az eszmény szálait. Az egyik egy láthatatlan valóság, amelyből azonban ered minden látható, hol tisztább a patak és zengőbbek a dalok, amelyet a Nyugat embere számára először Platón sasszeme látott meg. Újabban sokan értékvilágnak nevezik, s ez ragyogó, de hideg és végelemzésben meddő csillagos ég. Én megmaradok az emberiséggel egyidős, ma is hatalmas őserővel megnyilatkozó közmeggyőződés mellett és Istennek vallom. Törvényét utolérhetetlen csattanósággal kimondja a költő: Die Rose, welche hier dein äusseres Auge sieht, die hat von Ewigkeit vor Gott also geblüht. Vagyis ami itt valóság, az előbb Istennél volt „valóbb”-ság. A rózsa, melyet itt lát testi szemed, így virágzott öröktől fogva Isten előtt. A másik egy minket környező valóság, melyet csúnyának és sivárnak mondunk, s mégis ha jól megnézzük, át meg át van szöve az eszmény arany szálaival. Igaz, meglátásukhoz szem kell, amint Plotinos mondja: Sose látná meg a szem a napot, ha nem volna napszerű, *hélioeidész*, sohasem látná meg a szem az eszményt, ha nem lobogna tüzében az eszményiség. Sőt nem is igen bízunk az olyan eszményhez, melyből sehol nem látunk semmit sem megvalósítva. S áldott az olyan eszmény, melyet mint a piarista eszményben, úgy lehet megrajzolni, hogy csak másolni kell.

Azt meg külön értéknek tartom, hogy ez a piarista eszmény több vonásból áll. Megpróbálom ezeket fölfejteti és megint összeszőni, úgy amint annak idején megláttam mint piarista tanítvány, és amint megéltem mint piarista tanár, Isten kegyelméből immár közel negyven éve. Ebbe az eszménybe bele van dolgozva mindaz, ami a katolikus nevelő eszményéhez hozzátartozik. Ez magától értetődik. Nem is erről vall szó, hanem a sajátos vonásokat keressük.

S itt úgy gondolom, alapvető az *igénytelenség*. Nemcsak az a szegénység ez, mely a szerzetesnél közvetlenül az evangélium mélységéből fakad. Legkiáltóbb jele mindenesetre honfoglalása, mely mint az utolsó is Szabadkán, csöndes, szegényes. Megjelennek ketten-hárman; meghúzódnak akárhol, sokszor pajtákbán, és tanítanak akárhol. Külön zománcot ad ennek az igénytelenségnek, hogy töről metszett, minden mesterkélttség nélküli. Még hagyján, hogy a piarista semmi néven nevezhető karrierre nem is gondol. Nevelésre vállalkozott,

tanítványainak és tanítványaiból él virágkorában, és öregkorában ezeken tart seregszemlét, mint Szent Ágoston az ifjú keresztényeken és hajtogatja: Corona mea et gaudium meum, koszorúm és vigaszom ti vagytok. Amit tesz, magától értődő lelkiismeretességgel és titokban teszi. Néha egészen nagy szolgálatokat tesz a katolikus ügynek, vagy a magyar kultúrának, és sohasem tudja meg a világ, mennyi magasratörekvés, mennyi áldozat, hány letörölt könny, hány fölegyenesített lélek, hány messze világító fáklya, amit ő gyújtott. A piarista nem ért az önajánláshoz. És ha örül is szívből, hogy immár három százada itt vitézkedik a magyar tereken, nem örül annak, hogy ünnepelni kénytelen. Van ebben az igénytelenségben valami az evangéliumi együgyűségből, mely páratlanul rátermetté tesz a néppel való érintkezésre. Sok szó esik ma erről. Aki azonban onnan jó, nyomban érzi azt a sok hamis hangot, mely kirí a leereszkedésből és irányított érdeklődésből. Itt csak a tősgyökeres egyszerűség találja meg a jó utat. Mikor diák voltam a századforduló előtt, Szegedre özönlött a Délvidék vegyes és jobbára gazda közönsége tanulásra szánt csemetéivel. Bizonytalan léptekkel jöttek azok a falusi emberek a nagyvárosba, és remegve lépték át a fényes iskolák küszöbét. És sohasem felejttem el, milyen megkönnyebbülés, sőt boldogság sugárzott le ezeknek a derék egyszerű embereknek arcáról, mikor a piarista gimnáziumból, Magyar Gábor igazgatótól távoztak. Pedig az nem sokat beszélt; hanem ahogyan beszélt és ahogyan kezet fogott és nézett – rögtön megérezték, hogy egy közülük. Mélységes művészetéről van itt szó, mely nélkül nincs nemzetnevelés; de mert élet, ezt nem lehet szétboncolni.

A második, ami szembetűnik a piarista eszményen, azt *természetességnek* mondanánk. Senki ne értsen félre. A természetességnek nem kizáró ellentéte a természetfölöttség. A magyar piaristák egy időben sem voltak kevésbé jámborok, mint a magyar hívők és a többi papság. Ha valaki rámutat, hogy nem-igen emelkednek ki közülük híres aszkéták és misztikusok, annak ajánlom, hogy ezt a jelenséget és okait nyomozza a magyar néprajzban és történelemben, és eleve biztosítom, hogy ami igazságot ott talál, azokra bőven talál itt is bizonyítékot.

Az a természetesség, melyet itt kiemelek, nem akar más lenni, mint a tősgyökeresség, a törőlmetszettség, melynek kizáró ellentéte a cizelláltság és mesterkélttség. Persze, hogy van benne bizonyos iszony az agyonrendszabályozással szemben és megvan benne a nőttség és fakadás megbecsülése. Ez azt is jelenti, hogy a nevelésben nem éppen az aprólékos mesterfogásokat míveli; amit más tud, ő is megtanulja és megbecsüli. De inkább természetes józan ésszel és érzéssel dolgozik. Vagyis ami majdnem minden megfigyelőnek első tekintetre föltűnik: a piarista tanárok egyéniségek. A nevelői drillnek és sablonnak még nem sikerült egy kaptafára húzni. Volt ebben sok vadhajtás is. A kizárólag nevelésre igazított elme itt is, ott is talál kifogásolni valót. Van ebben talán még alapvetőbb hiány is, mely nem esik messze a magyar népjellegnek egy hiányától. S mégis ennek a sokszor – hogy is mondjam – pedagógiátlan nevelőnek, ki mégis fogadalommal nevelésre kötelezte magát és egész életét, van külön nevelő ereje. Hisz mi más a nevelés, mint életnevelés, életfakasztás és gyarapítás?

S képes lesz-e ezt adni, aki maga nem rendelkezik vele? Az evangéliumok nem hiába emlegetik annyiszor az életet.

Itt valami mélyebb pedagógiai követelményről is van szó, melyre ma már nem szokás annyira ügyíteni. Rokon ez az imént említett igénytelenséggel. Az igénytelenség éppúgy mint a törőlmetszettség, valami kifejezhetetlen biztonsággal és művészetlellyel lebont minden falat, mely lélek és lélek között emelkedik mint akadály. Kapuja van neki a másikhöz, a növendék lelkéhez, melyhez neki és csak neki van bejárása. Ezért el tud érni valamit ott is, ahol más lerakja a fegyvert; éppen mert nem akar mindenáron eredményt.

Ebből a természetességből fakad a piaristának magától értődő *magyarsága* is. Hisz a néppel, származásával, vérével és jellegével közvetlen érintkezésben van, akarva nem akarva is csont az ő csontjából és vér az ő véreből. Csak így érthető, hogy az északi tájakról jött piaristák néhány nemzedék alatt nemcsak megmagyarosodtak, hanem a magyarnak jóban és

rosszban hűségesebb testvérei lettek. Mikor a magyar tudomány még kezdő kísérleteket tett, a piaristák is sürgölődve ott kalapáltak műhelyeiben. Mikor frissebb keringésnek indult a magyar irodalom, ők is beleadták szerény garasukat. A piarista iskoladráma, Dugonics András, a negyvennyolcas harcoló és bebörtönzött piaristák és a branyiszközi pap beszélnek erről a mély sors- és föladataközösségről, míg magyar él a Tiszaháton.

A harmadik vonás, mely egyben összefogja a két másikat és lelket ad beléjük, az atyaiság. A mi eszményünk annyira sajátos érték, fája olyan finom gyökérszálakkal ereszkedik belé a klasszikus, nemzeti és egyházi művelődés talajába, hogy védelmét nem lehet rábízni sem condottierikre, kik bérért harcolnak, sem kóborlovagokra, kik kalandokat keresnek. Ez a tiszt olyan kényes, hogy azt nem lehet sport vagy hiúság indítékaira alapítani. Ide atyaiság kell; a vérség közvetlensége, a lélekből lelkezettség bensősége, az életfakasztás felelőssége.

Kell itt atya, aki kész élni és halni az eszményéért. Atya, aki mélyről fakadt türelemmel és impulzivitással, halkán és hangosan, szelíden és nyomatékkal tudja ezt az eszményt meggyökereztetni. Atya, aki anyai gyöngédséggel tudja dúcolni és dajkálni fiait. Kitörölhetetlenül él bennem annak a már meghalt piaristának az emléke, aki harmadikos diákja nadrágját és cipőjét foltozta, s közben dörmögött rakoncátlansága miatt s mikor mások figyelmeztették, ne törődjék hát velem, ha nem érdemi, ő azt felelte: De mikor szülői nem tudják gondját viselni, mert megszállott területen vannak! Kell tehát eszményünk megvalósításához atya, aki bízó és biztató magától értődéssel viseli minden gyermekének gyarlóságát és gyámoltalanságát. Tisztában van vele, hogy a kész jellem és érett lelkület az ő nevelő tevékenységének nem kezdete, hanem vége; nem föltétele, hanem koronája. Atya, aki nem veszi le fiáról kezét akkor sem, miután nagykorúsította őket, hanem éppen akkor az atyának éleslátásával látja meg és az atyának szent elfogultságával és szívósságával képviseli és védi fiainak értékeit és érdekeit.

Az atyaiságot a gyöngédség foglalatának szokás tekinteni. De ne felejtjük, az igazi atya és anya szinte ösztönös mély felelősséget érez tulajdon gyermekei iránt. Azért gyöngédségük sohasem gyöngeség vagy éppen majomszeretet. Az egészséges atyaiságban benne van a mély erkölcsi felelősség a gyermekeivel szemben, s vele a szigorúság és következetesség. Innen van, hogy a piarista eszményben nem találni semmit abból az ernyesztő lagymatagságból és pedagógiai gerinctelenségből, amely szemünk láttára annyira terjeng. A piarista iskola férfiakat nevel az élet harcára; iskolája kemény, férfias, minden szentimentalizmus nélkül való.

Korunk sok tiszteletreméltó törekvésnek tanúja az iskola ügyében. Mind hálás és tanulékony lélekkel vesszük. De aki nem az elméletek virágos rétjein andalog, hanem az életnek bogas-bütykös erdőjében dolgozik keserves napszámban, ennek a sok javaslatnak és elméletnek színe előtt egészen új világban látja Szent Pál örök szavait: Lehet tízezer tanítótok is Krisztusban; de atyátok nincsen sok (1Kor 4,15).

De fejezzük be.

A piaristák ezekben a napokban ünnepelnek. Ünneplik a magyarsággal való három százados sorsközösségüket. Elmerengnek ők és barátaik a viszontagságos három magyar századon, annyi vésznek és szenvedésnek, annyi nagyszerű nekifohászkodásnak és dicsőségnek századain. Az ünneplőknek joguk van elmerengeni és elábrándozni múlton és jövőn. Minden ünneplés ábrándozás; és csak az van elítélve, mely kancsalul, festett egekbe néz. S joggal. De a piarista eszmény nem festett, hanem valóságos egekbe mutat és nem kancsalításra, hanem egyenes, nyílt nézésre szólít. Áldás hull belőle, mélyebb, gyümölcsösebb jövő áldása. Tehát szabad a zsoltároshoz csatlakoznunk: *Beatus populus, qui scit iubilationem, jó a népnek, amely tud ünnepelni.* (Zsolt 88,16).

(Emlékkönyv a Magyar Piarista Rendtartomány
háromszázéves jubileumára, 1943. 391-393)